Jungfrudanser och snickarglädje

MALAX KULTURMILJÖPROGRAM

Riitta Jaakkola

Foto: Riitta Jaakkola, om inget annat anges

Flygfoton:

Kartor och ritningar:

Kartor baserar sig på ritningar från:

Översättning:

ISBN

Tryckning: Oy Arkmedia Ab, Vasa 2015

FÖRORD: MATS BRANDT

TILL LÄSAREN

Byggnadsarvet i Malax är mångsidigt och representativt. Det består av täta byar fyllda av gammalt bevarat byggnadsbestånd, ståtliga kringbyggda gårdstun samt skärgårdens fiskarbastur och jungfrudanser. Ågrenarna som ringlsr genom Malax bjuder på vackra vyer.

I Bränno by i Yttermalax finns flera representativa allmogegårdstun. Malax kyrka och prästgård, Åminne fiskehamn vi Malax åns utlopp samt Åminneborg herrgård har listats som nationellt värdefulla. Så även Bergö skärgårds och fiskarby.

Kulturmiljön är en central del i kommunens identitet. Dess betydelse understryks vid utvecklingen av näringslivet, turismen och skolornas undervisning. Speciellt vid planering av markanvändningen förstärks vikten av uppskattning och kännedom om kulturmiljön. Vår lagstiftning, riksomfattande program och -beslut förutsätter iaktagandet av miljö värdena. Enligt de riksomfattande målen borde kulturmiljöprogram göras upp för alla kommuner i vårt land.

Som projekt påbörjades uppgörandet av Malax kulturmiljöprogram i maj 2012 och avslutades i februari 2015. Kulturmiljöprogrammet samlar information om kulturmiljön i Malax mellan två pärmar, och programmerar dess framtid. Invånarna deltog i projektets publiktillställningar och tog personlig kontakt med projektplaneraren, projektet presenterades i sina olika faser i lokaltidningarna och –TV.

I det EU-finansierade projektets styrgrupp deltog som finansiärens representanter specialplanerare Tapani Lehtoluoto, utvecklingschef Riitta Kankaanpää-Waltermann och överinspektör Juhani Hallasmaa (fr.o.m. 1.10. 2014) från Södra-Österbottens NMT-central, intendent Maria Kurtén från Museiverkets Västra-Finlands miljötjänster, Ann Holm (till 31.12.2013) och Christine Bonn (fr.o.m. 1.1.2014) Österbottens förbund, landskapsmuseiforskare Kaj Höglund Österbottens museum, Margareta Björkholm, Petalax hembygdsförening, Siri Hagback, Malax museiförening, Margareta Björkholm ja Kerstin Knip, Petalax hembygdsförening, Anna-Lisa Silfver, Övermalax byaförening, Christer Risberg, Norra Pörtom byaförening, Gunnel Smulter, Malax kommun/Maalahden kunta, Malax museiförening, Harriet Nordman (till 2014, Nicklas Ingves (fr.om. xx), Bernt Simons, Malax, kommun, Krister Dahlgren, Malax kommun, Niko Toivonen, Malax kommun. Malax kommun fungerade som projekansvarig och administrerade projektet. Styrgruppen godkände de allmänna linjerna för arbetet och övervakade skriv- och redaktionsarbetet.

Ett speciellt tack vill jag rikta till alla aktiva hembygdsmänniskor som hjälpt till i projektets olika skeden. Tack till Per-Erik Berglund, Runa West från Bergö, Göran Strömfors och Anna-Lisa Silfver från Malax och Håkan Back från Pörtom Hembygdsförening. Tack även till projektets styrgrupp, speciellt byggnadsinspektörerna Harriet Nordman och Nicklas Ingves. Tack för Ert stöd och uppmuntran under projetets olika faser! Tack också till dem som deltagit i byatillfällena och de otaliga fastighetsägare, som jag varit i kontakt med under åren. Jag fick ett vänligt bemötande överallt, ägarna visade sina byggnader, och mången bil fick flytta på sig i hopp om bättre bilder.

Medvetenheten om det gamla byggnadsbeståndets värde och rätta renoveringsmetoder ökar. Jag hoppas att denna publikation även bidrar till detta. Fortfarande görs förändringar som minskar byggnadens värde, onödiga reparationer och det används material som inte överensstämmer med byggnadens stil. Med landskapsvårdsåtgärder kan man förbättra byns vyer. Det finns olika stödformer att tillgå.

Detta program är i sig ett undervisningspaket, som förhoppningsvis öppnar ögonen för den egna hembygden. Det är viktigt att bekanta sig med de egna rötterna och bygga sin identitet genom närmiljön och hembygden.

I din hand håller du landskapet Österbottens andra kulturmiljöprogram som omfattar hela kommunens område. Det första blev klart i Närpes år 2013. Det första motsvarande i Södra-Österbotten blev färdigt 2009 i Etseri. Parallellt med Malax har även ett program för Kurikka stad gjorts upp. Det har varit en glädje och ett privilegium att få göra dem alla. Arbetet är avslutat, och å andra sidan har det bara börjat. Välkomna på en resa till landskapen i Malax, för att beundra dem och för att utveckla dem!

Riitta Jaakkola
landskapsplanerare

1 UTGÅNGSLÄGE OCH INNEHÅLL

INVENTERINGSLÄGET I MALAX

Då projektet inleddes var Malax i praktiken oinventerat, information om den byggda miljön behövdes som grund för markanvändningen och för att beskriva särdragen i den byggda miljön, samt som grund för arbetet med att uppdatera det nationellt värdefulla landskapsområdet. Revideringen av generalplanen i Malax som håller på att starta kräver även en aktuell utredning om kulturmiljöns särdrag och värden.

Inventeringarna som gjorts i Malax före projektet har varit blygsamma och gjorts som övergripande kartläggningar i samband med planering. Det landskapsgränserna överstigande inventeringsprojektet som administrerades av Västra-Finlands Miljöcentral samlade in uppgifter om den byggda miljön, även i Malax. På basen av det insamlade materialet var det dock omöjligt att få en översiktlig bild av byggnadskulturen i Malax.

Man var tvungen att göra omfattande kartläggningar av byggnadsbeståndet på hela kommunens område för att kunna identifiera kulturmiljöns värden och särdrag och beskriva dem i det uppgjorda kulturmiljöprogrammet. Konservator studerande Tiina Sjögren inventerade under våren och sommaren 2012 byggnadsbeståndet i olika byar i Malax. Detta arbete har landskapsplanerare Riitta Jaakkola fortsatt och kompletterat då projektet framskridit. I utredningen beaktades byggnadsbeståndet som tillkommit före II världskriget och endast här och där kunde nyare byggnadsbestånd utredas.

Då man ville presentera en helhetsbild över lokala kulturmiljövärden och särdrag från hela kommunens område, kunde det inte bli fråga om en systematisk totalinventering. Man hade inte möjlighet att inventera alla byggnader av samma ålder och typ, utan man var tvungen att göra ett urval. De valda objekten är axplock från de olika byarnas byggnadsbestånd, urvalskriterier är objektens autenticitet, grad av bevarande, typiskhet, sällsynthet och ställvis beroende på hur hotat objektet är. Därför saknas en del av objektet som mycket väl hade platsat i denna utredning.

Uppgifter har samlats in med hjälp av frågeformulär. Ytterligare uppgifter har samlats in bl.a. av hembygdsfolk och byaföreningsmedlemmar samt med hjälp av kontakter som uppkommit vid byakvällar och genom att intervjua ägare. Ifyllda, returnerade blanketter från invånarna kommer att arkiveras i hembygdsföreningarnas arkiv. Tyvärr saknas största delen av de utdelade frågeformulären och endast en liten del har returnerats och kan utnyttjas av projektet för att komplettera den yttre värderingen av byggnadsobjekten. Detta syns i det uppgjorda programmet. Utvalda att representera byggnadsbeståndet i byarna har sannolikast blivit byggnadsobjekt om vilka kompletterande uppgifter erhållits. Uppsamlade data står i fortsättningen till förfogande bl.a. som basuppgifter för planläggningsprojekt.

Uppdateringen bör dock fortsätta, utvidgas och fördjupas. Redan uppgjorda inventeringar bör uppdateras bl.a. i samband med planprojekt samt för att fungera som bas för byutredningar.

Fem styrgruppsmöten hölls under projektiden.

Det vore fint om man i Malax kunde starta en inventering av byarnas byggnadsbestånd genom intervjuer av ägare och insamling av minnen, och genom kartläggning av foto- och annat material. Med numera allmänna digikameror har fotografering och dokumentering av olika objekt blivit lättare. Naturligt och önskvärt vore att t.ex. hembygdsföreningar eller byaföreningar skulle koordinera insamlingen av uppgifter, så snabbt som möjligt, medan personer som minns ännu finns kvar.

Under årens lopp har många förändringar hunnit ske i byggnader och miljön – byggnader har rivits, de har ändrats och byggts ut och lämnats att förfalla. Även inventeringsmetoder, redskap och kriterier för val av objekt har ändrats. I tidigare utredningar beaktades endast byggnadsbestånd som tillkommit före andra världskriget; numera borde den bakre tidsgränsen för inventeringsobjekt i regel vara 1970-talet. Även arkitektoniskt värdefulla yngre byggnader borde beaktas i framtida utredningar. Av dessa orsaker duger en byggnadsinventering som gjorts för 15-20 år sedan inte nödvändigtvis längre som grundutredning för delgeneralplan eller detaljplan, utan den gamla inventeringen bör i fortsättningen uppdateras och kompletteras.

Hur läser du boken?

Byarna presenteras i alfabetisk ordning en jordregisterby i taget. Alltså presenteras Bergö som första by. Byarnas byggnadsbestånd presenteras i alfabetisk ordning på basen av gatuadressen..

VAD ÄR KULTURMILJÖ?

Kulturmiljö är all historia omkring oss som fått materiell form och där människans påverkan är synlig. Gångna generationers möda finns bevarad i byggnader, gårdsgrupper och samhällen, samt i landskap formade av människohand. De äldsta av dem är fornlämningar. Kulturmiljön består inte enbart av monumentala byggnader som kyrkor och prästgårdar eller det traditionella odlingslandskapet. Även affärsmiljöer och vägnät, där människans hand är synlig är en del av kulturlandskapet. Kulturmiljön är inte bara historia och gamla byggnader, den är också nutidsarkitektur och tätortscentra, kraftlinjer och affärscentra.

Terrängens former och naturförhållanden påverkar valet av byggnadsplatser, och på så sätt även strukturen hos samhällena. Kulturmiljön är vår dagliga livsmiljö, som förändras och utvecklas varje dag. Kulturmiljön kan även beskrivas med begreppen kulturlandskap och bygd kulturmiljö, därtill hör det arkeologiska arvet och vårdbiotoperna till kulturmiljön.

Förfäderna som format kulturmiljöerna i Malax tänkte knappast på ostörda vyer och balans, snarare på vad som är vettigt och ändamålsenligt. Så föddes bosättningen i Malax bördiga ådalar, dragningen av de gamla byvägarna eller de karga skärens fiskarbastur. Byggnaderna placerades så att de skyddade gårdstunet och dess invånare, och möjliggjorde näringar. Vi har lärt oss att uppskatta skönheten och de speciella värdena hos förfädernas lösningar, som ofta saknas hos de ofta snabbt förverkligade miljöerna i vår egen tid. Kulturmiljöerna är inte bestående, en förändring pågår ständigt. Nya uppstår och gamla försvinner eller förnyas. Tidens gång finns dokumenterad i kulturmiljöerna och avspeglas i dem. Därför kräver många av kulturmiljöns delar och särdrag omvårdnad, de värdefullaste objekten även skydd. Vår nuvarande grundlag lägger ansvaret för kulturmiljön på medborgarna. Därför är det en medborgerlig plikt att förstå kulturmiljöer.

Båthus vid Bockören i Petalax.

VAD ÄR ETT KULTURMILJÖPROGRAM, VARFÖR GÖRS DET?

Ett kulturmiljöprogram ger riktlinjer för de viktigaste särdragen i miljön och om vården och utnyttjadet av dessa. Riktlinjerna dras upp i samverkan mellan invånare, samfund, myndigheter, instanser i näringslivet och miljövårdsexperter. Programmet sammanställer kunskap och förklarar hur våra dagars miljö har utvecklats. Det ger handledning i hur objekten ska vårdas, erbjuder bakgrundsinformation för myndigheterna för beslutsfattande och fungerar som ett verktyg för växelverkan. Programmet fungerar som ett verktyg för hantering av de förändringar som sker i miljön.

Ett kulturmiljöprogram behövs för att bygga upp en lokal identitet och en image för kommunen, vid beslutsfattandet och myndighetssamarbetet som gäller kulturmiljön, som basmaterial för markanvändningsplanering, som utgångspunkt för nybyggande och renovering och till förstärkning av miljökunskapen, informationsförmedlingen och undervisningen i den lokala historien. Ett lyckat kulturmiljöprogram som projekt är ett exempel för landskapets andra kommuner och lockar de till utgörandet av nya kulturmiljöprogram.

VAD ÄR VÄRDEFULLT?

Till kulturmiljöer förknippas så gott som alltid någon form av specialvärden, på antingen riksomfattande, landskaplig eller lokal nivå.
I vårt land har man redan på 1980-talet utarbetat en relativt täckande förteckning över nationellt värdefulla bebyggda kulturmiljöer, och de landskapsvärden som har uppskattats som värdefulla. Dessa förteckningar har nyligen förnyats och de har getts en betydande roll i vårt planläggningssystem som följer markanvändnings- och bygglagen, vilket ingår i de riksomfattande målen för områdesanvändning (www.miljo.fi). Detta innebär att man inte får utplåna dessa nämnda objekt eller ens minska deras kulturella värde vid planläggning eller byggande. Landskapsmuseer och museiverket har katalogiserat kulturmiljöer som är värdefulla på landskapsnivå och dessa har i huvudsak märkts i landskapsplaner.
De lokalt värdefulla omgivningana börjar så småningom få uppmärksamhet i kommunernas generalplaner.

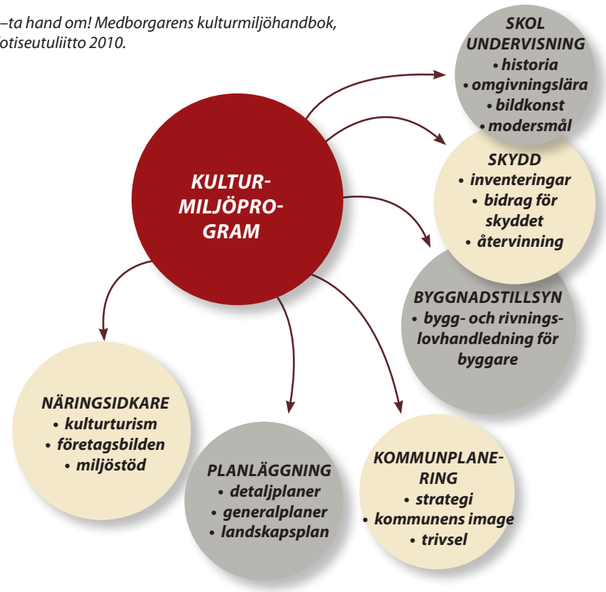
Förteckning över byggda kulturmiljöer av riksintresse (förkortning RKY)

Objekten berättar om mångfalden i vår bebyggda miljö och ger en god uppfattning om dess utveckling. Förutom kyrkor, herrgårdar och slott finns stads- och industrimiljöer, statliga inrättningar samt exempel på jordbruksmiljöer, allmogehus och byhelheter representerade. www.rky.fi

I kulturlandskapet syns spåren av människans verksamhet. Den har uppstått ur växelverkan mellan människan och naturen. Kulturmiljön är en omgivning som människan har modifierat genom att bygga, använda och odla den. Den består av historia, fornlämningar, byggnader och kulturlandskpa

Terrängformerna och naturförhållandena påverkar valet av byggplatser och därigenom samhällenas struktur.

Källa: Inse–ta hand om! Medborgarens kulturmiljöhandbok, Suomen Kotiseutuliitto 2010.

2 NATURLANDSKAPET SOM GRUND FÖR KULTURLANDSKAPET

Skärgårdskommun Malax

Malax (på finska Maalahti) ligger i landskapet Österbotten. Kommunen har 5 587 invånare, och sen totalytan är1 954,94 km², varav 4,11 km² on sisävesistöjä ja 1 429,52 km² havsområden. Grannkommuner är Korsnäs, Kurikka, Laihela, Korsholm, Närpes och Vasa. Kommunen är tvåspråkig: 86,5 procent av invånarna talar svenska och 9,5 procent finska som modersmål.

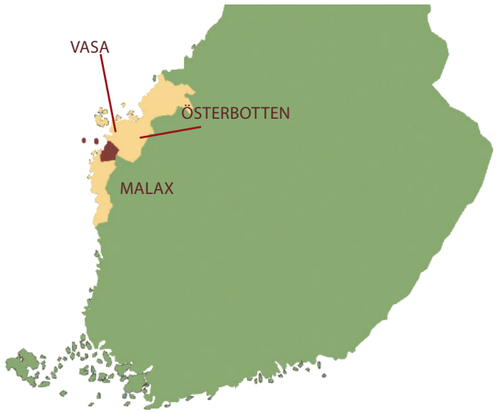
Nuvarande Malax kommun bildades 1.1.1973 genom sammanslagning av kommunerna Bergö, Malax och Petalax. Från 1.1.1975 överfördes Norra Pörtom från Närpes kommun till Malax kommun. Malax blev egen socken år 1607 och utgjorde före det en del av Mustasaari socken. Petalax hörde till Malax socken åren 1834–1902 och Bergö hörde till Malax socken åren 1607–1908.

Längst i söder, i tidigare primärkommunen Pörtoms norra del, finns gårdsgrupperna Norrback och Ahlholm. På gränsen till det finska språkområdet och grannstaden Kurikka ligger den lilla byn Kolnebacken. Längs Malax å ligger Långåminne och kommunens två största byar Övermalax och Yttermalax på rad. Där ån rinner ut i havet finns Åminne med många båthus, fiskehamn, småbåtshamn och fritidsområde. Längre söderut flyter Petalax å, som rinner upp i Pörtom, Brännskog och passerar Petalax kyrkby på väg mot havet.

Om man viker av från Strandvägen i Molpe i grannkommunen Korsnäs når man färjfästet på Bredskär, och kan man ta färjan till skärgårdssamhället Bergö.

Den som kommer till Malax kan komma med båt, längs Europaväg 8 eller längs Strandvägen. Vasa flygstation ligger bara 17 km från kommunens centrum. Järnvägsstationen i Vasa och färjterminalen i Vasklot finns på ca 25 km:s avstånd från kommunens centrum.

Av den sysselsatta befolkningen arbetar ca 16 % inom jord- och skogsbruk, ca 26 % inom förädling och industri, och ca 58 % inom tjänster och service. Över 800 personer pendlar till arbetsplatser i andra kommuner. Jordbruk, skogsbruk, fiske och sjöfart har varit de huvudsakliga näringsfången i kommunen. Idag är det alltmer servicenäringarna som ger malaxborna deras utkomst. Under 1930-talet startades de första pälsdjursfarmerna. Efter senaste krig utvecklades pälsdjursnäringen med stormsteg. Fodercentralen i Petalax var en föregångare och fick tjäna som förebild för motsvarande projekt på andra håll i Norden. Ända fram till 1980-talet var pälsdjursnäringen den dominerande ekonomiska verksamheten med ca 150 småbrukare/pälsdjursfarmare och ett tiotal som affärsverksamhet drivna farmer i Petalax. År 1986 fanns över 250 pälsdjursfarmer i hela Malax, antalet farmare i hela kommunen idag är ca 80 st. 36 växthusföretagare är även verksamma i kommunen.

I Malax finns också en industriverksamhet, som till stor del är exportbaserad. De mest kända företagen är Botnia Marin, som tillverkar segel- och motorbåtar i glasfiber och Weekendhouse, som tillverkar fritidshus i timmer. År 1997 togs en ny fiskehamn med ett tillhörande EU-anpassat servicehus i bruk på Ytterbådan på Bergö och under 2004 byggdes en fisksorteringshall invid hamnen.

Kultur- och föreningslivet är väl företrätt. Aktiva ungdoms- och idrottsföreningar bedriver verksamhet runt om i kommunen. Hembygds- och museiföreningar upprätthåller flera lokala museer. Bland dem finns Kvarkens båtmuseum i Åminne, som är ett av Nordens största museer för allmogebåtar och fiskeredskap. Sedan år 1984 arrangeras skärgårdsmarknaden på Bergö varje år i slutet av september. Där saluförs bl.a. lokalt producerade matvaror och hantverk som lockar besökare från när och fjärran.

Bebyggelsen har bestått av täta gruppbyar som legat längs åsarna och vägarna. Ådalarnas byar är långa radbyar med växlande befolkningstäthet. Storskiftet och nyskiftet som började i Österbotten på 1700-talet, har sedan slutet av 1800-talet upplöst de täta bygatubyarna. De senaste decenniernas kolonisationsverksamhet har styrt bebyggelsen till traditionella områden och så småningom avvikande från traditionen till åsarnas sluttningar och skogsområden, som gränsar till det odlade landskapet.

I den flacka ådalen begränsas de annars vida vyerna på många håll av trädbestånden vid åkanten, de blockerar sikten mot den motsatta stranden. Bebyggelsen längs ån är tät och pärlbandslik.

Som motvikt till de vida vyerna speciellt i Malax ådal men ställvis också i Petalax ådal, finns den mera småskaliga skärgårdsbyn på Bergö och längs den spikraka Björneborgsvägen i Norra Pörtom i kommunens sydvästra del. På Bergö syns tydligt hur den gamla skärgårdsbyn har hamnat långt in i landet då havet sjunkit undan. Båthusen har man upprepade gånger varit tvungen att flytta närmare havsstranden.

Den ökande fritidsbebyggelsen påverkar kustens landskap starkt på sina ställen. Malax centrum i Yttermalax, Petalax kyrkoby samt Övermark centrum har förnyats kraftigt sedan 1960-talet. Att anpassa det nya byggnadsbeståndet till det gamla i det öppna kulturlandskapet är ofta en utmanande uppgift.

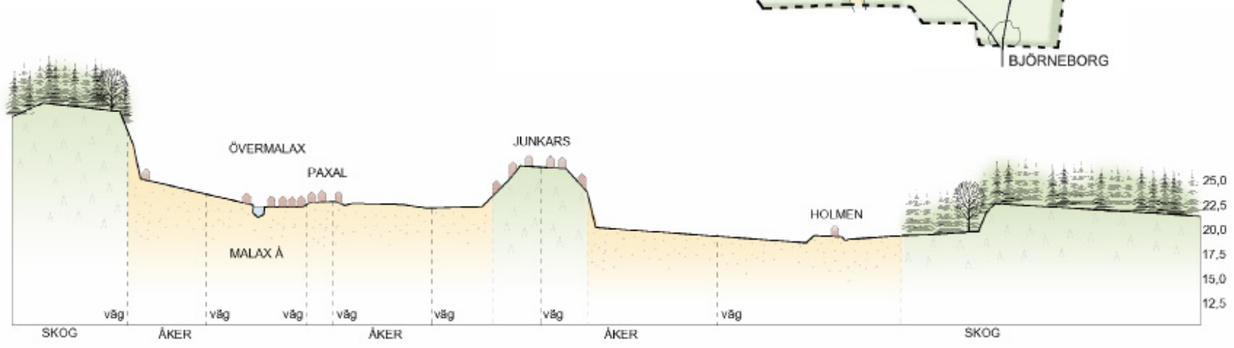
Storlandskapet

Grundstommen i landskapet är den redan före istiden uppkomna Malax ån, Petalaxån. Efter istiden var Malax under vatten och området hade jämnats ut till slätter fyllda med lerjord. Mellan ådalarna i Österbotten finns vidsträckta försumpade och karga vattendelaråsar, där jordmånen är stenig, ditspolad morän med ofördelaktigt mikroklimat. Åsarna avgränsar ådalen till ett eget tydligt landskapsområde, samt funktionellt ekonomiområde.

De havsnära byarna uppkom i åarnas deltaområden. Landhöjningen har gjort att dessa byar nu ligger långt in i landet och byarnas bördiga åkrar består av forntida havsbotten.

Kulturen är koncentrerad till ådalarna och till kustbyarna. Havet och åarna har fungerat som trafikleder, också landsvägen har följt åstranden eller från medeltiden gått längs Gamla Strandvägen via byarna vid kusten.

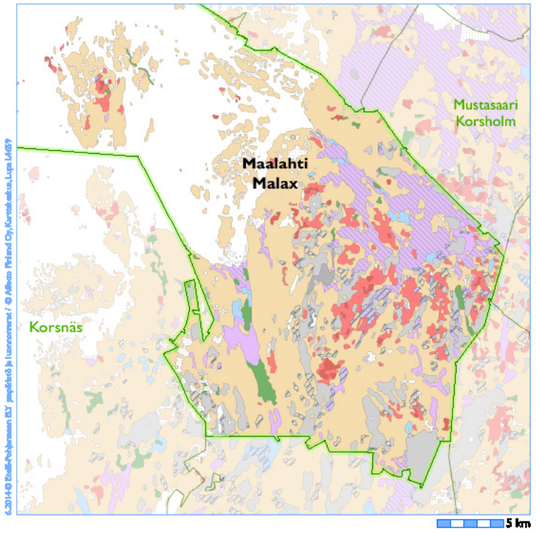
2 NATURLANDSKAPET SOM GRUND FÖR KULTURLANDSKAPET

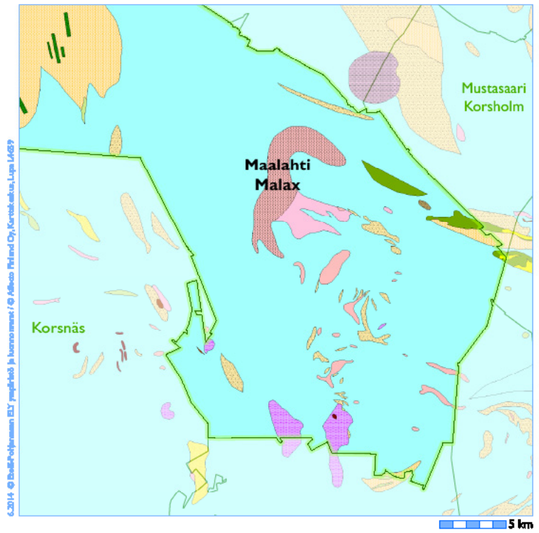
BERGGRUND OCH JORDARTER

Berggrunden i Malax består till största delen av migmatisk biotitplagioklasgnejs och migmatisk gnejsgranit (Vasa granitmassiv). Övriga bergarter som finns i kommunen är amfibolit, jotnisk olivindiabas samt pegmatit och muskovitgranit.

Gnejs och amfibolit är metamorfa bergarter, som har uppstått p.g.a. tryck- och temperaturförändringar. Till Gnejs hör medel- och grovkorniga bergarter. Gnejsen sträcker sig i huvudsak från Petalax innerskärgård österut till trakterna kring Jurva. Norra delen av Malax å samt västra Bergö hör även till detta "massiv". Amfibolit består av amfibol och plagioklas. I norra Pörtom sträcker sig en amfibolitremsa i nordostlig riktning. Granit är en djupbergart som blottats genom erosion av jordskorpan. Granit är ljus och består av kvarts, kalifältspat, plagioklas och biotit. Östra Bergö, Malax innerskärgård samt västra delen av primära Malax har granitberggrund. Diabas är en mörk gångbergart som har bildats när lava har stelnat i sprickor intill jordytan. Denna bergart finns i ytterskärgården (Rönnskärsarkipelagen).

Myrmarkernas andel i kommunen är stor, vilket innebär att torvmarker är vanliga. Gyttja har bildats av döda växt- och djurdelar i bl.a. sjöar och vikar. Grus- och sandmarker är koncentrerade till Kolnebacken, Viitala och Mobergsområdet mellan Åminne och Söderfjärden. Morän är den vanligaste jordarten i kommunen. Denna jordart finns huvudsakligen i skärgården. Lera kännetecknar ådalarna.

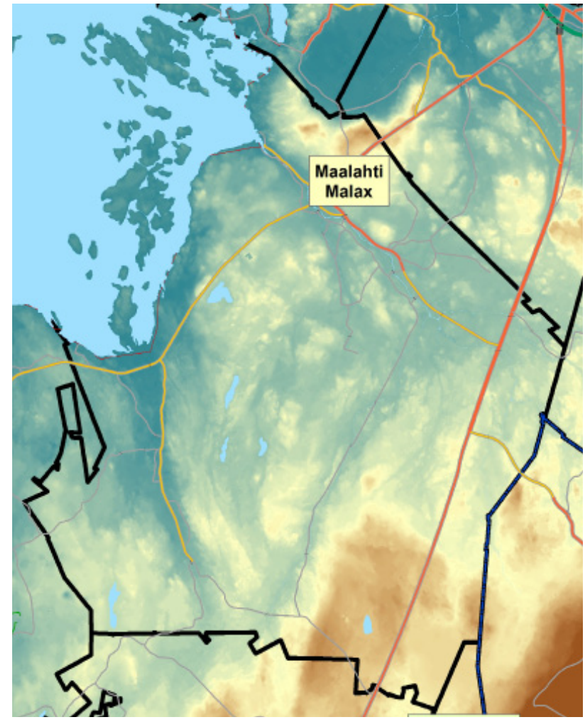

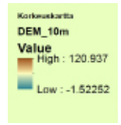

TOPOGRAFI

En karta som framställts på basen av material från laserskanningar visar att Malax består av låglänta ådalar, havsstränder och öar, och däremellan åsryggar och bergshöjder. På de högsta punkterna där berget kommer dager har det sköljts rent under Östersjöns forna vattenskeden. Det bortsköljda fina materialet har sedimenterats i de låglänta dalområdena och blivit leror och silt-sandområden. Kommunens högsta områden finns i Malax nordöstra del i Yttermalax som gränsar till Söderfjärden och i kommunens syd-västra del i Norra-Pörtom.

NATURA-2000 I MALAX

Kackurmossen är en flack koncentrisk strängkögstomme. **Sanemossen** hör till kust-Finlands högmossezon och är en flack högmosse med drag av aapamyr. **Kajaneskogen** är en högmossezon, i kanterna finns trädbevuxen ris-tallmosse som delvis är utdikad.

Kvarkens skärgård

Malax skärgård är del av Kvarkens skärgård och ute i skärgården ser man tydliga spår efter den senaste istiden. För tillfället höjs landytan med ca 8 mm per år och det här betyder att nya landområden varje år stiger upp ovanför vattenytan. Naturen i Kvarkens skärgård förändras därför hela tiden och sätter sin prägel på både växt- och djurlivet i området.

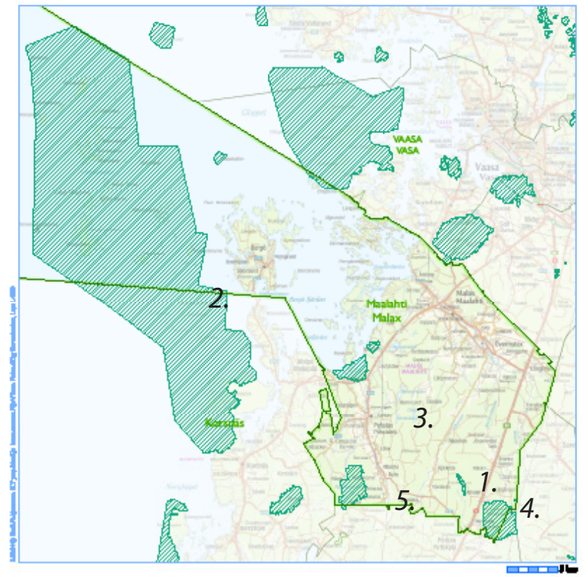
Ett typiskt och kännetecknande drag för landskapet och naturen i Kvarkens skärgård är flada-glo-sjö-serier. I takt med landhöjningen avsnörs havsvikar från havet för att till slut bilda sjöar. En annan naturtyp som gör området speciellt, är primärsuccessionsskogen. Beroende på hur länge marken varit ovanför vattenytan kommer skogen och växtligheten att vara i olika stadier och därför se lite olika ut.

Kvarkenområdet bildar en tröskel som skiljer Bottenviken från Bottenhavet. I området finns flera skyddsområden. År 1998 togs Kvarkens skärgård med i det Finska Natura 2000- nätverket.

Petalax åmynning

Petalax åmynning är ett 543 ha stort område, varav ungefär 350 ha är land- och 193 ha vattenområde. Området omfattar Petalax ås till sitt avrinningsområde tämligen anspråkslösa åmynningsområde, dess strandlundar samt Öfjärden, som består av en flada och en liten glosjö belägen norr om åmynningen. Petalax åmynning har redan på 1700-talet använts som betesmark och gamla fäbodsplatser kan ännu skönjas i terrängen. Det traditionella skärgårdsbetet har fortgått ända till 1960-talet.

Karaktäristiskt för Petalax åmynning har varit de vidsträckta sandiga strandängarna, vilka på

1. Kajaneskogen 2. Kvarkens skärgård 3. Petalax åmynning 4. Sanemossen 5. Kackurmossen

senare tid i stor omfattning har intagits av vass. Ställvis finns också enskilda bestånd av kaveldun ibland vassen. Mellan vassbestånden och det öppna vattnet finns ett bälte av säv, som ställvis är ganska brett. De omfattande enhetliga strandskogarna är också typiska för Petalax åmynning. De är ofta mycket frodiga, naturliga löv- och blandskogslundar, omtyckta och bevistade av den mindre hackspetten. Också klibbal förekommer tämligen allmänt. Till områdets flora hör bl.a. de i Sydösterbotten ovanliga arterna nejlikrot, jättegröe, strandklo, besksöta och vattensyra.

Mynningområdet är mycket grunt; vattnets medeldjup är på många ställen under metern. Det betyder att variationer i vattenståndet har stor inverkan på mynningsområdet. Under lågvatten blottläggs stora områden där många fåglar, särskilt vadare, finner sin föda. Åmynningsområdet är speciellt betydande för häckande och flyttande fåglar, de vidsträckta och grunda stränderna har, speciellt före vassens utbredning, erbjudit rikligt med föda. Även en stor del av området hör till det nationella fågelskyddsprogrammet. Som en följd av kraftig igenväxning av de tidigare lågväxta havsstrandängarna är naturvärdena hotade i stora delar av åmynningsområdet.

Projektpublikation/ELY: Översiktsplan för landskaps- och naturvård vid Petalax åmynning

Målsättningen med översiktsplanen är att utarbeta förslag på restaurerings- och skötselåtgärder för naturtyper vars naturliga tillstånd försämrats eller som annars behöver skötsel samt för livsmiljöer för arter som blivit sällsynta. I delar av området har betesdriften redan återupptagits, ca 50 ha betas nu av höglandskor (Highland cattle) och skötseln finansieras med hjälp av jordbrukets miljöspecialstöd.

I planen ges förslag på vilka delar av området som borde skötas för att naturvärdena i området skall bevaras. Planen kartlägger de nuvarande skötselområdena och föreslår även nya områden för betesskötsel. Delar av området föreslås bevaras som mångfaldsområde för att bevara även de arter som gynnas av vasstäckta och vattensjuka områden.

Planen presenterar även olika finansieringsmöjligheter för natur- och landskapsskötseln. Eftersom det är fråga om en översiktsplan där potentiella skötselobjekt presenteras, är det helt frivilligt att följa skötselrekommendationerna.

Läs mera:
http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/86311/Rapporter_106_2012.pdf?sequence=1

VATTEN

Malax gränsar i väster till Bottenhavet. På den långa kusten finns många havsvikar och öar med en sammanlagd strandlinje 63 km. Kusten vid Bottniska viken är sönderskuren. Många vikar tränger in i landet, och mellan dem skjuter uddar ut i vattnet. Utanför kusten ligger ett stort antal öar, holmar och grynnor. Den största ön är Bergö. I skärgården finns dessutom en mängd mindre kobbar och skär.

Malax å mynnar ut i norra Bottenhavet ca 10 km söder om Vasa. Kännetecknande för ålandskapet är leriga ådalar och moränmarker. Bottnen består mestadels av lösa avlagringar. Den längsta fåran (30 km) är Murtojoki-Långå-Malax å. Karakteristiskt för ån är jordbruksområdets platthet. Malax å är kraftigt eutrofierad på grund av att översvämningar drar med sig närsalter från åkrarna. Ån har en naturlig fors och i samband med denna finns en kvarn. Både kvarnen och forsen höjer åns status.

Petalax å är ca 4 km lång. Tillrinningsarealen är ungefär 100 km². Ån rinner från norra Pörtom, Velkmossen och mynnar i innerskärgården.

Det finns många **bäckar** i Malax är många och de berikar landskapet. De rinner från skogar genom jordbrukslandskapet och förenar sig slutligen med ån som rinner ut i havet. **Narnebäcken**, rinner från Haiknepåtten via Narnesjön ut söder om Malax ås mynning. **Strömsbäcken** är en av de vackraste i kommunen. Den rinner ställvis genom lundartad skog. **Ribäcken** är ett över 15 km långt biflöde till Malax å. Bäcken rinner genom det vackraste kulturlandskapet i Malax. **Långå (Murtojoki)** rinner genom Kolnebacken i Långåminne. Långån bildar tillsammans med **Finnån (Sarvijoki) Långåminnebäcken**. Vattendraget rinner till största delen genom jordbruksbygd. Lövvegetation dominerar strandzonen.

Broavsnittet i Kolnebacken är vackert, där växer t.ex. druvfjäder. Finnå (Sarvijoki) bildar ”biflöde” till Långån. Vattendraget rinner delvis genom jordbrukslandskap. Dessutom finns Majorsbäck, Krokån och Korslombäcken.

Stränderna är ekologiskt och historiskt sett unga områden. Stranden bildar mellanzon mellan land och hav. Speciella växter och djur påträffas i denna naturtyp. Sänkningen respektive höjningen av vattennivån åstadkommer olika växtbälten längs stranden. De växter som först intar en växtplats ersätts i ett senare skede av konkurrenskraftigare arter. I slutskedet utvecklas al- och granskog. På grund av landhöjningen (omkring 8mm/år i Vasatrakten) sker denna utveckling relativt snabbt. Olika strandtyper är block-, klipp och stenstränder samt strandängar.

Strandängarna erbjuder varierande miljöer för växter och djur. Deras utseende har i hög grad bestämts av människans verksamhet. Tidigare var många ängar betesplats för boskap. Typiska växter för denna strandtyp är t.ex. havssälting, salttåg och olika starrarter. Strandängar finns exempelvis i Kaviskarsviken, Slätan, Bergö, Vägviken och Krokskärs fladan. I den sistnämnda växer det vackra och rara gökblomstret i Malax.

Små vattensystem som avsnörts från större vattenekosystem kallas **flador** och **glon**. Orsaken till denna avsnörning är landhöjningen.

Majorsträsket

Bildtext

GRUNDVATTEN

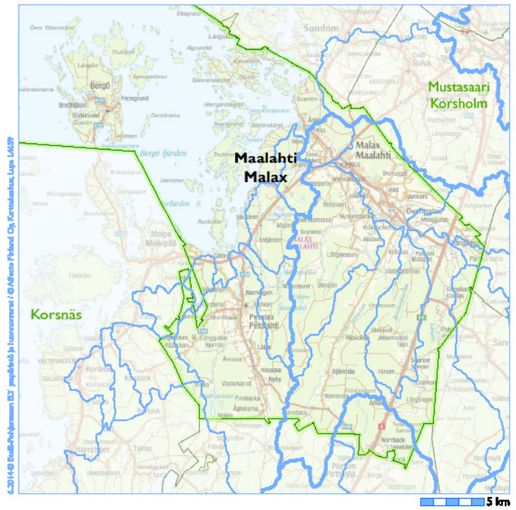
I Malax kommun finns åtta områden som klassificeras som för vattenförsörjningen viktiga grundvattenområden klass I. Dessa grundvattenområden är Strömsören, Kolnebacken, Trutören, Långbacken, Petalax samt Storstenrösbacken, Källorna och Vägviken som delvis ligger i andra kommuner.

Viktigast för kommunen är **Kolnebacken grundvattenområde** som är en 2,73 km³ stor åsformation. Grundvattenområdet delas i två delområden, vars totala kapacitet är uppskattad till 1500 m³. På norra delen finns Malax kommuns vattentäkt Kolnebacken I, för vilken kommunen har vattendomstolens tillstånd att ta 1000 m³ grundvatten per dygn. Från Kolnebacken II har kommunen tillstånd att ta 500 m³ per dygn.

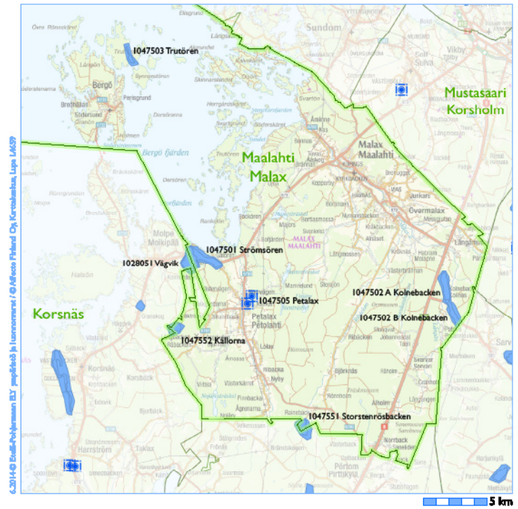
Trutören grundvattenområde ligger på en ö i Bergö skärgård. Områdets areal är 0,87 km² och dess kapacitet är uppskattad till 150 m³ per dygn. Malax kommun har vattendomstolens tillstånd att ta grundvatten 150 m³ per dygn för Bergös vattenförsörjning.

Petalax vattenförsörjning sker numera i huvudsak från Storstensrösbacken och Kolnebacken. **Långbacken** grundvattenområden fungerar som reservområden. Långbacken grundvattenområde ligger vid ett nedlagt gruvschakt, i den grundvattendamm som bildats av malmbrytningen. Områdets kapacitet är uppskattad till 300 m³/d. **Storstenrösbacken** är en 0,86 km² moränformation som ligger på gränsen till Närpes stad. Tillstånd finns att ta 250 m³/d, vilket också är områdets uppskattade kapacitet.

Strömsören grundvattenområde ligger vid havet och uppskattad kapacitet är 400 m³ per dygn, tillstånd finns att ta 200 m³/d.

I Malax finns två avrinningsområden. Malax ås och Petalax ås avrinningsområde.

LANDHÖJNING

Under den senaste istiden för 20 000 år sedan pressades Östersjöområdet ner av den som mest tre kilometer tjocka inlandsisen och en enorm inbuktning bildades. Samtidigt pressade isen fram Östersjöns huvudkonturer. När glaciären smälte började jordskorpan åter räta ut sig och landet höjas med naturlig landhöjning. I början var landhöjningen snabb men avtog så småningom. Landhöjningen fortskrider dock. Snabbast är den i Bottenviken, där istäcket smälte sist. I Östersjöns södra delar sker ingen landhöjning längre, utan landet sjunker i de danska sunden. Malaxområdet hör till området med snabb landhöjning och under de senaste åren har en hel del ny forskning gjorts inom detta gebit. Det råder vissa meningsskiljaktigheter mellan olika skolor och forskare gällande tolkningen av havsytans höjningar och sänkningar. Den genomsnittliga landhöjningen på årsnivå i Malax uppskattas till 8 mm.

Redan under en mansålder hinner strandlinjen förändras så mycket att vattenleder uppgrundas och gamla hamnar förvandlas till strandängar. Längs fartygsleder uppstår grynnor och skär som växer och blir öar som med tiden växer samman med fastlandet.

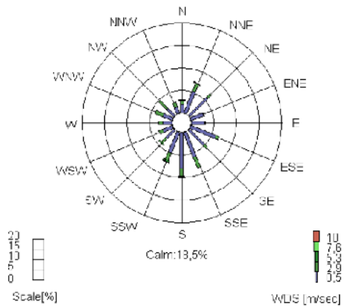
Landhöjningen förändrar strandlinjen: vikar avsnörs och blir sjöar, torkar ut och blir ängar, sund uppgrundas och holmar växer ihop och sammanbinds med fastlandet, grynnor och kobbar stiger ur havet. En ny strandlinje utformas efter berggrunden, markbeskaffenheten och omgivningens lokala egenskaper.

Landhöjningen har ökat många kustkommuners arealer med flera hektar per år. Älvar i Österbotten och Norrbotten har blivit hundratals kilometer längre i.o.m. att flodmynningar flyttats allt längre utåt havet. Älvsluttningar har blivit flackare, vattenflödet långsammare och samtidigt har översvämningsrisken ökat.

Efter att inlandsisen försvann har landhöjningen varit den främsta orsaken till omformning av landskapet, i synnerhet i kustområdet kring Bottniska viken.

Som en följd av att landet höjs förflyttar sig vattenlinjen längre ut och ger oss nytt land, och påverkar växterna och djuren som lever på stränderna. Olika växtzoner utvecklas i en successionskedja. Närmast vattnet växer olika gräs och örter som tål att tidvis vara under vatten, havtornsbuskar förekommer lite högre upp. Bland de första träden som finns ovanför strandlinjen är de vanligaste gråal och klibbal, samt olika viden. Ovanför alarna, på torrare mark, växer granar och bara på de högsta områdena i landskapet finns tallar. Landhöjningen påskyndas av igenväxning och sedimentering.

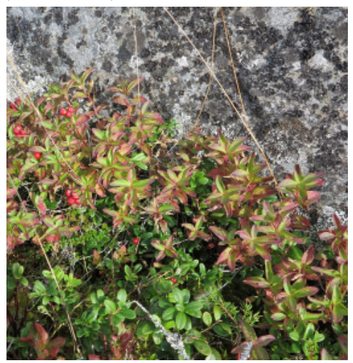

KLIMAT

Vindriktningen framställs grafiskt i s.k. vindanalys.Vid västra Finlands kust råder i allmänhet sydliga och västliga vindar under hösten och vintern. Sydvästliga vindar har dominerat under året. Vindhastigheten var som högst under vintern och som lägst under sommaren. Under sommaren påverkar sjö- och landbrisen vindens riktning, under dagen blåser det från havet när markytan värms upp och på natten blåser det från landet ut mot havet. Kännetecknande för området är att närheten till havet jämnar ut temperaturväxlingarna och förtunnar snötäcket (Vindros för år 2012 i Kaskö. Väder rapport 2012, Västkustens Miljöenhet).

Ovan svärdslilja (Iris pseudacorus), nedan hönsbär (Cornus suecica)

KURSIIVI

VEGETATION

Malax hör till floraprovinsen Ostrobotnia australis (Kalliola 1973, Vuokko et al. 1986). Enligt Naturinventeringen som Stig Hemming gjorde i Malax är nedanstående växter intressanta och t.ex. sådana som är sällsynta i kommunen, floraprovinsen eller i landet.

Jungfru Marie nycklar, fläckigt nyckelblomster *(Dactylorhiza maculata)* har relativt anspråkslösa krav på markens beskaffenhet. Därför är Jungfru Marie nycklar den vanligaste orkidén i trakten. **Nattviol (Platanthera bifolia)** är betydligt sällsyntare. Den växer bl.a. på Storskär. Den **gula svärdsliljan** *(Iris pseudacorus)* är sällsynt i trakten. Grodträsket är den ända ställe där den på försommaren blommar i hundratal. **Lundstjärnblomma, lundarv** *(Stellaria nemorum)* påträffas i strandallundarna. Den är beroende av fuktig mark för sin överlevnad. Den växer t.ex. vid Vägviken, Tistronskär och Bockören. **Strandklo** *(Lycopus europaeus)* växer på lundartad mark. Den sällsynta växtens enda växtplats i kommunen är Vägviken. **Besksöta, kvesved** *(Solanum dulcamara)* är en potatisväxt, som trivs på fuktig mark. Denna lianväxt finns t.ex. på ett ställe längs Strömbäcken väster om Strandvägen, samt vid Petalax åmynning. **Pors** *(Myrica gale)* trivs på fuktig barrskogsmark, och är mycket sällsynt i Malax. Under inventeringen 1988–1990 har den påträffats på Bergö. **Notblomster (lobelia dortmanna)** växer vid klarvattensjöar. Den torde vara en indikator på rent vatten, och observerades 1980 vid Majorsträsk. **Nejlikrot** *(Geum urbanum)* är en raritet i landet och har observerats endast på ett ställe i Malax. **Flenört** *(Scrophularia nodosa)* är en högvuxen ört med mycket små blommor. Flenört är allmän i floraprovinsen Ostrobotnia australis men har likväl endast påträffats vid järnåldersleden i Storsjön i Övermalax. Fyrkantig **johannesört, mannablod** *(Hypericum maculatum)* finns vid järnåldersleden där den växer i relativt stort antal. Arten är en raritet i Malax. **Havtorn** *(Hippophae rhamnoides)* är en buske, som trivs på öppna och grusiga platser. Den växer t.ex. på stränderna ute i skärgården. **Gökblomster** *(Lychnis flos-cuculi)* trivs på fuktiga strandängar. Under inventeringen har den påträffats i trakterna kring Stora kassören i innerskärgården.

Läs mera

Naturinventering i Malax 1988–1990. Miljövårdsnämnden i Malax, opublicerat manuskript. Stig Hemming, 1990.

Bredvid havtorn (Hippophaë rhamnoides) nedan sällsynt höstlåsbräken (Botrychium multifidum)

DEL I KULTURMILJÖNS HISTORIA

3 Faktorer som format kulturmiljöns utveckling

FÖRHISTORISK BOSÄTTNING I MALAXOMRÅDET

En kort sammanfattande framställning och kartanalys över Malaxområdets förhistoria utarbetades som en del av projekt. Utredningen och kartanalysen gjordes av FD Kari Uotila vid Muuritutkimus ky.

Malax arkeologiska arv

FD Kari Uotila

Bronsåldern (1500-500 f.Kr.)

Människor har säkert rört sig på stränderna i det område som idag utgör Malax redan på stenåldern, men de första säkra tecknen på bosättning är från bronsåldern. Under den här perioden har man längs fastlandsstrandlinjen rest stora gravrösen av skandinavisk typ på berghällar nära den dåvarande havsstranden (karta 1. Havsytan + 25 m). Endast ett av de kända objekten finns på en ö.

De flesta rösena finns i dag på mer än + 30 m över havsytan. Man känner till omkring 40 rösen fördelade på 9 olika lokaler i Malax. Den bäst bevarade och skyltade helheten är Storstenrösbacken i Pörtom, där det finns totalt 17 rösen. Lokalen hör tydligt samman med de kända rösgravarna på Närpes-sidan från samma tidsperiod. En annan stor helhet är Berget i Snickars, där man känner till 11 rösen. Det största röset är ca 10 m i diameter och 1 m högt. De minsta rösena man hittat på området är endast ett par meter i diameter.

Tidiga metallåldern (500 f.Kr.-200 e.Kr.)

Bronsålder beräknas ha varit till ända ca 500 f.Kr., varefter man småningom och stegvis övergick till att använda järn. Övergången till den s.k. tidiga metallåldern tycks i Malax ha skett utan observerbart avbrott i bosättningen. I omgivningarna runt flera bronsålderslokaler finns även gravrösen från tidig metallålder, och nya har snabbt uppstått i takt med att havet dragit sig undan. (karta 2. Havsytan + 18)

I området kring nuvarande Malax å i Övermalax uppstod en skyddad innerskärgård, längs vars stränder man känner till en stor mängd gravsättningar från perioden. En annan koncentration har funnits i Petalax, där det längs stränderna till en djup vik finns rikligt med gravsättningar från tidig metallålder. Petalax-området har fortsatt vittomfattande även in på nuvarande Närpes område. Malax och Närpes var statistiskt sett ett av de mest tätt befolkade områdena i Finland under tidig metallålder, man känner till hundratals gravlämningar från området.

Det torde delvis vara en för den arkeologiska forskningen intern terminologisk och dateringsmässig tolkning, men det är också klart att Malax-Närpes området har varit en betydande bosättningskoncentration under denna tidsperiod.

Allt som allt känner man till 48 lokaler från tidig metallålder i Malax, vilket vittnar om områdets täta bosättning. Man känner till ca 900 enskilda rösen i Malax. Den mest omfattande koncentrationen är Rimossbacken i Petalax, där det enligt kartläggningen från 1974 finns åtminstone 222 rösen. Största delen av rösena är små, ca 2 – 4 m i diameter, därtill finns det sådana som har en diameter på 5 - 8 m samt tre stycken rösen med en diameter på över 10 m. Periodens gravar är ofta fyndlösa och betydligt mindre än föregångarna från bronsåldern, samt betydligt svårare att upptäcka i terrängen. På basen av arkeologiska undersökningar vet man därtill, att samtida boplatser i många fall har funnits i närheten av gravrösena. Ofta har fyndmaterialet i dessa objekt endast bestått av sk. Morby-kermamik, med sparsam ornering, daterad till perioden 500 f.Kr. – år 0. Många arkeologer har anser att Morby –keramiken vittnar om en finsk bosättning.

Mellersta järnåldern (200-800 e.Kr.)

Under förhistoriens tidigaste skeden formade Malax och Närpes en klar områdeshelhet, men under den mellersta järnåldern skiljer sig utvecklingen i de två områdena åt.

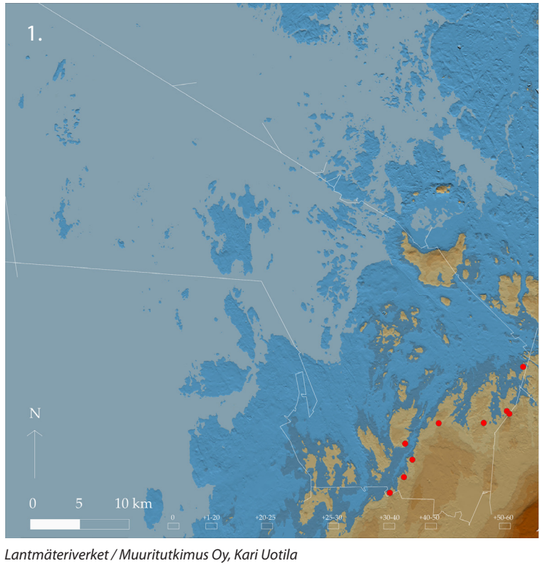
Medan Närpes- och Petalax-området blir fyndlöst, och sannolikt åtminstone delvis obebott, utvecklas norra delen av Malax till ett sydligt centrum i järnålderns Österbotten. På nuvarande Övermalax område finns en mycket vidsträckt bosättningskoncentration från folkvandringstiden (400 – 575 e.Kr.) och merovingertiden (575 – 800 e.Kr.), ett klart maritimt samhälle (Karta 3 havsytan n. + 15 m).

Merovingertidens bosättning var koncentrerad runt smala havsvikar längs nuvarande Malax ås stränder. Området blev till sina naturliga förutsättningar mindre fördelaktigt mot slutet av järnåldern, då de grunda havsvikarna växte igen p.g.a. den snabba landhöjningen. I slutfasen var säkert miljöförändringen betydande för områdets bosättning och näringar. Förutsättningarna för jordbruk och boskapsskötsel blev sämre och direktkontakten till havet bröts. Att de grunda fiskrika vikarna växte igen blev en stor utmaning för befolkningen som levde av fiske.

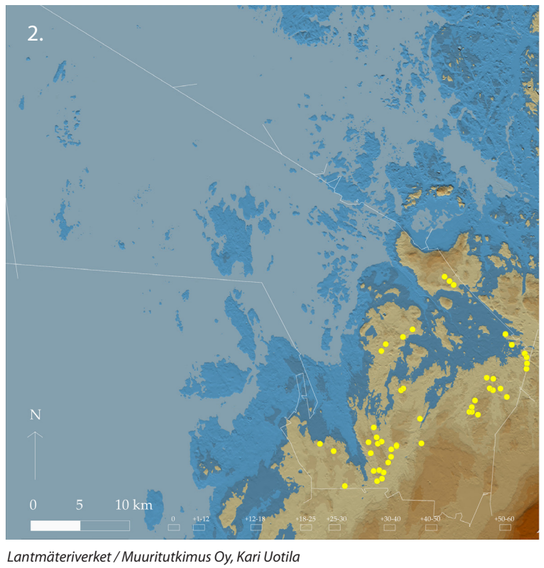
Från området känner man till 30 olika fornlämningshelheter. Av dessa är en del gravrösen (ca 130 st), men det finns också skålgropsstenar på flera ställen. Storsjö fornminnesområde t.ex. är en riksbekant ruin- och boplatslokal.

En av de viktigaste järnåldershelkalerna i Malax är Kalaschabrännan. Från området känner man till tre stor gravrösen, de är en halv meter höga och har en diameter på ca 10 – 15 m. På platsen finns även fem skålgropsstenar, vilka man kan bekanta sig med genom att vandra längs den förhistoriska vandringsleden. Kalaschabrännan är ändå mera känt för, för finländska förhållanden, exceptionella fornlämningar: vid arkeologiska undersökningar som utfördes på platsen på 1980-talet fick man fram tydliga spår av hallhus av skandinavisk typ med konvexa vägglinjer. Utgrävningarna åren 1987 – 1989 hänför sig till Umeå universitets projekt som undersökte järnåldersbosättning i Södra Österbottens kusttrakter. Fornlämningskomplexet finns på stranden till en järnåldershavsvik och på platsen har man hittat lämningar efter tre separata byggnader. På området finns också en platå byggd av människohand, samt tecken på att åkrar plöjts korsvis. Enligt forskarnas tolkning är det frågan om resterna efter en bondgård, som har varit i användning under folkvandringstiden och i början av merovingertiden. Förutom jordbruk och boskapsskötsel, har man ägnat sig åt smide och smältning av järn. På gården har men eventuellt tillverkat järn, även om egentliga bevis på järnframställning fattas.

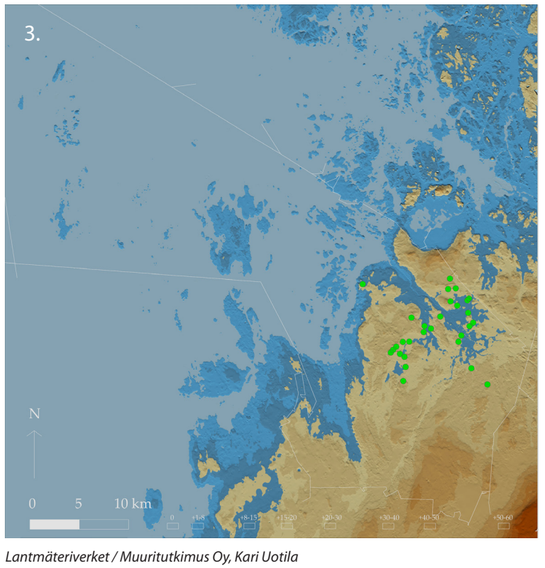
Det hände något med Malax' och hela Södra Österbottens blomstrande bosättning under 600 – 700-talen e.Kr. De flesta arkeologerna har tolkat de minskande eller obefintliga fynden som ett tecken på att bosättningen och jordbruket helt försvunnit från området. En del forskare har förklarat nedgången i bosättningen som en chimär, och åtminstone delvis beroende på den arkeologiska forskningssituationen. De under vikingatiden (800-1025 e.Kr.) i bruktagna brandgravfälten skulle ha hamnat under den nutida bebyggelsen och utplånats. På andra håll i Finland har man hittat brandgravfält och andra tecken på bosättning från järnålderns slutskede mitt i bland nutida mycket tät bebyggelse. Låt oss hoppas att den föredömligt aktiva och långvariga arkeologiska forskningen i Malax ännu skulle kunna spåra upp dessa gravfält som man antagit vara förlorade. Då skulle den för Malax typiska maritima bosättningskontinuiteten ha varat över årtusenden.

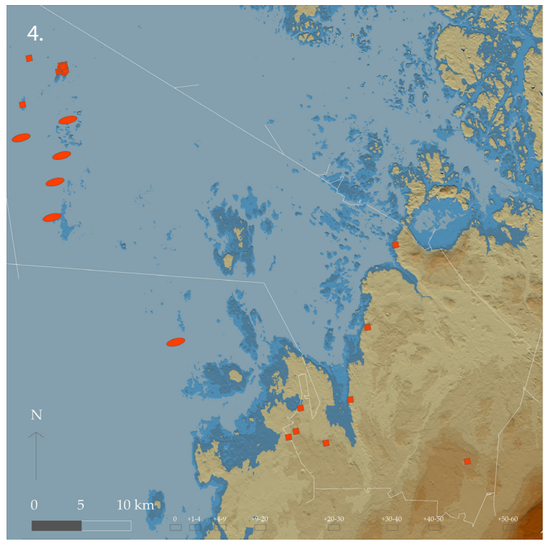
Lantmäteriverket / Muuritutkimus Oy, Kari Uotila

Lantmäteriverket / Muuritutkimus Oy, Kari Uotila

Lantmäteriverket / Muuritutkimus Oy, Kari Uotila

Lantmäteriverket / Muuritutkimus Oy, Kari Uotila

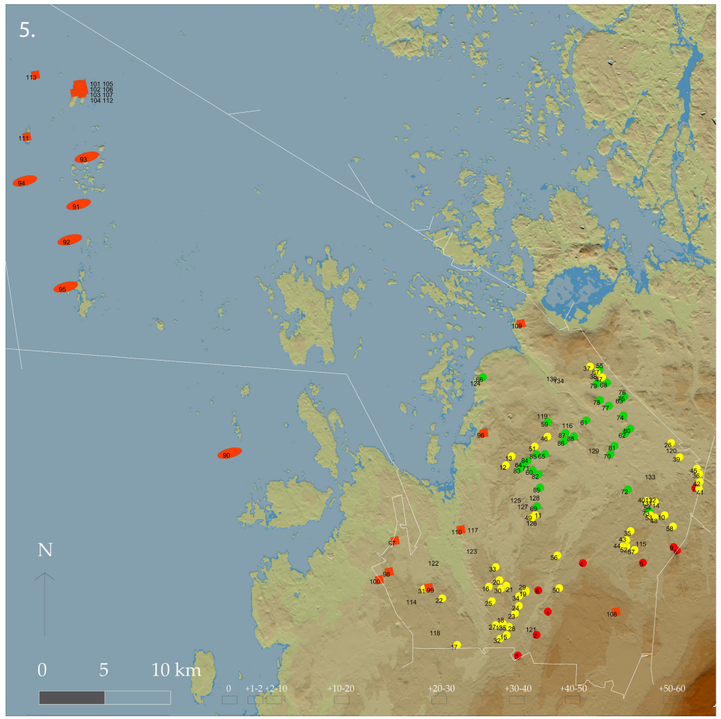
Historiska tiden

I Malax känner man till betydligt färre fornlämningar i från den historiska tiden än från andra perioder. Det är troligen frågan om en skevhet som beror på forskningssituationen; man har helt enkelt inte kartlagt yngre objekt i samma utsträckning som de förhistoriska. Det maritima arvet märks i flera kända objekt, som jungfrudanser, vrak, tomtningar, båtdragningsvägar och -förvaringsplatser.

En exceptionellt välkänd lokal är Storskäret i ytterskärgården i Rönnskärsarkipelagen, ca 20 km nordväst om Bergö. På den steniga öns topp finns fem jungfrudanser, av vilka en del är täckta av enris, kråkris och ljung. I närheten finns dessutom ett rektangulärt område kallat "Kyrkogård" omgivet av en stenmur. Innanför murarna finns flera små stenhögar, några finns även utanför murarna. Enligt traditionen är platsen en begravningsplats för sjöfarare. Platsen har även sammankopplats med Finlands sista katolska biskop Arvid Kurck och hans följe på flykt till Sverige år 1522. (Viimeinen lause oma lisäys/AH-E)

Malax **fornlämningar, helhetskarta** och information från **Museiverkets fornlämningsregister** i exceltavlor. Se bilagor s. xxx-xxx..

Lantmäteriverket / Muuritutkimus Oy, Kari Uotila

Litteratur:

M. Herrgård & P. Holmblad. Fornminnen i Österbotten. från neandertalare till sockenbor. Vasa 2005.

P. Holmblad. Malaxområdets förhistoria. Malax historia Del I, Malax kommun, Malax, 2007

H. Kotivuori. Dwelling site finds from the Middle Iron Age fieldwork at Kalaschabrännan in Maalahti, Southern Ostrobothnia 1987 1989. Fennoscandia archaeo!ogica IX. 1992.

L. Liedgren. Kalaschabrännan och andra sedentära bebyggelselämningar från järnålder i Finland. Järnåldern i Mittnorden. Ett symposiumkring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön. Vasa: 1994.

Meinander. C-F. Forntiden i Svenska Österbotten. Svenska Österbottens historia i. Vasa 1977.

M. Miettinen. Den förhistoriska tiden i Petalax. Petalax historia i. Vasa 1982.

M. Miettinen. An early iron age cairn from Fronasudden, southern Ostrobothia. Fennoscandia archaeologica III (1986)

M.Miettinen, Tidig metallålder i Österbottens kustland; Nya arkeologiska forskningsresultat. Järnåldern i Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön. Vasa: 1994.

M. Miettinen. Fasta fornlämningar i Österbotten. Kiinteät muinaisjäännökset Pohjanmaalla.
Museiverket – Museovirasto & Österbottens förbund - Pohjanmaan liitto. 2004

Museiverket. Fornlämningsregistret.

MALAX SOCKEN

Prästgården och omgivning troligen från början av 1900-talet. Malax museiförenings bildarkiv

Fram till 1607 hörde byarna i Malax till Korsholm socken, beslutanderätten utövades på kommunalstämma eller genom utsedda kommunalfullmäktige. Därför deltog Malax-bönderna i sockenstämman i Korsholm. Malax blev egen socken år 1607. Sockenstämmor hölls i sockenstugor. Ett kommunalhem, gemensamt för Malax, Solv och Petalax byggdes i Övermalax år 1907. Hemmet ägdes av de tre kommunerna i proportionen 3, 2, 1. Kommungården i Malax byggdes år 1979, arkitekt var Martti Enkovaara.

Petalax hörde till Malax socken åren 1834–1902. Det var skolstugan vid Petalax kyrka som var den vanliga sammanträdeslokalen. Från år 1891 kallades sammanträdeslokalen för kommunalstuga. Den nya kommunallagen trädde i kraft år 1917 och möten flyttades till traktens folkskolor. Nya kommunalgården blev färdig hösten 1938.

År 1495 omnämns den första skattebonden på Wargö (Bergö). Vid den tiden utgjordes dagens Bergö av fyra öar: Granön, Långön, Norrön och Holmen. Under slutet av medeltiden var trafiken söderom Bergö livlig i och med att farleden in till gamla Korsholm gick mellan Bergö och fastlandet. Fram till 1607 hörde Wargö till Korsholm, till Malax socken åren 1607–1908. Bergö var självständig kommun till år 1973 då nuvarande Malax kommun, genom sammanslagning av kommunerna Bergö, Malax och Petalax, bildades.

Från 1.1.1975 överfördes Norra Pörtom från Närpes kommun till Malax kommun.

MALAX FÖRSAMLINGAR

Bergö församling

Bergö/Wargö anses ha haft ett predikohus utan egen präst från mitten av 1600-talet till 1850. Bergö var kapellförsamling åren 1850 – 1908 och fick ett eget pastorat 1908.

Kyrkan uppfördes 1800–1802 av byamännen på egen hand och ursprungligen till bönehus. Till formen är kyrkan en enkel långkyrka, till vilken en sakristia ansluter sig på norra sidan i kordelen. Kyrkan är uppförd av stock och bekläddmed så kallat råvirke. Lillklockan göts ursprungligen av Gerhard Horner i Stockholm år 1813, storklockan av Matts Svedberg i Malax år 1883.

> *"Fast vi icke ha några uppgifter därom kunna vi anse som säkert att det första kapellet i Vargö inrättades senast på 1690-talet. Efter 1696 hade de icke råd därtill, då hungersnöden och kriegen tryckte dem. Då stora ofreden inbröt 1714, fick Vargö påhälsning av ryssarna, som togo från kyrkan en klocka, kyrkoskruden m.m. och skadade kyrkan svårt". K V Åkerblom.*

Kyrkogården invigdes den 30 juni 1800 av kyrkoherden i Malax, Simon W Laurin. År 1855 utvidgades kyrkogården åt norr och 1908–1909 åt väster. Hösten 1938 omreglerades och förskönades begravningsplatsen och 1952 beslöts att en ny reglering av gravgården skulle ske, samt att karta och gravgårdsbok upprättas. Denna planering utfördes av gravgårdsarkitekt Ilmari Virkkala. År 1980 inköptes mark för fortsatt utvidgning av begravningsplatsen västerut. Arbetena påbörjades 1982 och den nya delen invigdes 21 oktober 1984 av biskop Erik Wikström.

Petalax församling

I mitten av 1300-talet hade Närpes egen präst och kyrkoherde. Vid den tiden tillhörde hela kuststräckan från Petalax och Bergö i norr till Sideby i söder till Närpes storsocken. Petalax by tillhörde Korsnäs kapellförsamling, som i sin tur var en del av storsocknen Närpes. I praktiken gick

Petalax kyrkoby före utflyttningen. Petalax hembygdsförenings bildarkiv

Petalaxborna i kyrkan i Korsnäs, men kyrkvägen var lång och kändes besvärlig. År 1801 skickades därför en vördsam anhållan till det Kungliga Majestätet om att man skulle få bygga en kyrka och avlöna en egen präst i Petalax, även om församlingen inte skulle bli stor. Anhållan avslogs.

Redan 1805, innan den första anhållan om kyrkobygge till Sveriges konung var aktuell, hade ett "bönehus" byggts i Petalax. Man behövde nämligen inte tillstånd för att bygga ett sådant. Senare fick man lov att använda "bönehuset" som kyrka.

Petalax blev kapell under Malax 1834 och fick eget pastorat 1902. Petalax församling är idag en församling i Korsholms prosteri inom Borgå stift i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Till församlingen hör kyrkomedlemmar bosatta i Petalax, Malax. Församlingens kyrkoherde är också kyrkoherde i Bergö församling.

Malax församling

Malax hörde på 1600-talet till Korsholm pastorat. Betecknande för det tidiga 1600-talet var att många hade lång väg till kyrkan, så också Malaxborna. Därför uppstod tanken om att försöka få en egen kapellkyrka. År 1602 byggdes den första egna kapellkyrkan. Av den kyrkan finns ingen ritning bevarad. Man antar att den har stått på samma plats som den andra kyrkan, vilken uppfördes 1659 på åstranden väster om kyrkoherdebolet.

Den kungliga kommissionen gav Malax sockenrättigheter år 1607, och förordnade samtidigt kapellanen i Mustasaari till första kyrkoherde i församlingen. Malax som tidigare hade hört till Korsholm pastorat, hade blivit ett eget pastorat.

Då Israel Björk tillträdde sitt ämbete 1760 var både kyrkan och prästgårdsbyggnaderna i behov av underhåll och reparation. Björk fick tillstånd att bygga en ny prästgård, och de andra husen reparerades. Kyrkoherdebolet fick namnet Björkas, samma namn som innehavarens hemgård i Replot. Först på 1860-talet planterades björkarna på gårdsplanen.

Mot 1700-talets slut insåg man att den gamla kyrkan inte skulle tjäna församlingen länge till. Man började planera en ny kyrka, församlingens tredje. För ritningarna till kyrka och torn svarade Carlo Bassi, klockstapeln Carl Ludvig Engel. Kyrkan byggdes av Henrik Mattsson Kuorikoski (1772–1847), medlem i den namnkunniga kyrkobyggarsläkten. Kyrkobygget förverkligades på 1820-talet, år 1829 invigdes kyrkan. Klockstapeln stod färdig 1830.

Kyrkbron byggdes år 1888. De av kilade stenar lagda brokistorna har motstått vårisarnas tryck i 125 år. Mittkistan är spjutformad för att klyva isen.

Monumentet på krigargravarna restes 1953, och år 1929 invigdes Marie begravningsplats i Grävna ca 2 km sydväst om kyrkan. Platsen iståndsattes genom grundliga arbeten sommaren 1968. Sommaren 2007 invigdes en utvidgning av begravningsplatsen vid kyrkan.

BOSÄTTNING, UPPLÖSNINGEN AV DE TÄTA BYARNA, ODLINGSLANDSKAP

Naturlandskapet i Malax på 1100–1200-talet inbjöd inte till bosättning på de platser, där byggdens 1500-tals gårdar senare uppstod. Den åtida åmynningen låg vid Långforsen, och bara en eller två av 1500-talsgårdstomterna, som senare lades under prästbolet, var på det torra. Först omkring år 1200 ligger åmynningen invid storskifteskartans Byåker och 1600-talets tätt bebyggda Yttermalax by. Vid mitten av 1500-talet var det 16 gårdar, antagligen fördelade på en större agglomeration vid åmynningen (Byåkern) och två mindre gårdsgrupper i Vias- och Havrasgränd samt i Paxal och Backorna.

Den gamla åbräddsbebyggelsen, där nästan alla byns gårdar låg invid ån, var i synnerhet i Ytterby (Yttermalax) redan i slutet av 1600-talet försvunnen. Hemmansklyvningarna och gårdstillväxten under perioden 1608–1757 framskrider vid ådalen. I Bergö finns det bara två gårdar i byn. Redan år 1636 är de två gamla bosättningarna "Backan" och "Wästerbyin" dokumenterade.

Storskiftet gav det viktigaste underlaget för hemmansklyvningarna och ökade nyodlingsmöjligheter. Åkrar nyröjdes och ådalens odlingsområde utvidgades, och man började odla upp ängar. Torp grundades flitigt, obesuttna fanns det ymnigt av. I Ytterby fanns det år 1864 88 torpare och 39 jordlösa, i Överby 107/42 och på Bergö var motsvarande mängd år 1862 27/31.

Efter skiftet av skog och utmark på 1780-talet vidtog en nyröjningsperiod, under knappt fyrtio år röjdes en bygdeareal dubbelt större än den före storskiftet. Åkerarealen växte för hela området med nära hälften, i Bergö med nära 2/3 mellan åren 1769–1803. Likaså ängsarealen växte betydligt. Storsjön torrlades till äng. I Malax nedre ådalbyn och på Bergö ökade lövängsarealen oavbrutet till 1900-talet och var en viktig foder- och betestillgång för Ytterbyborna och ute i skärgården.

Bebyggelsen i Malax vid tiden för nyskiftet var koncentrerad, gränderna oftast slutna.

Vy över yttermalax, ihopmonterad. Malax museiförenings bildarkiv

Gårdstätheten i gränderna var stadsliknande. Likaså omfattade gränderna ett stort antal gårdar och torp. Någon gata fanns inte. Varje hemmansnummer var regellöst fullbyggd. Ofta hade på grund av trängseln byggnaderna ordnats i rader längs de smala vägarna från den stora byvägen mitt genom gränden. Dylika "tåg" löpte mellan de olika storhemmanens tomtmarker.

I Paxalgränd flankerades vägen i hela sin längd, 1/2 km, av gårdarnas tätt till varandra byggda stallsrader. Endast inkörsporten markerade de enskilda gårdarnas läge. Från de mindre "tågen" ledde fähusportar till ladugårdarna. I det inre av gränden var bebyggelsen på grund av det trånga utrymmet oregelbunden, att de enskilda hemmanens uthus låg "var och annan blandade". Tomtgränserna hade mångenstädes råkat i glömska, så vitt sådana någonsin uppgåtts mellan de enskilda bönderna på en hemmannummer.
Den stora trängseln inom nyskiftestidens Paxalgränd skildras av allmogen: Man kunde uppstigen på hustaken röra sig genom hela gränden utan att vidröra marken, hoppande från tak till tak. För att komma intill och ut från sin gård måste bonden köra över grannens "broris".

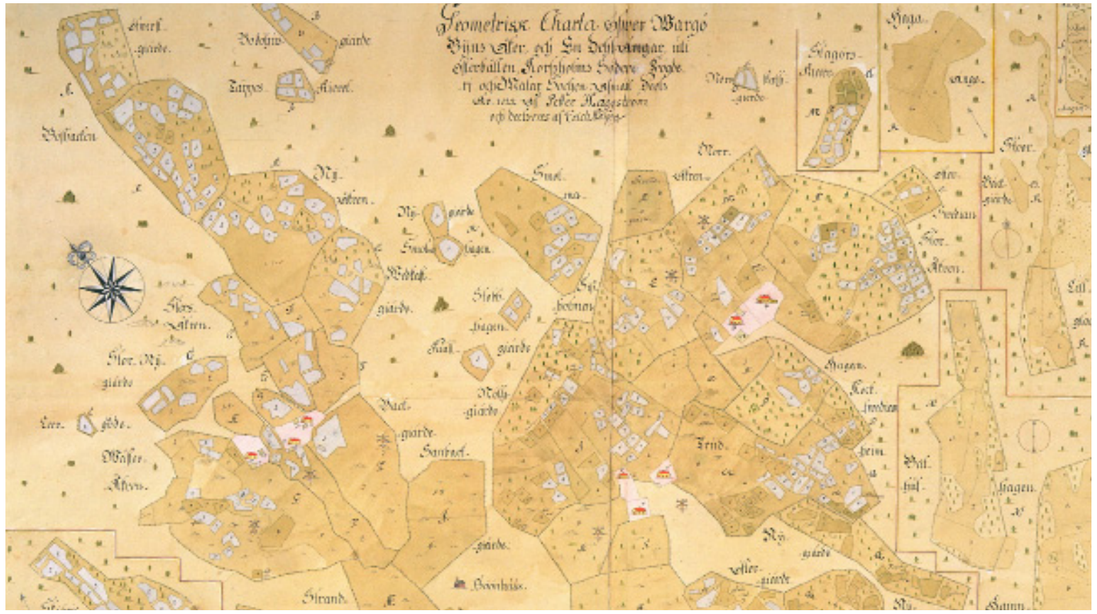
Vy från Havrasgränden år 1950. Gården är flyttad till Stundars. Malax museiförenings bildarkiv

Dock hade den starka hemmansklyvningen lett till att tomtmarken utnyttjats till det yttersta, så att en del gårdar trängts ut i åkern och en del tvingats att utflytta ur gränden. Nyskiftet splittrade de täta byarna.

I Petalax valde man först nuvarande kyrkbacken eller centret för Petalax by för den fasta bosättningen. Den gamla post- och strandvägen mellan slotten i Ulfsby och Korsholm gjorde redan i början av 1500-talet en djup sväng runt den dåvarande vikbottnen ned till bosättningen. År 1732 fanns det 13 hemman. En mäktig nybyggesrörelse omformade Petalax efter nyskiftet i början av 1900-talet. Nybyggarna röjde åkrar och ådalens odlingsareal växte.

År 1495 omnämndes den första skattebonden på Wargö. Under slutet av medeltiden var trafiken söder om Bergö livlig i och med att farleden in till gamla Korsholm gick mellan Bergö och fastlandet. Bergö var ett välmående fiskesamhälle för 500 år sedan. Vid mitten av 1500 var antalet hemman nio, bondeseglationen till Stockholm hade börjat blomstra. 1800-talet kännetecknas av en "befolkningsexplosion", innan Amerikaemigrationen började, fanns det 759 personer bosatta på Bergö. Under 1800-talet ökade efterfrågan på tranolja över hela Europa. Detta ledde till att sälfångstens lönsamhet ökade avsevärt, och även bergöbornas välstånd. På steniga Bergö har åkerarealen alltid varit liten, foder till djuren fick man från ängarna. Havet har varit nära och tryggat utkomsten.

Karta från Wargö bys ängar av lantmätare Erich Höyer år 1725. E 34 5/2. Kartan är från internet: www.http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat

STOR- OCH NYSKIFTESREGLERINGARNA SKAPAR NYA BOSÄTTNINGAR

Storskiftet inleddes i Finland 1757. Syftet med alla skiftesreformer var att samla de då splittrade ägorna i större ekonomiskt bärkraftiga enheter. De kartor som upprättades och de beslut som fattades då, är fortfarande juridiskt gällande när det gäller fastighetsindelningen.

Den främsta avsikten med s.k. storskifte var att avskaffa det dittills rådande och för jordbruket fördärvliga sol- eller tegskiftet. Åtgärderna syftade till att varje hemmanslägenhet skulle få sin mark – åker-, ängs- och skogsmark sammanförd i ett fåtal men tillräckligt stora skiften eller ägor. På 1770-talet begränsades böndernas rätt till socknens utmarker. På varje mantal fick komma högst 600-1200 tunnland skog. Det övriga skulle tillfalla till kronan som här kunde placera nybyggare, i början kronans torpare.

Petalax

Storskiftet och nyskiftet i Petalax inkluderade de tretton storhemmanen och Johannesbergs kapellansbol. Det rörde inte de nybyggen som i slutet av 1700-talet lades under Petalax by. Inför sekelskiftet 1900 räknade de flesta hemmanen i Petalax by sina täppor och ägor i upp till femtio eller mera. Petalax by tjänade benämningen "hopby". I handlingar och protokoll från slutet av 1800-talet betonades hur olyckligt hemmanstomterna var inklämda mellan ån och kyrkan. De ökade svårigheterna att komma till rätta med de gamla ägo- och boendeförhållandena, gjorde att man i byn var rätt ense om nödvändigheten att föra förrättningen vidare för att uppnå de väntade resultaten. Enighet uppnåddes och 59 hemmanägare anmälde sig villiga att flytta ut ur kärnbyn.

Nybyggarsrörelsen omskapade Petalax. Majors nybygge kom på 1740-talet, Ahlskata 1770-talet, nybyggena kom sedan som svampar ur jorden. Fem nybyggen bildades till Petalax by; Träskbäck, Mamrelund, Granberg, Långbacka och Hultholm. Tio nybyggen grundades till Nyby by; Ribacka, Lolax, Åmossa, Bjurnäs, Ågren, Österback, Westerback, Söderback, Österholm och Reval.

Övermalax, Yttermalax

De enskilda lotterna låg efter hemmansklyvningar "var och annan blandade" och var mycket små också vid ådalen. Ture hemman i Övermalax hade 107 åkerstycken och 89 ängsdelar, Fogde i samma by 148 åkerstycken och 94 delar äng. Skiftet av åker och äng genomfördes i ådalen under 1760-talet. Bakom storskiftet var Komissions lantmätare Erik Klingius. Sedan den nya landsvägen från Pörtom till Toby byggts blev det lockande för nybyggare att slå sig ned i socknens södra eller östliga delar, och då grundlades flera nybyggen. Granholm nybygge är från slutet av 1700-talet.

Storskiftesregleringen började i Överby 1878, först 1907 var nyskiftet fullbordat. Efter nyskiftet på varje hemman var i medeltal endast 3,61 skiften. I Ytterby påbörjades nyskiftet 1905 och slutfördes 1920. På varje hemman kom i medeltal 2,9 skiften.

Nyskiftet i Övermalax inleddes år 1888, bild på stenen som informationen huggits in i finns på sidan xxx.

Bergö

I Bergö skedde delningen i början av 1770-talet. Då delades de större åkergärdena vart och ett på en bydel. De mindre gavs i sin helhet åt en bonde.

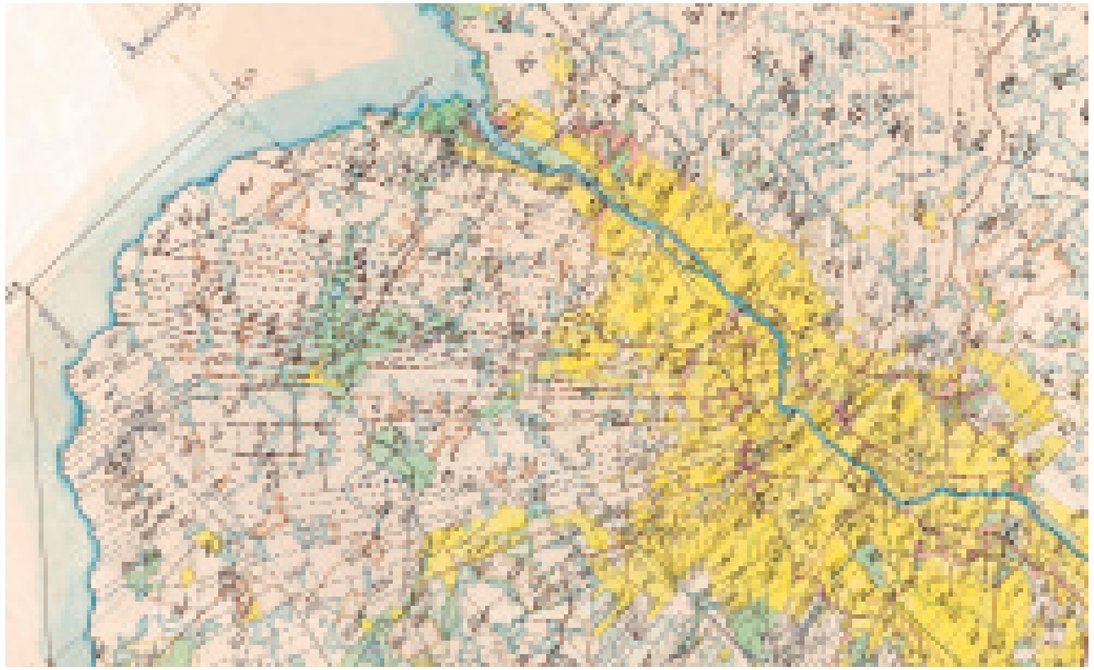

Sorskifteskarta från Majors av Erik Klingius år 1756. Riksarkivet E34 2/14, detalj. Foto Riitta Jaakkola

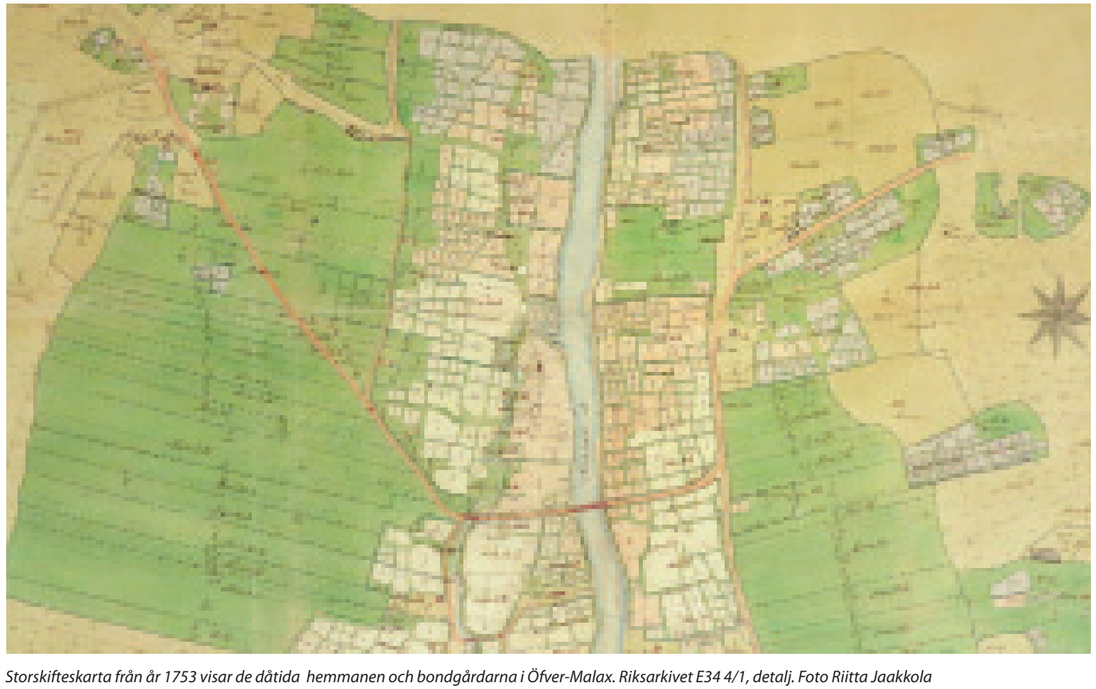
Komissions lantmätare Erik E. Tulindbergs storskifteskarta från åren 1755-56 visar namn, nummer och läge för de dåtida 19 hemmanen och bondgårdarna i Petalax by. Kartan var i huvudsak aktuell ända fram till nyskiftet och utflyttningarna mellan åren 1900-1905.

Storskifteskarta från Petalax av Eric Tullindberg år 1755. Riksarkivet E40 15/2, detalj. Foto Riitta Jaakkola

Sockenkartan från Yttermalax presenterar byn i mitten av 1850-talet. Geograf karta öfver Malax socken belägen i Wasa län. Upprättad år 1846 af C..J. Långhjelm. Riksarkivet 1331 07, digiarkiv (www. digi.narc.fi

Storskifteskarta från år 1753 visar de dåtida hemmanen och bondgårdarna i Öfver-Malax. Riksarkivet E34 4/1, detalj. Foto Riitta Jaakkola

Komissions lantmätare Erik Klingius storskifteskarta från år 1756 visar namn, nummer och läge för de dåtida hemmanen och bondgårdarna i Yttermalax. Riksarkivet E34 2/4, detalj. Foto Riitta Jaakkola

BONDSTUGAN OCH GÅRDSTUNET FÖRR

Nedanstående fina skildring över gårdstunet från en 1800-tals bondgård är från Närpes. Kringbyggda gårdar finns inte mera i Malax, fortsättningsvis är gårdstunens byggnader ändå ordnade vinkelrätt i förhållande till varandra, ofta med byggnaderna placerade längs tre sidor.

Ståtlig bondgård i Vias. Malax museiförenings bildarkiv

"När man kom till en bondgård, var det ofta så att man måste köra genom en stallsport som var överbyggd. Först därefter kom man in på gårdsplanen, den var för det mesta kringbyggd. På vänsta sidan av den stora långa mangårdsbyggnaden stod tvåvåningsloftet. I samma byggnad fanns matbod, vedlider och redskapskärrhus. I ändan fanns ett skilt upptimrad fårhus.

En bit framför stugan i stugans riktning stod fähuset. Först var hörummet, "sväipledon", efter kom "nötsporten", den var också med överbyggt tak, som också användes för ut- och infart. Så kom "nötset", fähuset och gödselstaden, "dyngstovän" på ändan av byggnaden. På högra sidan av gården från dyngstovän fanns stallet. Sedan kom stallporten som var överbyggd med tak, på andra sidan av porten hörnrummet för hästar. Stallporten användes också för ut- och infart. Efter "höjrume" kom kärrhus och sist på ändan en lillstuga eller verkstad för grövre sysslor och snickeriarbeten. Den kallades ofta "klottstugan". Framförnötsetfannsalltidbrunn med en grov "brånnstolp" och en "brånnvippa" at vinda upp vatten med. På brunnsvindan fanns ett träämbar på ena ändan och en stor sten på andra ändan. Det blev lättare så att vinda upp vatten med ämbaret. Man hade en ränna av trä från brunnen till "nötset" och rännade in vatten åt kor, kalvar och grisar. En bit från gården hade bonden ett "häbber", sjudarladan, bastun, kvarnen och en ria.

Nästan alla stugor var byggda på samma vis. Stu- gan var lång och delad i tre rum och farstu, med små fönster, som hade sex glasrutor. Själva trappan var byggd som en veranda och bestod av två- tre trappsteg. Den var överbyggd. Det fanns två stora stolpar, en på varje sida av trappan, som bar upp det med kroppås försedda vattentaket. En del av verandan var inbrädad, och på vardera sidan av ingången fanns en bänk fastbyggd mellan husväg- gen och dessa två stolpar. På bänkarna kunde man sitta och ta igen sig på kvällarna.

Farstudörren öppnades inåt med ett järnhandtag och låstes med ett stocklås. En del satte bara bommen mot dörren. När man kom in i farstun fanns på vänstra sidan vindstrappan, "skolltrappon" och under fanns ett skafferi, "kontoret", för mjöl och andra matvaror, sedan kom framstudören, "framstudörän".

På högra sidan fanns dörren som gick in till stugan, "stugon", som var hemmets mest använda rum. Dels användes det som kök och matsal, dels som arbetsrum, vardagsrum och sovrum."

Gård och folk i Kopparbyn. Malax museiförenings bildarkiv

FISKARBYAR

Vid kusten har fisket och sjöfarten inverkat på utformningen av byn och miljön. De gamla fiskelägena och -hamnarna med sina fiskebodar, båthus och fyrar är bebyggelsehelheter med bibehållna lokala traditioner och särdrag. Byggnaderna utgör också ett naturligt och betydande inslag i kustens och skärgårdens kulturlandskap. Största delen av kulturmiljöerna i kustområdet anknyter starkt till fisket, sälfångsten, sjöfarten och skogsbruket. Av dessa näringar är det endast fisket som lever kvar idag och då ofta som binäring.

Perisgrund var tidigare huvudhamnen på Bergö och avseglingshamn för fiskarna om vårarna. Turbåten mellan Korsnäs och Vasa gick via hamnen under första hälften av 1900-talet. Mellan Perisgrund och Vasa fanns persontrafik- och fraktfartygsförbindelse åren 1938–1962. Också Bredhällan hade persontrafik- och fraktfartygsförbindelse med Vasa ända fram till år 1962. Ytterbådans fiskehamn väster om Bredhällan blev färdig 1997.

Det äldsta fiskeläget i Malax fanns på Perisgrund där man sannolikt idkade fiske redan på 1400-talet, kanske ännu tidigare. Fiske bedrivs fortfarande i Ytterbådans fiskehamn väster om Bredhällan och i Åminne fiskehamn, i mindre skala i Bockören och Vägvik.

Träindustrins utveckling och den fortgående landhöjningen har gjort att man för sjöfarten och skogsbruket tvingats hitta nya utskeppningshamnar för virkeshanteringen. Verksamheten har koncentrerats till större hamnanläggningar på större orter. De flesta sågverk och lastplatser lades ner i mitten av 1900-talet och virkeshanteringen har i det närmaste upphört

Längs våra kuster och i skärgården förekommer ofta olika slag av stensättningar. Av naturliga skäl finns inga större fornlämningar längs Malax kustlinje, däremot påträffas bl.a. jungfrudanser. Många labyrinter är belägna vid fiskeplatser där det ansetts ge god fångst och vind att gå i labyrinter.

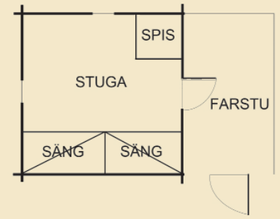
FISKARSTUGOR

I fiskarstugorna bodde man inte året om, utan man inledde fisket tidigt på våren och höll på till sent på hösten.

Skärgårdsrapport:

Annika Harjula & Katja Hellman opubl. Rapport 2001: Skärgårdsrapport, Fortstyrelsen, opublicerat manuskript:

"Den traditionella fiskarbastun är till sin grundplan en enkelstuga bestående av en kvadratisk timrad stuga med en farstu av bräder framför dörren vid gaveln. Stugan mäter vanligen 3,5–4 x 3,5–4 m. Den traditionella fiskarbastun är spartanskt inredd. Den har en öppen spis av tegel i ena hörnet innanför dörren i stugan. Vid bortre gavelväggen finns högsängarna. I vissa fall består högsängarna av två separata sängar som står i var sitt hörn med kortändan mot gavelväggen. Vanligare är dock att högsängarna upptar hela gavelväggen och att de står med långsidan ut mot rummet. I dessa högsängar har upp till åtta man kunnat sova på en gång. Den övriga inredningen i fiskarbasturna har bestått av enkla bord och bänkar. Numera är inredningen betydligt mera individuell"

Gadden 1930: Byns gamla gemensamma byhus (användes för fiske och höbärgning), från 1750-talet på Storgaddens norra udde i Bergö Gaddarna. Huset revs för bortflyttning 1945. Båthuset till höger revs 1931. Ur Eugen Bymans arkiv SLS/Österbottens tradiotionsarkiv taget ca 1930.

FÄBODAR

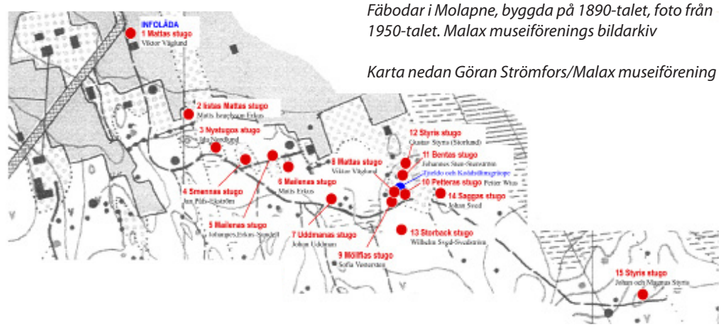
Fäbodarna var placerade längs strandängar eller på höga backar med god utsikt. Skärgårdsskogen bjöd på många kärr och våtmarker som ofta blev ursprung till odlad mark då fäbodarna anlades. Strandområden och öar var lämpliga för fäbodarnas placering. De flesta bönder hade egna fäbodar, men många föredrog att samsas med andra grannar och på så sätt underlätta hemtransporten av mjölk. Fäbodarna timrades för det mesta av stock. De äldsta fäbodarna hade endast två små fönster, placerade mitt emot varandra på långsidan. Senare byggdes fäbodarna med större fönster och de hade en öppen spis i ena vrån. En översäng hörde till möblemangen. Nästan alla fäbodar hade också ett fähus.

Fäbodstigen i Molapne

Kartan visar de 15 fäbodställena som Felix Sten (1919–2010) minns från sin barndom på 1920 - 30-talet. Fäbodgrunderna har lokaliserats och namngetts av Felix och de är märkta med skyltar i terrängen. Platserna hittas genom att följa huvudstigen, som är ca 850 m lång. Området där fäbodarna finns kallades Bränno, men även allmänt pappersbruket. Kartan visar fäbodsituationen under/efter storskiftesregleringen från 1909, genom vilken markägarna erhöll egna skogsskiften. Före regleringen var stugorna samlade bara på tre ställen. På området har röjningar utförts år 2014 för att få ett mera öppet landskap.

Fäbodar i Molapne, byggda på 1890-talet, foto från 1950-talet. Malax museiförenings bildarkiv

Karta nedan Göran Strömfors/Malax museiförening

Fäbodställena är uppmärkta.
Här är platsen för Mattas stugo.

SKOLOR OCH UNGDOMSLOKALER SPRIDER UPPLYSNING I BYARNA

Kunskapen i läsning och kristendom kontrollerades från 1700-talet av prästerna vid s.k. läsförhör i byarna. Man började plugga ABC-boken och katekesen i hemmen. Folkskolförordningen 1866 gav kommunerna möjlighet att inrätta folkskolor, men den innehöll inte några direktiv som kommunerna måste följa. Därför blev början trög. Ett intressant fenomen i Malaxbygden var prästernas starka engagemang för folkskolan. År 1876 togs initiativ till en folkskolekassa. Bidragen till kassan samlades in vid kyrkliga sammankomster och förrättningar, till exempel på bröllop, barndop och begravningar. Kassans belopp ökade snabbt. I januari 1881 samlades delägarna i folkskolkassan, på kallelse av prosten Nordman, i Björkas prästgård. Skolfrågan togs upp till behandling, och de närvarande fattade enhälligt beslutet att grunda en folkskola i Malax redan följande höst. Kapellanen Hedberg på Bergö gjorde kraftfulla insatser för en folkskola på Bergö. Pastor Wilenius gjorde en insats för att starta Nyby skola i Petalax. Initiativtagare och pådrivande kraft vid tillkomsten av Petalax kyrkobys folkskola var församlingens kapellan Wilenius, som också blev direktionens första ordförande.

Först med förordningen om distriktsindelning 1898 tog inrättandet av folkskolor fart. När det fanns som flest folkskolor i kommunen, var de 19 stycken.

Malax-Köpings skola 1881–

Köpings skola år 1881 med sina tjugo elever var först inrymd i gavelkammaren mot ån i Daniel Malms gård vid Köpingsgränden. Här fanns skolan under elva år till 1892, då den fick flytta in i ett nytt skolhus. Sommaren 1894 övertogs den privata skolan av Yttermalax skoldistrikt. Skolhuset var sedan i bruk under 62 år till 1954. Det revs 1966 och gav plats för Lenni Backs affärshus. Den 28 augusti 1954 inledde Köpings folkskola arbetet i ett splitternytt hus på kyrkbacken, dit skolan flyttades för att ligga mera centralt i distriktet. Det nya skolhuset var uppfört efter ritningar av arkitekten Erik Kråkström. Skolan har gått under olika namn. Det äldsta var Yttermalax folkskola. Från och med 1911 hette skolan Köpings folkskola, i dag Yttermalax skola.

Petalax-Nyby skola 1887–1976

Verksamheten inleddes som privat folkskola hösten 1887 i en lillstuga på Ribacken. Nya skolhuset stod färdigt i november 1889. Nyby skolas verksamhet upphörde med utgången av vårterminen 1976, då Petalax grundskoldistrikt inledde verksamheten i en nybyggd centralskola i kyrkbyn.

Bergö folkskola 1898–

På Bergö arbetade sedan 1870-talet en ambulerande, kyrklig skola sex veckor varje vinter, med klockaren som lärare. Den skolan fortsatte sin verksamhet till 1913, då den ombildades till kommunal lägre folkskola. Skolbyggnaden visade sig snart vara för trång, varför den byggdes till med en övre våning 1924. Med åren slets skolhuset ned. År 1970 uppfördes ett nytt skolhus i tegel. **Bergö skola** revs år 2014 och får en ny skola under året 2015.

Köpings i Malax år 1908. Malax museiförenings bildarkiv

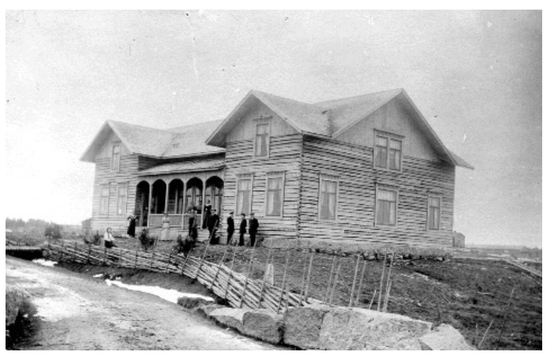
Petalax kyrkoby folkskola 1895–1977

Petalax kyrkoby folkskola inledde sin verksamhet i den nybyggda tvåvåningsskolan nära kyrkan senhösten 1895.

I slutet av 1800-talet startade undervisningen i Havras, Vias, Paxal och Norrback skola. Tuv folkskola startade i en ny skolbyggnad 1909. Under 1910-talet började skolgången i Långåminne och Svarvar. Skolor som startade sin verksamhet under 1920-talet var folkskolorna i Kråkbacken, Åmossa, Rönnholm, Långmossa, Bofjärden och Ribäcken. Sist att få egen skollokal var Kolina by 1930.

I dag är skolnätet betydligt glesare. Primär-Malax har två svenska skolor, Övermalax och Yttermalax skola samt en finsk, Kolinan koulu. Bergö har en skola, Bergö skola, och Petalax likaså en, Petalax skola. De flesta byskolhusen är idag i privat ägo. Skolhusen är trots detta viktiga inslag i byns kulturhistoria och således värda att bevara.

Malax Ungdomsförening var den första finlandssvenska ungdomsföreningen och grundades 1888; de flesta Uf-föreningar inledde sin verksamhet i början av 1900-talet. Ofta verkade man från början i temporära lokaliteter, men snart vaknade önskan om att bygga ett eget ungdomsföreningshus. Verksamheten var i början och även senare under vissa perioder mycket livlig. Man höll möten, arrangerade fester och diskussioner, föreläsningar, lotterier och teaterföreställningar. Verksamheten i Malax ungdomsföreningar är fortfarande livlig. Föreningshusen är viktiga fritidsmiljöer som för byborna samman, och glädjande nog har man har hållit byggnadernana i gott skick.

Nyby Uf-lokal år1912. Petalax hembygdsförenings bildarkiv

Bygdegården. Malax museiförenings bildarkiv

VÄGAR

De första vägarna var stigar mellan gårdarna och ut till odlingsmarkerna, som så småningom breddades så att hästar kunde ta sig fram längs dem. Vägarna som förbinder Malax och Petalax med andra kommuner är också av gammalt datum. Strandvägen mellan Ulfsby och Korsholm byggdes troligen i slutet av 1300-talet, vägen från Finby till Rimal, som Malaxborna för övrigt ansåg kom för långt österut för att de skulle få någon stor nytta av den, blev färdig 1777.

Vägen Petalax-Pörtom fanns redan år 1807 mellan Petalax kyrkby och på dess utmarker anlagda nybyggen (Nyby). Vägen byggdes längs ån i takt med att antalet hemman ökade. Nyby-vägen förde Petalax närmare Postvägen och Pörtom. Vägen Nyby-Wiitaniemi byggdes i flera faser fr.o.m. slutet av 1700-talet tills den blev färdig 1897. Vägen mellan Petalax och Korsnäs var till en början en stig som förbättrades stegvis. Vägen rätades ut och broar byggdes på 1940-talet.

Av gammalt fanns en vinterväg mellan Pörtom och Övermalax. På 1600-talets kartor är den dragen längs bäcken som gett namn åt byn. År 1907 var Ribäcksvägen utdikad, men fortfarande i så dåligt skick att den var ofarbar långt in på sommaren.

År 1921 övergick ansvaret för landsvägsbyggen och -underhåll på staten. Många väg- och brobyggen, som gjordes som sysselsättningsarbete, sattes i gång under arbetslösheten på 1930-talet. Samtidigt ökade bilarna i antal, vilket väckte krav på ett riksvägnät enligt utländsk förebild.

Både Strandvägen och Riksåttan byggdes om i slutet av 1950-talet. Riksåttan följde i stort sett samma sträckning som tidigare medan Strandvägen hade många krokar som rätades ut. Petalax kommun förordade inte uträtningen, då den innebar att resenärerna inte längre behövde svänga in till kyrkbyn.

För att få bättre förbindelse till kyrkan ersattes den enkla spången vid prästgården i Malax-med en s.k. bockbro. Kyrkobron avlägsnades till vintern och sattes tillbaka på våren då vattennivån i ån sjunkit. En av broarna över Malax å, den vackra bron med stenfundament vid Prästgården, byggd 1888, är skyddsmärkt. Stora åbron intill Malax Bageri & Conditori är något äldre, byggd 1870. Innan de fasta broarna byggdes fanns "bockbroar", tillfälliga broar av bockar och plankor som sattes ut på vårarna och togs bort på höstarna. Den mest frekventerade åbron i Yttermalax, den på Strandvägen, byggdes omkring 1960 i samband med att vägen rätades ut.

Hösten 1962 fick Bergö färjförbindelse till Bredskär (Skagelbådan) som radikalt förbättrade förbindelserna med fastlandet, och därmed livsbetingelserna för bergöborna. Den nuvarande färjan började trafikera 1979, och upprätthåller trafiken dygnet runt.

Hängbron i Kråkbacken. Malax museiförenings bildarkiv

Brudraden pastor Alvar och Mary Nyqvists bröllop på Bergö 9.7.1928, uppställda för fotografering utanför kyrkomurens sydöstra hörn. I bakgrunden till höger bonden August Långs bondgård. Bergö hembygdsmuseums bildarkiv

Landskap i Malax. Malax museiförenings bildarkiv

Karta ovanför av Göran Strömfors, Malax museiförening

Storsjöstigen, Mamrestigen

Ingen vet med säkerhet hur gammal stigen mellan Storsjön i Malax och Mamrelund i Petalax är. Så länge man minns har det funnits en förbindelseled mellan dessa skogsbyar. Den har utgjort en viktig förbindelseled förr under självhushållningens tid: "Där var mycket trafik förr, före velocipedtiden".

Senare tiders förändringar i samhället, bättre väg- och teleförbindelser medförde att Mamrestigen-Storsjöstigen kom ur bruk, växte igen och glömdes bort. 1987 söktes den fram igen och uppmärktes. 1988 kan gångstigen igen användas, både som förbindelseled och som rekreationsled för den som är intresserad av natur och lokalkulturhistoria. Stigen är fortfarande uppmärkt, i gott skick och Petalaxdelen underhålls av hembygdsföreningen. Årligen brukar också några vandringar längs stigen arrangeras av Petalax hembygdsförening

Fiske

Malax är – tack vare Bergö - en skärgårdskommun. Havet har alltid haft stor betydelse för Malaxborna. Olika slag av notlag spelade huvudrollerna under långa tider. I slutet av 1700-talets senare del skedde det i större skala. Ett notlag kunde bestå av 90 deltagare. Hundra år senare hade notar blivit mindre och lätthanterligare.

Yrkesfiskande hushåll var tjugotvå vid 1800-talets slut. I de jordbruksdominerade kommunerna Malax och Petalax blev fiskenäringen så småningom mindre, framför allt strömmingsfisket, samtidigt som det ökade på Bergö.

Fram till 1930-talet, då bussar och bilar började bli allmänna, forslades de flesta varor till och från Vasa via Toby. Under sommaren kunde man fara med båt och med häst över isen om vintern. Torghandeln i Vasa gav inkomster och i Vasa fanns också förnödenheter som inte stod till buds i Malax.

Bilden nedan: Flottning i Malax. Malax museiförenings bildarkiv
Nedersta bilden: Laxryssja vittjas av bröderna Max Lasse och Ernst West taget i Gerin år 1964. Fotograf Y Katajisto. Bergö hembygdsmuseums bildarkiv

EMIGRATION

Den finländska emigrationen har i hög grad varit koncentrerad till Österbottens kustkommuner. En av orsakerna är det svenska språket, vilket i många fall underlättade en emigration till Sverige. Från kustbygderna hade man också regelbundna ångbåts- och andra handelsförbindelser till Sverige och vidare ut i världen. Det var inte de fattigaste som gav sig iväg. Resan kostade, och man måste kunna presentera en betald biljett. Det var ofta en tidigare emigrant som betalade den.

En av orsakerna till emigrationen från Österbotten var de minskade möjligheterna för de unga på landsbygden att försörja sig. Befolkningen ökade kraftigt under andra hälften av 1800-talet, och jordbruken – som blivit allt mindre till arealen p.g.a. hemmansklyvningarna – kunde inte längre försörja alla bondesöner och döttrar. Antalet obesuttna ökade också; städernas spirande industrier kunde ännu inte utnyttja all denna tillgängliga arbetskraft.

Man emigrerade för att kunna tjäna pengar. Lockande möjligheter förmedlades hem via brev och fotografier. Flera traditionella näringar som sjöfart, skeppsbygge, tjärhandel och hantverk var utdöende. Hungeråren under 1860-talet blev en kraftig drivfjäder till Amerika-emigrationen. Det ryska oket och värnplikten gjorde sitt till – likaså situationen inför och efter inbördeskriget 1918, i ett senare skede Finlands roll i andra världskriget. Emigranterna i USA samlades vanligtvis till vissa områden beroende på hemvist. Huvudsakliga arbeten var gruv-, byggnads-, snickeri-, fabriks-, jordbruks-, skogs-, såg- och järnvägsarbete

Stens nybygge vid Bjurnäsvägen i Petalax. Huvudbyggnaden representerar amerikastil och är exceptionell i trakten. Presentation s.XX. Foto Ebba Carlings hemarkiv.

Arvet från Amerika

Vid hemkomsten till fosterlandet var emigranterna ofta ekonomiskt oberoende och hade mångahanda nya intryck och impulser med sig i bagaget.. Söndagsskolan ”amerikaniserades”, yrkesskickligheten höjdes, matlagningen moderniserades tack vare flickornas och kvinnornas hushållsarbete. Klädkulturen fick nya drag. Inom lantbruk och växtodling fick man nya idéer – t.ex. tomatodlingen, odling av jordgubbar och pälsdjurfarmning – hade hemvändande emigranter med sig. Emigrationen var också viktig då det gäller byggnadskulturen i Malax. Emigranterna förde med sig hem rikligt med nya intryck och resurser för lokalt byggande. Man ville visa sin ekonomiska framgång. Husmodellerna ändrades. Nya intryck syntes i val av byggnadsmaterial och byggnadsteknik. I Malax syns dessa intryck bl.a. i takkonstruktioner, dekoration av byggnader, samt verandor och farstukvistar. De religiösa impulserna från Amerika tog sig uttryck i en rad frikyrkliga rörelser; baptismen, pingströrelsen och metodismen har fått fäste och syns i Malax i form av olika bönehus. Emigrationen medförde nya vindar till bygden.

PÄLSDJURSNÄRING

Den första rävfarmen grundades i Kanada på Prins Edvard Island 1894. Den finländska farmningens fader torde vara A W Andtback, som inspirerad av sin brors berättelse om rävfarmningen i British Columbia i Kanada 1912, startade en rävfarm i Salo. År 1914 ska det ha funnits totalt tre rävfarmer i Finland. De första farmarna i Malax var August Ekroth och hans kompanjon Hugo Brunn från Yttermalax; de köpte sina avelsdjur, galler och övrig utrustning från Kaskö rävfarm 1930. Under trettiotalet grundades endast ett fåtal farmer i Malax. Farmnäringen var ny och krävde stora ekonomiska satsningar för att komma i gång. Efter kriget, när utkomstmöjligheterna var begränsade, satsade man på pälsdjursodling som bisyssla till jordbruk och fiske. I slutet av fyrtiotalet försvann rävskinnen nästan totalt ur modebilden. Minkskinnen med sina kortare hår hade trängt undan de långhåriga rävskinnen. Under femtio- och sextiotalen farmades enbart mink på de österbottniska farmerna. Minkfarmerna byggdes ofta egenhändigt upp jämsides med någon annan verksamhet, jordbruk, fiske eller ett avlönat arbete. Det växte fram en farmindustri, som tillhandahöll färdigt tillverkade burar och hus. Inom branschen rådde en övertro på framtiden och marknaden – överproduktionen var ett faktum. Malax följde samma mönster som på landsnivå; antalet farmare i Malax minskade drastiskt från åttiotalets 240 farmare till 96 farmare 1995. Redan 1993 såg man de första tecknen på ökande efterfrågan, med stigande priser som följd. Utvecklingen under de senaste tjugo åren har gått i riktning mot färre men större enheter. I Malax producerade år 2009 40 farmer 90 000 minkskinn och 20 000 rävskinn till ett värde av 2,7 miljoner euro. Pälsdjursfarmningen är en landsbygdsnäring, som har haft och alltjämt har en stor betydelse för Malax och Österbotten.

Karin Ahlberg-Söderbacks hemarkiv

NÄR?

HANDEL

Först år 1859 blev det möjligt att grunda lanthandlar på landsbygden. Antalet lantlandlare växte ständigt också i Malax. Butikerna blev flera och småningom hade nästan alla byar sin egen butik.

Under första åren av 1900-talet fanns det hela 24 affärer i hela Malax. En av de gamla butikbyggnader som står kvar är Stoors gamla bybutik vid Havrasgräden. Den är från början av 1870-talet och fungerade som lanthandel ända till 1973. Malaks Handelslags huvudaffär öppnade sina dörrar i Övermalax år 1919 i egen huvudaffär. Butiken var hela 64 kvadratmeter

Andelshandelns filial i Köpings var till en början placerad i före detta handlanden Johan Ahlbäcks gård. År 1951 kunde filialen i Köpings flytta in i eget hus.

Antalet lanthandlande växte ständigt i antal i socknen. Det höga antalet uppnåddes de första åren av 1900-talet med hela 24 affärer i hela Malax.

I Petalax inköptes ett hus och flyttades mitt i byn för att bli Petalax första Andelshandelns butik, som öppnades 1908. Huset revs 1951. Filialer var i Nyby, Lolax-Åmossa samt paketaffär i Bofjärden. Som mest hade kyrkovbyn fyra butiker.

I slutet av 1920-talet blev Lutherska Evangeliföreningens bönehus ombyggt till Bergö Andelshandel. Bergö Ahl hade filial också på Bredhällan.

I Norra Pörtom har det varit en privat butik från början men övergick till Andelshandelbutik, Pörtom andelshandel var också i Svarvar.

Utvecklingen mot större enheter har gjort att det idag finns en bybutik i Petalax, en i Yttermalax och Övermalax och två på Bergö. Den senaste nya butiken, en drygt 1500 kvadratmeter stor S-marketbutik, öppnades i Yttermalax i december 2013.

1. *”Dälibacк”, butiken i Havras. Elin Herrgårds samling. Malax museiförenings bildarkiv Malax Handelslag i Köpings. Malax museiförenings bildarkiv*
2. *År 1951 togs nybyggda filialen i Köpings i bruk och så kunde filialen flytta in i eget hus.*
3. *Petalax Andelshandel öppnade sina dörrar mitt i byn år 1908. Petalax hembygdsförenings bildarkiv*
4. *Bilden är från Petalax ”mitt i byjin” ca 1936. Alla hus som syns är idag rivna. Till vänster syns Lin Mattas härbre, som även användes som kommunens anslagstavla. Det vita huset i mitten av bilden inrymde café och diversehandel samt två bostäder. År 1937 köptes det av Emil och Hazel Sandström. De fortsatte med affärsverksamheten. Senare har bl.a. posten, krutboden, en blomsteraffär och en handarbetsaffär funnits här. Huset brann ner 1999.Till höger om det vita huset står ”Ståålas” nybyggda hus. I en del av huset hade de café och resandehem. Senare öppnade de en beklädnadsaffär. Från 1939 fram till 1950-talet var Petalax Sparbank inrymd här. Under flera år fanns kommunalkansliet här liksom medicinlådan. Petalax hembygdsförenings bildarkiv*

MALAX LIMPAN

Malax Limpan har sitt ursprung i Åminne i Malax. Malax Limpan har tillverkats för försäljning från och med år 1906. Under den första tiden gjordes försäljningsresorna från Åminne till Vasa torg i roddbåt och med hjälp av segel. Som en typisk skärgårdslimpa blev Malax Limpan snabbt en favorit på det svenskspråkiga kustområdet. Efterfrågan växte och man började leverera limpan också till butiker i den ekonomiska regionen.

Nuförtiden tillverkas Malax Limpan i en toppmodern produktionsanläggning i Vasa enligt det ursprungliga receptet helt av råg, utan konserverings- och tillsatsämnen. Den traditionella bakningsmetoden garanterar den äkta Malax Limpans fina, naturliga smak. Den räcker länge och kan användas på många olika sätt, en verklig specialitet bland bröd.

Receptet är en noggrant bevarad hemlighet, men numera har man avslöjat hemligheten så pass mycket att alla kan läsa ingredienserna på limpans omslag. Endast Malax Limpan Ab tillverkar den äkta Malax Limpan.

DEL II DAGSLÄGET, PRESENTATION AV BYARNA

4 VÄRDEFULLA INVENTERADE KULTURMILJÖER

Syftet med inventeringarna är att få relevant och aktuell data om kulturmiljön i kommunen, det kan gälla större områden eller enskilda objekt. Datan behövs som underlag för kulturmiljöprogramarbetet. Miljöministeriet, Museiverket, landskapsmuseerna, de regionala NTM-centralerna och landskapsförbunden har samlat in data om nationellt, regionalt och lokalt värdefulla objekt. Datan har publicerats i form av rapporter, vilka uppdateras då och då. Under Miljöministeriets ledning håller man som bäst på att förbereda en uppdatering av förteckningen över nationellt värdefulla landskapsområden.

Betydelsen hos de **byggda objekten och miljöerna** värderas, utgående från de byggnadshistoriska, historiska och landskapsmässiga värden som de innehåller, som **nationellt, regionalt eller lokalt värdefulla.** Med värdefulla landskapsområden avser man kulturmiljöer, som förutom ovan nämnda värden i den byggda miljön, även innehåller betydelsefulla landskapsmässiga värden.

De arkeologiska objekten delas in i tre klasser på basen av fredningsgrad.

Klass I: Fornlämningarna anses vara nationella minnesmärken, som är så värdefulla att deras bevarande måste tryggas under alla omständigheter. Även om de är föremål för undersökning försöker man restaurera dem.

Klass II: Fornlämningarnas värde kan inte klarläggas utan noggrannare undersökningar. Utifrån undersökningsresultaten överförs de antingen till klass I eller klass III.

Klass III: Fornlämningar som, sedan de blivit tillräckligt undersökta eller är helt och hållet utplånade, inte längre anses vara nödvändiga att freda.

Vårdbiotoperna, landskapstyper som uppkommit genom traditionell markanvändning, indelas i nationellt, regionalt och lokalt värdefulla objekt.

Nationellt värdefull – Objekt där traditionellt bete eller slåtter har fortgått i över 50 år och fortfarande pågår, eller där traditionell markanvändning har upphört, men de har bevarats representativa och med stor artrikedom och där finns regionalt eller nationellt hotade eller mycket ovanliga arter.

Regionalt värdefull – Objekt, där den traditionella markanvändningen fortgått länge och pågår fortfarande. Om den traditionella markanvändningen upphört har växtligheten ändå bevarats representativ.

Lokalt värdefull – Objekt, som fortfarande betas eller används till slåtter, men användningen inte är traditionell (t.ex. området gödslas). Av artrikedomen finns endast mindre fickor kvar. Sådana områden är t.ex. gamla åkrar där det har utvecklats mångsidig ängsväxtlighet.

En byggnads kulturhistoriska värde kan vara baserat på dess byggnadshistoria, historia eller dess placering på en centralt belägen plats. Kulturmiljöns betydelse värderas även utifrån andra kriterier. **Hög ålder** är ett allmänt kriterium. Alla byggnader som är över 200 år gamla anses värdefulla. I Finland är så gamla byggnader **ovanliga**, vilket också kan vara ett värdekriterium. **Det unika** är alltid värt att bevara, men också det typiska kan vara betydelsefullt. En byggnad kan vara ett bra exempel på ett för området typiskt byggnadssätt.

Större områden värderas utgående från kriterier som enhetlighet och harmoni – å andra sidan på basen av hur historiskt skiktade de är och utgående från den mångfald de representerar. Det är också viktigt hur välbevarat och äkta ett objekt är. En orörd fornlämning är en bättre informationskälla än en som delvis är förstörd, ett landskap som bevarat sin traditionella prägel berättar om gammal markanvändning. Något objekt kan vara speciellt talande och avläsbart. Det här gäller t.ex. en fungerande bondgård där man, vid sidan av moderna produktionsätt och -byggnader, även har bevarat de gamla lantbruksbyggnaderna.

Redan en av de nämnda egenskaperna gör kulturmiljön värd att bevara, men ett område fyller ofta flera av värdekriterierna. Där kan finnas för området typiska traditionella byggnader, fornlämningar, ett välbevarat odlingslandskap och därtill ett nyare byggnadsbestånd som är väl anpassat till det gamla landskapet. Mångsidighet och hur olika tidsperioder framträder är också egenskaper på basen av vilka kulturmiljön värderas.

Museiverket upprätthåller ett register över de fasta fornlämningarna i Finland, vilka är fredade enligt lagen om fornminnen. I fornlämningsregistret hittar man information om fornlämningarnas läge, typ och datering. Dessutom finns en beskrivning av de undersökningar som gjorts av respektive fornlämning samt om dess skick och bevarandegrad. Registret uppdateras kontinuerligt. Registret upprätthålls för närvarande tyvärr endast på finska.http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx

DET ARKEOLOGISKA ARVET

Forskningshistoria

De arkeologiska undersökningarna i Malax inleddes på 1860-talet då prästsonen från Malax, arkeologen Johan Reinhold Aspelin grävde i rösen bl.a. på Susibacken och Kalascha-brännan. Åren 1898–1904 inventerade Axel Olai Heikel och lantmätare Artturi Lönnbohm fornlämningar i Malax, eller rättare sagt gjorde de upp en lista över dem. Fram till 1950-talets början hade flera rösen undersökts bl.a. på Kopparbacken, i Nissashaga och Langerskogen - och Malax position som centralområde under järnåldern hade upptäckts. Rösen från järnåldern var den överlägset största fornlämningsgruppen i området. Den enda stenåldersboplatsen som hittats ligger i Pörtom Svarvar, i en del av det forna Pörtom.

På 1960-talet inventerade Ari Siiriäinen tillsammans med kartläggare fornlämningar som skulle märkas ut på nya grundkartor. Siiriäinen skrev dock ingen inventeringsrapport, utan objekten har märkts ut på grundkartan med korta kommentarer i bilagorna. I Malax hade alltså inte före år 2007 gjorts någon inventering av fornlämningar som skulle ha omfattat hela kommunen. Det finns dock en inventering från Petalax kommun, som numera tillhör Malax. Denna inventering utfördes av Mirja Miettinen åren 1974–75 för Museiverkets räkning på uppdrag av Petalax hembygdsförening.

En central roll inom den arkeologiska forskningen i Malax har också amatörarkeologerna haft, speciellt sedan 1970-talet. Tack vare Malax museiförenings aktiva verksamhet har det gjorts många utgrävningar och ett stort antal nya fornlämningar har upptäckts. Vid inventeringarna åren 2007–08 deltog också Siri Hagback, som länge aktivt arbetat i föreningen.

Sista inventeringen inriktades på att undersöka tidigare kända objekt. De objekt som ligger i skärgården undersöktes inte. Genom inventeringen hittades åtta nya objekt. Vid inventeringarna 2007–08 gick man i tillfredsställande grad igenom de objekt som var kända från tidigare. Det fanns dock inte tid att söka nya objekt och sannolikt gömmer skogarna i Malax fortfarande på ett stort antal rösen, särskilt från järnåldern.

–> Malax historia del I, som publicerades 2007, ger ytterligare information om den arkeologiska forskningshistorien i Malax, om Malax förhistoria och historia. I detta verk ingår bl.a. den färskaste och mest omfattande presentationen av områdets förhistoria, ”Malaxområdets förhistoria”, skriven av FD Peter Holmblad. Han har själv gjort undersökningarna på Hudholmen i Malax år 2006.

Gamla kyrkan

Omkring 400 m norrut från den nuvarande kyrkan i Malax ligger ruinerna av en annan kyrka, byggd 1659. Kyrkan invigdes av biskop Johannes Terserus år 1660. På platsen finns också en kyrkogård och grunderna av dess portbyggnad/klockstapel. Kyrkan revs år 1831. Malax första kyrka byggd år 1602 har eventuellt funnits på samma plats.

Gamla kyrkans plats

Den gamla kyrkans plats, som kallas för Kyrkskvären, iordningställdes 1968. Den första kapellkyrkan byggdes på åstranden väster om prästgården 1602 och tjänade församlingen i knappt 60 år. Den andra kyrkan uppfördes 1659 på samma plats som den första och revs i oktober 1831, endast ett altarskrank och ett högt träkors minner om kyrkorna som tjänade församlingen 1660–1829.

Holsterbacken

Rösena ligger i skogen, 5 km sydväst om Malax kyrka och på avverkade områden i östra delen av **Holsterbacken N**. På den uttorkade Storsjöns, nuvarande odlingsområde, norra och nordvästra sida, från Holsterbackmossen till nordväst.

Det finns rösen på en sträcka av ca 600 meter i en sydväst-nordostlig riktning, området är ett par hundra meter brett och följer 20 m höjdkurvan. Vid inventeringen år 2007 lokaliserades 13 rösen i området. Det kan eventuellt finnas flera i området. Förutom rösena har vid tidigare undersökningar framkommit tecken på järnåldersboplats samt skålgropsstenar. Över området finns en översiktskarta från år 2001. I denna har rösena 1–7 märkts ut, av dessa har en del blivit skadade vid avverkningar år 2000.

Holsterbacken S ligger på Holsterbackens östra sluttning, strax väster om Holsterbackmosse. Området är bergig blandskog. Röse 1 är till sin storlek ca 12x8 meter och höjden ca en meter. Det har staplats upp i södra kanten av bergåsen och är täckt av mossa. Röse 2 ligger ca 70 meter härifrån i nordost. Det är större än röse 1, diametern är ca 14 meter och höjden ca 1,5 meter. Mitt i röset finns en grop.

Riksarkivet E34 2/5, detalj. Foto Riitta Jaakkola

Kolnebacken-Märkäneva

Gravröset från bronsåldern finns söder om Jurvavägen, 13,8 km sydost om Malax kyrka. Från vägen leder en grusväg söderut till de gamla grustagen vid Fornminnesvägen. Röset ligger intill denna väg. Området är fullt av gropar som uppstått vid marktäkt, en del vattenfyllda.

Röset har blivit omgärdat av en sandtäkt. Mitt i röset finns en stor trekantig sten med en diameter på omkring fem meter och en höjd på ungefär tre meter. Rösets diameter är 13 meter. Röset har genomsökts runtom centralstenen och en ca en meter djup hålighet har grävts under stenen. I rösets omgivning har nyligen utförts avverkning och även från själva röset har träd tagits bort.

Nissashagen

Objektet ligger ost-nordost om den uttorkade Storsjön, numera odlingsmarksområde, ca 6,2 km söder om Malax kyrka, på norra sidan om Nissashagen S inom fornlämningsområdet som en direkt fortsättning på detta. På området finns ett övergivet hemman vars åkrar i dag är övervuxna av tätt sly.

Rösen, 6 skålgropsstenar samt boplatslämningar på ett ca 430 x 300 meter stort område. Nissashagen N utgör en del av Storsjöns järnåldersbosättningsområde som fortsätter från Nissashagen S norrut samt Storsjöns västra och nordvästra strand. På området finns Järnåldersleden, en fornminnes- och naturstig som Malax museiförening har gjort och upprätthåller.

Indelningen av objektet i **Nissashagen N** och S är något oklar, skulle troligen vara bättre att tala om endast ett objekt dvs. Nissashagen, eftersom det inte finns någon egentlig skillnad mellan dessa områden.

Området består av blandskog med övervägande granar. Malax museiförening har märkt ut en järnåldersstig till Nissashagen och gjort en broschyr i anslutning till denna. Där stigen börjar finns infotavlor med ytterligare information om objektet och järnåldern. Vid inventeringen år 2007 märkte man att växtligheten och trädbeståndet på området är så förvildat att det skulle kräva skötsel för att objektet ska hållas attraktivt. År 2000 har gjorts en vårdplan för områdets fornlämningar, men denna har uppenbarligen ännu inte helt förverkligats.

På en ungefär 400 meter lång och 100 meter bred sträcka i nord-sydlig riktning, på en svagt sluttande västsluttning finns nio rösen av olika storlek, två skålgropsstenar samt rester av järnåldersboplatser på två ställen. Rösenas diameter varierar mellan 6–25 meter. Det största röset har undersökts delvis år 1903. De rester av boplatser som konstaterats och en del av rösena finns på gamla små åkerlappar. Området täcks dessutom av frodig ängsväxtlighet. Området är väl kartlagt och är inte utsatt för fara att förstöras och därför gjordes inte gps-positionering av alla rösen i området. I norra delen av området ligger Nissashagen N, som av någon anledning är ett separat objekt fastän röszonen fortsätter utan större avbrott ända dit.

Nissashagen S är en del av Storsjöns järnåldersboplatsområde som fortsätter från Nissashagen S norrut (Malax nr 2) samt till Storsjöns väst- och nordväststrand (Malax nr 3, 4, 5). Objektet är ett nationellt värdefullt fornlämningsområde och nämns i boken ”Maiseman muisti.” Enligt nuvarande forskning har järnålderns bosättningsperiod pågått från 300-talet till omkr. 600–700-talen.

Sommarfähus (sjudarlada) innehåller jordbruksutställning.

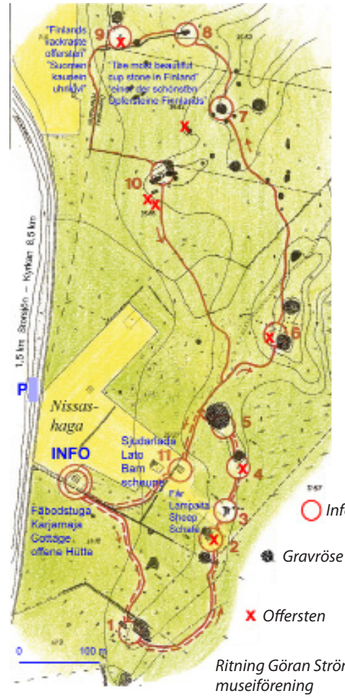

Fäbodstuga är öppen med arkeologisk information.

Infostation
Gravröse
Offersten

Ritning Göran Strömfors/Malax museiförening

Järnåldersleden finns i Nissashaga, Storsjön, i ett arkeologiskt intressant område. Längs leden finns ca 40 forngravar, 6 skålgropsstenar, boplatser, en stenväg och intressanta växter. Pollendiagram visar att området var befolkat under tiden 200–800 e.Kr.
Vandringsleden är 1800 meter lång och märkt. En kortare led är 800 m. Vid vandringsledens början finns en gammal fäbodstuga som är öppen året om. I den finns information om Nissashaga och arkeologin i Malax. Också ett sommarfähus (sjudarlada) finns på området, inrett med gamla jordbruksredskap.

Kalaschabrännan

Fornlämningsgrupp från järnåldern ligger omkring 2 km norr om Malax å, i södra delen av Kalaschabacken, på Vitmossens norrsida. Området är ett gammalt hyggesområde där det nu växer sly, gräs och dunört. I objektet känner man till tre stora gravrösen och fem skålgropsstenar från järnålder. Vid utgrävningar har konstaterats bl.a. bottnar av hallhus från merovingertiden och en fornåker. Rösena är en halv meter höga och ca 10–15 meter i diameter. Det finns omnämnt att det ska finnas även andra mindre stensättningar i området, men dylika hittades inte vid inventeringen, inte heller alla skålgropsstenar hittades. Orsaken till detta är så som redan tidigare nämnts att området vuxit igen. Det representativa objektet skulle kräva bättre skötsel. År 2014 sattes en informamationstavla upp och området runt rösen och skålgropsstenar röjdes.

Pörtom-Storstensrösbacken

Objektet ligger i norra Pörtom i den del som överförts till Malax, i södra delen av nuvarande Malax nära gränsen mot Närpes, 10.2 km sydost om Petalax kyrka. Landsvägen Pörtom-Petalax går ca 1,3 km norr om objektet. Objektets skick granskades vid inventeringen år 2008. Över objektet finns en översiktskarta. På en tydligt urskiljbar moränås finns totalt 17 stenrösen. Rösena ligger på norra och västra sidan av backen, delvis nästan i rad. Sex av rösena är stora, diameter 10–20 m. Dessa har blivit något igrävda. Övriga rösen har en diameter på 3–9 m och de är lägre. Storstensrösbacken är en av de ståtligaste och bäst bevarade helheter med rösen som finns på Österbottens kustområde. Objektet är ett nationellt värdefullt fornlämningsområde och nämns i boken "Maiseman muisti- valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset". Rösena omnämns i källor redan i slutet av 1600- och början av 1700-talet. Pörtom hembygdsförening har satt upp informationsskyltar invid vägen och på platsen. –> **Läs mera i boken Maiseman muisti.**

Storsanden

Objektet ligger 45,6 km väst-nordväst om Malax kyrka, i Malax yttre skärgård. Beläget i Rönnskärs skärgård omkring fyra kilometer sydväst om Storskär. Objektet ligger på den högsta punkten av ön Storsanden, på gränsen mellan Malax och Bergö. Objektet är en labyrintsättning l. jungfrudans, delvis täckt av vegetation, diameter ca 13 meter.

Storskäret

Objektet ligger 44 km väst-nordväst om Malax kyrka. Storskäret ligger vid öppna havet i Rönnskärs skärgård i södra delen av Kvarken, ca 20 km från Bergö mot nordväst. På den steniga holmen, som ligger i nordnordostlig-sydsydvästlig riktning, på dess trädlösa krön finns fem jungfrudanser, varav en del är täckta av risig växtlighet, samt ett långsmalt område kantat av en stenvall som har kallats "kyrkogård". Innanför området finns många mindre stenhögar, några även utanför. Enligt traditionen är platsen begravningsplats för sjöfarande; platsen är knuten till en berättelse som nedtecknats i början av 1900-talet. Enligt berättelsen ska biskop Arvid Kurcks döttrar, som var på flykt till Sverige, ha drunknat och blivit begravda här.

Väl bevarat och unikt objekt i yttre skärgården. Båtbrygga och fiskarstugor på östra sidan av holmen.

VÅRDBIOTOPER- KULTURLANDSKAPETS ARTRIKA LIVSMILJÖER

Vårdbiotoperna utgörs främst av ängar och betesmarker som uppkommit som en naturlig följd av äldre tiders sätt att bruka jorden och sköta jordbruk. Ett stort antal växter och djur är beroende av de öppna, lågbevuxna och näringsfattiga marker som är typiska för vårdbiotoperna.

Omställningarna i lantbruket och landsbygdens avfolkning under 1900-talet har lett till att de flesta gamla vårdbiotoper vuxit igen och försvunnit. Man räknar med att endast 20 000 hektar vårdbiotoper finns kvar idag. Det är bara en procent av arealen i början av 1900-talet. Samtidigt har också ängarnas och hagarnas växter och djur minskat kraftigt, och dessa arter utgör idag den näst största gruppen av hotade arter i vårt land.

Framtiden för vårdbiotopernas växter och djur kan tryggas bara genom att igen i större omfattning sköta ängar och betesmarker. Med hjälp av frivillig arbetskraft har många värdefulla ängs- och hagmarker kunnat restaureras så, att krävande ängsväxter, fjärilar och andra insekter fått en chans att fortleva i vår natur. Förutom de biologiska värdena utgör vårdbiotoper ett viktigt inslag i landskapet och ökar trivseln på landsbygden.

Det nationella projektet för inventering av vårdbiotoper startade 1992. I Österbotten utfördes inventeringar under åren 1992–1997. Objekten hittades bl.a. genom att intervjua lokala naturkännare, andra sakkunniga och lokalbefolkningen samt genom förfrågningar till kommuner och studier av gamla naturinventeringar. Resultaten av inventeringarna har samlats i publikationen "Ängar, hagmarker och skogsbeten i Södra Österbotten och Österbotten" av Västra Finlands miljöcentral, regionala miljöpublikationer 250.

I Malax inventerades 9 objekt. Efter inventeringarna på 1990-talet har objektens skick inte kontrollerats systematiskt. I samband med Malax kulturmiljöprogramprojekt gjordes sensommaren 2014 en snabb kontrollrunda tillsammans med biolog Lise-Lotte Flemming. Då granskades objektens nuläge, bl.a. betessituationen och eventuell igenväxning. Floran studerades däremot inte ingående. Nya vårdbiotoper har inte heller kunnat inventeras pga. tidsbrist utan omnämns bara kort.

Resultaten finns tillsammans med objektbeskrivningarna. En egentlig inventering borde utföras så snart som möjligt, och vid en ur växtlighetens synvinkel lämpligare tidpunkt. Den regionala Närings-, trafik- och miljöcentralen sköter om uppdateringen av inventeringarna. Dit kan man också meddela uppgifter om objekt som inte inventerats tidigare. I samband med karteringsarbetet för Malax kulturmiljöprogram hittades eventuella vårdbiotoper i flera byar i Malax, t.ex. i Nyby, Petalax, Bergö kyrkoby och Övermalax.

P1 *Österändans betesäng*
P2 *Höbäcks betesäng*
P3 *Snickars beteshage*
P4 *Staffansbos betesmark*
P5 *Perisgrundens beteshage*
P6 *Backfors fårbeten*
P7 *Långåminnes beteshagar*
P8 *Björks äng- och beteshage*
P9 *Johannesdals betesäng*

1. Österändans betesäng

Det inventerade området är en liten fårhage som ligger invid vägen till Perisgrund i Bergö. Området hör till "Bergö by och hamnar"– kulturmiljö av riksintresse. Området har hävdats med höbärgning och efterbete med kor från 1930-talet fram till mitten av 1970-talet.

Växtligheten utgörs på största delen av området av en mosaik av frisk rödvenäng, och torr gräsäng karakteriserad av stagg. På övriga delar dominerar tuvtåtel, ängskavle, vitklöver och ängsgröe.Vid hagens östra och södra kant står några björkar och enstaka rönnar, dessutom finns enar spridda över hela området. Beaktansvärda arter i ängen är ormrot, stagg, ängsnejlika och luddhavre.

Den betade arealen på Bergö är i dag, glädjande nog, mångfalt större än den var på 90-talet då vårdbiotopinventeringen gjordes. Många av de områden som nu används som fårbete har förmodligen flera decennier tillbaka också varit betesmark. Betesmarkerna är framför allt ett lyft för landskapsbilden, men med tiden blir också växtligheten mångsidigare och hävdgynnade arter av både växter och djur blir vanligare.

Vad är en äng? *På en äng slås gräset varje år, vilket kallas slåtter, och helst skall markerna sedan betas. Ängen är mycket artrik, slåttern gör att många arter kan samsas på en liten yta eftersom ingen art kan ta överhanden. På en kvadratmeter kan det finnas 40–50 gräs- och blomarter. Ängen har inte gödslats, kalkats, dränerats, sådd in med vallväxter eller röjts på sten.*

Vad är en hage? *Hagen, hagmarken är en naturbetesmark. Marken är inte kultiverad (gödslad, kalkad etc) och är liksom ängen artrik, upp till 20–30 arter kan förekomma på en kvadratmeter. Även många insekter och fåglar lockas till hagen, i synnerhet om den har träd eller buskar. Dynglevande skalbaggar behöver hagen för att överleva.*

Hur restaurera en vårdbiotop?
Restaurering betyder återskapa, arbetet börjar med att identifiera områdets tidigare användning, ifall området tidigare varit en äng eller en hage kan denna miljö återskapas Vårdbiotoper måste vårdas – hävdas – för att bevaras.

Höbäcks betesäng.

2. Höbäcks betesäng

En liten traditionell gårdsenhet som ligger vid kanten av ett åkerområde mellan Ribäcken och Björknäs. Hela gårdsplanen betades på 1990-talet av några få djur på gården. Området är ej i bruk i dag. De rikligast förekommande arterna är krusfrötåtel, grässtjärnblomma, rödven, ärenpris och gråfibbla. Några gårdsträd och enar vid gårdens norra kant ger området karaktär. Beaktansvärda arter är ormrot och stagg.

3. Snickars beteshage

Liten barr- och lövträdshage ligger i Langerskogen. I hagens västra del finns en grav från vikingatiden. I slutet av 1800-talet förekom svedjebruk på området och sedan 1900-talets början har det varit i betesbruk. I hagen finns högar med sten och hagen genomkorsas av traktorvägar som går till åkrarna. Undervegetationen utgörs mestadels av fuktig tuvtåteläng, som ställvis är mycket tuvig, små rödsvingel- och hundrastarrdominerade ängar samt torrängar förekommer.

Staffansbos betesmark.

4. Staffansbos betesmark

Det inventerade området, som utgörs av skogsbetesmark och ängar, ligger vid den södra kanten av söderfjärden. Området betas av kor och hör till Solf- Söderfjärdens nationellt värdefulla landskaps område. Betesmarken bildar en trevlig helhet tillsammans med gårdens byggnader och små odlingar. Området har betats utan uppehåll sedan år 1932. Kor och hästar betar på betesmark som finns i skog och på åkrar,

Trädbeståndet är tätast vid områdets sydvästra kant och blir glesare mot gården. Ängsmarkens växtlighet är anspråkslös och till en del ängsgröeäng dominerad av höga örter. På fuktigare ställen växer trädtåg, vattenmåra, hundstarr och topplösa eller älggräs, kalvleka och fräkenarter.

5. Perisgrundens beteshage

En liten lövträdbevuxen hagmark som ligger vid kanten av en liten åkerslätt norr om Österändan. Hagen hör till Bergö regionalt värdefulla kulturlandskapsområde. Hagen har betats av kor och häst sedan 1930-talet, år 1995 gick där 5 får på bete.

Undervegetationen utgörs på stora arealer av fuktiga och friska gräsängar präglade av höga örter Trädbeståndet varierar till storlek och artsammansättning. Buskskiktet är glest och utgörs mest av enar. I hagmarkens nordvästra hörn finns en liten igenväxande enrishagmark.

6. Backfors fårbeten

Fårbetet består av tre skilda delområden belägna i den norra delen av byn Ribäcken. Området österom bäcken har använts som betesmark för kor, hästar och får sedan 1920-talet. Skogsbetena har varit i bruk sedan 1950-talet. Ängens växtlighet består av mossig frisk gräsäng och till en liten del fuktig tuvtåteläng. Beaktansvärda arter i ängen är låsbräken och ormrot. Skogsbetena har ett ganska ungt trädbestånd som utgörs företrädesvis av gran och björk. Bra läge, fortfarande fårbete, har utvecklats i positiv riktning.

Backfors fårbeten.

Långåminnes beteshagar.

7. Långåminnes beteshagar

Området finns i den södra delen av Långåminne by och det består av gamla äng-, hagmarks- och skogsbetesområden. Området har varit i bruk åtminstone hundra år som en del av större betesmark. Finns ej i bruk mera.Den öppna ängsmarken kantas av några björkdungar och längst i väster finns en björk- och asphage. I de små hagmarksområdena består fältskiktet av anspråkslösa friska och fuktiga gräsängar.

8. Björks äng- och beteshage

Inventeringsområdet är ett litet betesområde i Björknäs. Det ligger vid västra kanten av ett åkerområde som genomkorsas av Ribäcken. Området har varit bete länge, kanske sedan 1900-talets början, men ej i bruk mera. Ängsområdenas växtlighet utgörs av anspråkslösa friska gräsängar. Trädbeståndet består av spridda stora björkar och enstaka gamla rönnar samt yngre barrträd. Undervegetationen i hagmarken är till en del torr gräsäng och på ställen med mycket hallon dominerar krusfrötåtel och skogsstjärna.

9. Johannesdals betesäng

Inventeringsobjekt var ett ur bruk taget ängsområde som låg invid riksväg 8 i Johannesdal. Ängen hade betats från seklets början fram till 1970-talet. Objekten finns ej mera.

Längs Syrensvägen i Raineåsen, inte långt ifrån de arkeologiska lämningarna vid Storstenrösbacken, finns vidsträckta, ingärdade områden som betas av får. De betade områdena eller delar av dem har kanske betats redan tidigare. De fanns dock inte med i miljöcentralens inventering från 1990-talet. Områdena utvecklas med avseende på växtligheten efter hand till representativa vårdbiotoper om de inte tillförs näring utifrån. Byn är idyllisk och speciellt längs den slingrande Syrensvägen finns gamla gårdsgrupper och ett representativt byggnadsbestånd.

Björks äng- och beteshage

Johannesdals betesäng

BYGGDA KULTURMILJÖER

Byggda kulturmiljöer av riksintresse (på finska rakennettu kulttuuriympäristö, förkortat RKY) avser en inventering som utarbetats av Museiverket och som enligt statsrådets beslut 22.12.2009 i fråga om byggda kulturmiljöer utgör från och med den 1.1.2010 en sådan inventering som avses i de riksomfattande målen för områdesanvändningen enligt markanvändnings- och bygglagen. Statsrådets beslut om de riksomfattande målen för områdesanvändningen trädde ikraft den 30 november 2000, jämte revision den 1 mars 2009.

Urvalet av byggda kulturmiljöer av riksintresse ger en mångsidig bild av historien och utvecklingen av de byggda miljöerna i vårt land med avseende på olika regioner, tidsperioder och objektstyper.

Du kan söka objekt via registret antingen enligt kommun eller landskap eller genom kartsökning. Du kan också söka enligt objektets element, omgivningens nuvarande karaktär eller objektets namn. En beskrivning av objektet och dess historia öppnas när du klickar på objektets namn i förteckningen. Det aktuella områdets avgränsning framgår av de bifogade kartorna. Informationen om objekten är på svenska för svenskspråkiga eller tvåspråkiga kommuner.
http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_ list.aspx

Bergö by och hamnar

Bergö by och hamnar återspeglar ett skärgårdssamhälle vid Österbottens kust, där man idkat kustsjöfart, fiske och båtbyggeri och en bebyggd miljö som dessa näringar gett upphov till. Befolkningen på Bergö har alltid fått sin utkomst av havet huvudsakligen av fiske, sälfångst, båtbyggeri och sjöfart. Perisgrunds fiskehamn på öns östra strand och Bredhällans fiskehamn på dess västra strand bildar byns ändpunkter, mellan vilka byn är belägen längs vägen som följer den kuperade och steniga terrängen. Byggnadsbeståndets äldsta skikt representeras av de anspråkslösa fiskarstugorna och bondgårdarna från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Vid Bredhällans och Perisgrundets fiskehamnar har små båthus och nätbodar bevarats. I synnerhet i Bredhällan finns fortfarande fiskarbodar som liknar lador och som representerar det gamla byggnadssättet. Båthusen i Perisgrundet ligger oregelbundet och glest längs stranden. Stensättningarna i de gamla båthamnarna, som ännu är i bruk, är välbevarade.

Källa http://www.rky.fi

Brännbo by, RKY

Brännbo by är ett exempel på en traditionell tätbebyggd bystruktur, typisk för den österbottniska kusten. Brännbo ligger i Yttermalax utmed den slingrande Tuvasvägen och vid ägovägarna som förgrenas från den. Tuvasvägen följer Malax ån på dess södra sida och ligger väster om Köpings bycentrum. Bosättningen finns i täta husgrupper. Vägförbindelsen från Malax kyrka till åmynningen, intill vilken gårdarna har byggts, följer den sträckning som uppkom senast på 1700-talet. Vid Tuvasvägen finns många gårdstun som bevarat sin traditionella karaktär. Alskog husgrupp vid den västra åstrandens tvära krök är representativ och välbevarad.

Byggda miljöer I Brännbo presenteras från sidan XX.

Malax kyrka och prästgård

År 1828 lades grunden för församlingens tredje kyrkas stenfot. År 1829 byggde bönder och torpare kyrkan på 3 1/2 månad. Kyrkan är ritad av Charles Bassi, Heikki Kuorikoski ledde byggnadsarbetet. Till formen är kyrkan ett likarmat grekiskt kors. Altartavlan av Alexandra Frosterus-Såltin anskaffades till församlingen år 1881. Det äldsta konstverket i kyrkan är krusifixen från 1400- eller 1500-talet. Från 1950-talet har kyrkan renoverats flera gånger; grunden har förstärkts, bänkarna är utbytta, effektivare uppvärmning har installerats osv. Cirka 700 personer ryms i kyrkan. I början av 1950-talet renoverades kyrkan grundligt och målades både in- och utvändigt. Ny grund lades under hela byggnaden. Nya bänkar anskaffades, den gamla bänktypen är bevarad på läktarna. År 1963 elektrifierades kyrkan och år 1995 målades kyrkan utvändigt och senast 2009–2010 har kyrkan genomgått en större renovering både in- och utvändigt.

Kyrkan ligger på en backe som höjer sig över omgivningen, nedanför flyter Malax å. De gamla kyrkorna stod på motsatta sidan av ån.

Korskyrkan är stockbyggd på murad stenfot. Kyrkan har plåttak. Stilmässigt representerar kyrkan empire, med horisontal brädfodring, med pilastrar indelade väggytor och en lanternin i korsmitten. Gaveltrianglarna är detaljrika med solornament och finsnickrade kanter. Samma dekorationsform fortsätter i takfoten runt kyrkan. Det finns sex ingångar till kyrkan, tre i korskyrkans del, en i klockstapeln och en på vardera sidan av farstun mellan klockstapeln och kyrkan. Fönstren är 15-rutiga och är rundade upptill. Blindfönster har målats på fasaden så att fasaden ser jämn och balanserad ut.

Interiören präglas av den nyklassiska enkelheten och klarheten. Väggbeklädnaden byttes på 1890-talet ut mot en enkel stående panel. I renoveringen år 1976 bevarade man den nedre delen av panelen samt listerna upp till fönsterhöjd, men i övrigt tapetserade man väggarna med vitmålat fibertyg.

Mellantaket är lagt av spontade bräder och valven är avrundade. Kupolen består av bräder som smalnar upptill. Detta kräver en speciell byggnadsteknik. Gudssolen eller Betlehemsstjärnan i kupolen återkommer ovanför predikstolen samt i den sjuarmade ljusstaken från år 1861, som står vid altaret.

Klockstapeln i två våningar är betydligt högre än kyrkan tack vare sitt resliga torn. Den byggdes år 1832 och arbetet leddes av Heikki Kuorikoski enligt C.L. Engels ritningar. Den höga

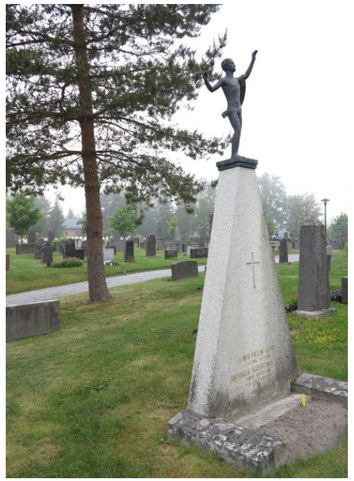
klockstapeln, som avslutas med en bruten obelisk med kors ovanpå tornhuven, är sammanbunden med kyrkan genom en låg korridor i den södra korsarmen. I stapeln finns rum för tre klockor, men endast två har installerats. Fasadens väggytor är beklädda med vågrät brädpanel. Båda våningarnas hörn markeras genom breda fält med vågrät rusticering.

”Fattiggubben” på stapelns södra vägg är gjord år 1990 av Torsten Lundmark. Fattiggubben är en kopia av originalet, som gjordes 1868 av A Sten, Pörtom.

Bårhuset som härstammade från samma tid som kyrkan, förnyades 1964, det revs 2005 och ersattes med ett nytt.

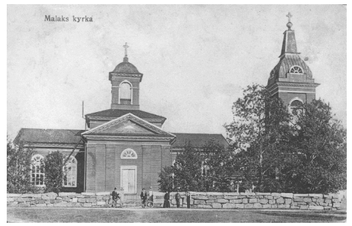
Kyrkogården invid kyrkan togs i bruk år 1833. På 1860-talet ersattes trästaketet av en stenmur, som förnyades 1889. Det yngre monumentet på krigargravarna restes 1953, och däri ingår även en del av det på 1920-talet invigda minnesmärket. 1991 invigdes den mot norr utvidgade nya delen. 2007 invigdes den nyaste delen, som döptes till ”Hoppets begravningsplats” invid ån samt det nybyggda servicehuset. Då avtäcktes också en staty gjord av konstnär Thea Helenelund.

Gamla gravgården
Den gamla kyrkan från 1659 revs 1831. Endast gravvården över kyrkoherde Benjamin Simelius (1765-1823) minner om att här varit en begravningsplats invid den gamla kyrkan.

Malaks kyrka. Malax museiförenings bildarkiv

Malax Prästgård / Björkas

Prästgården byggdes på 1860-talet enligt ritningar av Carl Axel Setterberg och blev färdig 1868. Prästgården inrymde också pastorskansliet och församlingens arkiv. Prästgården ligger mellan Malaxvägen och Malax å i korsningen av Malaxvägen och Malax Kyrktået. Prästgården omges av ett parklikt staketomgärdat gårdstun som består av huvudbyggnaden, en gammal uthuslänga och ett nybyggt garage. Prästgården bebos av kyrkoherdefamiljen. Pastorskansliet

Malax museiförenings bildarkiv

flyttade i september 2011 till Kyrkhemmet efter renoveringen och utbyggnaden där. I samband med renoveringen 1970–1980 tog man hänsyn till den gamla byggnadstraditionen. Då återställde man en del tidigare moderniseringar; mellanväggar byggda av spånskivor revs och nya tapeter valdes för att stil- och tidsmässigt passa in i prästgårdsmiljön.

Huvudbyggnaden i tvåvåningar är grundad på bruten sten. Den har stockstomme, gul liggande fasadpanel och brunt plåttak. I gaveltrianglarna är panelen stående. Mot gården finns en hög fronton varunder finns en mindre kvist med sadeltak. Fönstren har †-karm i nedre våningen, övre våningens fönster på långsidorna är små, tvårutiga. Fönsterkarmarna och –listerna är vita, med fint snickrade dekoreringar ovanpå. Blindbräden och vattenlisten mellan våningarna är vita och likaså rikt smyckade med snickrade detaljer. Speciella detaljer finns på stuprännorna vilka är handgjorda av lokal plåtslagare, med små gula blommor vilka sägs vara hans signering. Ingången är en vit dubbeldörr med speglar. En ingång till finns i gaveln mot Malaxvägen, ingången till pastorskansliet. Vid ingången har byggts en liten farstukvist.

Uthuset ligger längs Malaxvägen. En liknande uthusrad har funnits mittemot men den har rivits. Det kvarstående uthuset med stockstomme i 1,5 våningar är grundat på bruten sten. Fasaden är röd stående ribbpanel, taket plåt. Dörrarna är gula med långa smidda gångjärn. Foder och lister är vitmålade.

I prästgårdens parkliknande trädgård växer många gamla ekar, lindar, lönnar, lärkträd och äppelträd.

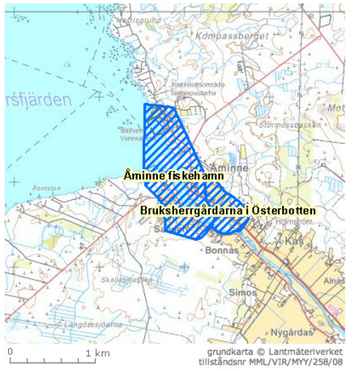
Sockenstugan, Snickerivägen 1

I sockenstugan från 1830 hölls all skriftskolundervisning. Där höll man också sockenstämmor och vägstämmor. Den tillbyggdes på 1920-talet med en skoldel. Då medborgarskolan infördes verkade den några år i sockenstugan. Kommunal fullmäktige och andra sammanträden hölls på gamla skolsalen. Sockenstugan har blivit renoverad och används numera för Malax församlings ungdomsverksamhet.

Gamla sockenstugan ligger synligt mittemot Malax kyrka längs Mattlarsvägen. Stugan i 1,5 våningar på kilstensgrund har stockstomme med utknutar, röd locklistpanel och plåttak. Lister och foder är vita. Fönstren är sexrutiga. Mot vägen har huset två gula kvistar med två ingångar i varje, de har stående panelfält längst ner och liggande upptill. Dörrarna är ljusgröna panel- och spegeldörrar. Kvistarna har sadeltak och den ena, som fortsätter bredare längs huset har pulpettak.

Åminne fiskehamn

I Åminne fiskehamn vid Malax åmynning finns i dag 140 båthus samt fiskeredskapsskjul. De flesta är byggda i timmer och ligger i långa rader på vardera sidan om ån. På den norra stranden ligger båthusen i dubbla rader, den ena vid själva stranden, den andra mera osammanhängande, ett tiotals meter upp mot den allmänna vägen. På den norra sidan är hela strandlinjen bebyggd med båthus och bryggor av varierande slag. Bryggorna på denna sida är gjorda av natursten, stranden är mycket långgrund och flack i jämförelse med den motsatta stranden. På högra sidan ligger båthusen högre uppe på stranden. På vardera sidan finns ytterligare en allmän brygga. De äldsta båthusen är knuttimrade stockbyggnader, de yngsta är enkla resvirkeshus med brädväggar. Båthusen står på hörnstenar, vilka med tiden ofta sjunkit ner i jorden. Därför ser det första stockvarvet ut att vila direkt på marken. I de flesta hus har väggstockarna, framförallt i sidväggarna, sammanfogats med dymlingar. Sjöbodarna i Åminne fiskehamn är i sitt slag ett av Österbottens mest imponerande gamla hamnområden.

Malax museiförening grundades år 1970 och redan samma år grundades på fiske- och båthamnens område Kvarkens båtmuseum, som upprätthålls av Malax museiförening.

Malax kommuns bildarkiv

Malax åmynning har sedan urminnes tider varit gemensam mark för byarna i Malax och marken har använts som hamn för havsfiske och som förvaringsplats. Fiske, sjöfart och båtbyggeri hörde ända in på 1700-talet till de viktigaste näringarna. Malaxborna fiskade vid Storskäret som ligger ute till havs. Delägare kom även längre ifrån till socknens fiskevatten för att fånga strömming. Malax var ett viktigt centrum för bondeseglationen. Utöver tjära transporterades bl.a. sältran och torkad fisk till Stockholm. Åminne var även en viktig hamn varifrån man förde fisk och lantbruksprodukter för att säljas i Vasa.

Malax museiförenings bildarkiv

Åminnegård 13.5. 2003. Bild Kenneth Olsson ,

Åminneborg, Åminnevägen 302 A

År 1686 fick sockenadjunkt Tomas Arenius en tomt att bygga på av bönder i Ytter- och Övermalax. Arenius och hans arvingar bodde i huset i 90 år fram till år 1776, då handelsman Israel Bladh från Vasa köpte huset. Ett tiotal år senare blev Åminneborg boplats åt direktören för salpetersjuderiet i Österbotten. Petter Böcker uppförde det nuvarande huset åren 1787–1792. Kapten Carl T. Edman ägde huset fram till år 1820. Brukspatron Johan Jacob Wasastjerna ägde Åminneborg från år 1820. Åren 1846–1874 hade huset flera ägare. Isak Holm från Malax köpte huset år 1896. År 1936 köpte Folkhälsan Åminneborg och huset användes fram till år 1963 som barnhem och barnskötarskola. Åren 1963–1965 ägde Malax kommun huset. Sedan övertogs Åminneborg av Olav och Ragna Ahlbäck. Nuvarande ägare köpte huset år 1999. År 2002 brann husets övre våning. Åminneborg renoveras till ursprungligt skick under pågående renovering.

Karaktärshuset

Vid Malax åmynnings norra strand ligger Åminneborg gård i nyklassicistisk stil med sitt karaktäristiska mansardtak. Huvudbyggnaden i två våningar är en av de få herrgårdsliknande byggnaderna i Österbotten. Fasaderna struktureras av pilastrar och längs takskägget löper en klassicistisk tandad taklist. Andra våningens karaktär av representationsutrymme markeras med högre fönster. Huset har antagligen ritats av stockholmaren Johan Elfström, som 1780–1788 ledde byggandet av Vasa hovrätt och som också byggde kyrkorna i Solf, Pörtom och Replot.

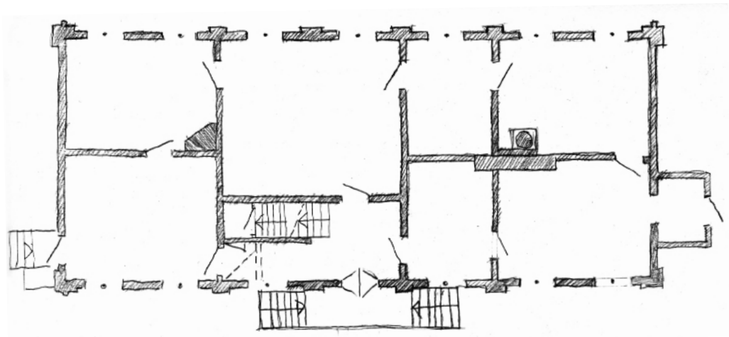
Åminneborgs byggnader ligger synligt på en liten backe norr om Åminnevägen. Byggnaderna ligger placerade runt gårdsplanens fyra sidor. Förutom huvudbyggnaden finns här ett stort bostadshus med mansardtak, samt en hitflyttad österbottnisk bondstuga. Längs gårdsvägen som fortsätter vidare genom byggnadsgruppen finns två långa uthusrader.

Lite av den gamla trädgården har bevarats, bl.a. en gammal äppellund. På gården växer humle och huvudingången inramas av planteringar. Vid vägen finns de gamla grindstolparna kvar.

Huvudbyggnaden, Åminneborg, har naturstensgrund och är timrad i 2,5 våningar och försedd med källarvåning. Huset har brutet plåttak. På taket finns fyra rundade frontoner med fönster, tre på gårdssidan och en på baksidan. Fasaden är ljus, rappad på baksidan och fodrad med ny stående locklistpanel mot gården.

Malax museiförenings bildarkiv

Huvudingången är placerad mitt i fasaden mot gårdssidan, till den leder en dubbel trappa i betong försedd med en smidd ledstång. Ytterdörren är prydlig dubbeldörr med speglar och fönster upptill. Dörrfodren är ljusblå. Under trappan finns ingången till källarvåningen. Sidoingångar finns i gavlarna, den i norra gaveln skyddas av en liten farstukvist. Fönstren är sexrutiga med ljusblå fönsterlister.

Lillstugan står oanvänd och dold i växtligheten. Stugan är timrad med långa knutar och fodrad med locklistpanel. Knutbräderna, liksom den övriga listningen, är vita. Fönstren har l-karm. Ytterdörren är en vacker dubbeldörr, med tre fint snickrade speglar i.

Detalj ur kartan från Åminneborg från år 1806 ritad av Carl Gustaf Bydén.

Eriksson Åminnevägen n. 334

På tomten finns två stugor och ett omålat uthus, gårdstun obebodd idag. Fönstrena kvar, 6-rutiga och T-fönster, några små förändringar, dörren till större byggnaden har blivit bytt, annars bevarad. På 1930-talet bedrev man handel i gården. Den mindre av stugorna är flyttad från Karskärs ytterbåda.

”Åmis Gustas”, Sidobyggnaden, Åminnevägen 302 A

Sidobyggnaden har ursprungligen stått på det ställe där karaktärsbyggnaden nu står, men flyttades för att ge plats åt den nya byggnaden. Gårdstunet har bestått av två sidobyggnader, den ena som är vid vägen finns kvar och är det äldsta huset i Åminneborg. Sidobyggnaden med mansardtak, är numera bostadshus och härstammar från tiden mellan 1750 och 1761. Riven och bortflyttad sidobyggnad står nu vid Åminnevägen och blev ditflyttat år 1933 av Hugo och Hilda Köping. Huset är känt under namn Sperring-Toras på sin nuvarande plats. Grunden av sidobyggnaden som blev bortriven syns ännu idag. Det finns tre ägare på gårdstunet, tomterna har blivit styckade flera gånger i Åminneborg.

Äldsta huset, sidobyggnaden, härstammar från tiden mellan 1750 och 1761 och fick en ny farstukvist sommaren 2013.

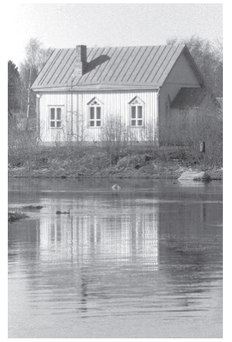
Mittemot karaktärshuset står en traditionell bondgård ”Åmis Jonnas”, som är flyttad från Kråkbacken till Åminne i början av 1900-talet. Huset med stor 5-kantig farstukvist står tom.

Karolinehem, Åminnevägen 333 E

Byggandet av bönehuset påbörjades år 1939. På grund av krigen fördröjdes byggandet och Salem blev färdigt och invigdes 1944. Salem som tidigare ägdes av Malax baptistförsamling, har från år 1998 varit i privat ägo. På samma ställe har funnits ett hus som hette Karolinehem och som från tidigt 30-tal användes som bönehus. Karolina Nordberg ägde huset som revs 1939 före byggandet av Salem.

Huset har grundrenoverats under åren 1998–2004. De gamla kyrkofönstren är kvar, fönstren har renoverats på utsidan enligt gamla metoder. Färgen som tidigare var ljusbeige har bytts till gult. Ägaren vill bevara så mycket som möjligt av det gamla. På gården finns trälider med utedass.

Bönehuset Salem i Åminne. Foto Tom Krüger. Malax museiförenings bildarkiv

Namn, Åminnevägen n. 354

Huset med mansardtak har en öppen farstukvist inne i gården, fönstren är av T-modell. Uthuset är i en våning, med två frontoner mot gården.

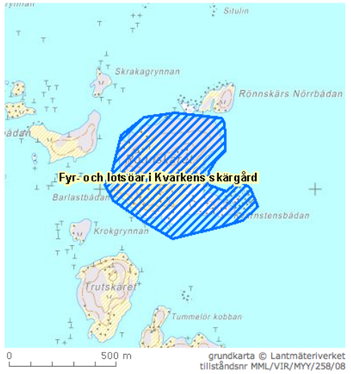

Söderfjärdens odlings- och bylandskap

Odlings- och bylandskapet i Söderfjärden är ett nationellt värdefullt landskapsområde. Ett litet hörn av Malax går ända till Söderfjärden.

Fäliskäret I Rönnskär skärgård, Fyr- och lotsö i Kvarkens skärgård

Fäliskäret är en ca 20 ha stor stövelformad ö i den södra delen av Rönnskärsarkipelagen. Ön är förhållandevis hög och dess utsatta läge ute i yttersta havsbandet gör att naturen är mycket karg. På öns östra sida finns en skyddad hamn med en 35 meter lång L-formad kaj, men vid hård vind kan det ändå vara nog så svårt att ta sig från ön.

Ön kallas ofta ”Rönnskär” eftersom lotsstationen på ön går under namnet Rönnskärs lotsstation. Rönnskär är dock namnet på en helt annan, men närbelägen ö. Rönnskärs lotsstation drogs in 1983 och sjöbevakarna lämnade Fäliskäret i början av 1990-talet så myndigheterna besöker numera ön endast för underhåll av vissa anläggningar. Fäliskäret ägs i sin helhet av staten och administreras sedan december 1997 av Forststyrelsen, Västra Finlands naturtjänster. På ön finns inga privatägda byggnader.

Fäliskäret är idag en bas för båtfolket och skärgårdsturismen. Flera föreningar har hyrt in sig i byggnaderna på Fäliskär och deras medlemmar vistas flitigt på ön sommartid. Den f.d. lotsstationsbyggnaden fungerar som övernattningsutrymme för tillfälliga gäster. Fäliskär är såtillvida lämpligt som bas för skärgårdsturismen, att här inte finns privata stugägare att ta hänsyn till och här finns en relativt bra hamn. Håll Skärgården Ren r.f. har en avfallspunkt på ön och man har uppfört ett grilltak nära hamnen.

Sedan Rönnskärs lotsplats grundades i slutet av 1700-talet har en stor del av Bergöborna fått sitt uppehälle inom Sjöfartsverket. Båken på Fäliskär (Rönnskärs båk) är den äldsta båken i Kvarken och den byggdes redan 1784. Före båkens tillkomst fungerade de stenkummel som ännu syns norr om båken som navigationshjälp för sjöfarare. Stenkumlen på Fäliskär står i linje med liknande stenkummel på det egentliga Rönnskär. Staten inlöste båken och en gammal lotsstuga 1848. Året 1863 uppfördes ett nytt ca 7 x 12 m stort boningshus av stock på Fäliskäret. Boningshuset inrymde förutom förstuga, en kammare och två större stugor. År 1899 uppfördes ytterligare ett boningshus med tillhörande vedlider, magasin och källare för lotsarna på Fäliskär. Samma år skall den gamla lotsuppassningsstugan ha rivits och stockarna använts till att bygga en bagarstuga. I början av 1900-talet exproprierade staten marken på Fäliskär för lotsverkets behov av Bergö bys samfällighet. Under 1900-talet har ytterligare några byggnader uppförts på ön.

Byggnadsbeståndet på Fäliskär

Lotsstationen med sitt platta tak och lådlika utseende avviker markant från övrig bebyggelse på Fäliskäret. Lotsstationsbyggnaden i tre våningar uppfördes 1967. Byggnaden står på en gjuten betonggrund, med murade fasader. Upptill är ytterväggarna fodrade med mineritskivor. Byggnaden är i gott skick.

Lotsarnas matkällare

LOTSARNAS MATKÄLLARE

Mellan stranden och boningshusen står tre förrådsbyggnader från år 1899 i rad. Den första räknat från boningshuset är den 60 m² stora matkällaren. Källarens väggar, upp till takhöjd, är murade av kilad sten. Ytterväggarnas insidor är fodrade med och taket välvt av brända tegel. Källarens gaveltrianglar är fodrade med locklistpanel. Locklistpanelen är rödmyllad och taket av falsad plåt (smala våder) är grönt.

BÅKEN

Köpmännen i Vasa lät uppföra båken på Fäliskär 1784 och de hade hand om den tills staten inlöste byggnaderna på ön 1848. Båken på Fäliskär påminner om en österbottnisk klockstapel. Båken är ett 21,67 m högt fyrkantigt torn byggt i två etager som avslutas med ett pyramidformat tak. Stommen är av stock och ytterväggarna är fodrade med stående brädpanel. Väggarna är rödmålade och taket svart. Taket är klätt med falsad plåt i smala våder. Båken har nyligen renoverats och är i gott skick.

BONINGSHUS I

Lotsarnas gamla boningshus, byggt 1899, hyrs i dag ut till fyra båtklubbar vars medlemmar har möjlighet att övernatta i huset och använda bastun då de tar i land på Fäliskär. Varje lots som bodde i huset hade ett kök och en kammare för sitt privata bruk.Boningshuset i två våningar har en bottenyta på 166 m² och en våningsyta på 282 m². Huset är byggt av stock och ytterväggarna är fodrade med locklistpanel. På båda gavlarna finns små kvistar med sadeltak. Fönstren i nedre våningen är rätt stora och av T-modell, vindsvåningens fönster är också av T-modell men mindre. Huset har fyra skorstenar samt utkik mitt på takåsen. Utkiken är en hundkojeliknande utbyggnad på taket, med små fönster runt omkring varifrån lotsarna kunde spana efter inkommande fartyg. Vattentaket består av falsad takplåt som delats i smala våder. Utvändigt är huset målat rött med vita knutar och taket grönt.

BONINGSHUS II

Andra boningshuset är vid första anblicken mycket likt boningshus I. Boningshus II har en bottenyta på 168 m² och en våningsyta på 280 m². Byggnaden uppfördes först på Strömmingsbådan 1885 som bostadshus för fyrbetjäningen där, byggnaden flyttades och uppfördes på nytt på Fäliskäret 1924. Av originalritningen att döma ändrades byggnadens utseende en hel del i samband med flyttningen. Boningshus II står på en gjuten betonggrund, men har förövrigt samma fasadmaterial och färgsättning som nr I. Utkiken på taket finns ovanför den norra gaveln och byggnaden har endast två skorstenar som kommer ut på takåsen.

Kvarkens skärgård en del av UNESCOs världsarv

Kvarkens skärgård infördes sommaren 2006 på UNESCOs världsarvslista. Tillsammans med Höga Kusten i Sverige bildar Kvarkens skärgård en enastående geologisk helhet och ett gränsöverskridande världsarv.
–> Läs mera: http://www.kvarken.fi/varldsarvet, http://www.kvarken.fi/skolan-och-varldsarvet/utbildningsmaterial

En del av Malax skärgård hör till Kvarkens skärgård som är Finlands enda naturarv på UNESCO:s världsarvslista och hör tillsammans med Höga kusten i Sverige till en global familj av 46 marina världsarv. Tillsammans med Höga Kusten i Sverige bildar Kvarkens skärgård ett världsarv delat av två länder. Världsarvsstatusen har området fått för att det är den plats på jorden, där man bäst kan uppleva landhöjningsfenomenet. Kvarkens skärgård har ett enastående geologiskt värde eftersom landhöjningen i området är snabbare än någon annanstans i världen. Området är tillsammans med Höga Kusten ett nyckelområde för att förstå processerna bakom landhöjningen som orsakats av isens avsmältning efter istiden. Vidare har Kvarkens skärgård unika samlingar av istida formationer, såsom De Geer-moräner och Ribbed-moräner, som bidrar till regional variation i landskapet. Skärgårdens byggnadsbestånd, vyer och natur presenteras som axplock från Rönnskärsarkepelagen, Fäliskäret, Storsanden och Storskär. Se sidan XX

Kvarkens skärgård upptogs på Unescos världarvslista 16 juli 2006. Det av istiden präglade naturlandskapet har universellt värde och skall vårdas som en del av vårt gemensamma globala naturarv.

På kartan syns världsarvsområden i Malax

LANDSKAPSPLANEN

I Österbottens landskapsplan, fastställd av miljöministeriet 21.10.2010, finns tre objekt som är nationellt värdefulla med tanke på kulturmiljön eller landskapsvården. De är **Kulturlandskapet vid Malax å** (ma-område, rky 97), **Petalax kyrknejd** (rky 98) och **Öbyggelsen i Bergö** (rky 99)

Områden som är värdefulla för landskapet eller regionen med tanke på kulturmiljön eller landskapsvården: **Bebyggelsen vid Lolax bygata, Mamrelund, Öjna, Bockörens hamn, Vägviks hamn, Lots- och fyrsamhällena Fäliskäret, Lillsanden** och **Strömmingsbådan**

I landskapsplanen har dessutom reserverats som rekreationområden Långskäret, Klockarskäret, Stenskäret m.fl., Åminne och Malskäret. Områden för rekreations-/turistattraktion är Vägvik, Bergö och Magrund (simstrandområden), Trutören (landstigningsplats), Fäliskäret (naturstation), Kajane (utflyktplats) och Brinken (museiområdet).

Gamla Strandvägen utgör en kulturhistoriskt betydande vägsträckning

Under Miljöministeriets ledning håller man under åren 2012–2014 på att förbereda en uppdatering av förteckningen över nationellt värdefulla landskapsområden.

Nationellt värdefullt landskapsområdet Övermalax – Åminne

Övermalax – Åminne landskapsområde är ett av de nationellt värdefulla landskapsområdena i landet (Betänkande av arbetsgruppen för landskapsområden II, del 2, Helsingfors 1993). Områdesavgränsningen kommer att justeras inom år 2015. Landskapsområdet representerar kulturlandskap som är typiska för Sydösterbottens kustområden. Odlingslandskapet utgörs av relativt jämn, gammal havsbotten. På området finns också representativa gruppbyar och en traditionsrik fiskehamn.

5 MÅNGFACETTERADE KULTURMILJÖER

KYRKLIGA OMGIVNINGAR

Bergö kyrka

Kyrkan ligger vid vägkorsningen på en liten backe i hjärtat av Bergö synligt åt alla håll omgiven av gravgården. Kyrkogården omgärdas av en stenmur. Utanför kyrkogården står församlingshemmet och lånemagasinet. Kyrkan uppfördes av byamännen åren 1800–1802 ursprungligen till bönehus. Den vilar på en stenfot av kilad sten. Taket har från början varit täckt med bräder, senare med pärtor, men numera med målad plåt. Till formen är kyrkan en enkel långkyrka, till vilken en sakristia ansluter sig i kordelen på norra sidan. Den är uppförd av stock och beklädd med sk. råvirke. Till kyrkan leder två dörrar, vid dörren i södra sidoarmens östra vägg finns även en handikappramp.

Församlingshemmet är träbyggt år 1989, Krister Korpela var arkitekt. Byggnaden har röd ribbpanelfasad och plåttak, ingångarna markeras av vita fasadpartier. Fönstren är åttarutiga. Huset har en fronton med fönster ända ner till sockeln.

Låne- och spannmålsmagasinet från år 1858 är grundat på stenfot med stockstomme. Fasaden är röd, fodrad med röd ribbpanel. Dörren är röd, likaså takfoten. Huset har tegeltak. Blindbräden har finsnickrade detaljer.

Bergö prästgård, Hamnfladavägen 18

Första kapellansgården blev uppförd 1850 och renoverades på 1870-talet. Ny prästgård blev uppförd omkring år 1908. År 1959 renoverades huset grundligt och utvidgades. Prästgården i 1,5 våningar liknar idag ett större egnahemshus från 1950-talet; fasaden är klädd med locklistpanel och fönstren är tvådelade. Mot framsidan har huset en kvist med balkong ovanpå och takkanten bryts av en enkel fronton. Under renoveringen mellan åren 1979–90 fick huset ny bredfodring, nya fönster och nytt tak. Prästgården är en av få prästgårdar som fortfarande är i bruk som prästfamiljens bostad. Bergö har kvar boendeplikten för prästen, vilket är ovanligt nuförtiden.

Drängstugan är troligen från 1850-talet. Den renoverades utvändigt 2012 med stöd delvis från museiverket. Församlingen hoppas kunna renovera huset också invändigt i framtiden om finansiering ordnas.

Fotot är taget år 1929, i samband med dåvarande Bergöprästens (tf kyrkoherde Alvar Nyqvist och Mary född Rosendahl) bröllop Eva Högbacks hemarkiv

Kyrkogården

Kyrkogården invigdes den 30 juni 1800 av kyrkoherden i Malax, Simon W Laurin. År 1855 utvidgades kyrkogården åt norr och 1908–1909 åt väster. Hösten 1938 omreglerades och förskönades begravningsplatsen och 1952 beslöts att ny reglering av gravgården skulle ske samt att karta och gravgårdsbok upprättas. Denna planering utfördes av gravgårdsarkitekt Ilmari Virkkala. År 1980 inköptes mark för fortsatt utvidgning av begravningsplatsen västerut, planerare var Åke Rosendahl. Arbetena påbörjades 1982 och den nya delen invigdes 21 oktober 1984 av biskop Erik Wikström. Minnesten över ”De på havet omkomna” restes 1953 på kommunens och frivilligas bekostnad. Okänt är vem som tagit initiativ att resa hjältegravarnas minnesmärken.

Tabor, Bredhällsvägen 54 a

Läs mera på sidan XX

Hjältegraven och minnesplattor kom efter andra världkriget. Förmodligen har Bergö kommun planerat och anskaffat dem.

På havet omkomna monumentet restes 1953. Hjalmar Molander överlämnade till kyrkan och församlingen denna minnessten.

Petalax kyrka, Kyrktået 11

Petalax kyrka är en korskyrka av stock, och byggdes år 1805. Planformen är ett likarmat kors, väggarna är relativt höga. Korsarmarna är invändigt välvda, valven öppnar sig mot den högre mittdelen. Kyrkan är byggd i nyantik byggstil, som var vanlig i början på 1800-talet. Den är byggd på en ås, där den fick stå ensam de första årtiondena. En för Finlands kyrkor unik detalj är att kyrkans fönster består av nio små blyinfattade glasrutor placerade i träfönsterbågar med sex rutor var, varje fönster har alltså 54 små rutor. Kyrkan brädfodrades runt 1825 och målades röd. 1898 blev kyrkan målad om till gult. Vid de stora renoveringsarbetena på 1950-talet målades både kyrkan och klockstapeln mörkröda. Lanterninen vid takets korsmitt saknades ursprungligen, men Henrik Kuorikoski byggde den 1832 samtidigt med klockstapeln. Redan på 1820-talet skulle kyrkans brädtak renoveras och täcktes då med takspån. Invändigt är kyrkan målad av Johan Österholm år 1845, altartavlan målade Isak Österholm år 1869. På 1870-talet renoverades tornet, höjdes något och försågs med ett nytt kors. 1952–1954 gjordes stora renoverings- och reparationsarbeten på kyrkan. Kyrkan restaurerades 1973, renoverades 1987 invändigt och fick nytt spåntak 2004–2005. Kyrkan har ca 300 sittplatser. Kyrkan återinvigdes 2013 efter renovering i vilken kyrkan fick nytt värmesystem, sakristian blev helt ombyggd.

Klockstapeln i Petalax började byggas år 1832 under ledning av byggmästare Henrik (Heikki) Kuorikoski från Kaustby. Han tillhörde en känd kyrkobyggarsläkt. Klockstapeln brädfodrades 1836 och målades så nära den tidigare färgsättningen som möjligt.

Fattiggubben som är fäst vid lånemagasinet utanför kyrkan är gjord 1860 av snickaren, skräddaren och spelmannen Johan Bergman, kallad Dal-Jåss, från Pörtom. Han gjorde fattiggubbar också till Pörtom och Solf. Fattiggubbarna var sparbössor, med vars hjälp man samlade in pengar åt fattiga.

Fattiggubben som finns på lånemagasinets vägg tillverkades 1860 av snickaren, skräddaren och spelmannen Johan Bergman, även kallad Dal-Jåss, från Pörtom. Bergman var en ofta anlitad tillverkare av fattiggubbar, gubbar som han har gjort finns bland annat i Pörtom och Solf.

Petalax gamla prästgård, församlingshem, Kyrktået 12

Gamla prästgården från 1906 är den tredje prästgården i församlingen och ligger på en ås mittemot Petalax kyrka. Prästgården står på samma plats som den första. Första prästgården står i Storsveden och är numera i privat ägo. Nummer två blev flyttad till Strandback 1905. Byggnaden som ursprungligen omfattade fem rum och kök, samt pastorskansliets arkiv har från år 1970 varit i bruk som församlingshem. I andra våningen ligger också en vaktmästarbostad från 1973. Församlingshemmet är renoverat år 1998 och fick en tillbyggd sal 1998.

På gårdstunet finns dessutom två gårdsbyggnader, "Ladan" är numera verksamhetsutrymme för ungdomar. Bastun blev riven på 60-talet. Den gamla drängstugan fungerar som hembygdsmuseum. Församlingshemmets stomme är av stock och fasadytan täcks av gul stående ribbpanel. Fönstren har T-karm.

Den gamla prästgårdsbyggnaden har Sr-beteckning i Petalax centrumområdets delgeneralplan från år 1978, dvs. hör till byggnader som bör skyddas.

Det **nya prästgården** är av mörkt tegel och har byggts bredvid den gamla prästgården. **Trädgården** runt Gamla Prästgården är gammal och innehåller äppel- och körsbärsträd, bärbuskar och lövträd.platser. Den första fanns invid Mamrevägen mellan åren 1810–ca 1825, området är i privat ägo idag. Den andra blev invid kyrkan 1825–1890 och sedan 1924. Tredje gravplats fanns på Kvarnholmsback 1890–1924 (bilder nedan) och viss användning ännu fram till 1940-talet.

Petalax prästgård och pastorskan Amalia Wilenius. Petalax hembygdsförenings bildsarkiv

Marie begravningsplats

År 1929 invigdes Marie begravningsplats vid Borängsvägen ca 2 km sydväst om Malax kyrka. Den vanvårdade begravningsplatsen rustades upp genom grundliga arbeten sommaren 1968. Grindstolparna och grinden samt stenmuren byggdes år 1932.

Grindstolparna vid Marie begravningsplan är tillverkade av malaxbon Gustav Lehto som var erkänt god yrkesman inom denna bransch. Grindstolparna rengjordes år 2014 för att kors och årtal skall framträda bättre.

Stenmuren är gjord av Viktor Ljungqvist och Gunnar Grönros. Deras initialer och årtal finns inhackade i femte stenens övre kant, räknat från grinden.

Kyrkhemmet, Pastorskansliet, Snickerivägen 2

Kyrkhemmet är ritat av Arkitektbyrå Heng & Pystynen i Helsingfors, och invigdes 1971. 1982 utvidgades köket och serveringsutrymmet. All administration finns sedan år 2011 i kyrkhemmets låga flygel.

Lillegård / Missionstuga, Björkasvägen 5,

Huset byggdes ursprungligen för församlingens diakonissa i början av 1900-talet. Gården ligger på västra sidan av Malaxvägen vid Björkasvägen synligt åt båda hållen. Gården är omgiven av björkskog. Lillegård renoverades på talko till missionsstuga och togs i bruk 1991. På gården finns även ett uthus.

Huvudbyggnaden, i 1,5 våningar, står på kilstensgrund, den har stockstomme med långa knutar och taket är klätt med bandplåt. Fasadens locklistpanel är rödmålad. Gaveltrianglarnas liggande panel är vit. Farstukvisten på gårdssidan är gul med stående panel nertill och liggande panel upptill. Lister och foder är vita. Fönstren är av korsmodell. Kvisten är fullhög med åsen i nästan samma nivå som huset. Ytterdörren är en gul-vit dubbeldörr med speglar. Huset är relativt högt i förhållande till storleken.

Uthuset av stock är rätt litet, och står på knutstenar. Det ligger snett framför huvudbyggnaden. Locklistpanelen är röd med vita knutar, dörrarna är gula paneldörrar med vita karmar. Huset har plåttak.

Övermalax församlingshem, Långtået 7

Övermalax församlingshem ligger på en öppen plats vid Långtået i Övermalax. Byggnaden är ritad av Edvard Köping och byborna hjälpte till med byggandet. Byggnaden blev färdig 1934. Huset har renoverats 1965. Församlingshemmet renoverades igen mellan åren 1985–1986 efter ritningar av Gerd Hytönen. Om sista renoveringen mera [illegible]

Huset har betonggrund, stockstomme, rött plåttak och den ljusa fasaden är fodrad med locklistpanel. Fönstren är smårutiga och rundade upptill. På taket finns små lunett-fönster och i gaveln ett runt fönster. Ingången till den äldre delen är i gaveln mot vägen och fungerar idag som nödutgång. Huvudingången finns idag på husets norra sida, mellan nya och gamla delen. Den yngre delens färgsättning och fönster avviker från de gamla, har grannare gul färg och modernare fönster.

Åmossa bönehus

1882 bildades Åmossa baptistförsamling, och Petalax första bönehus, Åmossa bönehus blev färdig 1883. Bönehuset var centrum och hem för baptisterna i Petalax. Redan på 1920-talet hade detta gamla kapell tjänat ut och gav plats för ett nytt 1937. Det nya kapellet härjades av eldsvåda julmorgonen 1939. Först renoverades lilla salen och 1947 invigdes det renoverade kapellet.

Baptistkyrkans gravgård vid Åmossa Skottväg, ägs av Åmossa Baptistförsamling. Gravgården ligger på an backe, omgiven av skog. Nere i backsluttningen finns Baptistkyrkans bönehus.

Pingstförsamlingens lokal, Filadelfia

Församlingen bildades år 1936 och bönehuset invigdes år 1939. Under fortsättningskriget satte man igång med söndagsskolverksamhet, under åren 1963-1971 var mellanskolan inrymd i huset.

Betel, Ginstigen 120 b

Byggnaden ligger öppet vid Malaxvägen. Malax baptistförsamling bildades år 1901 och samlingslokalen Betel byggdes 1902 och ägs av Malax baptistförsamling rf. Byggnaden står på stenfot med stockstomme och plåttak. Huset är relativt stort och högt. Fasaden är ljus, fodrad med liggande panel. I gaveln syns två följare. Fönstren är utbytta, de har T-karm. Övre våningens fönster på sidorna är små, fyrkantiga. Fönsterkarmarna och listerna är vita i första våningen, i andra våningen är listerna bruna. Vattenlisterna ovanpå fönstren är också bruna, samt knutbräderna. Kvisten mot Malaxvägen har pulpettak. På taket har byggts en liten balkong med utgång från andra våningen. Ytterdörren är modern. På baksidan finns den nybyggda delen.

En grundlig renovering genomfördes åren 1963–1971. Renoveringen omfattade även pastorsbostaden i andra våningen, som numera är uthyrd. I juni 2004 påbörjades renovering och tillbyggnad. Detta projekt slutfördes i oktober 2004 och innefattade också ramp och WC för rörelsehindrade. Rampen finns på baksidan av huset sett från Malaxvägen.

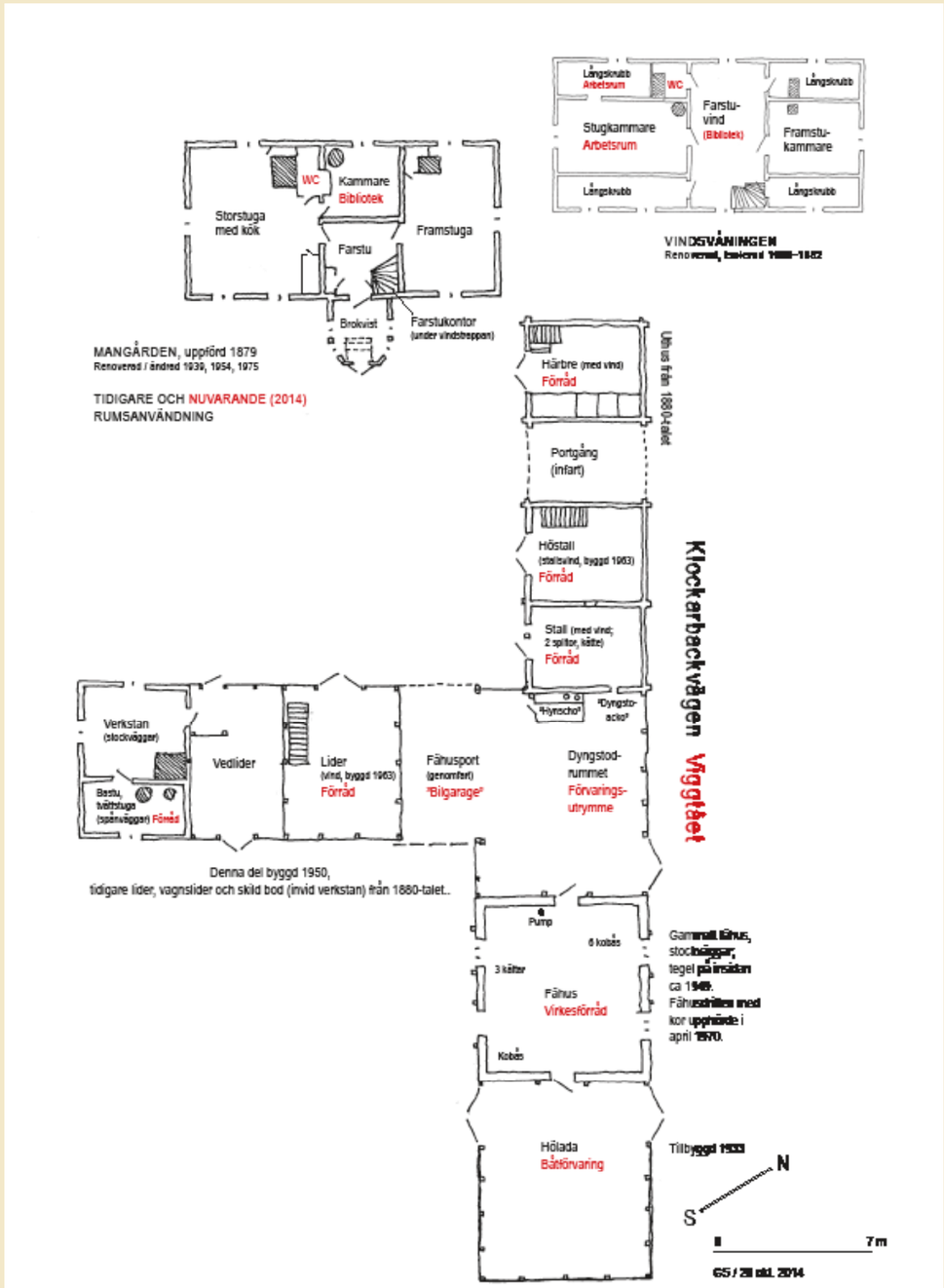

Betania, Havrasvägen 214

Bostadshuset är ett gammalt baptistbönehus. Det byggdes åren 1930–1935, men är nu i privat ägo och används som bostad. Tomten ligger synligt på södra sidan av Havrasvägen omgiven av åkrar. På gården finns även två uthus, av vilka ett är nytt. Under renoveringen 2002–2008 har man strävat till att bevara det ursprungliga utseendet och stilen, och man har försökt bevara så mycket som möjligt av det gamla. Som grund för arbetet har man haft arkitekt Gunilla Lång-Kivilinnas plan, en plan som tar hänsyn till byggnadens kulturvärden.

Grunden för huvudbyggnaden är av betong. Byggnaden har ljust liggande panelfoder och grönt plåttak. Fönstren är smårutiga och rundade upptill. Tvärgavlarnas fönster är rektangulära. Listningen är ljusbrun. Takåsen i ena ändan av huset är tvärställd så att det bildas två tvärgavlar. I alla gaveltrianglar finns lunett-fönster under åsen. Huset har två ingångar, en i gaveln och en mot gården i den senare byggda farstukvisten. Ovanpå kvisten har byggts en balkong. Ingången i gaveln skyddas av en öppen kvist med sadeltak. Takfoten är prydligt snickrad.

Ritning Göran Strömfors

Göran Strömfors

Gårdstun

De gamla bondstugornas gårdstun var typiskt kringbyggda. In på gården kom man bara genom porten vars dörr var låst. Det finns bara några få kringbyggda gårdstun som bevarats till våra dagar. Ändå kan man överallt i Malax se byggnadernas traditionella placering på gårdstunet. Också det nya byggnadsbeståndet, som kompletterar byggnaderna på gårdstunet är i allmänhet placerade på traditionellt sätt. Typiskt är att lillstugan, den andra bostadsbyggnaden, placerats vinkelrätt i förhållande till huvudbyggnaden. På den tredje sidan av det fyrkantiga gårdstunet finns under ett enhetligt sadeltak en ofta lång, flerdelad uthusbyggnad (uthusrad). Från den öppna sidan, som återstår (ofta vid vägen) kommer man in på gårdstunet. Huvudbyggnadens långsida är vanligtvis i samma riktning som vägen.

Bondgården

De gamla avlånga bondstugorna var dominerande under hela 1800-talet. Bondstugor i gammal stil uppfördes ännu i början av 1920-talet, men redan då började en ny byggnadsstil, jugend göra sig gällande. Under nyskiftets sista fas flyttades en del gamla bondgårdar ut till de nya markerna. I många fall fick husen t.ex. fönster i ny stil. Långa bostadshus på en våning var dominerade, bondstugor i två våningar var ovanliga. Under de gamla bondstugorna lade man vanligen en stenfot.

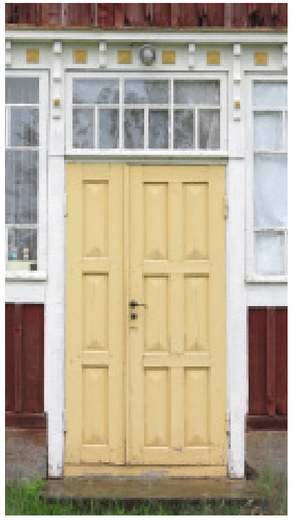
Den typiska takformen för området är sadeltak. Färgläggningen är på området typiskt (rödmylla), rödockra, väggen beklädd med bred lodrät brädfodring och täckribbor, gavelfälten och knutarna var vanligen vita, hörnen (knutarna) inkapslade. Vid färgläggningen av kvisten är det vanligt att använda ljusgul ytbehandling. De äldsta fönstertyperna på området är till typen 6-rutiga, jugendinspirerade, T-modellsfönster blev vanligare på 1920–30-talet.

Göran Strömfors

VARTA

FARSTUKVISTEN

Ursprungligen har farstukvisten fungerat som ett enkelt skydd mot väder och vind framför ytterdörren. I sin enklaste form är den ett skärmtak ovanför ingången eller ett tak vars framkant vilar på två stolpar. Småningom fick kvisten ett golv och ett staket runt omkring, samt bänkar på bägge sidor där man kunde pusta ut efter arbetsdagens slut. Den slutna kvisten fungerade som ett utrymme mellan ute och inne, den skyddade yttertrappan mot snö och regn och man kunde använda utrymmet som kallförvaring av livsmedel och ytterkläder mm.

På den österbottniska landsbygden blev det populärt att bygga farstukvistar fr.o.m. mitten av 1800-talet. Oftast fogade man kvisten till en redan befintlig bostadsbyggnad. Kvistbyggandet följde tidens stiltrender och farstukvistarna representerar ofta en annan byggnadsstil än huset i övrigt. Kvisten kunde målas i en färg som avvek från huset.

Empireinspirerade kvistar har ofta sadeltak, kraftiga lister runt takkanten, lunett-fönster ovanför pardörrarna, och bred liggande fasadpanel. Det sägs att nygotiken blev modern på den österbottniska landsbygden under 1860-talet efter att det nya Vasa började byggas. **Inspirerad av korformen på den nygotiska kyrkan** blev slutna kvistar med fem sidor populära. Ursprungligen var de femsidiga kvistarna byggda i en våning och de hade femdelat valmat tak. I Malax finns ännu ett fåtal kvistar kvar som representerar denna kvisttyp.

Jugendinspirerade kvistar med ett enklare formspråk började byggas på 1910-talet och framåt. Mot slutet av 1800-talet började det utvecklas **lokala kvisttyper** på olika håll i Österbotten. Ofta var det någon lokal snickare som satte sin prägel på den lokala kvistbyggnadstraditionen. Stora tvåvåningskvistar blev populära. I bland kunde trappan till vinden flyttas ut till kvisten, eller så kanske man inredde ett sommarrum i kvistens övervåning. Man kombinerade friskt olika typer av stilelement i en och samma byggnad, och kvistarna blev allt mera dekorativa. Kvisten fungerade som ett visitkort utåt, genom den kunde man signalera smak och välstånd.

Det finns tydliga skillnader i byggnadsskicket mellan Malaxbyarna, speciellt tydligt märks detta i farstukvistarna.

Öppen farstukvist

Två öppna farstukvistar finns på Bergö, Bredhällsvägen 29 och Hamnfladavägen 36

Empireinspirerade kvistar

Kvisten som är empireinspirerad finns i Norra Pörtom, Björneborgsvägen 3298

De flersidiga farstukvistarna

De gamla flersidiga farstukvistarna är kännetecknande för Malaxbyarna. De har endera byggts på samma enhetliga grund och samtidigt som själva huset, eller byggts i efterskott på en egen lätt grund. Kvistarna har byggts i en eller två våningar. Fasaderna är brädfodrade, brädfodringens riktning varierar. Kvistarna är oftast mycket dekorativa och de har många detaljer, speciellt i fönster- och dörrfoder, samt vid takkanten. Ofta är fönstren dekorativt spröjsade. Takformen är det stilelement som skiljer kvistar från olika byarna åt. Ett typiskt drag hos de flersidiga en- och tvåvåningskvistarna i Yttermalax är de valmade taken. Kvistarna har oftast pardörrar i gaveln mot gården. Gästgivarevägen, Strandvägen 1457 och Klockarbackvägen 31

En flersidig kvist från 1900-talets början som är grundad på stenfot, Ginstigen 105.

Flersidiga kvistar med valmat tak: Perjusvägen, Nybyvägen 185 och Tuvasvägen 104.

Motsvarande kvistar finns även på Övermalaxsidan, t.ex. på några av de större gårdarnas huvudbyggnader med sina mycket dekorativa fönster och dörrar. Båda kvistarna har behållit sina autentiska drag väl, kvisten på Helneholmsvägen har nyligen målats gul. Båda är från 1800-talets slut.

Flersidiga envåningskvistar från Långåminne området, Snickarisvägen 62 och Helneholmsvägen 289.

Tiina Sjögren

Typiskt för Övermalax är att de flersidiga kvistarna har sadeltak. De flesta flersidiga kvistarna har alltså en enhetlig gaveltriangel, vars nedre kant är fint dekorerad. Kvistarna har pardörrar rakt ut mot gården. I grannskapet finns undantagsvis en kvist där dörren finns i kvistens sneda vägg.

Tiina Sjögren

På Granholmsvägen finns en för området typisk kvist, där ingången placerats otypiskt på en av de sneda väggarna. Fönstren i övervåningens sommarrum är ursprungliga.

En autentisk och dekorativ flersidig sluten kvist finns på Perjusvägen i Övermalax. Den är en av de mest välbevarade i byn. Båda våningarna är oisolerade. I övervåningen finns ett sommarrum som stängs till vintern. Huset är byggd under senare hälften av 1800-talet.

En snarlik kvist finns i Norra Pörtom vid Björneborgsvägen 2410. De enda skillnaderna torde vara panelens färgsättning, övervåningens fönster och höjden på kvistarna. Den torde från början ha varit röd-vitt. Kvisten härstammar från lillstugan vid ett gästgiveri från 1920-talet, autentisk men ommålad

Norra Pörtom är en naturlig förlängning mot f.d. Pörtom kommun, numera en del av Närpes. I Malax i Norra Pörtom förekommer mångsidiga kvistar i nyrokokostil med sadeltak som fasats av i kanten. Liknande enstaka kvistar förekommer även i andra byar. Även dessa har pardörrar i gaveln mot gården. Kvistar ovan från Sanelidvägen 3 och Petalaxvägen1300 i Norra Pörtom.

Kvisten till höger, Norrvägen 260 i Petalax, har år 1903 flyttats från Pörtom, vilket förklarar den uppenbara likheten med Sanelidvägen; bandfönstren upptill, det runda fönstret i gaveltiriangeln – en ovanlig detalj som endast förekommer i Västra Finland i kvistar som byggts 1880-1920.

I Petalax förekommer nästan inga flersidiga kvistar. Den för byn typiska kvisten är rektangulär, har sadeltak, två våningar och är rätt smal. Dessa kvistar har smala fönster på bägge sidor om ingången och eventuellt ett fönster ovanpå dörren, samt ett större fönster på övervåningen. Dörrtypen varierar från enkeldörrar till pardörrar.

Kvistarna är från 1900-talets början. Ett speciellt drag i Petalax är gaveldekorationerna som finns på en del kvistar, t.ex. en stiliserad sol i jugendstil eller en gyllene lyra i gustaviansk anda. Kvistar är från Bofjärdsvägen 37 och Petalaxävgen 560.

Av de byggnader på Bergö som fortfarande står kvar, är största delen byggda under slutet av 1800-talet eller senare. Typiska för ön är bostadshusen som byggts under 1900-talets första årtionden och som har en tvärgavel, fronton eller kvist med mansardtak. Kvisten nedan representerar den för Bergö typiska byggnadsstilen.

Någon typisk Bergö-kvist är svår att peka ut, bostadshusens kvistar har byggts om rejält under perioden 1950 – 1980-talen. Olika tillbyggnader med badrum, hjälpkök och kvistar är synliga inslag i dagens byggnadsskick på Bergö.

Villabyggandet på Bergö kom i gång under 1900-talets första årtionden. De äldsta villorna är enkom planerade för sitt ändamål och tillhörande kvistar och verandor är integrerade delar av byggnaden. Villorna är personliga och därför finns det inte heller några för Bergö typiska drag hos dem.

I Malax har man ofta placerat kvistar med pulpettak mitt på fasaden, de är i en våning och relativt små. Det finns också tillbyggnader med pulpettak, i anslutning till dem finns i bland en öppen kvist som sekundär- eller huvudingång.

Hamnfladavägen 15 på Bergö. På rektangulära kvistar är det inte ovanligt med ingång från sidan av kvisten.

Kvistar och deras placering på husfasaden, Björneborgsvägen 2943 (Norra Pörtom), Erkustået 13 (Övermalax) och 3016 (Norra Pörtom).

Breda kvistar med platt tak förekommer också – med eller utan balkong ovanpå. På byggnader i flera våningar är det möjligt att bygga en balkong som vilar på en kvist med pulpettak.

Paxalvägen 19 till vänster och Bjurnäsvägen 81 uppe och bredvid. Kvistarna har en anstrykning av amerikansk karaktär.

Räcket på farstukvisten finns kvar år 1990. Ebba Carlings hemarkiv

Sadeltak med fronton i mitten har kvistar vid Köpingsvägen och Snickarisvägen .

Kvistar med pulpettak, som har en liten fronton med sadeltak på mitten, finns här och där i Malax trakten. Objekten har i tiden varit välmående gårdar. En liten fronton med sadeltak på en kvist med pulpettak ger ingången och hela byggnaden en värdig inramning. Även en bred dörröppning och pardörrar ger byggnaden ett värdigt intryck.

Objekten vid Norrvägen i Petalax har fått nytt plåttak och sockelbeklädnad och kvisten vid Sadelidvägen i Norra Pörtom har fått nya dörrar, den rappade kvisten har en stomme av trä. .

Traditionella envånings kvistar med valmat tak förekommer i hela landet, även i Malax. Kvistarna är olika stora och taklutningen varierar avsevärt. Exemplen från Malax är autentiska och gamla, från årtiondena runt 1900.

Ylinnä vasemmalla kuisti Åmossa Skottväg 55 a, , ylinnä oikealla Snickarisvägen 62 b ja yläpuolella Nybyvägen.

Traditionella tvåvåningskvistar med sadeltak förekommer även på olika håll i Malax. Gårdens välstånd har man signalerat genom att bygga större kvistar än funktionen kräver, genom antalet fönster, storlek och rika dekorationer.

Östra och västra fasaden på Tuvasvägen 373. Den fullhöga kvisten har grundats på samma stenfot som byggnaden i övrigt.

Avvikande farstukvistar

I Yttermalax, Tuvasvägen 373, finns en mycket speciell kvist från tidigt 1900-tal. Kvisten är till sin bottenform kvadratisk och lika hög som huset i övrigt. Huset har ett tak som är en kombination av mansardtak och valmtak, detta gäller även kvisten. Dörren i kvistens gavelvägg är kraftigt insänkt.

En mera ovanlig kombination av öppen och sluten kvist finns i Övermalax på Havrasvägen. Den mångsidiga tvåvåningskvisten har en delvis öppen första våning. Nedre våningens slutna del har tilläggsisolerats, hela kvisten har fått ny brädpanel och målats. Kvisten är unik i Malax.

Tiina Sjögren

Kombinationer av öppna och slutna kvistar finns här och var.

Ett exempel nere är Öjnagårds huvudbyggnad i Petalax. Kvisten i en våning är en paradingång mot vägen, mot gården finns en enkel sluten kvist. Den slutna delen har tilläggsisolerats och brädfodringen har förnyats. Ytterdörren har bytts ut enligt gammal modell.

Kvisten på Öjna gårds huvudbyggnad. En gul dörrvägg är allmänt förekommande även på rödvita österbottniska bondgårdar.

Kvisten från Yttermalax Åminnevägen 98 är dels öppen och sluten. Taket fortsätter över kvisten och en fronton finns ovanför den.

Speciella öppna kvistar från olika tidsperioder finns det rikligt av i Finland. Här presenteras endast några exempel från Malax.

Den höga öppna kvisten i jugendstil på Storängsvägen 6 har planerats av E. Udd.

ALLEÉR, GRANHÄCKAR, PORTSTENAR OCH PRYDNADSVÄXTER

Genom att avgränsa tunet har man velat få skydd i den ofta blåsiga ådalen. Förutom att alleér gjorde infarten till gården högtidligare, hade de också en funktionell betydelse. Allén bryter luftströmmarna effektivt och torkar upp vägen. Björkalléer kan ofta ses vid infarten till gårdstunet. Björkalléerna vid vägkanten är vanliga i Malax. Portstenar och gjutjärnsportar finns bevarade här och var I Malax.

Under den senaste tiden har det utkommit många böcker om traditionella växter som ägare till gamla gårdsmiljöer gärna kan läsa som bakgrundsmaterial för sina trädgårdsplaner. De traditionella trädgårdsväxterna som växer på bond- gårdstunen har genom tiderna spridit sig från gård till gård och från granne till granne genom gåvor och bytesaffärer. De gamla arterna prunkar i trädgårdarna liksom sina förädlade släktingar, men de är betydligt mera lättskötta. De fortsätter också att blomma på gårdarna till gamla övergivna hus långt efter att de sista invånarna flyttat ut. De traditionella trädgårdsväxterna är en del av kulturlandskapet och historien.

STENGÄRDSGÅRDAR

Stengärdsgårdar är kallmurar av sten och vanliga i Malax jordbrukslandskap. Förr i tiden användes stengärdsgårdar för att markera markgränser och för att hålla djur borta från odlingsmarkerna. Det fanns rikligt med byggnadsmaterial till stengärdsgårdar i Österbotten. Från närliggande åkrar fick man material till stengärdsgården. I dag är stengärdsgårdar intressanta kulturminnen som visar hur landskapet användes förr. De spelar också en viktig roll för många växter och djur. I områden med ensidig natur kan stengärdsgårdar öka variationen i landskapet. Den kan fungera som skydds- och boplats för många insekter, däggdjur, fåglar, groddjur och kräldjur. På dessa stenmurar och rösen växer också många olika, ljuskrävande lavar som försvinner vid beskuggning. Runt stengärdesgårdar som löper genom skog kan man försiktigt röja bort de träd eller buskar som riskerar att påverka muren negativt.

Gammaldags prydnadsväxter

MUSEER

Bergö hembygdsmuseum, Hamnfladavägen 36a

Klockargården är byggd åt Johan Munck enligt ett kontrakt skrivet 27 januari 1856. Kontraktet som uppgjordes mellan hemmansägarna i Bergö kapellförsamling och klockaren Johan Munck är undertecknat av 14 församlingsbor. Enligt kontraktet från 1856 skall på tomten, förutom boningsbyggnad (Klockargården) uppföras en spannmålsbod, ett fähus, foderlada och vedlider. Följande klockare hette Benjamin Molander och bodde här från år 1866 fram till sin död år 1902. Hans dotter, även kallad "tant Mari", köpte gården år 1929. Tant Mari dog ogift den 1 januari 1957 vid en ålder av 92 år. Hon var barnmorska och donerade gården till Bergö Fornminnesförening 1942. Stadgarna för hembygdsmuseet är godkända 1943. På tomten står även en traditionell stocklada med halm- och vasstak. Den flyttades till museet den 10 april 1995. Ladan donerades av Lennart West. Ladan stod tidigare vid August Wests stuga nedanför kyrkan. Vassen till takåsen slogs i Trutörsfladan på en av de större öarna nordost om Bergö. På samma tomt står även det originala härbret från 1856, samt ett år 2007 ditflyttat härbre från 1800-talets början, som ägts av Mathias Back. Detta härbre har knutarna timrade med bubbelhak enligt äldre sätt att timra. Huvudbyggnaden i en våning är en prydlig röd locklistpanelbeklädd stuga med vita foder och lisster. Byggnaden står på en låg stenfot, och den är timrad med utknut. Fönstren är sexrutiga och försedda med fönsterluckor. Invändigt har byggnaden en storstuga i mitten, en ändkammare i ena gaveln och en farstu och farstukammare i andra gaveln. Framför farstun står en prydlig liten öppen kvist med sadeltak, gaveltriangeln är dekorerad med vackert utskurna bräder och taket bärs upp av sirliga snidade pelare. Kvisten har sittbänkar på båda sidor om dörren.

Liksom Klockargården är även den timrade **torparstugan** från mitten på 1800-talet, den låg ursprungligen i början av Hamnfladavägen, på dess norra sida. År 1991 flyttades stugan från Storsten till museiområdet. Torparstugan restaureras för att kunna användas för mindre möten och sammankomster. **Härbret** är från 1850-talet och den spannmålsbod som omnämns i kontraktet från 1856. Här finns hantverks-, fiske och jordbruksredskap som normalt inte förevisas. **Ladan** är en traditionell stocklada med halm och vasstak och flyttades till museet 1995. **Uthuslängan** som flyttades till museet 2002 från Johannes Westergård är uppförd omkring 1908 och har tidigare stått på Bredhällan. **Utedasset** "Hynschon" uppfördes i slutet av 1920-talet vid Jonas och Sofia Öhmans stuga i Näse. Våren 2001 flyttades utedasset till området och restaurerades.

Farstukvist vid Bergö hembygdsmuseum.

Hembygdsmuseet i Petalax

Hembygdsmuseet står på kyrkbacken, mitt emot församlingshemmet. Museet utgör en viktig del av de traditionella byggnader som hembygdsföreningen äger på kyrkbacken. Huset som museet är inrymt i var förr i världen landbondsstuga. En landbonde var arrendator på ett hemman, så han ägde inte sin mark utan hyrde den. Huset blev sedan prästgårdens drängstuga, och senare användes det av församlingen bland annat för läsförhör, söndagsskola, juniorsamlingar och även som skola. En omfattande renovering av museet inleddes våren 2011. Golvvasorna visade sig vara helt ruttna, vilket ledde till att besökare inte kunde tas emot innan renoveringen blev färdig. Nedre våningen i museet är intredd som en gammaldags bondstuga, med farstu, farstukammare, storstuga och kammare. På övre våningen finns olika slags föremål utställda.

De sista backstugorna i Petalax är numera i hembygdsföreningens ägo. Lennias, Kaalas-Marias och Jossinas stugor finns på Kåltaback, på Kalkärrsidan av kyrkbacken. I backstugorna bodde så kallade backstugusittare, som ägde sina stugor men inte marken som de stod på. Väderkvarnen på motsatta sidan av backen, längs Thorsbergsvägen, tillhör hembygdsföreningen, liksom lånemagasinet utanför kyrkan. Hembygdsföreningen har haft flera stora renoveringsprojekt. Museet och Arstu har renoverats på grund av "tickon" och brandfarliga skorstensmurar.

Petalax hembygdsförening äger och upprätthåller en hel del byggnader, främst på kyrkbacken och kring hembygdsgården Arstu i Nyby. Dessutom ansvarar föreningen för skötseln av Petalaxdelen av vandringsleden mellan Mamrelund och Storsjön samt för minnesmärket på Bockören.

Lennias stugon finns på Kåltaback, tvärs över Kallkärrvägen från Marias stugon. Stugan kallades förr i världen Kålta-Frenkonas, och Frenkon kan vara en förkortning av Fredrika. Kvinnan som bodde här var jordemor, vilket innebär att hon var en "klok gumma" utan formell utbildning som hjälpte till vid förlossningar. Stugan köptes av Valentin och Maria Masalin, som ägde mejeriet i byn. Lennart, som också kallades Leni var en av deras söner. Han var kyrkvaktmästare i många år. Lennias kommer eventuellt att inredas med gamla skolföremål. På tomten finns också ett litet uthus.

Jossinas stugon finns högst uppe på Kåltaback. Jossinas stugon var tidigare känd som Kålta-Erkas. Stugan tros vara den äldsta av backstugorna på Kåltaback. Man vet inte när den byggdes eller av vem, men Erkas dotter Vendla och mågen Johannes, känd i byn som Jossin, löste in stugan på 1920-talet med stöd av torparlagen. Jossin var skomakare och skötte gravgrävningen. Senare bodde också deras dotter Ester med familj här. Familjen flyttade till Sverige och använde sedan stugan som sommarbostad. Jossinas köptes av hembygdsföreningen 2010, då stugan blev till salu. Under de närmaste åren kommer den att ställas i ordning. Inredningen är tänkt att bli i 1950-tals stil. Förutom den lilla backstugan finns också ett uthus på tomten. Jossinas har genomgått renovering under sommaren 2014, den används som hembygds- och församlingslokal. Det finns planer på att skapa gammaldags blombänkar runt huset.

Det har "alltid" funnits väderkvarnar på Thorsberget i Petalax. Den kvarn som stod där vid sekelskiftet 1800/1900 var känd som Back-Mattas kvarnen. Men då de gamla kvarnarna inte längre användes blev de småningom i dåligt skick och revs. Den nuvarande kvarnen har flyttats från Korsnäs som ett minne från förr. Den står uppe på Thorsberget norr om klockstapeln och syns bäst från Thorsbergsvägen. Kvarnen försågs med nya vingar 2010.

De traditionella väderkvarnarna i Petalax såg inte ut som den kvarn som i dag står på Thorsberget. De hade ett stort nedre hus, där kvarnstenarna fanns. I det lilla övre huset fanns enbart vingbomen och kugghjulen som förmedlade vindkraften till stenarna. Den nuvarande kvarnen har egentligen bara ett stort överhus med en fot under.

Bykiston, Arstu hembygdsgård, Nybyvägen 185

Hemmanet Arstu på Finnbacken i Nyby inköptes av hembygdsföreningen år 1980 och den har anor sedan tidigt 1800-tal. Själva fastigheten omfattar knappa två hektar odlingar samt gårdstomten om ca 0,40 ha. På tomten finns en bostadsbyggnad med storstuga, farstukvist, farstu- och farstukammare samt framstuga uppförd på 1870-talet. Dessutom fanns från tidigare en stallsrad, fähus och stocklider. Efter 1980 har ett härbre jämte en loftsbyggnad flyttats till platsen och våren 1984 uppfördes en "sveipled", det vill säga en hölada, i anslutning till fähuset. På området finns förutom mangårdsbyggnaden, lillstuga, rökbastu (från Molpe), ria (från Molpe), härbre (från Brännback) loft (från Brännback), fähus av Karl Båskman, hölada, läktare, utedass, och Holgeras, som är granngården till Arstu.

Mangårdsbyggnaden 1,5 våningar står på stenfot och är försedd med mullbänk, stockstommen har långa knutar, stående locklistpanel och nytt plåttak. I gaveltriangeln är panelen liggande. På taket syns två skorstenar. Dörrfoder, fönsterkarmar och – listor och takfoten är vita, bräden i stockens ände är gulbruna. Fönstren är typiska I-karmade fönster delad i sammanlagt 6 rutor. Andra våningens fönster ligger ovanför nedre våningens fönster på lång sidorna av huset, de är små, rektangelformade och delade i två rutor, med undantag för mittersta fönstret mot vägen som är också ett 6-rutigt fönster. Farstukvisten är i en våning, grundad på stenar med gul liggande panelfasad och tak med valmtak åt varsin vägg. Farstukvisten är i form av en mutter med fyra hörn och femte väggen mot gården. Fönstren i kvisten följer samma form som i resten av huset. Ovanför fönstren finns smala fönster delade i fyra rutor med en kryss i mitten av varje ruta. Liknande fönster finns ovanför dörren. Dörren är en gul dubbeldörr av liggande brädor på utsidan. Mangårdsbyggnaden renoverades på vintern 2011-2012 och har nyligen återinretts i gammal stil.

Arstu har främst använts som spelplats för sommarteatern Ur Bykiston, men här har också ordnats hembygdsfester och allsångskvällar. Sedan år 1982 har sommarteatern "Ur Bykiston" spelats varje sommar på Arstu. En läktare som rymmer 355 personer har byggts på fähustaket, varför området lämpar sig bra för publika arrangemang. Arstu kan hyras för olika evenemang. I övrigt är området öppet endast enligt överenskommelse.

Läktaren är en speciallösning som har planerats för att passa just gården på Arstu. Den byggdes på plats år 1985 ovanpå fähustaket, vilket har lett till att det av praktiska skäl alltid har serverats kaffe i fähuset på Arstu. Besökare uppmanas att efter teaterföreställningarna gå ut i dyngstaden för att avnjuta drycken.

Kvarkens båtmuseum, Malax museiförening r.f.

På samfälligheternas strandområde i Åminne grundades 1971 Kvarkens båtmuseum som upprätthålls av Malax museiförening. Båtmuseet är idag ett av Nordens största museer för bruksbåtar. Museet har 99 båtar, 142 båtmotorer och över 3000 andra föremål som anknyter till båtar, fiske, säljakt, flottning och skärgårdsliv i Österbotten. Båtarna är från tiden 1820–1993, men bottenplankor av en ekstock, daterad till 1774, och en boliviansk sävbåt byggd 2008 finns även. De flesta båtar är träbåtar, men även båtar i järn, aluminium, glasfiber, mahogny och ek finns.

Båtmotorer, gengasaggregat, snöskotrar, pikkakälkar, segel, nät, vinternot och andra fiskeredskap finns i riklig mängd. Föremål för båtbyggeri, repslagning, tunnbinderi och nättillverkning finns också. Permanenta utställningar om säljakt, strömmingsfiske, båtbyggeri och flottning i Malax å presenteras i skilda byggnader. En fiskarstuga finns på området. Båtmuseet visar varje sommar tillfälliga utställningar. Båtmuseets 15 byggnader finns i en kulturhistoriskt värdefull strandmiljö.

Malax museiförening har dessutom två båthus i Åminne. Det som ryssarna använde som häststall under ryska tiden blev donerat av Nils-Erik Nykvist 2011. Det andra är inköpt och reparerades för några år sedan av båtmuseets talkoarbetare. Knutarna var i dåligt skick och reparerades, också väggarna riktades upp. Taket har spån från kyrkans gamla tak. I båthuset bevaras ett replikbygge av en skötbåt som till lika delar ägs av museiföreningen och Malax navigationsklubb.

"Fiskastugo" och Göran Strömfors, sekreterare för Kvarkens båtmuseum.

Brinkens museum,
Malax museiförening r.f.

Flygfoto, Malax kommun

Orregården med sina uthus är byggd 1879 och står på sin ursprungliga plats. Museets markområden, liksom Orregården, har donerats av syskonen Orre. Övriga byggnader (16 st.) är flyttade till området, uppförda från 1970-talet och grupperade i tre enheter. På museiområdet finns en permanent utställning med jordbruksföremål samt utställning om trädgård och torgliv. Sommarutställning med stor textilsamling finns i Tufvasgården. I arkivet förvaras fotografier, dokument och en stor textilsamling.

Med i donationen Orregården följde husets hela lösöre. Det fanns bl.a. rikligt med textilier efter husets tre flitiga systrar. Dessutom var skåp och skrubbar fyllda med allt vad som sparats i två generationer. En av flickorna Amanda gick i trädgårdsskola i början av 1900-talet och blev senare hushållslärare. Den stora trädgården, liksom gårdens lantbruk och husdjursskötsel sköttes av alla döttrar. Hilda var den som saluförde gårdens produkter på torget i Vasa. Det var allt som växte i trädgården: blommor, frukt, rotfrukter och potatis. Den stora blomsterträdgården är restaurerad och ser ut som på 1930-talet. Där finns också skilda fjärils- och kryddträdgårdar.

Tufvasgården är byggd i slutet av 1700-talet eller i början av 1800-talet. Byggnaden har ingen kvist, den i fiskbensmönster panelade dörren öppnas inåt. Brädfodringen är omålad och fäst med smidda spikar. Huset består av storstuga, farstukammare och ändkammare. Nävertaket har förnyats med takfilt undertill, och nya trodor som håller nävret på plats.

Loftbyggnaden har stått i Mattlarsgårdarna. Årtalet 1822 är inskuret i östra gaveln. **Avträdet** från tidigt 1800-talet har tidigare stått på Bränn hemmans marker på kyrkbacken i Malax, och före flyttnigen till museiområdet i Långmossen. **Snickarboden** har stått i Brinken ca 150m från nuvarande plats. Boden flyttades på 1920-talet till Näsmans tomt, årtalet 1837 finns inskuret i väggen. **Mangelboden** som är från år 1777 kommer från Klockarbacken och kallades där ”Bäsch boldro” på grund av oljudet från kvarnen. **Härbret** har stått i Paxalgränden och senare i Helgobacken. **Sjudarladan** har stått i Bertsgårdarna och den är troligen från 1700-talet. **Ladan** har tillhört Orregården. **Fäbodfähuset/sjudarladan** är från Hapneholmen, årtalet på dörren 1882. **Mjölkboden** har stått vid fäbodstället i Holsterbacken och senare i kyrkbyn. **Soldattorpet** kommer från Kackurabacka. Boden kommer från Paxalgränden. **Malm-Kaalas lillstuga** uppfördes 1868 av Karl Malm (1840-1930) i Köpingsgränden som boningsstuga åt föräldrarna.

Nybyggnad på Brinkens museiområde skall ge arbets- och utställningsutrymmen för kulturarv med särskild betoning på textilier och hemslöjd. Genom att skapa nya ändamålsenliga utrymmen vill Museiföreningen genomgripande utöka och förändra nuvarande verksamhetsformer för att nå nya målgrupper och attrahera en vidare besökskrets för sin verksamhet. En viktig del i denna strategi är den planerade varma delen av byggnaden. Museiföreningen byggde ett nytt hus, som till det yttre påminner om ett ordinärt uthus på Brinkens område. Huset byggdes i gammal stil för att smälta in i miljön. Det nya huset som är totalt ca 180 m^2, varav ca 60 m^2 varmt utrymme, blev färdigt i december 2014.

”Malm Kaalas stugo”

”Årrigoåli”

”Tuivasgåali”

Mångfacetterade kulturmiljöer

BRINKENS MUSEITRÄDGÅRD

Maggan Lindholm berättar om sitt arbete i Brinkens trädgård:

Museiträdgården vid Brinkens museum i Malax har hundraåriga anor och är återställd till 1930-talsmiljö. Museiträdgården är en del av Orregården, som Malax museiförening fick som donation av systrarna Orre år 1982. Gården är fullt inredd med möbler, textiler och husgeråd som varit i användning när familjen bodde där. Gården skall vara en museigård för Malaxbygden och hållas i det skick den var vid överlåtandet. Då gården erhölls 1982 var trädgården helt igenvuxen med stora träd, buskar, vårblommor och lupiner. Det var mycket vackert, men inte som den varit förr. Runt sekelskiftet 2000 började restaureringen av trädgården med att träd och buskar sågades ner och en del av marken vändes. Efter bearbetningen av jorden grodde de frön till gamla växter som legat i jorden och väntat på de rätta förhållandena. Sommaren 1999 gjordes en inventering av växterna i trädgården. Ca 50 av de gamla växterna fanns kvar. Samtidigt började återställandet av trädgården till att bli som den var på 1930–1940-talen med blommor i raka rader och sandgångar emellan. Att det blev just den tiden berodde på att det fanns minnesgoda grannar som visste hur den sett ut. Trädgården vid huset bestod till största delen av sådana blommor som gick att sälja, eftersom försäljningen på Vasa torg var en del av tillvaron för systrarna Orre. Luktärter och astrar hörde till favoriterna bland sommarblommorna. Åtskilda av en tät granhäck och utanför museiträdgården, men inom hembygdsmuseets område, har en del växter planterats, främst sådana som förekom allmänt vid husväggarna både vid bondgårdar och torp där de odlades enbart för att de var vackra och doftade. De sorter som odlades var ganska lika i alla täppor, för frön och plantor fick man av vänner och grannar, som i sin tur kommit över dem på samma sätt.

Till museiträdgården hör också växthus, ett litet glashus, byggt på plats. Varje vår är det fyllt av plantor som väntar på tillräckligt med värme för att kunna planteras ut i trädgården. Mest är det ettåriga gammaldags sommarblommor, delvis av frön som föregående höst skördats i trädgården men också av nyinköpta frön av vilka en del är helt nya växter som inte fanns på systrarna Orres tid, men de tyckte också om att prova på nya sorter.

Malax sockenmagasin, ”Kruunbåode”/Kråonomagasiine” byggt 1754, är äldsta byggnaden i Malax. För att utsäde skulle finnas att tillgå för dem som drabbats av missväxt byggdes ett sockenmagasin år 1754. Magasinet togs inte i bruk utan förföll. På initiativ av prosten Benjamin Sinius beslöt kommunalstämman år 1810 att magasinet skulle återställas. Magasinet renoverades år 1813 och togs i bruk följande år.

Malax museiförening r.f. erhöll det 1990 som donation av Ytter- och Övermalax skifteslag. Interiören är ursprunglig med sädeslårarna bevarade. Det inrymmer idag en del av museiföreningens äldsta föremål. En ny stentrappa, enligt tidigare modell, gjordes 2007 vid dörren. Museiföreningen har låtit **Stefan Blomqvist** dendrokronologiskt datera lånemagasinet och undersökningen visar att de äldsta stockarna är från 1500-talet.)

Långfors kvarn, eller Langfåschkvääne/Åddaskvääne donerades till Malax museiförening av de dåvarande delägarna år 2007. Kvarnen är i brukbart skick, renoverades och målades utvändigt 2009. Kvarnen med sina anläggningar ligger i en brant sluttning vid ån, vilket inte syns på bilderna tagna från vägen. Långfors kvarn fanns redan på 1800-talet. År 1932 byggdes kvarnen om och år 1939 byggdes den om så att man kunde mala vete.

Knösgården, Knöstået, ägare Övermalax Byaråd rf

Knösgården ligger vid korsningen mellan Malaxvägen och Knöstået. På tomten finns huvudbyggnaden och ett litet uthus. **Huvudbyggnaden** är två våningar hög, grundad på murad natursten, med stockstomme. Huset har tegeltak och två skorstenar av rödtegel. Fasaden är röd, ribbad brädfoder. Foderbräder och lister är vita. Fönstren har I-karm med halvorna delade i tre rutor. Översta rutan har bredare spröjsar vilket ger bilden av †-karm. Huset har ingen kvist. Ytterdörren är en gul dubbeldörr med panel i 45° vinkel. Ovanför dörren finns ett smalt fönster i fyra rutor.

Det lilla **uthuset** är ditflyttat från Jenny Björkas tomt i Pixne. Det är stockbyggt på stenfot. Ena ändan är fodrad med ribbpanel. Dörren är röd och dörrfodren vita. Huset har plåttak.

Lillstugan/sädesboden byggd år 1837 och 1873 bortflyttades på 1970-talet. **Fähus** och **uthus** byggda år 1876 revs år 1977. Fähuset och uthuset fanns på andra sidan Knöstået.

Gården uppfördes år 1835 och beboddes av släkten Knös till mitten av 1950-talet. Ting hölls i gårdens övre våning på 1800-talet. År 1992 köpte Övermalax byaråd gården av Karl-Erik Knös. Huset har restaurerats och används sommartid för olika evenemang. Byarådet har med varsam hand restaurerat nedre våningen, bl.a. har grunden förstärkts och bakugnen murats om.

1.

5.

9.

2.

6.

10.

3.

7.

11.

4.

8.

12.

Berndt Simons

1. Bergö ny skola, s. xx

2. Norrback skola 1898–1966, s. xx

3. Rönnholm 1929-1970, s. xx

4. Högstadieskolan i Petalax byggdes 1971,

5. Kolinan koulu 1930-1976, s. xx

6. Nyby skola från 1927 till 1970-talet, s. xx

7. Petalax skola, byggdes 1977, ren. 2009

8. Bofjärdens folkskola 1928-1961

9. Yttermalax skola

10. Övermalax skola 1970

11. Svarvar skola 1913-2000

12. Kråkbackens skola 1922-1943

SKOLOR

Långmossa folkskola 1927-1965

Långmossa skola från år 1927 är delvis bebodd. På gården finns ett yngre bostadshus och två uthusrader. Huvudbyggnaden i två våningar har betonggrund. Fasaden har röd locklistpanel och vit liggande panel i gaveltrianglarna. Taket är plåt. Åsen är i T-form, med tvärgavlar åt två håll. Mot gården står tvärgaveln lite ut ur vägglinjen och har ingång i inre hörnet. Vid gaveln finns en två våningar hög kvist. Kvisten har valmtak. Fönstren i huset är sexrutiga, med †-karm. Dörrarna är vita med smala fönster ovanpå. Uthuset närmast huvudbyggnaden är traditionellt; röd locklistpanel, gula paneldörrar med vita foder, vita bräden i hörnen och vita fönsterlistor. Taket är av mineritplattor.

Långåminne folkskola 1911-1970

Jopnasbacken/Strimman, Björneborgsvägen 1517 ägs av Ungdomsföreningen Strimman rf.

Långåminne folkskola från år 1911 fanns i byggnaden fram till år 1972, då skolan flyttade till Övermalax. Grannhuset, som byggdes 1952, fungerade som skolkök. Det är numera rivet. Ungdomsföreningen Strimman grundades 1917 på initiativ av lärare Bertel Mattson. Han blev föreningens första ordförande. Verksamheten bestod till en början av studiecirklar och umgängeskvällar. Föreningen håller byns traditioner vid liv. På fastlagssöndagen har föreningen soppdag och på påskaftonen påskbrasa. Ungdomsföreningen Strimman samarbetade under några år på 1990-talet med Malax UF och Övermalax UF med revyer.

Huvudbyggnaden från år 1914 är grundad på en hög stenfot. Huset har stockstomme, röd locklistpanel och rött plåttak. Gaveltrianglarna och frontonen med mansardtak har gul stående panel. Fönstren är korsmönster. Vid åsen finns snickrade detaljer. Lokalens sal renoverades 1992 och köket 1993. Kvar på gården finns en uthusrad

Tuv folkskola 1909-2010
Tuv skola, Tuvasvägen 161

Skolan i Tuv startade år 1909. Gamla Tuv skola byggdes 1919–1920 och blev en trelärarskola år 1989. Småskolan hölls på övre våningen och de högre klasserna på nedre våningen. År 1973 gjordes en större renovering där rumsindelningen ändrades, centralvärme installerades och man fick toaletter inomhus. Klassrum fanns på nedre våningen. Övre våningen fungerade som grupprum och handarbetssal. På gården byggdes också en slöjdsal år 1991.

Skolbyggnaden är grundad på bruten sten i två våningar, huset är T-format, och har plåttak med två frontoner på långsidan mot vägen. Fönstren är förnyade, de har T-karm med övre delen delad i fyra rutor i jugendstil. Tuv skola är numera i privat ägo.

Vias folkskola 1897-1970

Hösten 1897 invigdes Vias folkskolas nya skolhus.

Fd. Vias skola byggdes 1897. Huset inrymmer idag två bostäder och en affärslokal, vilka är uthyrda. Huset har tidigare också fungerat som kontor och lager för Vasa Elektriska och Malax kommuns vattenverk.

Byggnaden med stockstomme är i två våningar, grundad på kilsten, och försedd med plåttak. Fasaden har fält med stående och liggande ljus brädpanel. Fönsterkarmarna är grönvita, - övriga lister och foder är ljusblåa/gråa. Dörrarna är utbytta, turkosa paneldörrar. Fönstren är sex- och fyrrutiga. Ovanför ytterdörren finns smala fönster med två rutor. På baksidan av huset finns en fronton med stora 12-rutiga fönster med ††-karm. Övervåningens fönstrer är mindre, de har triangelformade dekorationer ovanpå. Mot gården finns en fullhög kvist med sadeltak. I andra gaveln finns dessutom en liten kvist med ingång till den andra bostaden.

DESSUTOM FINNS FÖLJANDE SKOLOR I MALAX:

- **Havras folkskola 1896 – 1970**
- **Paxal folkskola 1898 – 1970, numera Solhagen daghem**
- **Ribäckens skola** 1923 – 1970
- **Gymnasiet i Petalax** byggdes 1984

Läs mera:

- *Malax skolväsende 100 år – 1881 – 1981", red. Bengt Broo. 1981*
- *Byskolan – Skolgång i Malax-Korsnäs under förra seklet. 2001*
- *Malax historia del II. 2014*

FRITIDS OMGIVNINGAR, FATTIGGÅRDEN

Föreningshus är mötesplatser, aktivitets- och festlokaler som är öppna för alla. Föreningshusen byggdes på sin tid med talkokrafter. Talkoarbete görs än idag då de gamla byggnaderna renoveras och underhålls. I dagsläget finns det kvar uf-lokaler i alla Malax-byar utom Norra Pörtom. Pörtom norra uf (1918) upphörde med sin verksamhet på 1960-talet. Föreningslokalen såldes våren 1972 till en privatperson och revs 2001. Den senast tillkomna, Åminne Folkpark (1979), samlar ungdomarna från kommunens byar till olika aktiviteter.

Renoveringsbidraget för föreningshus är ett statsunderstöd som funnits sedan år 1978. Bidraget har beviljats till över 1 800 föreningshus. Finlands Hembygdsförbund har på uppdrag av undervisnings- och kulturministeriet delat ut bidragen sedan år 2004. Syftet med renoveringsbidraget är att bevara och förbättra husens kulturhistoriska värde, skick och funktionalitet.

Jopnasbacken / Strimman, Björneborgsvägen 1517

Ägs av Ungdomsföreningen Strimman rf. Se sidan XX

Nyby byagård. Nybyvägen 12

Nyby uf hade en tidig start, kort efter Malax ufs grundande 1888, och nystart 1911. Lokalen stod färdig för invigning år 1916. Tankar om att förstora och bygga om lokalen kom i mitten av 1940-talet, utbyggnaden blev färdig 1954. Lokalen ägs idag av Nyby byaföreng rf. under namnet Nybygård.

Nybygård är en stor gul byggnad i tvåvåningar med ett rätt brant sadeltak. Tillbyggnaden från tidigt 1950-tal står i vinkel mot den ursprungliga huskroppen. Tillbyggnaden har stora för 1950-talet typiska fönster med ett smalt vädringsfönster vid sidan. Den gamla delens fönster har bytts ut mot smalare fönster, med vädringsfönster nertill. Fasaden är klädd med stående brädpanel. Lister och foder är vitmålade.

I Nyby byagård hålls olika tillställningar och medborgarinstitutet har kurser där.

Bergö Ungdoms och Nykterhetsförening, Nyvägen 31

Bergö Nykterhetsförening grundades år 1901 efter att en ung man frusit ihjäl p.g.a. fylleri. Den egna lokalen som blev färdig 1919, ligger vid Bergö Nyvägen. Uf-lokalen tillbyggdes år 1974 med "Skäribaren". Huset är s.g.s. totalrenoverat, senast under renoveringar 1998-2005. Äldre delen är timrad på kilstensgrund i 1,5 våningar. Fasaden är röd, fodrad med ny ribbpanel. Övre våningens liggande panelen är vit. Nybyggda delen är byggd i trä delvis i två våningar, den står på betonggrund. Ingången finns i den nybyggda delen. I södra gaveln finns även en balkong. Gamla grindstolparna finns kvar vid vägen.

Petalax Ungdomsföreningslokal, "Lokaalin" på "Kvänuschback" Petalaxvägen 162 Petalax Ungdomsförening rf.

Petalax UF grundades 1915 och ungdomsföreningslokalen i Petalax kyrkby blev klar år 1921. Lokalen på Solbacken (nedanför högstadiet) invigdes 1921 men den konstaterades senare vara icke-ändamålsenlig, och ett nytt föreningshus uppfördes. Nuvarande "Lokaalin" på "Kvänuschback" uppfördes under åren 1956-1961. Den grundrenoverades år 1988-91. Kommunala försöksmellanskolan i Petalax var inhyrd i byggnaden under åren 1961-1971 och gymnasiet åren 1971-1985. En för båda parterna fruktbar period.

Lokaalin är en stor rektangulär byggnad med valmat tak byggd i funktionalistisk stil. Fasaden är klädd med stående beige brädpanel, foder och lister är vita. Festsalens placering i byggnaden markeras utåt genom en rad av höga smala fönster, typisk för tidsperioden. Utåt har lokalen bevarat sitt tidstypiska utseende och detaljer väl.

Malax museiförenings bildarkiv

Bygdegården, Köpingsvägen 18 Malax Ungdomsförening rf.

Bygdegården som ligger vid Köpingsvägen i Malax centrum är Malax Ungdomsförenings andra hus. Ritningarna, som gjordes på Bröderna Udds byggnadskontor i Vasa godkändes 1921. Festsalen i det nya huset timrades av stockarna från det gamla som låg mittemot nuvarande Bygdegården. Invigningen av Bygdegården hölls i oktober 1922. I huset finns sal, mötesrum, komplett kök med service för 200 personer. Lokalen renoverades 1988.

Byggnaden i 2 våningar har stockstomme och kilstensgrund. Fasaden är gul-vit med gul liggande panelfoder och vita dekoreringar. Huset har brutet plåttak. Mot vartdera hållet finns en hög fronton med sadeltak. Vita målade pilastrar med snickrade joniska detaljer i övre delen

ger huset en klassisk karaktär. Ingången ligger mitt i fasaden mot gårdssidan. Till dörren leder en öppen trappa av sten. Ovanför dörren finns en rund vit dekoration med målad krans på och "MU 1888". Vid vägen finns kvar gamla grindstolparna av sten.

Malax museiförenings bildarkiv

Solhem, Viasvägen 95 Övermalax Ungdomsförening

Solhem ligger i mitt i Övermalax mellan Viasvägen och Malaxvägen, på gården finns också en liten förrådsbyggnad byggd år 1776. Husets äldsta del är byggd 1921 och tillbyggnaden 1935, fasaden och fönstren målades 2013 inför 100-årsjubileumsfesten som firades vårvintern 2014. Huset är stort och har en bred tvärgavel mot Viasvägen, vinkelrätt mot baksidan finns en stor tillbyggnad. I vinkeln som bildas mellan huskropparna står en låg värmecentral med hög skorsten utanpå. Huset står på kilstensfot och har stockstomme, gul locklistpanel och nymålat brunt plåttak. Gaveltrianglarna har liggande panel. Tvärgaveln har klassisk karaktär med pilastrar på båda sidorna av ingången. Ytterdörren, som är placerad mitt i fasaden, markeras av en portal i klassicistisk stil.

Åminne Folkpark rf, Paviljongvägen 21

Åminne Folkparkligger i Åminne, i slutet av allmänna vägen. I Åminne hade SÖU:s sommarläger som avslutades med midsommarvaka och dans. Danslaven plockades fram under åren 1947–1954. Den första paviljongen byggdes, Malax UF, Övermalax UF och Malax IF samarbetade. Danslaven donerades till Malax krigsinvalider som av materialet byggde ett serveringshus. Detta hus har sedan förstorats och är idag Åminne sommarrestaurant. Den andra paviljoingen byggdes år 1964.. År 1972 blev Åminne folkpark, år 1976 kom minigolfbanan.Folkparken tillbyggdes 1979 och renoverades 1999, tilläggsisolerades och förstorades 2000-2001.

Åminne Folkpark fungerar idag som havsnära dansplats där det ordnas olika danser och andra evenemang. Äldsta delen på bilden nedan till höger. I Folkparken finns också en sommarrestaurang. Vid Åminne Fiskehamn finns dessutom Åminne Strandservice, gästhamn, simstrand och en 18-håls minigolf bana.

Malax museiförenings bildarkiv

Malax museiförenings bildarkiv

Fattiggården

Lönnback, Lömnehagavägen

Vid kommunalstämman, som hölls den 11 mars 1907, beslöts att en ny fattiggård skulle byggas. Organisten Mikael Hagberg och byggmästare Isak Malm hade gjort upp kostnadsförslag och ritningar. Kostnaderna beräknades bli 22.000 mk och statslån beviljades för hela summan. Inrättningen byggdes gemensamt av Malax, Solf och Petalax och ägofördelningen var 24, 16 och 8 platser. Till tomt köptes 1/16 mantal av Staf lägenhet nr 35 i Övermalax, Lömnehaga, av Johan Alfred Fogde. Fattiggården öppnades den 1 maj 1909. År 1912 beslöt kommunerna att bygga en sinnessjukavdelning i anslutning till fattiggården. Huset blev färdigt år 1914. Kommunalhemmet (fattiggården) renoverades i början av 1950-talet och fick en tillbyggnad i två våningar, med köksavdelning nere och en bostad uppe. Verksamheten upphörde 1969 och fastigheten med alla byggnader såldes år 1970 åt syskonen Stoor.

Sinnessjukhuset revs år 1986. På gården finns en huvudbyggnad, en ladugård, en bastu och en överbyggd brunn. Stället är obebott.

Huvudbyggnaden med stockstomme är grundad på kilsten. Taket är valmat med frontoner åt vardera hållet. Hela byggnaden är fodrad med röd locklistpanel. Gamla delen har ingång mot vägen under frontonen via en öppen kvist som ar grundad på betong. Kvisten har valmtak som bärs av stolpar. Trappan till kvisten fattas. En till kvist finns på gårdssidan, med betonggrund och pulpettak. Trappan till kvisten är betong, men några trappor fattas. Bredare ingång finns på andra sidan av tillbyggnaden, trappan till dörren har rasat. Fönstren på gamla delen har T-karm. I nyare delen är fönstren mera moderna, enkla med I-karm. Tillbygget har ingång på sidan. Ovanför dörren finns en balkong som fattar räcke. Uthusen är traditionella, röda fasader med ribbpanel, gula paneldörrar, långa smidda gångjärn, med vita detaljer. Husen har plåttak. En del av fähuset är av tegel.

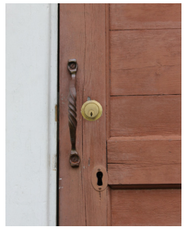

SOMMARVILLOR

Tiina Sjögren

Mitts, Svartnäsvägen 140 a

Huvudbyggnaden står stolt på en öppen gårdsplan, vid stranden, i slutet av Svartnäsvägen. Den är representativ och välskött. På gården finns endast huvudbyggnaden och ett nybyggt garage. Huvudbyggnaden är i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Mot gården har tillbyggts veranda och kvist, vilka vilar på knutstenar. Fasaden är gul, fodrad med liggande panel. Taket är plåt, åsen är i form av ett kors. Mot havet finns en från vägglinjen utstående fullhög tvärgavel, likaså på gårdssidan. Kvisten är byggd i mitten av huset med valmtak, den verandaliknande delen ligger på vänstra sidan med pulpettak. Fönstren är sexrutiga med I-karm, i kvisten är fönstren delade i tre rutor var. I övre våningen på husets långa sidor är fönstren små, enrutiga. I tvärgaveln mot havet finns större fönster, 12-rutigt III-karmfönster nere och åttarutigt i övre våningen.

Huset från år 1912 har ungefär 150 m² golvyta i två plan och byggdes av rektor Johan Wilhelm Samberg (f. 1891 i Vasa d. 1923 på Bergö) till härbärge för gäster och med tanke på döttrarna, som med tiden skulle bilda familj. Johan Wilhelm Samberg var rektor för Industriskolan i Vasa. Han var även chef för Wasa Elektriska Ab, som han var med och grundade år 1892 och Wasa Telefon Ab samt medlem i bolagsstyrelser och en tid i stadsfullmäktige. Redan omkring år 1890 började Johan Wilhelm Samberg vistas på Bergö. Han hyrde en sommarbostad vid Södersund och bodde någon sommar i sin båt vid Norrsundet. Till Bergö från Vasa åkte han först med en segelbåt och senare med egen ångbåt. Rektor Samberg, som han ville tituleras, metade gärna och platsen finns utmärkt på sjökortet som Sandbergs sten, det korrekta namnet är Sambergs sten. På Bruskärs udde, som platsen kallas där huset finns, hade man åtminstone sommartid ett antal pigor som huserade i pigkammaren i uthusraden. I fähuset hade man några kor och getter. Uthuslängan brann år 1951 i samband med villaavslutningen. Huset har entrédörren mot väst, för att Samberg skulle kunna hälsa gästerna välkomna på frukost med en gonggong från trappan. Huset används ännu som fritidsbostad och ägs av rektor Sambergs dottersons son.

Olofsbacke, Perisgrundvägen 84 b

Gården ligger nära Perisgrund fiskehamn längs Perisgrundvägen på en liten backe som höjer sig från stranden. Vägen delar byggnadsgruppen så att båthuset och gamla badhuset, numera bastun, ligger på strandsidan av vägen, och fritidsbostaden, lidret och smedjan ligger på andra sidan. Dessutom finns ett utedass på gården. Gården används som fritidsbostad. Den avgränsas av en stengärdsgård.

Huvudbyggnaden från slutet av 1800-talet är ett grönt hus i 2 våningar, grundat på bruten sten, med stockstomme. Huset har förlängts från det ursprungliga. Båda våningarna är i bruk. Huset är fodrat med stående och liggande panel. Det har sadeltak med plåt. Fönstren i första våningen har I-karm och en rutindelning som liknar †-karm. Fönsterfodren är i jugendstil, sidofodren fortsätter högre än fönstret. Övre våningens fönster ligger ovanpå de nedre fönstren, de är delade i små rutor och liknar TT-karm. I gaveln finns enskilda dekoreringar i panelen vid fönstren. En kvist ligger mot vägsidan med plåtsadeltak. En till ingång finns i ändan av huset. Dekorationslisterna är vita. Huset har varit rödmålat i ett skede, ursprungliga färgen är grön. **Lillstugan** ligger lite lägre ner i backen. Den är byggd av Anders Kronman. Stugan är grundad på kilsten och av stock i två våningar. Fasaden är gul med vita dekorlister. Taket är rött mansardplåttak och takfoten är blå med fina detaljer. Fönstren är sexrutiga och mindre. Huset har två ingångar mot gårdssidan och en veranda. Ingångarna får skydd av den öppna kvisten. Huset har flera små, intressanta detaljer i fasaden. I kvistens takfot t.ex. finns små snickrade kvadratiska hål. **Båthuset** är utan tvekan Bergös finaste. Det är troligtvis uppfört 1924. Huset ligger på knutstenar, träbyggt i två våningar. Första våningen är för större båtar och i andra våningen kunde mindre båtar förvaras under vintern. På sommaren höll barnen hus i andra våningen. Små båtar vinschades till andra våningen genom fönstren. Huset är gult med fina vita detaljer. Huset har rött mansardplåttak med fina takfotdetaljer.

Gamla badhuset omändrades till strandbastu med finansiering från Museiverket. Storleken, formen och färgen följer den ursprungliga. Smedjan står längre uppe på backen. Den vilar på naturstenar, röd med stående ribbpanel. Dörren är grön, knutbräden vita.

Nuvarande ägare är Anders Kronmans barnbarn. Huset är ett av de tre första husen som användes enkom som fritidsbostad på Bergö. Anders ägde stugan sedan sekelskiftet. I början av 1900-talet förstorade han stugan med några stockvarv och byggde förstuga och veranda. Den nya stugan är byggd år 1914 i egen stil av Kronman själv. Inredningen är autentisk och möblerna är snickrade speciellt för att passa huset. På tomten finns fortfarande en smedja som är funktionsduglig. Allt som Anders har byggt finns bevarat på tomten. Anders har skrivit fyra memoarer om sitt liv, han var född i Vikby. Då han var 18 år seglade han första gången till Bergö med en båt som köpts på Vasa torg. Färden skedde i slutet av 1800-talet och tog 18 timmar. Då fick han bo vid lotsarnas stuga vid Södersund på Bergö.

Skathaga, Skathagavägen 49

Villan ligger söder om Skathagavägen i Skathagen, väster om Åminne hamn. Den är omgiven av tät vegetation och saknar bilväg. Gårdens bostadshus och uthusrad står öde.

Villan är från 1914 och uthuset och båthuset lär ha blivit byggt tidigare, ev 1910. Bröderna Edvin, Wilhelm och Mikael August Udd lät bygga sommarvillan och uthuset och båthuset. Skathaga har varit sista ägarens sommarställe från och med 1956 då hon flyttade från Helsingfors till Vasa. Inga förändringar har gjorts I villan.

Uthuset inrymmer en skrubb där en av Wilhelm Udd anställd roddarpojke sov under sommrarna. Pojken rodde då Wilhelm var ute och fiskade. Bredvid skrubben ett vedlider, utetupp och sist ett lagerutrymme med plats för en ko. Båthuset står vid stranden, nu på tillandnings/arrendeområde. Inga byggnader har rivits. Huset står obebott tillsvidare.

Bröderna Edvin, Wilhelm och Mikael August Udd flyttade från Malax till Helsingfors 1903 och 1905 och hade från början tänkt turas om att använda stället som sommarställe (jakt och fiske) en månad var per sommar, men så köpte Edvin och Mikael August egna sommarställen i Sibbo skärgård och var aldrig på Skathaga. Wilhelm använde Skathaga ett antal år men köpte senare Öjna gård. Skathaga var uthyrt ett antal år fram till 1956.

Bostadshuset har trästomme, är fodrat med liggande panel och står på betonggrund. Huset är 1,5 våningar med fullhög kvist. Ingången, en spegeldörr med fem speglar, finns på sidan av kvisten,. Ovanför dörren finns ett lågt fönster i tre rutor. Fönstren har I-karm, halvorna är delade i 8 rutor var. Lister och foder är vita. I gaveltriangeln finns ett större fönster i mitten med två små fönster vid sidorna. **Uthuset** är traditionellt, fodrat med röd locklistpanel, gula paneldörrar med långa gångjärn, vita dörrfoder och omålat plåttak.

SOMMARVILLOR – från villor till stugor och vinterbonade andrahem

Vid sekelskiftet 1800-1900 kunde enbart en liten del av befolkningen njuta av ett flott villaliv på landet, t.ex. länsmän och kyrkoherdar och tjänstemen. De tidigaste sommarvillorna beboddes under hela den varma sommarperioden, och stadshemmet stod tomt under denna tid. Efter krigen ökade villabyggandet kraftigt. Sommarbostäderna behövde inte längre vara stora, dyra eller utsmyckade, utan man klarade sig med något mer anspråkslöst och billigare. Nya sommarstugor byggdes på allt fler stränder, vilket på sina ställen ledde till stora förändringar i landskapet. En sommarstuga fick uppföras precis vid strandlinjen, eftersom byggandet inte var reglerat på samma sätt som idag. På 1940–1950-talen blev de små bastustugorna den dominerande typen av villa. Allt oftare kallades semesterbostaden stuga i stället för villa.

Förhållandet till den agrara historien anknöt också ofta till sommarboendet. Stock- och panelytor, bänkar vid väggen, allmogemöbler och gamla föremål blev moderna i stuginredningen. De drag som romantiserade det folkliga byggsättet syns också i till exempel bastustugorna i stock och i andra typer av sommarstugor under de senaste årtiondena. Gamla gårdsbyggnader i stock kunde också flyttas till sommarhemmets gård. Ofta började man använda släktens gamla lantgård eller en gammal bostadsbyggnad i skärgården som sommarstuga. Stugorna i hembygden blev nostalgiska ställen där varje föremål och plats hade en egen historia.

Betoningen ligger inte längre på den anspråklöshet och enkelhet som var karaktäristisk för det tidigare stuglivet. De nygamla stockvillorna kan till exempel ha fritt lånade stildrag av villabyggnaderna från början av 1900-talet. Ett modernt sommarhem kan också se ut som taget direkt ur en inredningstidning, glasväggar maximerar dagsljuset och utsikten. Stugan syns långt. Byggandet av stora semesterhem är också på sätt och vis en återgång till villalivet som det var för hundra år sedan då skillnaden mellan stadshemmet och sommarbostaden inte var så stor i fråga om hushållets underhåll och utrustningsnivå.

6 KULTURMILJÖER I BYAR OCH PÅ STRÄNDER

STORSANDEN

Storsanden är en hög och karg ö med låg växtlighet. Landskapet formas av en sandrygg som löper från nord till syd i öns längdriktning. Storsanden var sundombornas största fiskeläge och ännu i början av 1920-talet höll 119 personer fördelade på 27 familjer till här från mitten av juni till september. Fiskarhusen och saltbodarna på Storsanden övergavs vid tiden för andra världskriget p.g.a. strukturomvandlingen inom fisket.

I dag är bebyggelsen koncentrerad till den östra sidan av ön, men på den västra sidan finns ännu rester av en äldre fiskarby och hamn, med lämningar av husgrunder och bryggor samt av kojor med väggar radade av sten. Den gamla skyddade hamnen har upplandats och har blivit till en liten sjö. Överallt på ön finns lämningar av torkställningar för fiskebragder, krakastänger, samt andra tecken på att människan i långa tider strävat till att forma landskapet genom att flytta och rada stenar. Uppe på ön finns en jungfrudans. I en sten bredvid stigen som leder till den norra ändan av ön har Johan Erik Nedergård mejslat in texten : ”J.E. Nedergård / DEN 22 JULI 1932 / GODE GUD VÄLSIGNA ALLA DEM SOM HAFVET PLÖJER”

På norra delen av Storsanden finns en naturlig hamn i lä av två örar. Hamnen är mycket grund och öppen för nordan. Stugägarna lät vintern 1990/1991 muddra upp en liten hamn med vågbrytare på öns västra sida nedan om den tätaste husklungan, hamnen muddrades igen sommaren 2014. Numera är det ingen av stugägarna på Storsanden som ägnar sig åt yrkesfiske utan stugorna är mera att betrakta som fritidsstugor. Samtliga fiskarbastun är ursprungligen byggda före 1940, varav sex stycken är byggda före 1900.

Sten

F.d. fiskarhus. Timrad stuga med farstu, mäter totalt 4 x 6,4 m (stugudelen 4 x 4 m). Inbyggda knutar. Rödmålad stående brädpanel, vita knutar. Farstudelen av bräder. Ingång från norra gaveln. Stugan har ett fönster i var vägg (3 st). Högsäng längs efter östra långväggen. Murad öppen spis i sydvästra hörnet av stugan. Taket av profilerad plåt. I gott skick. Ägare: Stens dödsbo, Mona och Kaj Martin använder stugan.

Morney och Svarvars

F.d. fiskarbastu. Lång byggnad där fiskarhuset byggts i hop med två bodar. Byggnaden mäter totalt 4,3 x 13,9 m. Stugdelen i södra ändan är 4,2 m lång, Ingången till farstun finns i östra långväggen liksom dörrarna till de båda bodarna. Dörren mellan farstun och stugan finns i gavelväggen. Stugan har fönster i alla tre ytterväggarna. En murad öppen spis finns till höger om dörren. I hörnen på den motsatta väggen står två högsängar. Ytterväggarna är numera gråmålade, täckta av någon sorts tunn pappskiva som hålls på plats med hjälp av lodräta trälister (ser på avstånd ut som locklistpanel). Tidigare färgsättning var röd/vit. Taket på boddelen täckt med korrugerad plåt, profilerad plåt på stugdelen. Stugan lär vara byggd 1901. Romerska siffror inskurna i stockarna tyder på att stugan är flyttad hit. Huset har renoverats även invändigt.

STORSKÄR

Storskär är ett mycket gammalt utskärsfiskeläge, något som olika stensättningar ännu i våra dagar vittnar om. Mest känd är Storskär för sin begravningsplats, vilken gav ön namnet Kirkegårdsskär på 1500-talet. Ursprungligen har Storskär varit två skilda öar: Storskär och Lillskär. Upplandningen förenade de två öarna under senare delen av 1800-talet. Det gamla sundet bildar i dag en låg dalsänka mellan de båda högre öarna. Den södra viken är grund och stenig, och dessutom utsatt för sydliga vindar. Viken i nordost, Storskärshamnen, är välskyddad och jämförelsevis djup. Här har traditionellt utskärsfiskarnas båthamnar, sjöbodar och fiskarbastur funnits.

I riksarkivets äldsta räkenskaper från 1500-talet omtalas Kirkegårdsskär såsom mustasaariböndernas främsta fiskeläge. I äldre tider var fiskesäsongen begränsad till tre veckor under sommaren. På höstarna fångade man sälar med nät; sälhudarna var mycket efterfrågade och var därför säkert en viktig inkomstkälla för fiskarna.

Storskär är den största ön i Rönnskärsarkipelagen, ön är ca två och en halv kilometer lång och ca en kilometer bred. Landskapet på Storskär bjuder på stora variationer: öns högsta punkt ligger ca 12 m över havsytan, men mellan de vida och höglänta klapperstensfälten ryms även låglänta våtmarkspartier. Ställvis är Storskär skogsbevuxet, medan andra delar domineras av snåriga enrisbuskar.

På Storskäret finns fem stycken registrerade jungfrudanser. Olika litterära källor ger vid handen att det totalt skulle finnas åtta eller t.o.m. tolv jungfrudanser på Storskär. Några jungfrudanser har uppenbarligen förstörts i modern tid. Runt begravningsplatsen finns tre stycken välbevarade jungfrudanser som företräder olika varianter av den klassiska labyrinten.

Numera är de flesta stugorna på Storskär fritidsstugor men även några yrkesfiskare håller till på ön. I Malax kommuns byggnadsplan är Storskär reserverat som fiskeläge. Markägoförhållanden på Storskär har länge varit något oklara. Lillskärsdelen har sedan länge tillhört staten, medan Storskärsdelen tillhör Ytter- och Övermalax samfällighet. Eftersom staten äger vattnen runt Storskär, äger staten även tillandningarna på samfällighetens område. Gränsen följer 1803 års vattenlinje.

Lotsarna på Rönnskär hade genom arrende av Malaxborna rätt att bärga hö på Storskär. På 1910-talet t.ex. hade fem familjer sina fäbod- och fiskarstugor samt fähus på den s.k. Husbacken eller Lotsbacken. Fäbodlivet på Husbacken på Storskär avtog småningom.

Begravningsplatsen på Storskär

Begravningsplatsen på Storskär ligger på öns högsta punkt ca 12 m ovanför havsytan.

Till begravningsplatsen kommer man längs en stig från båthamnen. Den 12 x 30 m stora gravgården omgärdas av ett ¾ m högt stengärde. I muren eller stengärdet finns tre öppningar: en i söder, en i öster och en i norr. Inom det ingärdade området finns sju stenkummel – var av det största – beläget längst i söder är ca en meter högt och 3-4 meter i diameter.

Gravplatsen inrapporterades 1674 till rikets myndigheter av kyrkoherden i Mustasaari socken Olavus Bratt efter en kunglig uppmaning till prästerskapet. När och hur kyrkogården på Storskäret kommit till vet man inte säkert. Uppkomsten av gravgården sammankopplas dock envist med en biskop.

Gravarna på Storskär blev utsatta för vandalisering av stora mått 1884 då en sjömätningsexpedition besökte platsen. Expeditionen reste ett sjömärke på platsen och tog stenarna till det från omhägnaden kring gravgården. Tilltaget väckte stor förbittring och på dåvarande statsarkeologen Johan Reinhold Aspelins initiativ restaurerades begravningsplatsen så att den åtminstone till det yttre återfick sitt gamla utseende. Genom inrösning 1906 befästes platsens karaktär som fornminne.

Se mera sidan XX.

Byggnadsbeståndet på Storskär

Runt Storskärsviken finns idag 9 fiskarbastur eller fiskarstugor, därtill finns ett rikt och varierat bestånd av bodar och båthus. Av Storskärs nuvarande bebyggelse är en anmärkningsvärt stor del relativt ung och byggd efter 1980.

Vid Storskärshamnen är stugorna byggda i en något ojämn rad längs efter stranden. Båthusen och bodarna står nedanom stugorna vid vattenbrynet eller en bit ut i vattnet. Stranden vid Storskärshamnen är stenig och låg, men strax bakom stugorna höjer sig landet brant.

Malax navigationsklubb r.f's medlemmar byggde stugan på talko åren 1983–1985. Stugan är lång och smal och inrymmer två separata lägenheter. Stugan står med långsidan mot vattnet och ingångarna till lägenheterna finns mitt på långväggen. Bastubyggnaden står i vinkel med stugan.

Fants lilla stuga fanns inte på sin nuvarande plats på Storskäret i början av 1970-talet, så den är byggd eller hitflyttad senare. Till sin grundplan är Fants stuga en traditionell fiskarbastu, bestående av en stuga med farstu vid gaveln. Stugan har ingen murad skorsten, utan endast ett plåtrör som fungerar som rökkanal till kaminen. Utvändigt är väggarna fodrade med locklistpanel och taket täckt med profilerad takplåt. Stugan är rödmålad och har vita knutar. Fönstren är tvådelade.

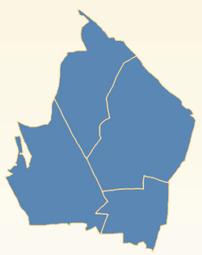
Söderholms nätta stuga tronar i ensamt majestät uppe på Lots- eller Husbacken längst in i Storskärsviken. Den är den enda som finns kvar av de många fäbodstugorna som en gång stod uppe på husbacken även kallad lotsbacken. Stugan är byggd ca 1800 och är således den äldsta byggnaden på Storskär. Själva stugan är timrad med utknut, väggarna är fodrade med locklistpanel och knutarna inbyggda. Stugan hade sedan gammalt en tillbyggnad på baksidan med pulpettak. Hästmyrorna hade dock gjort så stor åverkan på tillbyggnaden att man var tvungen att riva den och bygga en helt ny av moderna material. Den nya delen lär vara identisk med den gamla bortrivna. Stugan hade tidigare nävertak men har numera försetts med korrugerat plåttak. Fönstren är förnyade och försedda med utanpåliggande kors i stället för spröjsar. Stugan är målad i rött, listerna i vitt.

BERGÖ

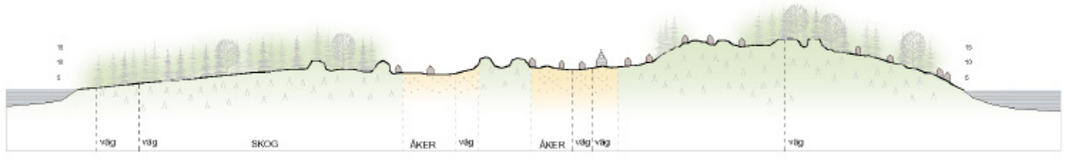

Småskaligheten är ett typiskt drag för de bebodda områdena på Bergö, slingrande smala byvägar, det steniga landskapet och de välskötta gårdarna. De äldsta boplatserna finns mitt på ön, landhöjningen har gjort att de hamnat långt från havet. Sommar- och fritidsbosättningen söker sig till den ur havet frilagda, ofta öppna strandzonen. Landskapet är mjukt böljande och stenigt. Terrängen är, förutom i tätorten och längs vägarna, skogsbevuxen. Bebyggelsen är koncentrerad dels till vägen som kommer söderifrån från färjefästet, och dels till vägarna som går i väst-ostlig riktning mellan de två fiskehamnarna.

Bergö kallades tidigare för Vargön. På ön har funnits fast bosättning åtminstone från 1400-talet. Ön var en självständig kommun fram till 1973. På Bergö bor ca 500 personer av vilka 95 % har svenska som modersmål. Ön är ungefär 4500 ha stor. Mellan ön och fastlandet trafikerar året runt en landsvägsfärja. År 1962 sattes den första färjan i trafik mellan Bergö och Bredskär, sedan skärgårdsvägen från Molpe över Bredskär färdigställts. Tidigare avgick regelbunden ångbåtstrafik till Vasa från Perisgrund, beläget på öns östra sida. Bergöfärjan ägs av Vägaffärsverket. Bergö blev Årets by 2013 i Österbotten.

Öns byggnadsbestånd är tidsmässigt skiktat. Förutom de typiska fiskarstugorna och bondgårdarna från 1800-talets slut och 1900-talet början, finns på ön typexempel på byggnadsskicket från samtliga efterkrigstida årtionden. Förutom bostadsbyggnader finns på området några affärsbyggnader. Öns byggnadsbestånd får en personlig prägel av de små bostadshusen från tidigt 1900-tal, som numera ofta används som sommarstugor. En del av dessa har i det närmaste behållit sin ursprungliga karaktär, men på en del har gjorts förändringar typiska för 1950–1980-talens renoveringar. De här husen har en mycket smal stomme i en och en halv våningar, till vilken man fogat en fullhög tvärställd kvistdel. Ingången är ofta i sidan på kvisten. Mansardtak med konkava nedre takfall är vanliga. Vid de äldsta gårdarna har ofta bevarats ekonomibyggnader i samma ålder. De långa och smala fähus/lider- och förrådsbyggnaderna är nästan undantagslöst förhållandevis låga och ramar in gårdsplanen från en eller två sidor. I byn finns ännu på några ställen små lador försedda med halm- eller vasstak, och åtminstone tre sädesbodar har bevarat sina nävertak. Bredhällans och Perisgrunds fiskehamnar är idylliska med sina små båthus och skötbodar.

Bergö brandstation, Bergö Nyvägen 44

Bergö gamla brandstation ligger precis i centrum av Bergö by. Byggnaden uppfördes av Bergö kommun som kommunalt sprut- och mangelhus år 1937. Mangeln ägdes tidigare av Mangelförening men övertogs vid byggandet av huset av Bergö kommun. Huset påbyggdes med torn för slangtorkning och brandsiren på 1960-talet. Brandstation ägs av Malax kommun och huset används som förråd och i husets ena ända förvaras ännu den gamla kommunägda mangeln. Byggnaden är upptimrad i 1,5 våningar med ett högt torn i mitten för brandslangen. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel.

ILMAKUVA

Småskolan, Bergö Nyvägen 43 a

Byggnaden ligger vid Nyvägen, stolt och synlig. Huset som är byggt 1930 som lägre folkskola, renoverades 1978 och på nytt 2003. Byggnaden upphörde som skolbyggnad när den nya lågstadieskolan byggdes 1969. Som kommungård upphörde verksamheten när den nya kommunalbyrån byggdes 1972. I byggnadens första våning finns Bergö daghem och förskola. I andra våningen finns två bostadslägenheter med två rum och kök som hyrs ut. Huset är stockbyggt i 1,5 våningar på stenfot. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel. Väggarna är inramade med vita bräden, nedersta delen, hörnen och övre våningen är vita. Huset har grönt plåttak. Mot vägen finns två små frontoner med fönster. Fönstren i nedre våningen har I-karm, de är sexrutiga. Under frontonerna är fönstren större, åttarutiga med †-karm. Fönstren i andra våningen är små, fint indelade i rutor, placerade ovanför nedre våningens fönster på långsidorna av huset. Ingångarna ligger på gårdssidan, på varsin sida av kvisten, som har valmat tak. Kvisten är grundad på betong. Till ingångarna leder trätrappor, och på daghemssidan även en handikappramp. Runt halva gården går ett staket. Den välskötta byggnaden är en fast del av Bergö byacentrum.

Björklöv, Perisgrundvägen 60

Gårdstunet vid Perisgrundvägen härstammar från 1800-talet. Det består av en liten huvudbyggnad, uthus, bastu, samt ett härbre längre bort. Gården ligger på en backe som höjer sig från stranden. Huset används som fritidsbostad. **Huvudbyggnaden** står på betonggrund och är 1,5 våningar. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel. Fönstren är sexrutiga med vita I-karmar och vita fönsterfoder. Mot gården finns en öppen farstukvist med snickrade detaljer i fronten. Ytterdörren är en ljusblå bräddörr med långa gångjärn. Ovanför dörren finns ett smalt fönster. **Uthuset** är litet, träbyggt på knutstenar. Fasaden är röd, fodrad med ribbpanel. Dörrarna är gula paneldörrar med långa smidda gångjärn och smidda handtag. Dörrfodren och bräden i hörnen är vita. Huset har plåttak. I gaveln mot havet finns ett utedass med pulpettak. Härbret är traditionellt, stockbyggt i 1,5 våningar, fodrat med röd locklistpanel. Dörren är en gul bräddörr med vita foder. **Bastubyggnaden** är nybyggd.

Eira, Perisgrundvägen 37

Gården ligger norr om Perisgrundvägen synligt i en kurva. På gården finns huvudbyggnad och lillstuga. Bostadshuset tillbyggdes med en farstukvist 1999. Byggnaden renoverades tidigare på 1970-talet.
Huvudbyggnaden, som är byggd i slutet av 1800-talet, är stockbyggd med långa knutar i 1,5 våningar. Fönstren har I-karm, övre våningens fönster är små, tvårutiga. Mot gården finns en modern öppen farstukvist med sadeltak. **Lillstugan** följer samma färger som huvudbyggnaden, röd locklistpanelfasad med vita foder och lister, plåttak. Taket har mansardform. Fönstren har I-karm.

Backlöv, Perisgrundvägen 24 b

Gårdstunet ligger öster om Perisgrundvägen synligt på en låg backe. Gården består av huvudbyggnad och ett uthus. Mellan gårdstunet och byväg finns en stenig hage, som sommartid betas av får. **Huvudbyggnaden,** som är byggd 1931, är ett typiskt 30-talshus på Bergö, upptimrad på betonggrund, i 1,5 våningar. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel med vita knutar. I gaveltrianglarna är panelen vit. Huset har mansardplåttak. Mot vägen finns en hög fronton med mansardtak. Under frontonen finns en öppen, till stilen avvikande farstukvist. Till kvisten leder trätrappor. Fönstren har T-karm, övre delen delad i tre rutor. Uthuset är nybyggt.

Solbo, Perisgrundvägen

Gårdstunet ligger i skydd av träd och växtlighet i början av Perisgrundvägen. Bostadshuset som byggdes 1884 används numera som fritidsbostad. På gården finns också en uthusrad. Tidigare fanns även en lillstuga på gården, som gick i arv i samband med att huset såldes. Även uthus och fähus fanns tidigare på gården. **Huvudbyggnaden** vilar på knutstenar. Huset är stockbyggt med långa knutar i 1,5 våningar. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel. Foder och lister är vita. Fönstren har I-karm med rutindelning som liknar †-karm och enkla fönsterkarmar. I övre våningen finns små, fyrarutiga fönster. På gårdssidan har byggts en terrass. Ingången ligger mot gårdssidan, en vit dubbeldörr med fönster. **Uthusraden** har också bevarat traditionellt utseende.

Granlid, Båthushagavägen 5

Gården ligger på jämn mark och synligt på östra sidan av Båthushagavägen. Huset användes som bank förr i tiden. Bostadshuset som är byggt 1939 har vissa funkisdrag och är stockbyggt på betonggrund. Huset är nästan kvadratiskt med valmtak. Farstukvisten mot vägen har en balkong som är byggd på taket. Fasaden är ljus, knutbräderna, fönsterfodren och blindbrädena är ljusgråa. Fönstren är moderna.

Bärstigen, Bredhällsvägen 221

Gårdstunet består av huvudbyggnaden från år 1926, två uthus med bastu i det ena och en hitflyttad stocklada. Bostadshuset renoverades 1996-1998. Det är tillbyggt i slutet av 1960-talet. Gamla grindstolpar finns kvar vid vägen. **Huvudbyggnaden** vilar på stenfot, och har stockstomme i 1,5 våningar. Den tillbyggda kvistdelen är grundad på betong. Huset är fodrat med röd locklistpanel, i gaveltrianglarna är panelen vit. Taket är ett mansardplåttak. På varsin sida finns två frontoner med fönster. Första våningens fönster har I-karm med halvorna delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterfodren är sågade i kurviga former, de är nyligen förnyade. I kvisten finns mer moderna fönster. Ovanför kvisten har byggts en balkong med utgång från ena frontonen. Tillbyggda delen är inte synlig till vägen utan fasaden mot vägen är så gott som autentisk. **Uthusraden** med bastu är upptimrad på kilsten, bastudelen ligger på betonggrund. Andra uthuset ligger mittemot huvudbyggnaden.

Gamla bönehuset, Bredhällsvägen 108

Huset byggdes som bönehus och stod färdig 1939. Det var prosten Österman som drev bygget. År 1993 fick Bergö gamla bönehus en privat ägare som började renovera bönehuset till egnahemshus. Gårdstunet ligger norr om Bredhällsvägen, synligt till vägen och omfattar huvudbyggnaden, samt ett litet uthus och ett modernt garage. **Huvudbyggnaden** är upptimrad på stenfot. Stockstommen får stöd av flera följare som är synliga på fasaden. Fasaden är ljusgul, fodrad med locklistpanel. Taket är av bleknad röd plåt. Fönstren är sexrutiga, de har †-karm och vita fönsterlister. Gaveltriangeln mot öster består av smårutiga fönster. Även takfönster finns på båda sidorna. I gaveln finns huvudentrén med skydd ovanpå med sadeltak. Ingången har vit dubbeldörr med fönster. Annan ingång finns i tillbyggda delen på gårdssidan.

Bergö Andelshandel i f.d. Lutherska Evangeliföreningens hus på 1940-talet. Till vänster kommunalstugan och lägre folkskolan. Bergö hembygdsföreningens bildarkiv

Bergö Andelshandel, Bredhällsvägen 86

Lokalen från år 1960 ligger norr om Bergö kyrkby längs Bredhällsvägen där vägen svänger till bostadsområdet. Gården omfattar Andelshandelslokalen som också har ett kafferum och bostadshuset vilka ligger under samma tak. Byggnaden har trästomme med mineritfasad. Den är grundad på betong och i en våning. Fasaden är vit. Handelslokalen har stora fönster mot vägen, fönstren i bostadshuset är mindre med vädringsfönster. Huset har rött plåttak.

Bergö Andelshandel grundades 1907. Den startade sin verksamhet i Herman Högbacks lillstuga, dvs. vid Helga och Gunnar Högbacks gård. Därefter flyttade Andelshandeln tvärs över vägen till Bredhäll Ullas stuga på Pannushbacken, där den var verksam i 18 år. I slutet av 1920-talet blev Lutherska Evangeliföreningens bönehus ombyggt till Bergö Andelshandel. Bredhäll Ullas stuga flyttades närmare banken och användes som magasin. Även vid Perisgrund hade affären ett magasin för varorna som kom med båt till Bergö. Det fanns järnvägsräls från bryggan till magasinet. Bergö Ahl hade först filial hos Reinholdt Nyman, senare i "Häikkäs" lillstugan och förestods av Erik Söderholm, "Abbas-Erk" och Reinholdt Nyman samt i "Skäri-Mattas" lillstuga på Bredhällan som förestods av f.d. lotsen Mathias Söderholm 1931-1934.

Berghaga, Bredhällsvägen 77

Vid storskiftet år 1758 delades Mellangården, och Erich Marcusson Wäst med hustru Beata Marcusdotter Erkus blev ägare. Gården har gått i arv i släkten Wäst, sedermera West, till år 1991. Gårdstunet var omgärdat av byggnader, bl.a. en lillstuga. Ett härbre finns fortfarande kvar. Åren 1992–2002 fanns Handarbetsstugan med bl.a. blomster- och presentförsäljning i gården, Blom och Presentaffär 2002-2003 och från 2013 "Selmas Fik" i huset. Gårdstunet ligger vid Bredhällsvägen synligt i en kurva. Huset renoverades 1991.

Huvudbyggnaden från år 1763 är ett typiskt Österbottniskt hus, stockbyggt med långa knutar i 1,5 våningar på stenfot. Fönstren är 6-rutiga. Mot gården finns en öppen kvist med sadeltak. Skyddet vilar på två pelare och två halvpelare. Ytterdörren är en dubbeldörr med fönster i övre delen.

Härbret är traditionellt, stockbyggt i 1,5 våningar på knutstenar. Det är ofodrat, rödmålat. Ytterdörren är en fin, snickrad bräddörr. Taket är ett gammaldags nävertak med stenar som vikt.

Taborförsamlingen bildades 1930 i August Liljeroos hem och församlingen bestod då av ca 20 medlemmar. Den nybildade församlingen köpte en stuga med tomt. Invigning av möteslokalen hölls under sommaren 1931. I denna lokal pågick verksamheten i 18 år. Hösten 1945 gjordes förslag till ombyggnad av fastigheten. År 1948 byggdes stugan till och man fick en ny samlingslokal på 100 m². År 1950 byggdes den gamla delen av stugan om till pastorsbostad och år 1976 ändrades vinden om till pastorsbostad. Taborförsamlingen har idag 29 medlemmar. Församlingen på Bergö är en av två Taborförsamlingar i Finland.

Tabor, Bredhällsvägen 54 a

På gården finns samlingslokal från år 1948 och en uthusrad. **Huvudbyggnaden** ligger på betonggrundning med stockstomme i 1,5 våningar. Fasaden är vit-brun, nedre våningen fodrad med vit minerit, övre våningen med brun panel. Bräden i hörnen är bruna, samt delvis fönsterfodren. Huset har brunt plåttak. I gaveln synligt till vägen har fönstren T-karm och de är större än andra fönstren runt huset. I nedre våningen finns även I-karmfönster. I övre våningen är fönstren delade i små rutor. Mot Bredhällsvägen finns huvudentrén, en dubbeldörr med skydd ovanpå som vilar på fyra pelare. På taket finns ett kors. Mot gårdssidan har byggts en fyrkantig kvist med balkong ovanpå. I kivsten finns två ingångar med pulpettak ovanpå. Uthuset är byggt 1964-1965. Längan är träbyggd på betonggrundning. Fasaden är röd, fodrad med stående ribbpanel. Dörren är svarta paneldörrar med vita dörrfoder. Bräden i hörnen är vita. Huset har plåttak.

Stenback, Bredhällsvägen 50

Gården formas av bostadshuset och affärslokalen som är hopbyggda. Byggnaden är grundad på betong, med stomme av trä i 1-1,5 våningar. Bostadshusdelen är högre med sadeltak, affärsdelen är i en våning och har pulpettak. Taket är av plåt. Fasaden är ljust rappat tegel. Affärsdelen har stora fönster och ingång mot vägen. I bostadsdelen är fönstren typiska för 1950-talet med vädringsfönster vid sidan. Ulrika och Valdemar Stark gifte sig år 1948 på Bergö. Paret drev Starks butik åren 1955-1995. Verksamheten var tidigare inrymd i detta hus, ny affärslokal byggdes år 1975. Dottern Gunilla övertog affären år 1995. På tomten har tidigare stått en gammal affär, som ägdes av en ryss vid namn Retief. Byggnaden användes därefter som båtbyggeri, den ägdes av Joel West och kallades för "Gula paviljongen" eftersom huset var gult och ungdomarna ofta vistades där.

Gunnebo, Bredhällsvägen 25

I gårdsmiljön finns huvudbyggnad och en uthuslänga. Till gården leder en järnport. Huvudbyggnaden är ett typiskt Österbottniskt hus, grundad på stenfot, stockstomme med långa knutar i 1,5 våningar. Mot gården finns en fullhög kvist med sadeltak. Huset har plåttak. Fönstren har I-karm med rutindelning som liknar †-karm. I kvisten har fönstren II-karm och dekorationer i övre delen. Fönsterbågarna och – fodren är vita, släta. Fasaden mot gården på kvisten har locklistpanelfoder som inte syns så väl p.g.a. växtligheten som täcker väggen. Ytterdörren är utbytt till en vit dubbeldörr med vita foder. Uthuset följer traditionella färger.

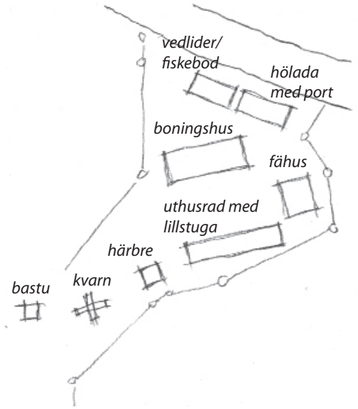
Huset stod tidigare på en annan plats på tomten. Till nuvarande plats flyttades huset kring sekelskiftet 1800/1900. På muren står "G.B." dvs. Gabriel Back och årtalet 1906. Farstukvisten hade tidigare sex knutar. Åren 1957 - 1958 moderniserades den. Hörnen på kvisten togs bort bara för att förenkla arbetet när plåttak lades ovanpå pärttaket. Det bekostades med de pengar som Lennarts och Alvinas son, sjömannen Max Back, fick då han sålde sin tyskinköpta bil åt Bergö andelshandelsföreståndare Kansa. Samtidigt löste Max in halva gården för pengarna han fick, av de arvingar som hade del i huset när Max' farmor dog år 1956. Andra halvan av gården hade Lennart köpt tidigare av sina föräldrar. Lennart ägde först bara norra delen av huset som till en början bara användes som sommarbostad. Efter kriget blev den delen av huset omgjord för permanent boende. På tomten har tidigare stått en väderkvarn. Väderkvarnen fick Irene Back i arv och den revs ner i slutet av 1940- talet och början av 1950-talet. Kvarnen byggdes om till sommarhus vid Kastagrund norr om "Öuran". Till en början lämnades kvarnstenarna kvar på tomten där kvarnen stod. Senare kom kvarnstenarna troligtvis att användas som grund åt de grindstolpar som "Skata Gabriel" kilade av granit till Bergö ungdomsförening. Stenarna försvann i det skedet och det hade varit tal om att de skulle användas som underlag åt grindstolparna. På tomten finns även ett gammalt uthus som är inrett till Keramikverkstad. Tidigare stod ett annat uthus av sten på samma plats där nuvarande uthus finns. När det uthuset revs sålde man kilstenar åt Valter Högback som gjorde stenfoten till sitt hus och uthus av samma material. Ägaren har renoverat huset så att den gamla inredningen bevarats. T.ex. korkmattorna har avlägsnats för att få fram de vackra plankgolven. Södra delen av huset har bevarats som i gamla tider.

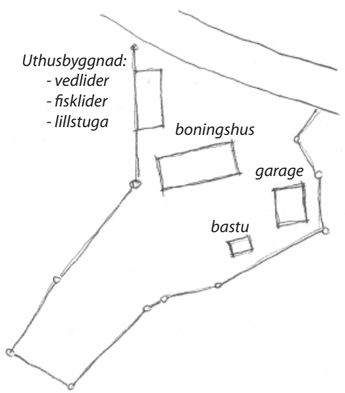

Karlsbo /Karlsro, Bergövägen 295

Gårdstunet består av huvudbyggnaden och en traditionell uthusrad. Huvudbyggnaden i två våningar är byggd 1930 och grundad på betong. Fasaden är vit, fodrad med liggande panel. Huset har grönmålat mansardtak av plåt. Mot vägen finns också en fronton likaså med mansardtak. Byggnaden är relativt massiv, takformen är typisk för tidens Bergöbebyggelse. Fönstren har T-karm med övre delen delad i tre rutor. Fönsterkarmarna är vita, -listerna är gröna. Ingången är modern, den ligger i västra gaveln. Till dörren leder en metalltrappa och dekorerad ledstång.

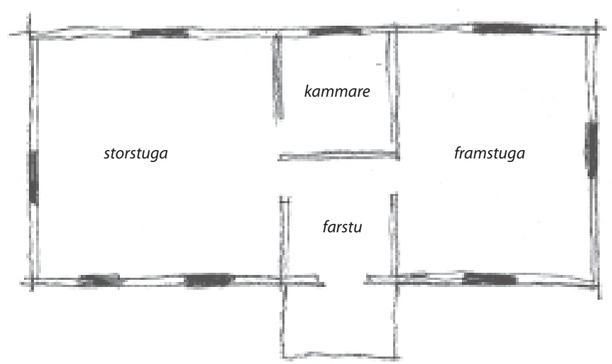

Björnas, Högbacka, Bredhällsvägen 29

Henrica West berättar:
Gårdsmiljön omfattar huvudbyggnaden, uthuslängan längs vägen, samt en bastu/lillstuga och ett litet stall. Huvudbyggnaden är en typiskt österbottniskt parstuga i 1,5 våningar. Huset uppfördes år 1853 av Markus Jonasson Björn. Enligt vad som berättats, så rev man ner det tidigare huset och återanvände stockarna till det nya huset. Det tidigare huset hade flyttats till tomten över sundet från "Backan" i slutet av 1700-talet då man delade på Björn-hemmanet. Huset bestod av storstuga, framstuga, kammare, farstu och vind.

Det var i storstugan man bodde och där fanns öppen spis, två högsängar, väggfasta bänkar, hörnskåp m.m. De övriga delarna av huset saknade eldstad och användes till förvaring. Sommartid bodde pigor i det västra rummet på vinden.

Huset stod först på vanliga platta stenar som man hittade i naturen, men i början 1900-talet byttes dessa ut mot kilsten. Fram till slutet av

1920-talet fanns följande byggnader på gårdstunet: boningshus, uthusrad med lillstuga, stenfähus, hölada med port, fiskbod, vedlider, härbre, kvarn och rökbastu. Av de byggnader som fanns vid vägen byggdes en ny uthusrad, som bestod av tre delar; vedlider, fisklider och lillstuga. En del av stenarna från det gamla fähuset lämnade kvar och blev grunden till det nya fähuset. Fähuset förlängdes med en hölada norrut och ett dyngstorum söderut. Kvarnen revs antagligen ner på 1930-talet och rökbastun brann upp på 1940-talet. Den bastu som idag står på tomten byggdes i mitten av 1950-talet. I början av 1970-talet gjordes fähuset om till garage. Höladan och dyngstorummet revs bort, förutom en del söderut som lämnades kvar som förråd. Gården har alltid varit ingärdad. Södra rån består av stengärdesgård och flera av de övriga sidorna har trästaket kvar. Gården har länge haft en trägrind ut mot vägen, den senaste är gjord på 1990-talet.

Mangårdsbyggnaden är traditionell, grundad på kilsten och timrad av stock med långa knutar. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel och vita bräden i stockänden. Ribborna är rundformade i kanterna. Fönstren har I-karm med halvorna delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterbågarna och – fodren är vita, släta. Mot gården finns en öppen kvist med sadeltak. Fronten är dekorerad med finsnickrade vita detaljer mot en annars röd bakgrund. Till ytterdörren leder en trätrappa med rödvit ledstång. Ytterdörren är modern. Uthuslängan ligger längs vägen som fortsättning av staketet som går runt gården. Den är upptimrad på kilsten. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel och vita bräden i hörnen. Dörrarna är ljusa bräddörrar med långa smidda gångjärn och vita foder. Blindbräden är vita. Huset har plåttak. Stallet ligger på gårdssidan. Den vilar på stenfot. Bastun ligger mot huvudbyggnaden.

Framtidsplanen är att renovera huset, återskapa storstugan genom att ta fram det gamla taket och trägolvet samt mura upp en gammaldags spis igen.

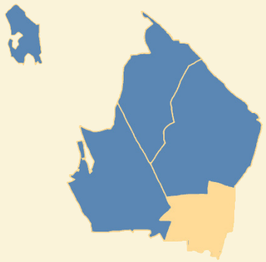
Björn, Bergövägen 291

Gården har tillhört samma släkt sedan 1700-talet. Gården som byggdes 1812, har fungerat som gästgiveri. Gårdstunet ligger vid Bergövägen strax österut från Bergö kyrka. Gården avgränsas av huvudbyggnaden och två uthusrader, vilka formar gårdsplanen till en kvadrat som är öppen mot vägen. Huset renoverades 1962. Huvudbyggnaden är ett typiskt Österbottniskt hus i två våningar. Huset vilar på stenfot, upptimrad av stock med långa knutar. Fasaden är röd, fodrad med ny locklistpanel. Fönstren är utbytta, sexrutiga. Övre våningens fönster är möjligtvis ursprungliga med fin dekorering. Mot gården finns en farstukvist med sadeltak. Kvisten är modern. Längst borta från vägen ligger fähuset. Det är grundat på stenfot med två varv kilade stenar ovanför marknivån. Fähuset är stockbyggt, ena ändan möjligtvis träbyggt med ribbpanelfasad. Den stockbyggda delen är ofodrad. Mittemot huvudbyggnaden finns en uthusrad med lillstuga/bastu. Den är grundad på betong, träbyggd med ribbpanelfasad och plåttak.

August Högbacks gästgivaregård 1930. Bergö hembygdsföreningens bildarkiv

NORRA PÖRTOM

Norra Pörtom ligger i sydöstra Malax, gränsandes till Pörtom och Kurikka. Pörtom uppgick i Närpes kommun 1973. Norra delen av Pörtom överfördes till Malax kommun 1975. Bosättningen är koncentrerad till Alholm, Norrback, Svarvar och Johannesdal längs den snörräta Björneborgsvägen. Landskapet är flackt, åkerarealerna små. Mindre befolkningskoncentrationer finns i Rainebäcken, Rönnholmen och Björknäs. Rönnholm vid Ribäcksvägen hade i tiderna en egen butik och skola. Raineåsens fornlämningsområde är nationellt värdefullt. (läs mera s. xx). Det gamla byggnadsbeståndet är ofta representativt och i Norra Pörtom finns många fina farstukvistar. Huvudbyggnaden på Berga bruk, som flyttats till Pörtom hembygdsmuseum, har ett stjärnformat fönster som också finns på några andra byggnader i området. Fina vyer öppnar sig t.ex. i Rainebäcken där fåren betar de gamla gårdstunen. Mellan Björneborgsvägen och Ribäcksvägen finns Lilltträsket, enda vattnet i Norra Pörtom.

1

2

3

1. Gårdsbyggnaden med 5-kantig tambur hos Hanna Norrback, år 1928. Läs mera om byggnaden s.xx Foto Yngvar Heikel . Pörtom hembygdsmuseum, bildarkiv
2. Brokvist vid August Bergs lillstuga år 1928. Foto Yngvar Heikel, Pörtom hembygdsmuseum, bildarkiv
3. Exteriör av stugan och farstukvisten från Sidbäck år 1928. Foto Yngvar Heikel, Pörtom hembygdsmuseum, bildarkiv

Norrback, Björneborgsvägen 3286 c,
Ägare, Malax kommun

Norra Pörtoms f.d. skola från år 1898 ligger vid Björneborgsvägen i Norrback by. Byggnaden är relativt stor och en fast del av landskapet från landsvägen. På gården finns inga andra byggnader. Skolbyggnaden är i 1,5 våningar, grundad på stenfot, med stomme av stock, röd stående panel nertill och liggande panel upptill, tegeltak med en skorsten av rödtegel. Detaljerna är vita. Fönstren har I-karm, med halvorna delade i tre rutor. Övre våningens fönster på vägsidan ligger ovanför första våningens fönster, de är små rektangelformade och delade i två rutor.

Huset har en kvist med pulpettak mot gårdssidan med två ingångar. Kvisten har liggande panel. Ytterdörrarna är dubbeldörrar, med tre speglar i var. Ovanför dörren finns fönster i tre rutor med X i varje rutas topp. Kvisten står på betonggrund.

Rönnholm byagård /
Gamla Rönnholms skola,
Ribäcksvägen 1516
Ägare, Norra Pörtoms Allaktivitetsförening rf.

Skolbygget påbörjades 1924 och stod färdigt 1926. På 1950-talet renoverades skolan och försågs med bl.a. vatten och avlopp. På 1980-talet ombyggdes ett omklädningsrum till kök och på 1990-talet renoverades f.d. lärarbostaden. Skolan startade som privatskola. Numera ägs skolan av Norra Pörtoms Allaktivitetsförening r.f. och den används som samlingslokal av byarna i närområdet, med undantag för lärarbostaden som är uthyrd och bebodd. Skolan ligger i Rönnholm by söder om Malax centrum.

Huvudbyggnaden är i 1,5 våningar är grundad på stenfot med stomme av stock , röd locklistpanelfasad och tegeltak med två skorstenar av rödtegel. Detaljerna är vitmålade. De breda knutarna och gavlarnas fina takfotsavslut ger byggnaden ett klassicistiskt utseende. Ingångarna poängteras genom klassicistiska tempelgavelinramningar. Fönstren som har †-karm eller ††-karm med sammanlagt sex eller nio rutor är moderna.

Ullas-gården, Ahlbergas, Björneborgsvägen 2933

Gården är ett ödehus som ligger precis vid landsvägen på en synlig plats. Växtligheten börjar ta över tomten. På gården finns även en uthusrad med bastu eller lillstuga i ändan. **Huvudbyggnaden** har modellen av en enkelstuga, grundat på stenfot, 1,5 våningar, stomme av stock och tegeltak. Huset har ingen skorsten. Mot landsvägen har huset en liten fronton i mitten av huset. Fönstren har T-karm och utstående dekorationer på fönsterfodren. Samma dekorationer finns på dörrfodret. Dörren är en dubbeldörr med sexrutigt fönster i övre delen. Huset har ingen kvist. **Uthusraden** är omgiven av växtlighet. Den är klädd med röd locklistpanel, ljusa dörrar med liggande panel. Foder och listerna är vita och huset har plåttak. I andra ändan finns en rödtegelskorsten och I-karmade fönster som skvallrar om att det finns en lillstuga eller bastu där. På södra sidan av huset har funnits ett soldattorp.

Dahlblom, Joonasas, Kaalas, Björneborgsvägen 2936

Till gården leder en björkallé från landsvägen. På samma gård finns två nyare bostadshus, ett från 1950-talet och det andra från 1970-talet. Till gamla gården hör två bodar och ett stort L-format uthus som ligger på annan tomt. Enligt ägaren har gårdsplanen varit en sluten gårdsfyrkant förut. Lite av det kan ännu skönjas utifrån placeringen av uthusen. Gården är grundrenoverad 1931. Tidigare ägaren Jonas bytte ut grundens naturstenar mot kilstenar och höjde huset så att spisstenen kom i höjd med golvet. Gamla spisstenen kallade Jonas "poorostäinin". Den var så mjuk att det skulle gå att spika i den, påstods det. Huset används som förråd och hobbyställe för tillfället. På gården fortsätter den gamla traditionen med örtodling. **Huvudbyggnadens** mittparti härstammar från mitten av 1800-talet, västra delen av huset byggdes till vid sekelskiftet 1900. 1931 höjdes huset och fick stenfot. Huset är i 1,5 våningar, har stomme av stock med långa knutar, röd stående locklistfasad och plåttak med två skorstenar av rödtegel. Foder och lister är vita. Fönstren har I-karm vars halvor är delade i tre rutor. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är små rektangulära och delade i två rutor. Ovanför ytterdörren finns ett smalt fönster delat i tre rutor. Fönstren sägs vara original. Mitt på fasaden mot gårdssidan finns en kvist från 1930-talet. Den är grundad på stenfot, har fem väggar mot gården med fönster i två sidor. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Panelen i kvisten är stående till fönsterhöjd varefter den är liggande till åsen. Dörren är en 1,5 dörrar bred dubbelspegeldörr, delad i sex speglar. **Bodarna** följer samma färgsättning som huvudbyggnaden.

Norra Pörtom

Foodas, Björneborgsvägen 2943

Gården ligger på östra sidan av Björneborgsvägen, synligt till landsvägen. På gården finns huvudbyggnaden och en lång uthusrad. **Huvudbyggnaden** är i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Fönstren är 6-rutiga. Fönsterfodren och dörrfodret är dekorerade med smala snickrade ribbor tillsatt på listen ovanför fönstret. Mitt på fasaden finns en farstukvist med pulpettak. Den är grundad på betong, har gul liggande panelfasad och fönster på varje sida. Fönstren på kvisten är nyare, sexrutiga för att passa in med resten av huset. Dörren är ljusgrön och relativt modern. **Uthuset** är åtminstone delvis grundat på stenfot och har stockstomme.

Härrmanas Villes, Björneborgsvägen 3014

Till gårdsmiljön hör huvudbyggnad, lillstuga och ett L-format uthus. Gårdsplanen är typisk för äldre bondgårdar, fyrkantig, huset är obebott. **Huvudbyggnaden** i 1,5 våningar är byggd på 1890-talet, den har stockstomme med långa knutar och röd locklistpanelfasad och tegeltak. På taket syns två skorstenar av rödtegel. Foder och lister är vita. Fönstren har T-karm och fönsterfodren är vackert snickrade med prydliga gardin -liknande detaljer i jugendstil. I gaveln i andra våningen finns även två små kvadratiska fönster på varsin sida av det större fönstret. **Lillstugan** tycks vara i bättre kondition utifrån. Lillstugan är i 1,5 våningar, med stomme av stock med långa knutar, röd stående locklistpanelfasad och plåttak med en skorsten av rödtegel. Lister och foder är vita. Fönstren har T-karm vars övre del är delad i två rutor. Ovanför ytterdörren finns ett smalt fönster delat fyra rutor. Fönsterfoder och dörrfodret är dekorerade med likadana detaljer som i huvudbostadshuset. Lillstugan har en kvist mot gårdssidan. Kvisten är mutterformad, har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Dörren är en 1,5 dörrar bred gul dubbelspegeldörr delad i sex speglar. **Uthuset** är L-format med plåttak. Färgen är lika som på huvudbyggnaden.

Norra Pörtom

Urmakarinas, Björneborgsvägen 3015

Gårdsmiljön består av en huvudbyggnad, två uthusrader som avgränsar gårdsplanen åt tre håll, bakom uthusen finns en lillstuga. Huset har renoverats på 1950-talet och senare 1989. Urmakarinas har fått sitt namn efter urmakaren Johannes Ribacka som bodde med sin fru Johanna i huset. Mera on urmakaren finns i boken Ahlholm – byn i minnets vind av Elsie Nordman (s.57-61). **Huvudbyggnaden** som är byggd 1886, är ett relativt högt 1,5 våningshus, grundat på stenfot. Huset har en bred fronton mot vägen. Fönstren är 6-rutiga. Mot vägen har fönstren II-karm med sammanlagt 9 rutor. I frontonen är övre våningens fönster sexrutiga och vid åsen finns ett litet lunett-fönster. Mot gården finns en farstukvist med två ingångar. Ovanför kvisten finns en balkong med två moderna dörrar. Taket har höjts vid balkongen. Locklistpanelen är ny. Ytterdörrarna är bruna spegeldörrar och balkongdörrarna vita. **Uthusen** är delvis grundade på stenfot åtminstone delvis med stockstomme. Färgen på **lillstugan** följer huvudbyggnadens färger. Stugan har ingen kvist, utan endast ett skydd ovanför dörren med sadeltak som ligger på två vita stolpar.

Food Viktoras, Björneborgsvägen 3022

Gårstunet ligger på västra sidan av Björneborgsvägen i Ahlholm by. På gården finns även uthus och utedass. **Huvudbyggnaden** är avvikande från sin omgivning med prydliga detaljer i fasaden. Takformen och detaljen vid åsen är ursprungliga. Huvudbyggnaden, som är byggd 1917, har en fronton med brant mansardtak mot gården. Frontonen har en dekoration av ribbor högst upp vid åsen. Huset är grundat på stenfot, har plåttak, röd locklistpanelfasad, vid åsen är fodret färgat gult. Detaljerna är vita. Fönstren har T-karm. Fönstret i frontonen har TT-karm med övre delen delad i två rutor. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är små kvadrater. I kvisten är fönstren likadana. Ovanför ytterdörren finns ett smalt fönster med fyra rutor. Kvisten med pulpettak ligger nedanför frontonen. I kvisten är panelen stående till fönsterhöjd och liggande därefter. Ytterdörren är en dubbeldörr, två spegeldörrar med fem speglar i var, fyra lodräta och en vågrät i mitten. **Uthuset** är relativt litet med två ingångar i ena gaveln. Fasaden är av röd panel och ribbpanel och huset har plåttak. Dörrarna är gula; dörrfoder, fönsterkarmar och – lister är vita. Fönstren består av två små fönster bredvid varandra.

Norra Pörtom

Risberg, Lissmossvägen 71

Gårdstunet ligger i slutet av Lissmossvägen, en bit från annan bebyggelse, omgiven av skog och åker. Gården står tom. Förutom huvudbyggnaden, som är flyttad från Dalbacken 1911 finns också på gården en lång uthusrad med ladugård och en bod. Tät växtlighet börjar ta över gården. Huvudbyggnaden är en bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Mot gården har huset en fronton. Fönstren är 6-rutiga. På gårdssidan finns två större fönster med T-karm. Ena gaveln saknar fönster i övre våningen. Fönsterfodren är släta, förutom de T-karmade fönstren som har prydliga foder med detaljer i jugendstil. Vid åsen i frontonen finns ett lunett -fönster i fyra rutor. Kvisten i en våning ligger nedanför frontonen. Den har **valmtak**. Fönstren på kvisten är sexrutiga. Ytterdörren är en rödbrun dubbeldörr. **Uthuset** är grundat på stenfot.

Tiina Sjögren

Risberg, Lissmossvägen 19

Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden, ett S-format uthus, ett mindre uthus, lillstuga och bod. Boden är flyttad. Uthusen är placerade runt en fyrkantig gårdsplan. **Bostadshuset** från början av 1900-talet ligger längs med vägen, det är grundat på stenfot, har stomme av stock, taket är beklätt med plåt. Fasadpanelen är indelad i fält, mittfältet är liggande, nertill och upptill stående. Kvisten har locklistpanel. Fönstren har I-karm med halvorna delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3 i nedre våningen och i gaveln i andra våningen. Långsidornas tvårutiga vindsfönster är låga och rektangulära. Fönstren är ursprungliga. Fönsterfodren är smyckade med snickeridetaljer i jugendstil. Kvistens fönster är nyare, breda och med II-karm. Ytterdörren sjunker in i kvisten och är ljusbrun. **Uthuset** följer samma färger som huvudbyggnaden, endast dörrarna på uthuset är blåa och nya dörrar bruna. Alla uthus har plåttak. Det mindre uthuset står på stenfot och är av ofodrad stock med långa knutar Lillstugan står likaså på stenfot och är fodrad med locklistpanel. Fönstren är T-fönster. Fönsterfodren är i samma stil som på huvudbyggnaden. Lillstugan är rätt liten och har ingen kvist. Det stora S-formade uthuset har locklistpanelfasad och fönster som i lillstugan. **Lillstugan** är numera bastubyggnad. På gården finns också ett ofodrat härbre.

Norra Pörtom

Björklund, Långängsvägen 186 b

Gårdstunet ligger öster om Björneborgsvägen i Långängen en bit från Långängsvägen. På gården finns huvudbyggnad, lillstuga, fyra uthus i rad och ett något längre borta. **Huvudbyggnaden** och lillstugan ligger på lite högre mark än uthusen. Eftersom gården står tom är växtligheten tät. Unga björkar växer precis vid kvisten. Huvudbyggnaden är i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Fönsterkarmarna är gröna som ytterdörrens ram. Fönstren är 6-rutiga. Kvisten ligger mitt i fasaden. Den är senare ombyggd och har grannare röd i färg än huset i övrigt, den är 1,5 våningar hög med liggande panel och pulpetplåttak. Fönstren på kvisten är sexrutiga. I övre våningen finns 4 sexrutiga fönster bredvid varandra. Ovanför dörren finns ett smalt fönster i fyra rutor. Ytterdörren är en grön-vit dubbeldörr, inte ursprunglig. Ursprungliga kvisten var lägre, hade pulpettak med en liten fronton i mitten och ljus i färg. **Lillstugan** är ett typiskt torp, grundad på stenfot, 1,5 våningar hög, röd stående locklistpanelfasad, plåttak och skorsten av rödtegel. Foder och lister är vita. Fönsterkarmarna är I-formade och gröna. Övre våningens fönster på långa sidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är smala rektangulära och delade i två rutor. Stugan har ingen kvist. Ytterdörren är en ljusblå dubbeldörr med stående panel i nedre delen och stående i övre. Dörren verkar autentisk. **Uthusen** är av stock med långa knutar. **Rian** lite längre från gården är också av stock, har plåttak.

Nygård, Långängsvägen

Gårdstunet ligger på östra sidan av Björneborgsvägen, i slutet av Långängsvägen har vägen ändras till Granholmsvägen och där går bygränsen mellan Norra Pörtöm och Övermalax går. Gården är omgiven av åkrar. På gården finns även ett L-format uthus. Vägen separerar byggnaderna eftersom den går igenom gårdstunet. Huset har renoverats för 6-7 år sedan. **Huvudbyggnaden**, som är byggd 1910, är ett relativt högt hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot. Fönstren har I-karm vars halvor är delade i två rutor med proportionerna ½ och 2/3. Fönsterfodren är dekorerade med utstående kvadrat- och rektangelformade pyramiddetaljer som är typiska för Malax. Huset har en kvist med pulpettak i mitten av huset mot gårdssidan. Kvisten har liggande panel. Ytterdörren är en dubbelspegeldörr, röd med fem vågräta speglar. Gården är välbevarad.

Gofaaras, Mossavägen 4

Gården ligger vid Björneborgsvägen i början av Mossavägen synligt till landsvägen. På gården finns huvudbyggnaden och ett litet uthus. Gården skyddas av väl skötta granrader mot Mossavägen. **Huvudbyggnaden** i 1,5 våningar, är grundad på stenfot. Fönstren har I-karm vars halvor är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterfodren är prydda med tilläggslister i övre delen. Kvisten är mot gården, mutter –formad i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Den har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Dörren är modern. **Uthuset** ligger mittemot huvudbyggnaden. Det är grundat på stenfot och har röd locklistpanelfasad och plåttak.

Norrholm, Nordströmsvägen 12

Huset ligger vid en uppförsbacke på östra sidan av Björneborgsvägen i Norrback, Norra Pörtom. Huvudbyggnaden är den första gården på Malaxsidan efter kommungränsen i Pörtom. På gården finns även en uthusrad med ladugård, en gammal ria och ett nyare bostadshus från 1970-talet. **Huvudbyggnaden** är byggd 1883 av Mickel Norrback under storskiftet i Pörtom. Den är en typisk Österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot. I gaveltrianglarna och frontonen ligger panelen. Huset har en bred fronton mot vägen. På gårdssidan finns en kvist med gul fasad. Fönstren är 6-rutiga. Ett lunettfönster finns vid åsen i frontonen. Kvisten är endast en våning hög, har sadeltak och gul locklistpanelfasad. Ytterdörren är förnyad. **Uthuset** är relativt stort. Södra ändan tycks vara den ursprungliga, stockbyggd med långa knutar på stenfot och bred fronton mot gården. Byggnaden har tillbyggts. **Rian** är stockbyggd på stenfot. Den är röd, och saknar brädfodring.

Vestmanas: Sanelidvägen 3

Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden från 1840-talet, en lång uthusrad med loft, en ria, ett mindre uthus, en bod och ett bostadshus, som nu står tomt. Den gamla brunnen står kvar på gården. **Huvudbyggnaden** är en Österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot. I kvisten, gaveltrianglarna och frontonen ligger panelen. På båda sidorna av huset finns en hög och smal tvärgavel. Mot gården har huset en mutter–formad kvist med sadeltak. Kvisten är i 1,5 våningar, har fem väggar, med fönster på varje sida. Taket följer vägglinjen, vilket ger kvisten ett speciellt utseende. Liknande kvistar finns det kvar några av i Norra Pörtom. Fönstren i kvisten är delade i små rutor med X-form. Ett lågt bandfönster med liknande spröjsar går runt hela kvisten. I kvistens gaveltriangel finns ett 8-kantigt litet fönster delat i åtta rutor. Ytterdörren är en ljusblå dubbeldörr med tre speglar i var. Ovanför dörren finns ett större fönster. **Andra bostadshuset** är uppfört 1912. Huset är grundat på stenfot. Övre våningens fönster har utstående vattenlister ovanför. Foder och lister är vita. På gårdssidan finns en gammal ria, stockbyggd med långa knutar och med plåttak. Bakom huset finns ett gammalt stockbyggt **härbre** och ett timrat loft. De är grundade på stenfot och verkar autentiska. Båda har plåttak och saknar brädfodring. Mittemot dem finns den **större uthusraden**, grundad på stenfot, stockstomme med delvis röd stående ribbpanelfasad och plåttak. Dörrarna är ljusblå bräd- och paneldörrar med långa gångjärn.

Mamrelund, Sanelidvägen 21 b

På gården finns huvudbyggnaden från 1870-talet, ett L-format uthus och en bod. **Huvudbyggnaden** är ett typiskt Österbottnisk hus i 1,5 våningar, grundad på stenfot. På baksidan av huset finns en fronton. Fönstren är delvis utbytta, men i gammal stil, de är 6-rutiga. I frontonen är fönstren med II-karm delade i sammanlagt 9 rutor. Fönsterfodren är dekorerade med gardin–liknande detaljer i jugendstil. Huset har en farstukvist med valmtak. I kvisten är fönstren mindre, men sexrutiga. Dörren är ny. Huset har tilläggsisolerats i södra ändan, vilket gör att fönstren sjunker in något från yttre vägglinjen. **Boden** är ett typisk gammalt **härbre**.

Åkerblom, Åkerblommas, Björneborgsvägen 3298

Det timrade bostadshuset med röd locklistpanelfasad och vita detaljer härstammar troligen från 1800-talets början, och var det första huset som byggdes i byn. Huset är en traditionell parstuga med storstuga, farstu, kammare och framför farstun har byggts en låg sluten femsidig kvist. Kvisten har valmat tak, har varit gulmålad med liggande brädpanel. Ovanför den dubbla spegeldörren finns ett stort lunett-fönster och på sidorna höga, smala fönster med X-spröjsar. Kvisten är troligen en av de äldsta i hela Malax med dess tydliga drag av empire; lunettfönster, liggande panel och inga fönsterlister.

Den rödmyllade uthusraden står hörn i hörn med bostadshuset. Den ståtliga byggnaden är i sin helhet timrad. Närmast bostadshuset finns den tvådelade loftboden, i mitten en stängd port och längst bort ett lider med breda dubbeldörrar. Dörrarna är gulmålade och övriga detaljer vita. En nyare bod från tidigt 1900-tal står vinkelrätt mot bostadshuset så att det mellan byggnaderna bildas en gårdsfyrkant som är sluten från tre sidor.

Ägarna är medvetna om gårdshelhetens kulturhistoriska värden och är angelägna om att hålla byggnaderna i skick.

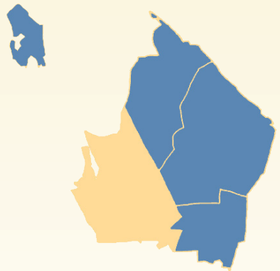

Norra Pörtom

PETALAX

KUVATEKSTI?

Petalax ligger ungefär 15 km sydväst om Malax centrum. Topografiskt är området förhållandevis flackt och ådalen rätt smal. Åkrarna som kantar ån bildar en ådal som på det vidaste stället är ca 2 km. Den äldsta bebyggelsen är koncentrerad till en åsrygg nära kyrkan och till höjder längs ån.

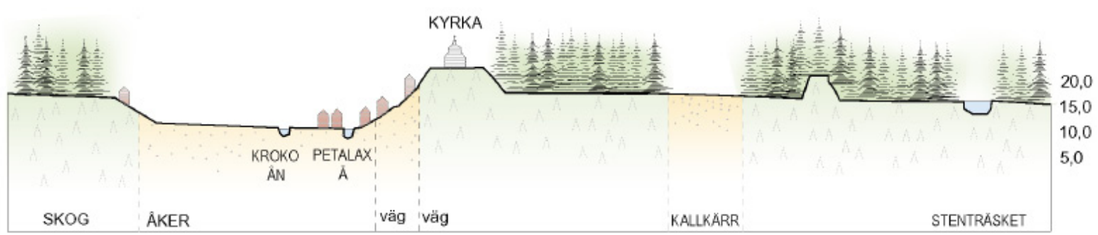
Man kan tydligt se landskapsstrukturen från Petalaxvägen som löper parallellt med ån. Ån skymtar fram mellan bebyggelsen och dominerar landskapet speciellt söder om kyrkbyn, och då man närmar sig kyrkbyn från norr längs Norrvägen. Trädbestånden längs åkanten stör ställvis sikten i den flacka ådalen. I den norra delen skär byvägen in i ådalens kant och minkfarmerna, växthusen och småindustrin kantar byvägen. Bebyggelsen är tidsmässigt skiktad och formar ett nästan obrutet pärlband. Gårdsområdena inramas av växtlighet och raderna av björkar sätter sin prägel på vägområdena.

När Petalax började bebyggas, flöt Petalaxån ut i en vik som sträckte sig långt upp till den nuvarande åns övre lopp. Den första bebyggelsen i Petalax fanns nere i ådalen, lite inåt land från havsstranden. Då man började odla upp ådalen, byggdes gården vid skogsranden eftersom åkrarna placerades närmast ån. Liknande placering av gårdar kan ännu hittas i Petalax, en bit från kyrkbyn. Båda sidorna av Petalaxån höjer sig som åker mot skogsranden, där flera gårdar ännu finns. Denna placering av odlingsmark och bebyggelse har gjort Petalax till en ådalsby.

Områdets byggnadsbestånd är kraftigt förnyat, men kvar finns ännu flera gamla gårdstun, en del av dem starkt omvandlade. Petalax bycentrum är tätt bebyggt med butiker, bank, café mm. Amerika -influenser kan man se i olika delar av byn.

Nyby, en äldre by söder om Petalax har varit ett eget litet samhälle med skola och butik, butiken finns ännu kvar. Gålören är nämnd i skrifterna redan runt 1770-1780 varefter några gårdar har byggts. Gålören har haft en egen skola och varit byns främsta fiskehamn före Bockören byggdes. Mamrelund ligger ca. 3 km från Petalax centrum. Mamrelund är ett speciell samhälle mitt i skogen med många välbevarade gamla gårdstun och små åkrar längs den slingrande byvägen.

Petalaxå har varit bredare förr i tiden, men rinner numera i en smal fåra.

BILDTEXT

Solliden / Gamla kommungården, Petalax kyrktået 8

Ritningarna till den f.d. kommungården i Petalax har uppgjorts av ortsbon, byggm. Charles Stenbacka efter han återvände hem från Amerika. Huset ligger på södra sidan av Kyrktået på synlig plats på backen som leder till kyrkan. Huset som fortfarande kallas Kommunalgården inrymde kommunalkansli, sammanträdeslokal, läkarmottagning, lägre folkskola, centralbibliotek, tjänstebostäder för hälsosyster och barnmorska. Det omvandlades till bostadshus år 1993.

Huset från 1938 är grundat på kilad sten. Husets stomme och fasad är av rödtegel, det har tegeltak och en bred skorsten av rödtegel. Fasaden är murad så att vartannat varv har teglens långsida utåt och vartannat ändan utåt, under och över fönstren löper band med teglen murade på högkant. Takfoten och dess avslutning på gaveln är prydligt murad som en trappa utåt. De tidstypiska fönstren har vita I- eller II-karmar. I nedre våningen finns dessutom fönster med ++-karm. Huset har tre ingångar, med skärmtak ovanför. Två av ingångarna har fönster under taket.

Gamäschtu, Bjurnäsvägen 80

Gårdstunet, som ligger vid Bjurnäsvägen på en låg backe, består en bostadsbyggnad från 1800-talets slut och ett uthus i L-form med en äldre och nyare del. Huvudbyggnaden är ett typisk österbottnisk hus i 1,5 våningar. Byggnaden, med farstukvist, är grundad på stenfot. Farstukvisten är målad gul och huvudingången grön. Fönstren har T-karmar och dekorativa fönsterfoder med pyramidformade kvadrater ovanför och vid sidorna. Övre våningens fönster är små, rektangulära och delade i två rutor. Huset har plåttak. Uthusets äldre del är typiskt med traditionella färger i vinkel med den yngre delen.

Ålund/Carling, Bjurnäsvägen 81

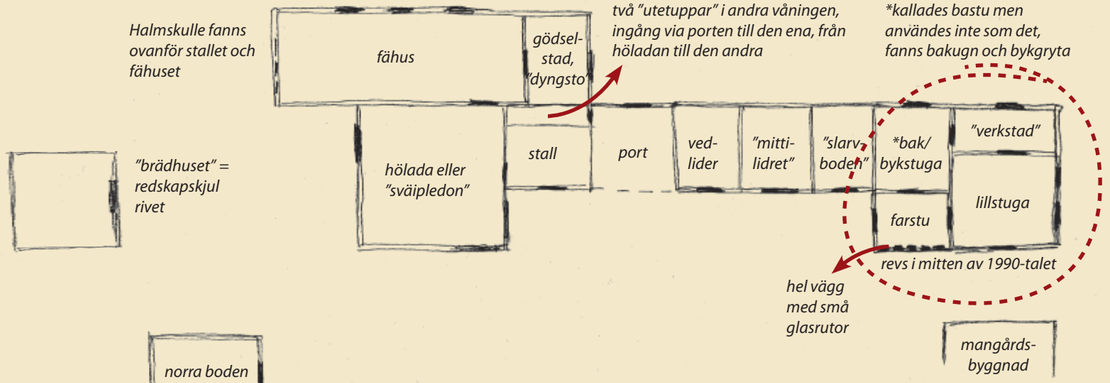
Gården ligger vid Bjurnäsvägen, på randen till en skogsbeklädd åsrygg, invid åkertegar som sluttar neråt mot Petalax å. På gården finns flera uthus. Huvudbyggnaden byggdes av Edvard Sten då han kom hem från Kalifornien, USA. Huset blev färdigt hösten 1914. Han ville att gården skulle avvika från den övriga bebyggelsen i trakten. Byggprojektet var vidlyftigt, bl a var en person sysselsatt i två vintrar med att snickra fönstren, inalles ca 40 stycken, plus brokvistens fönster. De första som bodde i huset var lantmäteriingenjör Verner Smeds med familj. Edvard Sten med familj bodde först i lillstugan som fanns på gården, den blev färdig redan 1910. Från hösten 1959 till årsskiftet 1966–1967 hyrde Carlings ut södra delen av huset till Petalax-Bergö medborgarskola för undervisning, främst i handarbete och huslig ekonomi. Nuvarande ägaren bor i huset sedan år 1990.

Huset är massivt, dekorativt och speciellt. Det har fått betongsockel, stommen är av stock i två fullhöga våningar. Plåttaket har ommålats på norra delen av huset. Fasaden i första våningen är klädd med röd locklistpanel, i andra våningen liggande panel. Våningarna avskiljs av en vattenlist. Huset har en relativt stor farstukvist något åt vänster från mitten av huset. På gårdssidan finns tre ingångar, samt en ingång till med en mindre kvist i ändan av huset. Mot gården ovanför kvisten finns en stor fronton. Bredvid frontonen finns en dörr till balkongen som kallades verandan, som ligger ovanför farstukvisten. På baksidan finns också en liknande fronton. Takfoten är fint formad i frontonerna och båda gavlarna. Dessa speciella detaljer ger huset dess speciella utseende. Fönstren i huset har T-karm, övre delen av fönstren är delad i mindre rutor. Fönstren följer samma mönster i farstukvisten. Fönstren i nedre våningen i norra delen är förnyade. Längst till höger på gårdens sida är fönstret format till ett burspråk. Den stora farstukvisten har valmtak, väggarna mellan dörrarna består till stor del av fönster. Till balkongen/verandan ovanför farstukvisten leder en spegeldörr och balkongen tycks vara oanvänd. Tidigare har det funnits ett räcke. Två av de tre dörrarna som finns i farstukvisten är dubbeldörrar, den mellersta är en enkeldörr. Alla fem dörrarna har fönster i övre delen, delade i flera rutor. Den mellersta dörren har gardinliknande spröjsar i fönstret.

På gården finns en gammal syrenberså, som man tidigare ofta planterade för kunna att njuta av skugga under heta sommardagar. På gården finns dessutom sex uthus i relativt gott skick. Carlings är en av de mest speciella gårdarna i Petalax. Husets tillkomsthistoria, unika utseende, speciella detaljer och storlek kan inte undgå uppmärksamhet. Carlings gård är byggnadshistorisk värdefull, både på lokal- och landskaps nivå.

Bodar för uppbevaring av spannmål och mjöl

Finns rester av en husgrund, vet inte vem som bott där.

Längre bort var en bastu som är riven, användes senast i början av 1950-talet. Grannar och bekanta som var utan bastu brukade också gå i den.

Det fanns en trädgårdsgunga mitt på gårdsplanen. Dottern Inga-Lill fick välja om hon ville ha en gunga eller lekstuga på 1920-talet, hon valde gunga.

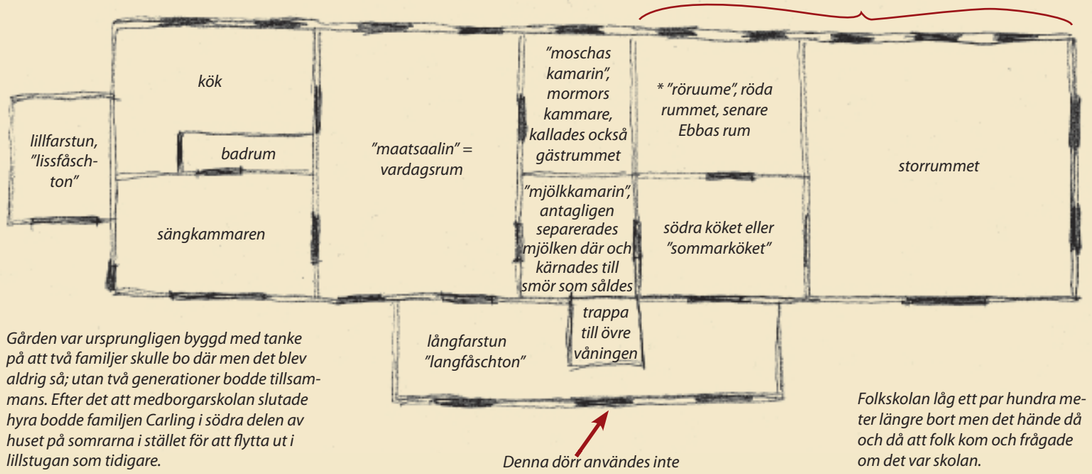
Edvard Sten byggde gården och den hade hade mycket planteringar och sandgångar på gårdsplanen. Fanns också ett ganska stort trädgårdsland, b la med svartvinbärsodling. Bären såldes på torget i Vasa.

Övre våningen är inte inredd. Där finns två förvaringsutrymmen i norra delen. I mitten är det öppen vind utan ordentlig golv. I södra delen av våningen är det golv, där brukade man ha vete som maldes till mjöl på vintern; kallades "väitskollan" eller storrumsvinden.

På 1930-talet och i början av 1940-talet tändes levande ljus i alla de tjugo fönsten på baksidan av huset på juldagsmorgonen. Ett under att det inte blev eldsvåda.

**har haft röda tapeter, därav namnet. På 1930-talet fanns ett litet bibliotek inrymt där som dotter Inga-Lill skötte*

Den här delen av huset kallades "aniniendan" = andra ändan

Gården var ursprungligen byggd med tanke på att två familjer skulle bo där men det blev aldrig så; utan två generationer bodde tillsammans. Efter det att medborgarskolan slutade hyra bodde familjen Carling i södra delen av huset på somrarna i stället för att flytta ut i lillstugan som tidigare.

Folkskolan låg ett par hundra meter längre bort men det hände då och då att folk kom och frågade om det var skolan.

Sjöholm/Köpingas, Bofjärdsvägen 37

Huset ligger mellan Strandvägen och Bofjärdsvägen. I gårdsmiljön finns även ett uthus. Ett bostadshus från 1950-talet står vid uthuset. Ett till uthus av stock ligger mitt emot huvudbyggnaden, och det tycks vara äldre. Huvudbyggnaden i 1,5 våningar är grundad på stenfot och har röd locklistpanelfasad. Farstukvisten är klädd med röd liggande panel. Fönstren har I-karm vars halvor är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3, vilket ger intryck av T-karm. Fönsterfodren är prydliga med detaljrika ribbor med rektangel- och kvadratformade pyramider, vilka är typiska för områdets äldre bebyggelse. Fönstren i farstukvisten är delade i fina mönster.

Öjna gård/Larsberg, Degerviksvägen 10

Öjna gård ligger på norra sidan av Degerviksvägen öppet på en backe. I gårdsmiljön finns ett bostadshus som står obebott, ett gammalt uthus och ett nyare garage. Ägarens farfar Isak Udd har låtit bygga huset. Jordbruket på gården lades ner år 1958, varefter gården har varit skogsbrukslägenhet. Huset är grundat på stenfot, i 2 våningar av stock och med grönt plåttak. Fönsterkarmarna och dörrarna är gröna. Ett massivt och nyklassiskt utseende fås med hjälp av breda vita knutbrädor. Huset har två ingångar, en på vardera långsidan. Huvudingången finns mot vägen med en delvis öppen, 1 våning hög farstukvist. Taket ovanför öppna delen av kvisten ligger på fyra fyrkantiga pelare med detaljer i botten och toppen. Kvisten har sadeltak och dekorativt blindbräde. Uthuset är autentiskt, stockbyggt i 1,5 våningar på stenfot. Mot gården har huset en stor fronton, vilket var typiskt för större gårdar. Lite utanför gården ligger ett äldre stockbyggt hus med långa knutar.

Havsbacken/Gålusch-Ivaras, Gålörsvägen 45

Gården ligger i ändan av Gålörsvägen nordväst om Petalax kby. Bakom huset sluttar marken mot stranden, som ligger nära huset. Längs Gålörens strandlinje har flera tiotals båthus funnits före 1950-talet. Huset är flyttat till sin nuvarande plats från Lolax i Petalax, där det var snickeri. Huset är representativt för gårdar på Gålören. Huvudbyggnaden har betongsockel, stockstomme med långa knutar och röd locklistpanelfasad. Fönstren är 6-rutiga. Liknande fönster finns i kvisten. Kvisten är i 1,5 våningar mitt i fasaden mot gårdssidan. Panelen på kvisten är stående till fönsterhöjd och liggande därifrån uppåt.

”Gabrelas”/”Bockas”, Österberg, Lolaxvägen 231

Gården från slutet av 1800-talet ligger på östra sidan av Lolaxvägen söder om Petalax kby, vid skogsbrynet på en ås som stiger från Petalaxån. På gården finns även en uthusrad, ett härbre, ett litet uthus och en nybyggd bastu. Huvudbyggnaden är för tillfället snickeri-/måleriverkstad och sadelkammare. Uthusen används som förråd och fårhus. Huvudbyggnaden är ett relativt högt 1,5 våningshus, grundat på stenfot, stomme av stock med långa knutar. Fönstren är 6-rutiga, den tidigare ägaren har tillverkat nedre våningens fina fönster enligt gammal modell. Övre våningens fönster är små rektangulära och delade i fyra rutor, förutom de mittersta fönstren som är kvadratiska. Ovanför dörren finns ett smalt fönster i två rutor. Fönsterfodren är släta. Huset har ingen kvist. Ytterdörren är modern, men huset är annars autentiskt. Det lilla stockhuset ligger en bit från gården, byggt av stock, utan foder med plåttak. Uthusraden är av stock med långa knutar, delad i tre delar och med utedass i gaveln. Bredvid uthusraden finns ett litet omålat härbre av stock.

Fågelberg / "Blandasch Jångas", Mamrevägen 3

Manngårdsbyggnaden har troligen uppförts i början av 1800-talet. Den ligger mitt emot "Nieristu", på norra sidan av Mamrevägen på en backe i närheten av kyrkan. Huset används numera som sommarställe. Gamla uthus finns inte kvar på gården, endast ett härbre och en nybyggd bastubyggnad. Den gamla gården ligger kvar som ett minne från Johan Erik Fågelbergs tider, bättre känd som Blandasch Jångas. Han påstods vara snål och sparsam, han hade kor på gården, samt får, kalvar och hästar. På gården har funnits åtminstone fähus, stall, sjudarlada, bodar och härbren. Huset är en typisk österbottnisk bondgård med 2 våningar, grundat på stenfot, stomme av stock med långa knutar, plåttak och fasad med stående ribbpanel. I gaveltrianglarna är den liggande panelen vit. Fönstren är 6-rutiga. Den vackra farstukvisten är byggd på 1930-talet mot vänster från mitten av huset och i 1,5 våningar. Ingången är en dubbelspegeldörr, med glas upptill. Ovanför dörren finns ett smalt fönster i tre rutor. Till ingången leder stentrappor.

Gustas /Stammas, Mamrevägen 350 c

Gårdstunet ligger en bit söderut från Mamrevägen på en kulle. På gården finns mangårdsbyggnaden, en lillstuga, två större uthus, samt två härbren lite längre från huset och ett modernt garage. På husets norra sida finns kvar en del av en gammal stengärdsgård som fortsätter till granngården. Gårdsplanen är fyrkantig och öppnar mot vägen. Huset är grundat på stenfot, som senare har kamouflerats med betong. Fönstren är 6-rutiga, 4-rutiga i övre våningen. Farstukvisten är senare byggt, öppen med sadeltak. Lillstugan står också på stenfot med betongskal. Fasaden är röd locklistpanel, huset har plåttak. Ingången är i mitten av kvisten. Dörren är gammal i två delar, nedre delen med vågrät panel och övre delen med panelen i ^ -mönster. Trappan till ingången är ny. Uthusen är grundade på stenfot, åtminstone delvis stockbyggda utan brädfodring. Resten av uthusen står längre bort från gårdsplanen. Härbren är autentiska, stockbyggda med slätknutar utan träfoder.

Mäkeläinen, Natasch, Mamrevägen 353

Gården ligger i Mamrelund, nordost om Petalax kyrkoby, en aning högre än de andra husen i Mamrelund. På gården finns huvudbyggnad och ett ståtligt och välbevarat uthus i L-form. Bostadshuset är ett stockhus på stenfot med mansardplåttak och röd locklistpanel. Huset har två våningar och en fronton med mansardtak mot vägen. Fönstren har T-karm. Kvisten är öppen med valmtak och grundad på knutstenar. Räcket är fintsnickrat med X-detaljer och bänkar på båda sidor. Uthuset är av L-form med bred fronton mot gården på den långa sidan. I ändan av den korta sidan finns inbyggd en lillstuga.

Mamrelund/Ketolas/Mattas, Mamrevägen 358

Mamrelund finns en bit nordost utanför Petalax kby. Huset är byggt runt 1900. Byggnaden ligger vid Mamrevägen precis innan vägen byter namn till Nybyggarvägen. Endast några äldre hus står kvar där, området har fyllts på med yngre sommarvillor. En bit norr om huset kommer man till Mamreträsket, marken är mossig nästan in till huset. Mangårdsbyggnaden är relativt massiv i två våningar på stenfot med stockstomme och långa knutar. Fönsterfodren är prydliga med röda detaljer. En del av fönstren är förnyade. Vid ingången finns en grön paneldörr, fönstren i båda våningarna har T-karm. Farstukvisten är i två våningar med stående panel till gaveltrianglen, som har liggande panel. Fönstren på kvisten följer samma rutindelning som i huset. Uthuset är likaså rätt massivt. På kortsidan har uthuset en fronton mot gården. Uthuset följer samma färger som bostadshuset, förutom en del på långsidan som är gul.

Lundenas/Backas, Norrvägen 239

Byggnaden ligger på en backe vid Norrvägen. Huset som är byggt vid sekelskiftet 1800-1900 står tomt. Bredvid huset står gårdens nuvarande bostadshus från 1970-talet. Huset är grundat på stenfot, stomme av stock men fasaden är rappad och ljus i färgen. Fönsterbågarna är vita men – fodren är bruna såsom dörrfodren, takfoten och vattenlisterna. Dörren är ljusgrå med fönster ovanför i tre rutor. Byggnaden är 1,5 våningar hög. Fönster har I-karm med halvorna delade i tre rutor. Fönstren är ursprungliga. Husets sadeltak är av tegel, farstukvistens valmtak är förnyad med plåt. Gården är välskött mot vägen. Huset är unikt för Petalax, synlig placering ger huset landskapliga värden.

Spikur/Aarturas, Aspholmas, Norrvägen 251

Det ovanliga huset ligger vid Norrvägen omgivet av åkrar. Huset är byggt med ritningar från Amerika på 40-talet. På gården finns också ett uthus i L-form.

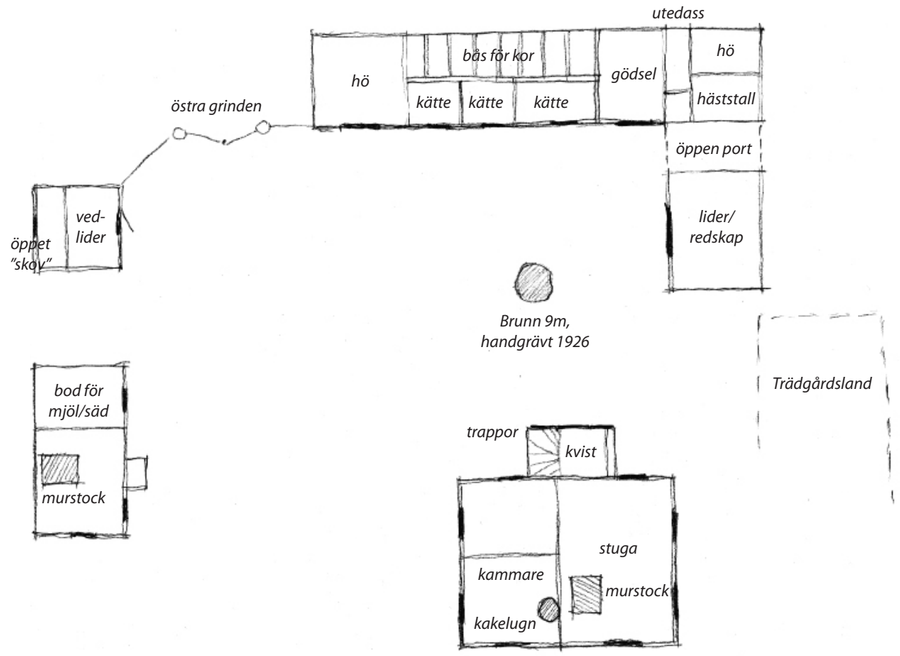
Huset är vitt med brädfasad. Taket är pyramidformat, försett med fyra valmade frontoner klädda med liggande panel. Foder och lister är grå. Fönsterbågarna och fönsterfodrens jugendornament är vita. Kvisten är av öppen med valmtak.

Aspholm/Rönnheim, Aspholmas, Spikur-Kaalas/Tonta-Gustas, Norrvägen 260

Gårdstunet ligger synligt vid Norrvägen norr om Petalax kby, omgivet av jämn åkermark. Lillstugan på gården är den äldsta byggnaden från 1800-talets slut. På gården finns även bostadshus från 1948 som är uthyrt året om, samt ett L-format uthus. **Huvudbyggnaden** är bebodd på sommaren. Den är byggd 1903 av stock, på stenfot. Byggnaden har flyttats hit från Berga Bruk i Pörtom. Huset blev färdigt i oktober 1903, ansvarig byggmästare var den s.k. Sjanasin. Huset är rätt stort med mutterformad farstukvist. Huset har plåtbeklätt sadeltak, kvisten har mansardtak. Fasaden är delad med röd smal stående panel nedanför första fönstervarvet och bredare liggande panel upp till gaveltrianglarna, vilka är fodrade med smal stående panel. Kvistens fasad är av röd liggande panel. Fönstren är original, T-karm i nedre våningen, tvådelade små i övre våningen. Fönstren på sidorna i farstukvisten är 6-rutiga. De smala fönstren ovanför är delade i 3 rutor. I kvistens gaveltriangel finns ett 8-kantigt fönster. Huset är renoverat år 1975. **Lillstugan** är från 1800-talets slut. Västra ändan var i bostadsbruk fram till 1940-50-talen, varefter den blev ändrad till sitt nuvarande utseende. Efter krigen bebodde karelare huset. Lillstugan är i 1,5 våningar, grundad på stenfot, timrad med långa knutar och röd locklistfasad. Ingången i södra gaveln är förnyad. Lillstugan används som gästhus. Den **andra lillstugan** är bygd 1948, renoverad 1988. Den har betonggrund, stockstomme, mansardtak och kvist mot gårdssidan. Fasaden är av trä och minerit. Fönstren har I-karm med halvorna delade i två rutor. I kvisten är fönstren tre- eller sexrutiga. Dörr, foder och lister är vita, knutarna är bruna. Den L-formade ekonomibyggnaden sluter gårdsplanen. Uthuset är rött med gröna dörrar, vita foder och lister. Huset har plåttak. Gården har i över hundra år varit en fast del av landskapet vid Norrvägen, vägen från Strandvägen till, och genom Petalax by. Gården har renoverats med pietet under årens lopp.

Östberg, Esaback-Villeas, Nybyvägen

En fin och välbevarad gårdsmiljö finns på Esabacken något utanför Nybyvägen. Gården ligger på en liten backe omgiven av åkrar och skogsmark. Huset är byggt av ägarens farföräldrar Alina och Emil Söderberg år 1929. Emil Söderberg ritade huset själv, han hade gått i industriskolan i Vasa och var sk. lantmätarpraktikant. På gården finns även ett litet uthus, en ekonomibyggnad i L-form och en lillstuga. Bostadshuset har renoverats år 1960 och år 2013.

Mangårdsbyggnaden är en bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot, stomme av stock med slätknutar, röd stående locklistfasad och grönt plåttak. I gaveltrianglarna och frontonen är den liggande panelen vit. Huset har två frontoner mot vägen. På gårdssidan finns en kvist med ljusgul fasad. Fönstren har T-karm med sidorna delade i två rutor och övre delen i åtta rutor. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är mindre med liknande rutindelning. Fönsterfodren är prydliga med röda snickrade detaljer upptill. **Kvisten** är fullhög, grundad på stenfot.Panelen är stående till fönsterhöjd, varefter liggande till åsen. Fönstren följer samma rutindelning som resten av huset. Ytterdörren är röd med vita speglar. Ovanför dörren finns ett smalt fönster. Till ingången leder en rundad stentrappa. Huset är i ursprungligt skick. **Lillstugan** är uppförd på stenfot. Fasaden är röd locklistpanel. Fönstren har T-karm med liknande foder som i huvudbyggnaden, utan röda detaljer. Stugan har en farstukvist mot gårdssidan, ljus med liggande panel. Ytterdörren är en paneldörr. Stugan har plåttak som fortsätter på kvisten. Bredvid lillstugan finns det **mindre uthuset**. **Ekonomibyggnaden** är L-formad, grundad på stenfot med stockstomme och plåttak. Gården är byggnadshistoriskt värdefull med gårdsplanen och speciellt fina och bevarade detaljer i fönsterlisterna på huvudbyggnaden. Gården är välbevarad och i renoveringen tas hänsyn till kulturvärden.

Rusk/Manngård, Gischeva, Petalaxvägen 27

Gårdstunet ligger synligt vid Petalaxvägen strax söderut från centrum. Huset har blivit flyttat två gånger, sista flyttningen skedde antagligen på 1910-talet till sin nuvarande plats. Huset hade två lägenheter ända till renoveringen mellan åren 1948–57 då den ändrades till en lägenhet. De gamla grindstolparna finns kvar vid infarten.

Mot vägen står huset som det har varit, på framsidan finns två förnyade ingångar. På gården finns även två rätt stora uthus, ena L-format och det andra S-format placerade så att de formar en nästan sluten gårdsplan. **Mangårdsbyggnaden** härstammar från början av 1900-talet, på 1920-talet fanns ett gästgiveri i huset. Huset är traditionellt, grundat på stenfot, gaveltrianglarna är vita och fodrade med liggande panel. Fönstren är 6-rutiga. Fönsterfodren är prydliga med rektangel- och kvadratformade pyramider, som är typiska detaljer för Petalax. Huset har två öppna farstukvistar. Båda är senare byggda, har pulpettak som ligger på fyra stolpar. De tidigare ekonomihusen revs ca. 1945-46. Ett av **uthusen** är delvis av tegel, resten av timmer och rödmålade. Det andra uthuset har T-karm fönster bredvid två dörrar och TT-karm fönster i delen av tegel. Uthusen är åtminstone delvis grundade på stenfot. Fasaden är röd med locklistpanel, med undantag för delen som är av tegel och ändan av anda huset som är rappad. Annars följer färgen på uthusen de traditionella, fasaden är röd, dörrarna gula paneldörrar, foder och lister vita, taket omålad plåt. I södra uthuset finns en inbyggd lillstuga i andra ändan med skorsten ovanpå. Gårdstunet är en viktig del av landskapet i Petalax by med sin synliga plats och en av de få gårdarna, som står kvar nästan orört.

Ribacka, Valenas, Petalaxvägen 542 c

Huset byggdes av August Nylund på 1890-talet. Huset ligger en bit från Petalaxvägen västerut på en svagt sluttande kulle. På gården finns även en lillstuga, uthusrad och lada, alla med plåttak. Gården används som sommarhus. Huvudbyggnaden är traditionell, i 1,5 våningar, fönstren i huset är 6-rutiga. Farstukvisten är i 1,5 våningar på högra sidan av huset. Lillstugan följer samma färger som huvudbyggnaden, fönstren likaså lika, men dörren är äldre, med breda lodräta bräder. Lillstugan har ingen kvist. Uthuset är av timmer, rött med gula dörrar och vita dörrfoder. Ladan är av stock. Huset representerar äldre bebyggelse i Petalax, en typisk liten bondgård som bildar en typisk gårdsplan tillsammans med lillstuga och uthus. Gårdstunet ligger nästan orört och är i relativt gott skick.

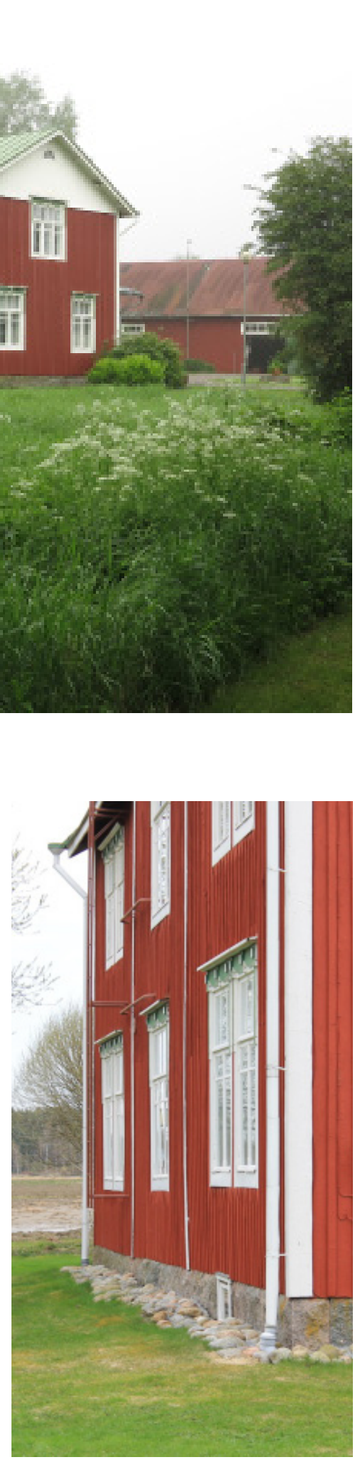

Rosingas, Bennusas, Västerstigen 7

Den ursprungliga gården byggdes ca 1734, den stod på samma ställe som dagens gård, men var något större. 1930 revs den gamla gården och en ny byggdes. Man återanvände då de gamla stockarna. Förutom uthusen, som idag är förnyade och delvis rivna, fanns på gården en lillstuga med vällingklocka. Den är nuförtiden riven. På gården fanns tidigare många olika uthusbyggnader: fähus, fårhus, stall, bod- och liderbyggnad, vedlider, sädesmagasin, bastu, väderkvarn och smedja.

Gården ligger strax I Petalax kby vid Västerstigen. Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden, fähus, ekonomibyggnad, bastu och lekstuga. Bostadshuset är renoverat och tillbyggd år 1988, med grovkök och farstu. Huvudbyggnaden är massiv i två våningar, grundad på stenfot. Husets breda fronton mot vägen har liggande vit panel. Vita är också gaveltrianglarna. Mot gården har huset tillbyggts med grovkök och farstukvist med terrass. Fönstren i huset har T-karm vars övre del är delat i tre rutor. Under frontonen mot vägen och i gaveln i andra våningen har fönstren TT-karm, och ovanför dem finns lunett fönster. På sidan mot vägen är två fönster intill varandra. Den tillbyggda delen står på betonggrund, den har omålat sadelplåttak, röd ribbpanelfasad och vita bräden i hörnen. Fönstren är nya med rutindelning som liknar de äldre fönster. På taket har byggts en balkong vars utgång kommer från andra våningen. Ekonomibyggnaden är delvis grundad på stenfot med stockstomme. Fasaden är röd ribbad brädfoder, fähuset är yngre, trä-/tegelbyggt .

Strandholmas, Vägviksvägen

Byggnaden ligger i slutet av Vägviksvägen nära stranden nordväst om Petalax kby. På gården finns inga andra byggnader. Huset är i 1,5 våningar, med trästomme och plåttak. Huset är rätt smalt med brant sadeltak. Kvistens tak är också brant. Fasaden är rappad förutom på kvistens som har liggande panelfasad. Färgen på huset är gräddvit. Huset har T-karmfönster. Kvistens gavelfönster är dekorativt och upptill format efter takets form. Fönsterfodren är speciella med gardin-aktiga detaljer i jugendstil. Ovanför dörren finns ett smalt fönster med två rutor med liknande fönsterfoder. Dörren är en spegeldörr med sex speglar. Huset är under renovering och kommer att bli sommarbostad.

Smith, Smittenas, Västervägen 58

Boningshuset är till sin modell ett för 1930-talet typiskt Amerika-hus, med kvadratisk grundform och ett brant pyramidtak. Ur taket reser sig stora frontoner med valmtak åt alla fyra håll. Huset, som är byggt 1932 har stockstomme och grund av betong. Fasaden är fodrad dels med vit lockpanel och liggande panel. Fönstren är av T-modell, fönsterfodren är dekorerade i 1920-tals stil. Plåttaket, sockeln, foder och lister är målade i utsidan mörkbrunt. Färgsättningen är typisk för 1980-talet. Huset har isolerats på utsidan. Huset grundrenoverades och tillbyggdes med pannrum och sociala utrymmen 1981 – 83. På gården bedrivs grönsaksodling. På gården finns dessutom ett uthus som har byggts i två omgångar, senare delen 1936. Byggnaden har stora likheter med Norrvägen 251, de kan ha samma ritningar.

A
ÅRET!

Enbacka, Lindåras-Aagustas, Åmossa Skottväg 55 a

Huset från tidig 1900-tal ligger vid Åmossa-Skottväg på en liten backe. Tomten delas med genomgående väg mellan lillstugan och andra husen. På gården finns mangårdsbyggnaden, lillstuga, uthus i L-form och ett gammalt fähus av stock.

Huvudbyggnaden är traditionell i 1,5 våningar, grundad på stenfot med stomme av stock och röd locklistpanelfasad. Fönstren i huvudbyggnaden har T-karmar i jugendstil. Fönsterfodren är dekorativa. Samma detaljer finns i alla fönstren och i farstukvisten. Kvisten ligger på stenfot med röd fasad av omväxlande stående och liggande panel. Fönstren i nedre våningen är delade i 6 rutor. Övre våningens fönster är en liggande rektangel med tunna spröjsar som bildar ett intrikat spetsmönster. Kvisten som helhet är en ypperlig representant för de lokala snickarnas yrkesskicklighet och tidens lokala byggnadskultur och – mode. Huset är renoverat och ombyggt år 1927 och 1978-1979. Lillstugan är i 1,5 våningar.

Rågård, Ådahlsvägen 7

Rågård ligger vid Ådahlsvägen, söder om Petalax kby. Huset som byggdes 1933-34 av Johannes Åmossa ligger på en ås. På gården finns också ett L-format uthus Den har två lillstugor. Gården används numera som sommarstuga. **Huset** står på betonggrund i 1,5 våningar, med röd locklistpanel fasad. Huset har en fronton mot vägen, mot gården finns en farstukvist i 1,5 våningar i mitten av huset. Fönstren har T-karm vars övre del är delat i två rutor. Mot vägen är fönstren med TT-karm vars övre del är delad i tre rutor. Fönsterfodren är typiska för Petalax äldre bebyggelse, med rektangel- och kvadratformade pyramidformer i övre delen. **Uthuset** är L-format. I hörnet finns en inbyggd lillstuga, samt en till i ändan av långa sidan.

Berglundas, Kaalas-Emelas, Storkärrvägen 37

Huset ligger obebott vid Storkärrvägen. Huvudbyggnaden troligen från början av 1900-talet är i 1,5 våningar, grunden av betong, med röd locklistfasad. **Huset** är L-format med en liten öppen kvist i vinkeln. Delen mot gården är bredare, vilket kan förklaras med att den har byggts till senare. Fönstren har T-karm. Andra vånings mindre fönster har också T-karm, vilket är ovanligt i sådana hus. Kvisten har grönt pulpettak. Dörren är gul. **Uthuset** är L-format, långsidan träbyggd med traditionella färger, kortsidan av tegel.

YTTERMALAX

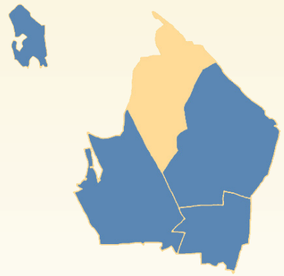
Yttermalax i kommunens västra del är kommunens kommersiella och administrativa centrum. Förutom tätorten Köpings, finns här gårdsgrupparna Bonnas, Borängen, Brinken, Bränno, Kopparby, Långmossa, Majors, Storsjö, Tuvas, Åminne och Öjna. Största delen av bebyggelsen är placerad längs Malaxåns stränder och på höjderna som avgränsar ådalen. Allmänintrycket är rätt flackt, marken stiger dock mot åsryggarna som avgränsar ådalen och förstärks vid ådalens smalaste ställen, t.ex. vid Brinken i utkanten av bycentrum. Bebyggelsen är överallt tät och tidsmässigt skiktad.

Ett tätt nät av byvägar korsar ådalen, Malaxvägen följer ån på dess norra sida, Strandvägen klyver byn och korsar ån på västra sidan om Köpings tätort. Åminnevägen och Tuvasvägen följer ån och leder till bägge sidor av Åminne fiskehamn. En av Österbottens stora herrgårdar, Åminneborg, står på Malaxåns strandbrink i Åminne. I den tättbebyggda Bränno by har mycket av det gamla byggnadsbeståndet bevarats, byn klassas därför som nationellt värdefull och representativ.

Mitt i det urbaniserade Köpings finns en koncentration av gammal bebyggelse, ett delområde med flera gamla gårdstomter. Kyrkan tronar ståtlig på Kyrkbacken, omgiven av flera gamla gårdar. Mittemot kyrkan på motsatta stranden har Malax första kyrkor funnits, och där finns Malax ståtliga, bebodda prästgård. Majors, en liten by som uppstått vid Majorsträsk, är till sin topografi flack. Den äldsta bebyggelsen längs de slingrande byvägarna har ställvis genomgått stora förändringar, en del av de steniga ängarna betas ännu.

Öjna har uppstått vid havstranden, här och där längs byvägarna finns äldre byggnadsbestånd, landhöjningen märks och det äldsta byggnadsbeståndet befinner sig en bit bort från strandlinjen.

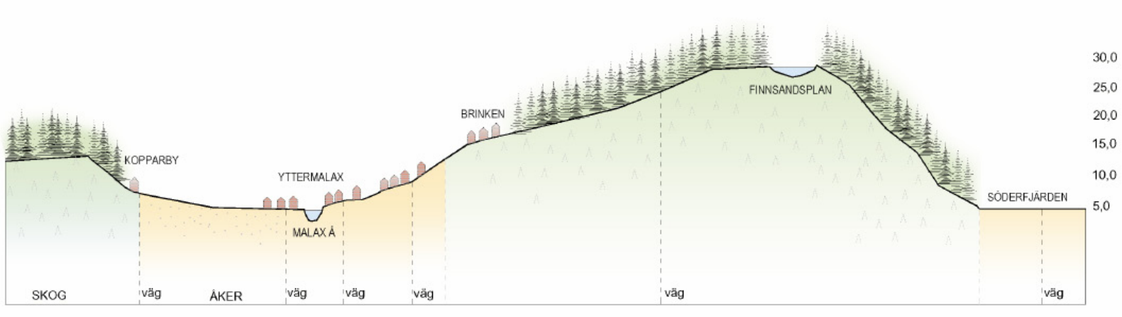
Den i tiden så täta byn som uppstått på åsryggen vid Storsjön, är numera att betrakta som en gårdsgrupp med några invånare. Byggnaderna är övergivna eller bortrivna. Vegetationen och de gamla husgrunderna vittnar om byns historia.

De mest enhetliga odlingsområdena finns mellan Köpings östra delar och prästgården, och mellan ån och Kopparsbyn.

Den nya fjärrvärmecentralen, avloppsrenigsverket och elcentralen är mycket synliga i den öppna ådalen mitt i bland den täta bebyggelsen och är att betrakta som störningselement i landskapsbilden. Trädbestånden längs Malaxån och bäckarna blockerar ställvis kraftigt vyerna i ådalen.

korjaus

Nordman, ”livaras” Ginstigen 105

Gårdstunet ligger vid Ginstigen på Klockarbacken, norr om Yttermalax centrum. Gårdsplanen avgränsas av ett staket. Huvudbyggnaden från tidig 1900-tal är i 1,5 våningar och står på stenfot. Huset har en prydlig mutter–formad kvist. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Fönstren har T-karm i hela huset, i kvisten är övre delen av fönstren delade i rutor. Övre våningens fönster på långa sidorna är små och fyrkantiga. Fönsterfodren har fina snickrade detaljer med utstående vattenlister ovanpå. Ytterdörren är en dubbel spegeldörr med tre speglar i var. Vid husets gavel mot gårdssidan har på 1970-talet byggts till grovkök och tvättstuga. Tillbyggnaden med tegelfasad och betongsockel avviker till utseende radikalt från husets ursprungliga del. Huvudbyggnaden målas utvändigt utgående från den ursprungliga färgsättningen.

En traditionell **ekonomibyggnad** ligger i vinkel bredvid huvudbyggnaden. I andra ändan finns en inbyggd lillstuga med kvist. Kvisten har valmtak. Den andra ekonomibyggnaden på gården är från 1978.

Långgård, ”Långgåådas”, Ginstigen 137 a

Gården ligger på en backe synligt till Ginstigen. Från gården öppnar sig vyn mot Malaxåns dalgång. På gården finns flera uthus, lillstuga och bod. Gårdsplanen är fyrkantig. **Huvudbyggnaden** har tidigare stått på granntomten och har tillsammans med nuvarande grannhuset bildat en stor bondstuga som delats och ena halvan flyttats hit. På gården har funnits jordbruk, svinproduktion och spannmålsodling. Huvudbyggnaden från 1937 liknar ett typiskt österbottniskt hus från vägsidan. Huset är L-format med korta sidan mot gården. En kvist och balkong finns i vinkeln mot gårdssidan. Huset har en fronton mot vägen, vilket är typiskt för kustområdets österbottniska hus. Huset är grundat på kilsten och har stockstomme och plåttak. Fönstren har I-karm med halvorna delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterlisterna har finsnickrade detaljer typiska för Malaxregionen med utstående vattenlist ovanpå. Kvisten har lågt pulpettak med balkong ovanpå. En **lång uthusrad** avgränsar gården mot norr och den andra mot öster. Uthusen är traditionella, det äldre står på stenfot, det andra på betonggrund. Liknande mindre uthus ligger mellan lillstugan och boden. Gamla lillstugan har ändrats om till bilgarage. **Härbret** är traditionellt, av stock med långa knutar.

Sandsten, ”Långenas”, Herrgårdstået 20

Gården ligger vid Herrgårdstået i Tuvas, väster om Yttermalax centrum, synligt från Tuvasvägen. På gården finns bostadshus och en uthusrad. Huset är renoverat i sin helhet 1995. **Huvudbyggnaden**, som byggdes 1915, är i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Huset har en mutter–formad kvist mot gården i 1,5 våningar med sadeltak. Kvisten har fem väggar med fönster på varje vägg. Taket följer vägglinjen, vilket man ser ibland i kvistar i Malaxregionen, speciellt Norra Pörtom. Övre våningens fönster på långsidorna är smala, tvårutiga. I kvisten har de varit lika, men de förstorades vid renoveringen så att de följer taklinjen. Ytterdörren är utbytt, handgjord av lokal snickare. Renoveringen har gjorts med hänsyn till gammal teknik och utseende.

Uthuset är traditionellt, stockbyggt med långa knutar, grundat på naturstenar i knutarna. Smedjan som har funnits på gården revs i slutet av 1960-talet. ”Långenas” var en populär samlingsplats. Det berättas att planerna på ett brobygge – Kaas bo (Dimmornas bro i folkmun) diskuterades flitigt runt Esters och Viktors öppna spis.

Holmgren, ”Hålmgrienas”, Klockarbackvägen 31

Gården ligger synligt från Klockarbackvägen i Klockarbacken, norr om Malax ådal. I ena ändan av den öppna gårdsplanen står en gammal huvudbyggnad och i andra ändan två betydligt nyare uthus. Första ägaren Tomas Johansson Röj kom till platsen när han gifte sig med Brita Eriksdotter Kulla från en gård i närheten. Gården har sedan dess varit i släktens ägo. Tomas Johansson Röj flyttade huvudbyggnaden från Storbacka i Övermalax till dess nuvarande plats 1822. **Huvudbyggnaden** är ett typisk österbottnisk hus, grundat på kilsten, det har stockstomme med långa knutar, röd ribbpanel fasad och plåttak med två skorstenar av rödtegel. Fönstren är gamla, men inte ursprungliga, de har I-karm, med rutindelning som liknar †-karm. Huset har en kvist i en våning mot vägen. Kvisten är mutter-formad med valmtak. Den är ljusrödaktig till färgen med fönster på varje sida och ytterdörren i mitten. Dörren en dubbeldörr med olika breda halvor. Huset renoverades 2005. Uthuset/snickarboden är från 1930-talet. Gården är en värdefull del av landskapet i Klockarbacken. Kvisten är av en modell som är betydligt äldre än de typiska Malaxkvistarna i två våningar.

Malmas, ”Dankas”, Köpingsvägen 8

Gården ligger i Köpings i Yttermalax centrum synligt vid vägen. Gården från 1860 är en av de få som står kvar från äldre tider. Gården avgränsas av huvudbyggnaden och ett L-format uthus, gårdsplanen är fyrkantig med öppna sidan mot vägen. Huset har genomgått renoveringar 1976 och 2003. Huset byggdes som bostadshus men har även inrymt bl.a. apotek, post, skola, telefonväxel och gästgivare. **Huvudbyggnaden** är i 1,5 våningar, grundad på stenfot, med stockstomme och plåttak. Huset har en kvist mot gården och en bred fronton på baksidan. Fasaden är röd, fodrad med stående ribbpanel. Gaveltrianglarna och frontonen har liggande vit panel. De dekorativa blindbrädena är vita, liksom övriga detaljer. Fönstren är utbytta, de har I- och II-karm. Vattenlisterna ovanpå fönstren har snickrade detaljer. I kvisten är fönstren delade dekorativt i rutor. Kvisten har pulpetplåttak med fronton ovanför dörren. Dörren är en modern dubbel spegeldörr. Kvisten har liggande panel. I ena gaveln har byggts en terrass. **Uthuset** är traditionellt, grundat på stenfot med stockstomme.

Fd. Sparbanken, Köpingsvägen14

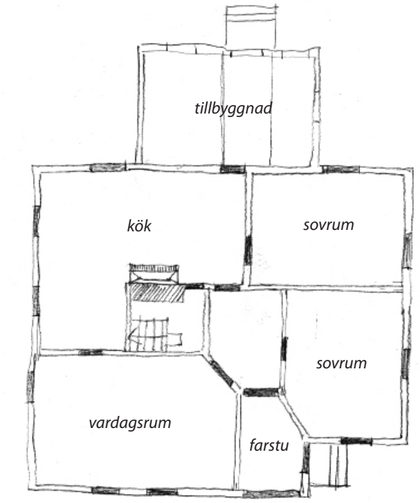
Den f.d. sparbanksbyggnaden är byggd år 1959. Sparbanken använde en tredjedel av byggnaden för eget bruk, resten delades mellan Malax Apotek och Posten. Posten och Apoteket flyttade till egna utrymmen på 1970-talet och banken utvidgade till apotekets gamla utrymmen. En beklädnadsaffär och senare inredningsbutik har verkat i postens tidigare utrymme. Bankens klubblokal, ett flitigt utnyttjat mötesutrymme, fanns i källarvåningen. Marthaföreningen hade hyrt in sig i andra ändan av källaren, där fanns byns stenmangel. I dag finns Aktia Bank och en affärslokal i gatuplanet, och i övervåningen finns flera bostäder.

Den f.d. sparbanksbyggnaden är byggd i en modernistisk stil som är typisk för tidens affärsbyggnader i landsbygdstätorter. Byggnades plåttak har osymmetriska takfall. Takfallet mot gatan är brutet inåt, och utskiften saknas. Väggytorna är rappade. I gatuplanet har byggnaden stora skyltfönster på framsidan, andra våningens bostäder har mindre fönster med vädringsfönster vid sidan. Ingången till banklokalen är markerad.

Malm, ”Malmis”, Köpingsvägen 9

Gården ligger alldeles i Yttermalax kommersiella centrum. Gården avgränsas av huvudbyggnaden, två uthusrader: en L-formad längs Malmgatan och Köpingsvägen, en med höns- och minkhus. Dessutom finns spannmålstork och ria utanför gårdstunet. Huset har renoverats 1971 och 1982. I gården har funnits gästgiveri under 1920-30 talet. Ryska fångar var inkvarterade på uthusvinden under andra världskriget. Malmis lemonadfabrik startades i uthuset ca 1905. **Huvudbyggnaden** har byggts 1910-1915 av Isak Malm. Den är stockbyggd i två våningar med stildrag från jugend. Grunden har fått betongpålägg, med undantag för kvisten, som står på stenfot. Fasaden är ljus, fodrad med stående ribbpanel. Husets tak har åsen i T-form och det är valmat i gavlarna. Lister och foder är ljusbruna. Fönstren har vita I-karmar med halvorna delade i flera rutor. I övre våningen är fönstren mindre. Kvisten som ligger mot gårdssidan i 1,5 våningar har flera fönster runtom ytterdörren. Dörren är en dubbeldörr. **Uthuset** är delvis stock- och träbyggt. Den stockbyggda ändan har fungerat som ria. Huset har traditionella färger, röd fasad och gula paneldörrar med långa gångjärn. Gården är speciellt värdefullt bland de många nya affärsbyggnaderna i omgivningen.

Asplund, Majors Skogsväg

Längs Majors skogsväg finns gården som delvis är synligt till Kopparbyvägen. Gården står obebodd. På gården finns huvudbyggnad och uthus. **Huvudbyggnaden** är i 1,5 våningar, grundad på stenfot. med stockstomme och tegeltak. Huset har en mutter–formad kvist mot gårdssidan. Kvisten har sadeltak som följer vägglinjen. Fönstren har vita l-karma med halvorna delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterlisterna är vita med fint snickrade dekorationer på sidorna och utstående vattenlist ovanpå. Övre våningens fönster på husets långsidor är små, delade dekorativt i rutor. Liknande dekorering är synligt i kvistens fönster. Ytterdörren är utbytt, en ljus paneldubbeldörr. Bakom växtligheten syns traditionella uthus med röda fasader, gula dörrar och vita lister och foder.

Kilen, Majorsvägen 96

Gården ligger i Majors (Majuri enligt ortsborna) sydväst från Yttermalax bycentrum. På gården finns bostadshus från början av 1900-talet, uthus och ekonomibyggnad. Huset har renoverats på 1980-talet. **Huvudbyggnaden** är ett typiskt österbottniskt hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot med stockstomme med långa knutar och plåttak. Huset har en mutter–formad kvist i en våning mot gårdssidan. Fönstren är sexrutiga med l-karm, övre våningens fönster på husets långa sidor är mindre, tvårutiga. Kvisten står på betonggrund. Fönstren på kvisten är moderna, med indelning i fyra rutor. Dörren är vit, modern. **Ekonomibyggnaden** är stockbyggd med långa knutar, delvis fodrad med liggande panel. Huset har fått nya fönster, ingång och plåttak. Uthuset är liknande, stockbyggt på stenfot, träfoder i gaveltrianglarna och plåttak. Dörrarna är gula, dörrfodren vita. På gården har funnits en fiskförädling sedan år 2000.

Tiina Sjögren

Koivulinna/ Udd-hemman, ”Mickas”, Storängsvägen 6

Gården ligger vid Storängsvägen på en låg backe. På gården finns bostadshus och en uthusrad. Bakom uthusraden har funnits flera uthus, som numera är borta. Erik Udd har byggt huset enligt egna ritningar; de finns kvar i huset. **Huvudbyggnaden**, byggd 1908 står på hög stenfot, med flera varv under marknivån som källare och tre varv ovanpå marknivån, vilket ger ett något avvikande utseende åt huset. Huset är relativt brett, det har stockstomme med släta knutar. Huset har två kvistar, en öppen modell i gaveln och en sluten fyrkantig kvist med sadeltak mot gårdssidan. Fönstren är utbytta, de har T-karm med övre delen delad i 15 rutor. Fönsterlisterna är breda mot sidorna och smyckade med snickrade detaljer under och över. Källarfönstren är fyrrutiga. I gavlarna finns små salmiakfönster. Ingången i gaveln är ursprunglig, likaså de smala fönstren bredvid dörren med 20 små rutor. Dörren är en spegeldörr med fönster i övre delen.

Urdkälla, ”Leäkagoåli”, Malaxvägen 167

Gården ligger norr om Malaxvägen synligt till vägen. På gården finns huvudbyggnaden, ett gammalt stall, en tegelbyggd liten stuga och ett modertn garage. De gamla grindstolparna står kvar vid vägen, till gården leder en allé med lönnar och andra lövträd. Huset byggdes på Björkas kyrkoherdebol ursprungligen för läkarparet Alf och Ann-Mari Limnell. Det inrymde såväl läkarmottagning, tandläkarmottagning som tjänstebostad. Kommunalläkargården fungerade för Malax, Solf och Petalax kommuners läkardistrikt. Ritningarna och arbetsbeskrivningarna hade gjorts av Ivar Brännback.

Familjen Limnell var verksam i huset från 1928 fram till 1960-talet. 1964 flyttade läkarmottagningen till polishuset. Därefter har bl.a. Vasa Mattan haft väveri i huset. Från början av 1970-talet har huset igen varit bostadshus.

Huvudbyggnaden, byggd 1928 står i två våningar på betonggrund. Fasaden är gräddvit med locklistpanel och vattenlist mellan våningarna. Taket är valmat, röd plåt med små frontoner med fönster mot varje håll. Fönstren sexrutiga, de har vita †-karmar i nedre våningen och l-karm i övre våningen. Lister och foder beige. Takfoten är gräddvit. Fönsterlisterna och dörrfodren är dekorerade med hög övre del före vattenlisten.

Huvudingången med kvist är på sydöstra sidan, ovanför kvisten finns en balkong med utgång från andra våningen. Kvisten är fodrad med liggande panel. En till ingång finns på baksidan av huset, den har kvist med valmtak. Tredje ingången ligger i gaveln mot sydväst, med skydd ovanför dörren. Ytterdörrarna är utbytta. Gamla **stallet** står bakom huvudbyggnaden med likadant rött plåtvalmtak. Huset är ljust med ljusgrå paneldörrar med långa smidda gångjärn. Ett fyrarutigt fönster finns mot huvudbyggnaden. Bakom stallet finns ett litet **tegelbyggt uthus**. Det är ofodrat med ingång mot gården. Gaveltrianglarna är fodrade med liggande omålad panel. Huset har plåttak.

Den öppna kvisten är vitmålad inuti och med vit gaveltriangel och räcke. En ingång till källaren har tagits upp från terrassen bredvid kvisten. **Uthuset** är stockbyggt med långa knutar på natursten. I stocken finns inristat ”M.A.M.S.U. 1891 8-24”. Huset är rött, delvis fodrat med locklistpanel, delvis liggande panel, delvis är stockarna ofodrade. Dörrarna är gula paneldörrar med vita dörrfoder. Brandkåren förvarade en vattenspruta i uthuset i fall av brand i närheten. Huset har plåttak.

”Nyistu”, Hemgården, Strandvägen 1457 a

Gården finns i Brinken söderom korsningen mellan Strandvägen och Malaxvägen. Infarten till gården sker genom en port i en äldre ekonomibyggnad. Huvudbyggnaden är uppförd 1879 och är ett traditionellt österbottniskt hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot, med stockstomme och långa knutar. Uthuset är T-format. På gården finns en välskött trädgård. Huset har renoverats flera gånger under 1900-talet, men rumsindelningen har bibehållits. Gården har gått i arv i tre generationer i rakt nedstigande led. Huset har en kvist mot gårdssidan, mutterformad i en våning med valmtak. Kvisten står på stenfot. Ytterdörren är vit, en paneldubbeldörr med smalt tvårutigt fönster ovantill. Uthuset med härbre, port, höstall och stall är stockbyggt med långa knutar på låg stenfot. Det är fodrat med röd locklistpanel, i portgången är stockarna synliga. Dörrarna är gula bräddörrar med smidda gångjärn. Foder och lister är vita. Huset och uthusen har plåttak.

Gården sedd från söder 1929. I förgrunden potatis- och jordgubbsland. Foto Joh. Appelgren.

Gården 1912. I vagnen Jonas Berts-Köping med sin tredje hustru Anna-Lisa. På gården framför brokvisten sonen Alfred (från Jonas andra gifte) och sköterskan Elsa Berts. Hästen hette Pålle. Jonas och Anna-Lisas dotter Anna (1912–1999; g. Malm) har gett uppgifterna. Okänd fotograf (möjligen Selma Boström).

Något om människorna i gården

Gården är uppförd av häradsnämndemannen Abraham Köping (1836–1903) år 1879 enligt vad Johanna Smedman (1872–1953) berättat. Abraham gifte sig 1861 med Kaisa Lisa Joh. Eriksdr Nordman (1832–1906). Tre döttrar föddes i äktenskapet.

År 1882 gifte sig Jonas Carl-Gustafsson Berts (-Köping; 1858–1917) med den äldsta dottern, Anna-Lisa Abrahamsdr Köping (1862–1899), och blev måg i gården. I äktenskapet föddes tre barn, som alla dog i tidig ålder. Hustrun Anna-Lisa dog i barnsäng 1899.

Jonas gifte sig andra gången 1903 med Stina Kajsa Isaksdr Kull (1866–1906). I äktenskapet föddes sonen Alfred (1903–1986). Stina Kajsa dog 1906 då Alfred var tre år gammal.

I sitt tredje äktenskap ingånget 1910 med Anna-Lisa Jonasdr Ström (1878–1958) föd- des en son, som dog efter ett halvt år, och dottern Anna (1912–1999; g. Malm). Jonas Berts- Köping dog 1917.

En lag om släktnamn trädde i kraft 1.1.1921 och änkan Anna-Lisa tog då efternamnet Strömfors. Anna gifte sig 1937 med Bror Gabriel Malm (1909–1940; stupad i krig). En dotter och son föddes i äktenskapet. Anna-Lisa med dottern Anna och Annas båda barn flyttade före julen 1943 till en nybyggd gård i Köpingsgränden. Alfred gifte sig 1938 med Linnea Smedman (1906–1983). I äktenskapet föddes sju barn. Yngste sonen Göran (f. 1946) övertog gården 1986 efter föräldrarnas bortgång.

Jockas-Ivaras, Tuvasvägen 2

Gården ligger väster om Tuvasvägen synligt till vägen. På gården finns **huvudbyggnaden** och en gammal uthusrad. Gården står obebodd och växtligheten börjar ta över. Huvudbyggnaden är ett rött stockhus i 1,5 våningar. Huset är grundat på kilsten och har stockstomme. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel. I gaveltrianglarna är panelen liggande. Huset har plåttak. Fönstren har l-karm, halvorna är delade i två rutor proportionerna 1/3 och 2/3. Foder och lister är vita. **Uthuset** är stockbyggt med långa knutar. Det är ofodrat, omålat. Taket är sönder. Huvudbyggnaden är byggd i traditionell stil. Gården ligger synligt till vägen och passar in i landskap med flera röda stugor.

”Kullis”, Aspelund, Tuvasvägen 16

Gården vid Tuvasvägen består av huvudbyggnaden, en stockbastu och ett uthus. Gården är i fritidsbruk. **Huvudbyggnaden** byggd under tidigt 1900-tal är i 1,5 våningar, grundat på kilsten, med stockstomme med långa knutar. Fasaden är röd locklistpanelfoder. Huset har plåttak. Fönstren har l-karm med rutindelning som liknar †-karm. Huset har ingen kvist. Ytterdörren är utbytt. Gården har landskapliga värden, som en av flera liknande röda stugor i omgivningen.

”Mattiasas Allbätas”, Lindström, Tuvasvägen 20

På gården finns huvudbyggnad, sytingsstuga/förråd och fähus. **Huvudbyggnaden** från 1870-talet är en typisk Österbottnisk bondgård i 1,5 våningar. Fönstren har l-karm med rutindelning som liknar †-karm. Mot vägen finns en öppen kvist med ingång. Ytterdörren är utbytt. Väggen runtom dörren är gul. Foder och lister är vita. **Sytningsstugan** är ihopbyggd med stall/förråd. Den uppfördes 1907, och förkortades när Tuvasvägens dragning ändrades. Byggnaden är i 1,5 våningar på stenfot, med stockstomme, röd stående ribbpanelfasad och plåttak. Dörren till lillstugan är en röd-gul spegeldörr, förrådsdörrarna är gula paneldörrar. Lillstugans fönster är lika som huvudbyggnadens. **Fähuset** är från 1950-talet, L-format, delvis av tegel, delvis av trä. Fasaden är röd, fodrad med locklistpanel. Taket är ljusbrun plåt. Dörrarna är gula paneldörrar med långa gångjärn. Fönstren har II-karmar. Foder och lister är vita. Huset har tillhört släkten ända sedan det byggdes.

”Markusas”, Ahlskogs gårdar, Ahlskog, Tuvasvägen 43

Gårdsgruppen ligger i Tuvas, Yttermalax där Tuvasvägen svänger brant vid korsningen till Skogstået. Byggnadsgruppen består av två stora bostadshus, fähus, L-format uthus, två stall/förråd och ria. Dessutom finns i gårdsmiljön en nybyggd bastubyggnad och en liten stockstuga. Tomtgränsen skiljer gården. Det äldre huset är tillbyggt med kammare och kvist i början av 1900-talet och renoverat på 1960-talet. Hemmanet har varit i släktens ägo sedan mitten av 1500-talet. Mjölkproduktion bedrevs fram till mitten av 1980-talet. Åkermarken är idag utarrenderad och brukas fortfarande. Huset utan kvist byggdes av Israel Sperring 1899-1900. Det **yngre bostadshuset** från 1899 är ett representativt, typiskt Österbottniskt hus i 1,5 våningar. Det är grundat på natursten, och med stockstomme, rött locklistpanelfoder och tegeltak. I gaveltrianglarna är den liggande panelen gul. Fönstren har vita l-karmar med rutindelning som liknar †-karm. Ovanför ytterdörren finns ett 6-rutigt fönster. Fönsterfodren har en utstående vattenlist ovanför. Ytterdörren är en gul bräddörr. Huset har ingen kvist. Huset har restaurerats på 2000-talet med ekonomisk hjälp och instruktioner av Museiverket. Huset har bevarats utan vattenledningar. Det **äldre bostadshuset** från 1850-talet är grundat på kilsten i 1,5 våningar. I gaveltrianglarna är panelen liggande. Till fönsterhöjd har brädfodringen förnyats runt nästan hela huset. Södra ändan har tilläggsisolerats och det syns på fasaden. Fönstren har vita l-karm med rutindelning som liknar †-karm. Mot gårdssidan finns en kvist med sadeltak. Ytterdörren är modern, en gul dubbeldörr. Dörrfodren är vita, smyckade med gula snickrade detaljer i övre delen, såsom även fönsterfodren i kvisten. Huset är bebott sommartid. Det L-formade **uthuset** är i verkligheten två skilda uthusrader, placerade nära varandra. De ligger mittemot det yngre bostadshuset. De är grundade på knutstenar, med stockstomme. Delen med frontonen är byggd i delar vid sekelskiftet 1800-1900. **Fähuset** ligger bredvid det andra uthuset. Det är delvis byggt av kilsten, resten av stock. Andra ändan är ett hölider, fodrat med locklistpanel. Dörrarna är gula paneldörrar med vita foder. Fönsterfodren är vita, takfoten röd. **Fähus/lider/förråd** följer samma färger som de större uthusen. **Rian** med årtalet 1892 ligger längst bort från bostadshusen. Den är stockbyggd med långa knutar.

”Siimosas Arvidas”, Åkerlund, Tuvasvägen 73

Åkerlund, från år 1928, ligger väster om Tuvasvägen där vägen gör en brant sväng. På gården finns flera yngre ekonomibyggnader och en huvudbyggnad. **Huvudbyggnaden** på stenfot är 1,5 våningar samt källarvåning. Mot vägen finns en hög fronton med sadeltak, mot gården fullhög fyrkantig kvist. Huset har plåttak. Fönstren har vita T-karmar och vita fönsterlister Andra våningens fönster är små, enrutiga, borträknat fönstren i gavlarna och i frontonen. Mot vägen finns ingång till källarvåningen. Huvudingången ligger i kvisten.

”Eedlas”, Sandås, Tuvasvägen 104

Gården avgränsas av **huvudbbyggnaden**, uthusraden och Tuvasvägen. Gården är inte bebodd året om. Huvudbyggnaden är som ett typiskt Österbottniskt hus, endast något kortare. Den är grundad på stenfot, med stockstomme i 1,5 våningar. Den är fodrad med rött locklistpanel foder, och har plåttak. Fönstren har vita †-karmar och vita fönsterfoder med en utstående vattenlist ovanpå. Huset har en fullhög kvist mot gårdssidan, mutter- formad med valmtak. Ytterdörren är en vit dubbeldörr. Foder och lister är vita. Ovanför dörren finns ett lågt fönster i två rutor. Kvisten är fodrad med stående panel till fönsterhöjd, och därefter med liggande panel. **Uthuslängan** är stockbyggd på knutstenar, med röd locklistpanelfasad.. I andra gaveln finns ett gammalt utedass med pulpettak.

”Nyistu”, Villa Hörnqvist, Tuvasvägen 105

Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden och en uthusrad. Huset har renoverats 1994.

Huvudbyggnaden i två våningar från 1932 står på stenfot. Den har stockstomme. Fönstren är 6-rutiga, fönsterfodren är vita, relativt breda. Mot vägen finns två mindre frontoner med fönster på taket, mot gården finns en större med utgång till balkong. Huset har en kvist mot gårdssidan nedanför balkongen. Kvisten har valmtak, som balkongen är byggd på. Kvisten är nyligen renoverad, fodrad med liggande vit panel. Till ytterdörren leder en trätrappa. **Uthuset** är traditionellt med sin tegelbyggda fähusdel, Den träbyggda delen har rött locklistpanelfoder. Huvudbyggnaden har genomgått en del förändringar, men är ändå ett gott exempel på det tidiga 1930-talets byggnadsstil.

”Aabramas”, Renvall, Tuvasvägen 108

Gården avgränsas av uthuslängan längs gårdsvägen, **huvudbyggnaden** och ett nybyggt bostadshus. I omedelbar närhet finns granngården. Huvudbyggnaden från ca 1910, är ett traditionellt Österbottniskt hus i 1,5 våningar, är grundad på stenfot och har stockstomme. Fönstren har I-karm med rutindelning som liknar †-karm, fönsterfodren har utstående vattenlist ovanpå. Ytterdörren är utbytt. Huset har ingen kvist. **Uthuslängan** är traditionell.

”Majas”, Tuv 1 / Anneborg, Tuvasvägen 112

Tuv är en släktgård, huvudbyggnaden från 1823 är stockbyggd i 1,5 våningar med röd locklistpanelfasad och plåttak. Huset står på betonggrund. Fönstren är utbytta med rutindelning som liknar †-karm. Huset är tilläggsisolerat så att fönstren sjunker in från vägglinjen. Huset har ingen kvist, ovanför ytterdörren finns ett litet tak som skydd. Väggen runtom ytterdörren är vit. Dörren är utbytt. På samma tomt finns endast huvudbyggnaden, uthusen i närheten ligger på granntomten.

”Fantis”, Granskog / Bonn, Tuvasvägen 259 b

Gårdstunet består av en huvudbyggnad, två långa uthusrader, bod och lider. Gården ligger söder om Tuvasvägen på en liten backe, dit en väg med björkrad på ena sidan leder. **Huvudbyggnaden**, byggd på 1800-talet är ett typisk Österbottnisk hus, i 1,5 våningar med källarvåning, grundad på stenfot, stockstomme med långa knutar, röd stående locklistfasad och grönt plåttak. Ytterdörren är en vit, modern dubbeldörr. Fönsterfodren har en utstående vattenlist. I norra gaveln finns ingången till källarvåningen. **Uthusen** ligger i vinkel bredvid huvudbyggnaden, efter varandra. Uthusraden är i 1,5 våningar. **Boden** ligger bredvid huvudbyggnaden på norra sidan. **Lidren** ligger något längre bakom huvudbyggnaden.

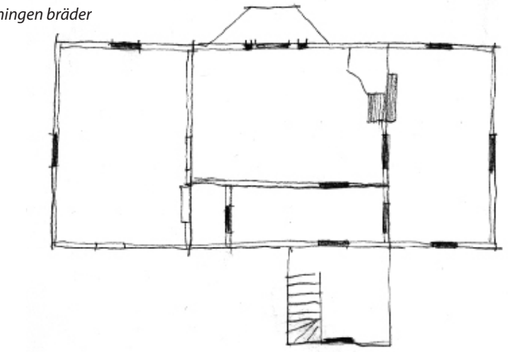

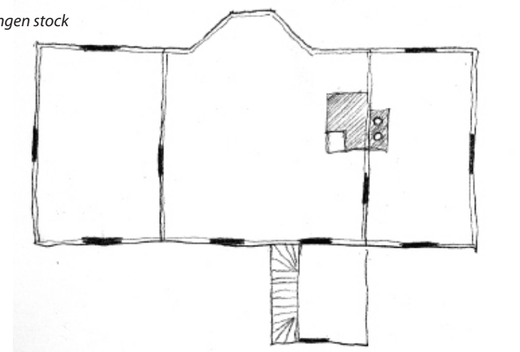
Nyhem, "Tuuvis", Tuvasvägen 373

Gårdstunet består av huvudbyggnad och uthuslänga med lillstuga i ena ändan. Till gården leder en kort björkallé. Gården är välbevarad, vacker och synligt placerad. **Huvudbyggnaden** är uppförd i två våningar, på stenfot, med stockstomme. Huset har bruten takform, taket är valmat i gavlarna. Dessutom har huset en fronton med valmtak mot vägen. Under frontonen finns en balkong som ligger ovanpå nedre våningens burspråk. Mot gårdssidan finns en fyrkantig fullhög kvist med valmtak. Huset är fodrat med turvis stående smal panel och locklistpanel. I kvisten ligger panelen i mittersta delen. Fönstren har gröna T-karmar med övre delen delad i fyra rutor. Fönsterfodren är vita, med utstående och fint snickrade vattenlister ovanpå. Ytterdörren är modern. **Lillstugan** och uthusraden är grundad på stenfot med stockstomme.

2 våningen bräder

1 våningen stock

Malakta, Liljengård Töckmovägen 48

Wilhelm Stucki, ostmästare från Schweiz, grundade ett mejeri i Malax 1929–1930. I bostadshuset, som byggdes på gården 1932, bodde ostmästaren med familj, huset inrymde ursprungligen även mejeriets kontor. Osttillverkningen upphörde 1959 då Enigheten köpte fastigheten, utvidgade mejeriet och byggde ett torn "spraytorn" för torkning av mjölk. Malaktas verksamhet var innovativ, i mejeriet utvecklades bl.a. snabbmjölkpulver, snabbmjölkkakao, chocklad och POP-mjukglasspulver, som i dag går under namnet "Pehmis".

Då bostadshuset ägdes av Enighetens mejeri inrymde husets nedre våning kontor och laboratorium, medan övre våningen var i mejeripersonalens bostadsbruk. På tomten finns två stora lagerbyggnader i tegel.

Malaktas mejeriverksamhet upphörde 1981. Konstnärsparet Eila och Toivo Kultti flyttade in i huset i mitten av 1980-talet; mejeriet inrymde Toivos arbetsrum och metallgjuteri, samt Eilas ateljé och ett gemensamt galleri. Toivo Kultti avlägsnade mejerimaskineriet. I tornet byggdes en ateljévåning. På 1990-talet blev det som ursprungligen var ett svinhus, senare mjölkpulverlager, till galleri.

Jukka och Ann-Maj Granstubb köpte huvudfastigheten och bostadshuset, Eila och Toivo flyttade till Galleri-byggnaden. 2005 förnyades mejeriets värmecentral, isoleringen förbättrades och man började restaurera fönstren. Byggnadernas rappning skall under de närmaste åren repareras och kalkas, renoveringen av ytor och tilläggsisoleringsarbetena fortsätter.

Ann-Maj och Jukka grundade ett företag 2007 och inledde sin verksamhet kultur- och konstcentret Konstsmedjan Malakta. Företaget Malakta Kb är ett televisions- och filmproduktionsbolag. Den stora gamla fabriken rymmer många utrymmen som i dag fungerar som bland annat verkstäder, studios och residens. **Mejerisalen** fungerar idag som vardagsrum. Här finns stora arbetsbord, soffhörna, kök och tillgång till teknisk utrustning, bl.a. ljudanläggning och videoprojektor. **Tornet** kan användas till studio, konsertsal, bio eller dansstudio. **Galleriet** kan användas för utställningar, möten och andra event. I galleriet finns även ett kök. Malaktas **residenslägenhet** är ca 80 m² med egen balkong och ingång. **Verkstäderna** lämpar sig för konstnärer, kurser och experimenterande.

Mera information http://www.malakta.fi

Nyberts, ”Bäsch Temelas”, Åminnevägen 31

På gården som ligger väster om Åminnevägen finns huvudbyggnad, en liten bod och ett större uthus längs vägen. Huset är tillbyggt med pannrum och garage, samt renoverat på 1970-talet. **Huvudbyggnaden**, byggd omkring 1930 är uppförd på kilad sten och har stockstomme. Huset har mansardfilttak och en fullhög kvist på gårdssidan med valmtak. Fönstren har I-karm med rutindelning som liknar †-karm. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför de nedre fönstren, de är mindre, lunett-liknande fönster, halvrunda men kantiga. Kvisten mot gården är mutter-formad med dubbeldörr. En till ingång finns i den tillbyggda delen bredvid garaget. **Boden** ligger bredvid uthuset. Den har ingång från sidan av huset. Boden är stockbyggd. **Uthuset** har betonggrund och natursten i hörnen. Det är träbyggd med locklistpanel och filttak.

Sundqvist, ”Bäsch Mattas”, Åminnevägen 98

Huset är ursprungligen från sent 1800-tal, troligen byggt av ägarens farfar, timmermannen Matias Grönqvist. Huset var från början byggt nära f.d. Bertskvarns tomt på åbacken. Vid nyskiftet omkring 1927 flyttades huset till sin nuvarande plats uppe vid skogsbrynet. Mot slutet av 1940-talet gjordes en vinkeltillbyggnad av resvirke, huvuddelen är timrad. Gården ligger norr om Åminnevägen vid skogsbrynet. Gården avgränsas av huvudbyggnaden och två uthusrader. Bostadshuset blev renoverat år 1963. Huset används numera som sommarbostad. **Huvudbyggnaden**, byggd 1930 är upptimrad på kilsten med röd locklistpanel och plåttak. Mot vägen finns en fronton, mot gården fortsätter taket över kvisten med fronton ovanför kvisten. Kvisten är öppen. Fönstren har I-karm och II-karm mot vägen med rutindelning som liknar †-karm och ††-karm. Väggen runtom ytterdörren är orange. Fähuset, höladan och härbret blev troligen uppförda i.o.m. husets flyttning från åbacken. **Uthusraden** är traditionell, grundad på stenfot med åtminstone delvis stockstomme, resten är träbyggt.

Grönkvist, Åminnevägen 98 b

Gården ligger norr om Åminnevägen på en synlig plats vid skogsbrynet. På gården finns huvudbyggnaden, två uthusrader och ett litet öppet garage. Uthusraden avgränsar gårdsplanen och formar den till en kvadrat. **Huvudbyggnaden** är L-formad. Ingången är placerad i vinkeln. Huset står på stenfot och har stockstomme, röd locklistpanel och plåttak. Fönstren har I-karm med rutindelning som liknar †-karm. Brädfodringen och fönsterlisterna är förnyade. **Den äldre uthusraden** är åtminstone delvis grundad på stenfot med stockstomme, resten är fodrad med stående brädfoder. **Det yngre uthuset** står på betonggrund.

Orre /Alnäs, ”Tåmosas” Åminnevägen 148

Gårdstunet ligger norr om Åminnevägen på en backe som stiger från ådalen. Från gården öppnar sig en vacker vy ner över ådalen. I huset finns två lägenheter, den ena bebos av ägarfamiljen och den andra används av barnen och gäster. Huset är tillbyggd 1975 med bastu och tvättstuga. På gården finns även ekonomibyggnad, bilgarage med pulpettak och ett mindre uthus. **Huvudbyggnaden**, byggd 1920 är uppförd på stenfot, med stockstomme i två våningar. Den är relativt massiv. Huset är fodrat med röd locklistpanel, i andra våningen/frontonen är panelen liggande. Mot vägen finns en bred fronton med brutet tak, mot gården en stor från vägglinjen utstående fronton med brutet tak. Mot gården finns en veranda med ingång. Lilla verandan har valmtak. I andra ändan finns ingång i tillbyggda delen som är grundad på betong med tegelfasad och pulpettak. Fönstren är utbytta i nedre våningen, de har rutindelning som liknar de ursprungliga fönstren. Andra våningens fönster är autentiska med T-karm. I övre våningen finns även mindre fönster med I-karm och ännu mindre, enrutiga fönster. Fönsterlisterna är husets smycke med snickrade detaljer med utstående vattenlist ovanpå. En **traditionell ekonomibyggnad** ligger mittemot huvudbyggnaden. Framför ekonomibyggnaden ligger ett s**tockbyggt uthus** grundat på kilad sten.

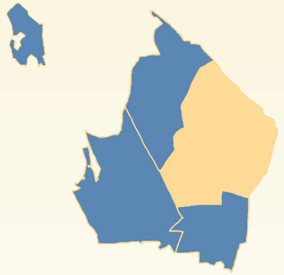
Hagman, ”Daalis”, Erkas Villas”, Åminnevägen 246

På gården som ligger vid Åminnevägen finns huvudbyggnad, en L-formad uthuslänga och lite längre bakom uthuset en till förrådsbyggnad. **Huvudbyggnaden** från 1890-talet står på en backe. Den är ett typiskt österbottniskt hus grundat på bruten sten, med stockstomme, röd locklistpanelfasad och tegeltak. Huset har en fullhög kvist mot gårdssidan som står på stenfot som p.g.a. nedförsbacken syns ordentligt och får kvisten att se ut som om den stod lägre ner än huset. Fönstren har I-karm, de är sexrutiga och liknar †-karm. Ytterdörren är utbytt, dörrfodren sjunker in från vägglinjen. Kvisten har sadeltak. **Ekonomibyggnaden** är traditionell.

ÖVERMALAX

Malaxåns ådal är som bredast över 7 km. Topografin är mycket jämn. Övermalax består av många gårdsgrupper och s.k. gränder: Alnäset, Habram, Heljoback, Havras, Helneholmen, Kalascha, Kolnebacken, Kråkbacken, Kråknäs, Langerskogen, Långåminne, Molapne, Nymansbacken, Paxal, Ribäcken, Snickaris, Stolpasgårdarna, Storbacken, Vias och Västerbränno. Bebyggelsen i Övermalax finns i huvudsak längs vägarna som korsar ådalen. Den äldsta bebyggelsen har sökt sig till kullar och skogsbrynet på de åsryggar som avgränsar ådalen på bägge sidor. Den äldsta bebyggelsen finns nära odlingsmarkerna. Byggnadsbeståndet är överallt skiktat, nytt och gammalt står bredvid varandra i täta byar. Övermalax har sitt eget lilla tätortsaktiga bycentrum i korsningen mellan Havras, Paxal och Vias gränderna med skola, församlingshem, butiker, bank mm. Som tätbebyggda delområden urskiljer sig bl.a. Paxal, Havras. och Vias. Den östra delen av Långåminne by är flack, odlingsområdet är vitt och bebyggelsen utspridd över området. Björneborgsvägen korsar spikrakt byns östra del. I byns östra del i Snickaris, på kanten av åsryggen, finns exeptionellt mycket av det gamla representativa bygnadsbeståndet bevarat, likaså i Paxal. Typiskt är att många fina gamla byggnader står tomma, eller används endast sommartid. Fasadändringar har ändrat utseendet på många gamla byggnadsgrupper. På så sätt har mycket av det gamla och autentiska byggnadsskicket gått förlorat.

Byn korsas av Ribäcken, Svinbäcken, Finnån/Långåminnebäcken och Heljobäcken som rinner till Malax å. Trädbeståndet längs Malax å och längs bäckarna hindrar ställvis sikten i det öppna landskapet. Övermalax erbjuder på många ställen vackra vyer över vida åkerlandskap.

1. Övermalax f.d. andelshandel har tagits i bostadsbruk.
2. Bäckar genomkorsar Malax på olika håll, här strömmar Storsjöbäcken
3. Storsjö har varit en tätt byggd by, som småningom har tystnat; där bor numera endast ett fåtal fastboende. Den ståtliga stenfähusruinen finns i byn.
4. Nyskiftet i Övermalax påbörjades 1883 och avslutades 1910. Stenen med denna information inhackad finns nära korsningen av Borängvägen och Storsjövägen.

Flygbild, Malax kommun

1. Xforsen vid Malaxå finns invid vägen och är således lätt att nå. Byföreningen har byggt en liten service- och grillbyggnad, miljön har utvecklingspotential.
2. Fina landskap med lador öppnar sig på många håll i Malax, här ett åkerlandskap med lador i Helneholmen.

”Helne ledvatas, Teas, Björneborgsvägen 1427

Edvard Helenelund lånade modellen till sitt hus från Nyland, där han gått i folkhögskola. Stenhuggare Sidbäck från Pörtom lade stenfoten till huset, timmermän var bröderna Törnkvist och Törn från Björkbacken i Långåminne. Det ursprungliga hemmanet är från 1764. Hemmanet delades i två delar och detta är den östra delen, Helenelund. Till gårdsmiljön hör förutom huvudbyggnaden, ett stort L-format uthus med lillstuga i långa armens gavel och tre ekonomibyggnader. Gården är välbevarad och speciell. Ovanför ytterdörren finns årtalet 1913. Vid landsvägen finns gamla grindstolpar kvar, till gårdstunet leder en gammal björkallé. På gården växer gamla björkar, lönnar, granar, syrener mm. **Mangårdsbyggnaden** är en bondgård i 1,5 våningar med stomme av stock med släta knutar. I södra änden finns en gul ingång till källaren. Gaveltrianglarna och frontonen har gul stående panel. Huset har en bred fronton mot vägen. Takfoten är prydlig med snickrade detaljer. Fönstren har T-karm, på husets långsidor är fönstren dubbla bredvid varandra. I gavlarna har fönstren TT-karm med övre delen delad i två rutor. Huset har en stor kvist mot gårdssidan. Kvisten är grundad på stenfot, fasaden är gul panel. Fönstren på kvisten har T- eller TT-karm med rutorna delade i vackert mönster. Vid åsen finns en snickrad detalj. Ytterdörren är en brun dubbeldörr, en fint snickrad spegeldörr med tre speglar. Huset har genomgått grundrenoveringar 1957 och 1979. **Uthuset** som består av fähus, stall, foderlada, redskapslider och lillstuga är byggt av Edward Helenelund 1914. Lillstugan har en liten gul kvist med ingången på sidan. Ovanför ingången finns ett smalt fönster delat i små rutor. Ytterdörren är en dubbel spegeldörr. Spannmålstorken, sädeslagret och redskapslider byggdes av E.H. på 1950-talet. Rian, som har hört till gårdstunet var byggd före 1870 och brann under kriget.

”Majlenas”, Erkus, Erkustået 11

Gården ligger i Paxal i Övermalax. Gårdstunet består av en huvudbyggnad av ovanlig modell, ett T-format uthus och en modern lillstuga. Huset är byggt på plats av Mattias Erkus 1928. **Mangårdsbyggnaden** i två våningar står på betonggrund. Huset är rektangulärt med sadeltak och valmat tak. I båda ändorna finns tvärgavlar mot två håll med avfasat sadeltak. I gavlarna finns små trekantiga frontoner. Tvärgavlarnas panel är vit högst upp, liksom lister och foder. Fönstren är indelade i två små rutor upptill och två större rutor nertill. Fönsterfodren är prydliga med fint snickrade detaljer upptill. Mot gården har huset en kvist med platt tak. Ovanför kvisten finns utgång till balkongen, men inget balkongräcke finns. Ytterdörren är modern. Balkongdörren är en vit spegeldörr med en glasruta upptill. Båda dörrarna har fönster vid sidorna. Fodren har samma detaljer som i resten av huset. **Lillstugan** är modern, byggd 1994. Färgsättningen är den samma som i huvudbyggnaden. Uthuset är T-format med vinkel mot gården. Ytterväggarna är av röd locklistpanel, taket av plåt. En del av huset är av rödtegel. Dörren är gul med långa smidda gångjärn. Foder och lister är vita.

Järvilahti , Granholmsvägen 196 a

På gården finns en äldre huvudbyggnad som troligen härstammar från början av 1900-talet, ett nyare bostadshus från tiden strax efter kriget, samt uthus och bod. Lite utanför gården finns två mindre byggnader, av vilka den ena troligen är en bastu. Det gamla **bostadshuset** i 1,5 våningar, är kortare än typiska Österbottniska hus, grundat på stenfot, stomme av stock med slätknutar, brädfoder av locklistpanel och plåttak med en skorsten av rödtegel. Mot gården finns en mutterformad kvist och mot vägen finns en fronton i mitten av huset. Huset har vita lister och foder. Fönstren har T-karm med prydliga fönsterfoder. I gaveln är fönstren dubbla bredvid varandra. Övre våningens fönster är små, kvadratiska och ligger rakt ovanför nedre våningens fönster. Fönsterfodren är likadana som granngårdens. Kvisten är i 1,5 våningar, har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Panelen är stående till fönsterhöjd, varefter liggande till åsen. Den utskjutande gaveltriangelns botten är fint snickrad. Ytterdörren är en brun dubbeldörr med ett smalt fönster ovanför. **Lillstugan** liknar huvudbostadshuset i färg och form, förutom kvisten, som är fyrkantig. Fönstren är lika, endast mot gården har fönstret †-karm med mindre smyckade fönsterlister. Stugan har en brun dubbelspegeldörr, med tre speglar i var. Runtom dörren finns smala fönster. Stugan har plåttak. **Uthuset** ligger mittemot huvudbyggnaden. Det är traditionellt, stockbyggt med rött stående ribbpanelfoder, ljusa paneldörrar, vita dörrfoder och inkapslade stockändor. Boden ligger bredvid uthuset. Den är en traditionell bod, stockbyggd med långa knutar utan foder. Fasaden är röd, dörren en gul bräddörr.

Granback, Granholmsvägen 230

Gårdstunet ligger i Granholm på båda sidor om Granholmsvägen. Huvudbyggnaden, lillstugan och uthuset åtskiljs av den genomgående vägen. Mangården står tom och lillstugan används som snickarutrymmen och uthuset som garage. **Huvudbyggnaden** har tidigare varit i två våningar och möjligtvis lite längre, men efter att två bröder som bebodde huset råkade i strid, delades huset mellan bröderna och hälften av huset flyttades till Granholmsvägen 250. Huvudbyggnaden som är från 1800-talet, är ett typiskt Österbottnisk hus, 1,5 våningar, grundad på kilad sten, stockstomme, röd stående ribbad brädfasad och tegeltak. Mot gården finns två ingångar, en fullhög mutterformad kvist och en kvist av öppen modell. På baksidan av huset finns en hög fronton, vilket är typiskt för Österbottniska hus vid kusten. Fönstren har T-karm och dekorerade fönsterfoder. I gaveln är fönstren dubbla bredvid varandra. Övre våningens fönster är små kvadrater och de ligger rakt ovanför de nedre fönstren. Lister och foder är vita. **Kvisten** är ljus i färg, med stående panelfasad till fönsterhöjd och liggande därifrån uppåt. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn, fodrad med stående panel. Ytterdörren är en ljusröd dubbeldörr med tre speglar i var. Den mindre kvisten har sadeltak med ljus gaveltriangel. Andra ytterdörren är modernare, vit med fönster i övre delen. Lillstugan i 1,5 våningar är ett stockhus med långa knutar grundat på stenfot, med sliten röd ribbad brädfasad och tegeltak. Lister och foder är vita. Övre våningens fönster på långsidorna ligger rakt ovanför första våningens fönster, de är smala rektangulära och delade i två rutor. Ovanför ytterdörren finns ett smalt fönster i två rutor. Dörren är en grön paneldörr. **Uthuset** är relativt långt med traditionella färger. Det består av fähus, hölada, och stall. Fasaden är röd stående ribbad brädpanel, dörren är grön, lister och foder är vita. En del av huset är tegelbyggt. Dessutom finns vagnslider, sjudarlada, bastu och härbre.

Tiina Sjögren

Blomberg, Gräsgårdsvägen 70

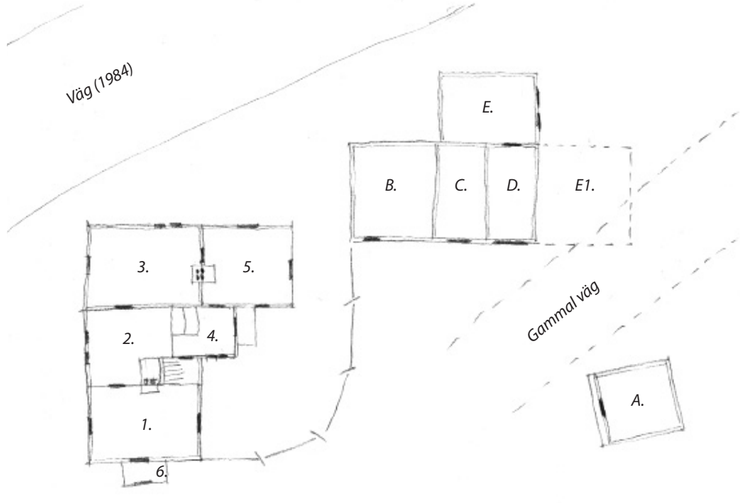
Gården vid Gräsgårdsvägen står vid skogsbrynet bredvid en åker. På gården finns en huvudbyggnad och flera uthus. **Huvudbyggnaden** är en fast del av landskapet från både Gräsgårdsvägen och Börängsvägen som ett av flera liknande äldre röda hus vid skogslinjen. Till alla gårdar leder egen rak gårdsväg från Gräsgårdsvägen. Huvudbyggnaden är en typisk Österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot, stomme av stock med långa knutar, röd locklistpanelfasad och plåttak med två skorstenar av rödtegel. Lister och foder är vita. Fönstren har T-karm vars övre del är delad i tre rutor. Övre våningens fönster på långsidorna ligger rakt ovanför första våningens fönster, de är smala rektangulära och delade i tre rutor. Kvisten är placerad mitt i fasaden på gårdssidan. Den är fullhög med turvis stående och liggande panelfoder. Fönstren på kvisten är sexrutiga. Ytterdörren är en vit dubbel spegeldörr. Två av **uthusen** på gården är stockbyggda med långa knutar. De saknar brädfodring, men är rödmålade. Dörrarna är röda, fodren vita. Båda har plåttak.

"Johanas", "Däliback", Stoor /Stoors butik, Havrasvägen 190 a

Stoors gamla butiksbyggnad står vid Havrasvägen i Havras, väster om Övermalax centrum. På gården finns även uthus och bod. Butiken på Fogde hemman i Däliback startades av Johanna och Johan Stoor, bror till Abraham, Matts och Isak, som alla var handelsmän. Butiken fick tidigt telefon och fungerade som central. Havrasvägens dragning har ändrats så att den nu löper bakom butiken då den tidigare gick framför. **Huvudbyggnaden** är ett österbottniskt hus i 1,5 våningar. Huset har tillbyggts på gårdssidan till L-form. Huset har en kvist i vinkeln mellan huskropparna och en kvist i gaveln vilken var ingång till butiken.. Kvisten har valmat tak. Fönstren har I-karm vars båda sidor är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3 så de liknar †-karm. Fönsterfodren är släta. **Uthuset** ligger i vinkel mot huvudbyggnaden. Det är traditionellt. Boden är likaså en typisk gammal bod, stockbyggd med utstående front.

Huset är nybyggt på plats ca 1869-70 av köpmannen Vilhelm Husberg från Vasa. Husberg ägde ett bränneri/bryggeri i Vasa och huset var från början byggt som bykrog. Krogverksamheten fortgick bara under ett par år, sedan har huset fungerat som lanthandel ända till 1973.

1. *Bykrogen/Butiken*
2. *Köket (gamla kontor)*
3. *Salen*
4. *Förstukvist*
5. *"Nyrummet", senare nytt kök*
6. *Butikskvist*

A. *Saltmagasinet*
B. *B. Magasinet för butikens varor*
C. *Vedlider*
D. *Hölider*
E. *Fähus, E1 Gammalt fähus*

Då huset byggdes fanns endast rummen 1-2-3. Nyrummet "5" och förstukvisten "4" tillkom 1908. Butikskvisten "6" har tillkommit i ett skede då det av skatteskäl (?) tillläts att butiker hade egen ingång,

Gamla fähuset "E1" revs och flyttades i vinkel ca 1938-39 då landsvägen breddades mellan uthuset och Saltmagasinet.

Tiina Sjögren

”Fälis Fiias”, Hallonsulovägen 69 a

Gårdstunet ligger vid Hallonsulovägen norr om Övermalax kby på en liten skogsomgärdad backe som är omgiven av åker. Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden, en lång uthusrad och en flyttbar bastu. Ägarens morfars mor Brita-Sofia Berg lät bygga huset. Under kriget bodde karelare i huset. Huset har använts som fritidsbostad sedan 1978. Huvudbyggnaden från 1914 är byggd i 1,5 våningar och grundad på stenfot med stockstomme, plåttak och röd locklistpanel på fasaden. Farstukvisten i 1,5 våningar, som också står på stenfot, är klädd med liggande panel. Fönstren har l-karm vars båda sidor är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterfodren är släta, endast vattenlisten ovanpå fönstret är utstående. Farstukvistens fönster har rutindelning som liknar T-karm, övre delens tunna spröjsar bildar ett fint spetsmönster. Övre våningens fönster på långsidorna ligger rakt ovanför första våningens fönster, de är mindre, rektangelformade och har fina mönster. Bostadshuset är typiskt för området till massa och form, lite mindre än en typisk Österbottnisk bondgård. Det har en hög sluten prydlig kvist. **Uthuset** ligger i vinkel mot huvudbyggnaden. Det är traditionellt, grundat på stenfot, träbyggt med röd locklistpanel, gula paneldörrar, vita dörrfoder. Huset har plåttak. Utedass finns i ändan av uthuset.

”Fälis Ottos”, Langerskogen, Hallonsulovägen 69 b

Gården ligger vid Hallonsulovägen norr om Övermalax kby bredvid en liten backe med skog runtom omgiven av åker. Till gårdsmiljön hör huvudbyggnaden och ett L-format uthus. Huset används som fritidsbostad. Gårdsplanen är stor. Bostadshuset och uthuset är placerat i C-form, öppna sidan fortsätter långt till vägen som svänger och avgränsar gården.

Den 1,5 våningar höga huvudbyggnaden är grundad på stenfot med stockstomme med slätknutar, tegeltak och röd stående ribbpanel på fasaden. Hörnen, blindbräden och fönsterkarmar och – lister samt dörrfoder och vattenlister är vita. Huset har ingen kvist.

Fönstren har l-karm vars båda sidor är delad i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Fönsterlistorna är smått smyckade med utstående vattenlista ovanpå och fina snickrade detaljer på varsin sida. Övre våningens fönster på långa sidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är mindre, rektangelformade med två rutor. Ytterdörren är 1,5 dörr bred vit dubbeldörr, spegeldörr med sex speglar. Ovanför dörren finns ett smalt fönster i tre rutor. Dörrfodret är smyckat som fönsterlisterna. Bostadshuset är ett typiskt torp.

Uthuset ligger i vinkel mot huvudbyggnaden. Det är L-format, grundat på stenfot, träbyggt. Färgerna är traditionella, röd stående ribbpanelfoder, gula bräddörrar, vita dörrfoder och fönsterkarmar och -listor. Huset har plåttak.

”Konschulas”, Konsulas, Kalaschavägen 3

Gården ligger i korsningen av Kalaschavägen och Malaxvägen väldigt synligt på plan mark. Gårdsmiljön innefattar den L-formade huvudbyggnaden och ett S-format uthus. **Huvudbyggnaden** från sekelskiftet 1800/1900 är relativt stor, L-formad med kvist i inre hörnet. Korta sidan är möjligtvis senare tillbyggd. Byggnaden är grundad på kilsten, har stockstomme med släta knutar och tegeltak med två skorstenar av rödtegel. Huset är fodrat med röd locklistpanel, förutom i gaveltrianglarna och frontonen där den liggande panelen är vitmålad. Lister och foder är vita. Fönstren är sexrutiga med I-karm, under frontonen är fönstret större, II-karmat och niorutigt. I kvisten har fönstren T-karm, övre delens spröjsar bildar ett fint mönster. Andra våningens fönster har samma fina mönster, de är mindre, rektangulära och ligger rakt ovanför de nedre fönstren. Fönsterfodren är dekorerade med snickrade gröna pyramidformer och utstående lister på fönstrens sidor. Kvisten har pulpettak med en spetsig fronton ovanför dörren. Uthuset har traditionellt utseende, röd locklistfasad, gröna paneldörrar med långa smidda gångjärn, vita foder och lister. De större fönstren har †-karm. Mindre fönster är placerade på varsin sida av dörrarna. Huset har slitet plåttak.

”Maras Isakas”, Kalaschavägen 17

Gården omfattar, förutom huvudbyggnaden, ett L-format uthus. Gårdsplanen öppnar sig mot vägen. Till gården leder en björkallé. **Huvudbyggnaden** är ett typiskt Österbottnisk hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot, stomme av stock med släta knutar, röd stående ribbpanel och tegeltak med en skorsten av rödtegel. I gaveltrianglarna och frontonen, som är på Malaxvägens sida, är panelen liggande. Mot gårdssidan finns en röd fyrkantig kvist med sadeltak. Kvistens ytterpanel är liggande. Lister och foder är vita. Fönstren har I-karm vars båda halvor är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är små och fyrkantiga. Fönsterfodren är dekorerade med fina snickrade pyramidformade detaljer i övre delen. Detaljerna återkommer i kvisten. Ytterdörren är en ljusblå dubbel paneldörr. **Uthuset** har traditionell utseende, röd locklistfasad, gröna paneldörrar med långa smidda gångjärn, vita lister och foder. Det är grundat på stenfot med stockstomme. Fönstren har en rutindelning som liknar T-karm. Huset har plåttak. Gårdsplanen är typisk, men som björkallén ger lite extra karaktär.

”Sommardalas”, Häggblom, Kråkbackvägen 55 a

Gården ligger synligt på norra sidan av Kråkbackvägen på plan mark. Gårdsmiljön innefattar bostadshuset, ett L-format uthus - som gör gårdsplanen fyrkantig med öppna sidan mot vägen- och närmast vägen en yngre lillstuga. Huset byggdes av makarna Ida och Viktor Sommardahl på mark som kommer från Viktors föräldrahem. På 1950-talet började sonen Ingvald bruka gården. **Bostadshuset** från 1922 är i 1,5 våningar. Mot gården finns en mutter -formad kvist. Fönstren är I-karmade och sexrutiga med prydliga fönsterlister. Detaljerna är typiska för Malaxregionen, pyramidformer och snickrade utsmyckningar på sidorna. I gaveln är fönstren dubbla bredvid varandra. Övre våningens fönster är små, rektangelformade och ligger ovanpå nedre våningens fönster. I kvisten följer fönstren nedre våningens mönster med övre delen delad i fina mönster. Kvisten är i 1,5 våningar, har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Panelen är stående till fönsterhöjd, varefter liggande till åsen. Ytterdörren är en ljusblå dubbeldörr med ett fönster ovanför. **Uthuset** har traditionell utseende, röd ribbpanelfasad, bruna paneldörrar med långa smidda gångjärn, vita lister och foder. Det är åtminstone delvis grundat på stenfot med stockstomme. Fönstrens rutindelning liknar T-karm. En del av fönstren är placerade bredvid dörren på varsin sida. Huset har plåttak.

”Huldas”, Soldattorpet på Kalaschavägen

är ett av få bevarade soldattorp i Malax.

”Masus”, Åkerback, Lilltelsarvägen 28

På tomten står ett stort L-format uthus med inbyggd lillstuga. Även en gammal ria finns bevarad på tomten. Byggnaden har renoverats med hänsyn till dess karaktär och byggnadssätt. Amanda och Vilhelm Åkerback uppförde gården 1930. **Huvudbyggnaden** är en typisk österbottnisk bondgård i 1,5 våningar. Huset har en fronton mot baksidan, vilket är typiskt för kustlinjens Österbottniska hus. Fönstren har I-karm, halvorna är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är smala med två rutor. I frontonen är fönstret liknande som nedre våningens. Under frontonen är fönstren dubbla bredvid varandra. Fönsterfodren är dekorerade med snickrade detaljer i övre delen. Kvisten är i 1,5 våningar, fyrkantig. Den är fodrad med liggande panel. Fönstren på kvisten är lika som resten av fönstren. Ytterdörren är en dubbel ljusblå paneldörr med olika breda halvor.

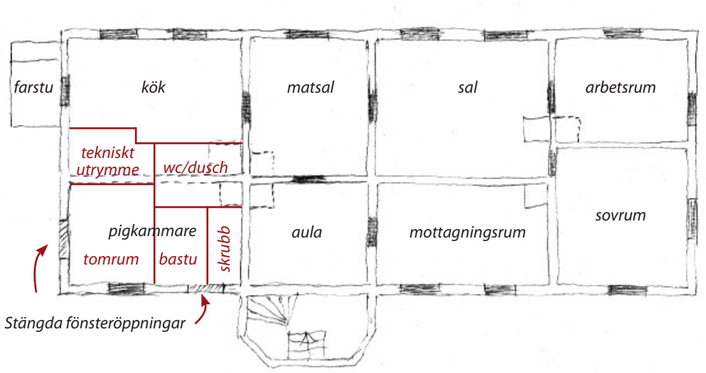

Emaus/Gärdhäll, Malaxvägen 323 a

En allé leder från Malaxvägen upp till det tidigare kapellansbostället. Gårdsplanen avgränsas på tre sidor av bostadshuset och bagarstugan samt ett uthus. Längs den fjärde sidan står hopfallna delar av en tidigare uthusrad. Bagarstugan i stock, fähuset och kärrlidret i gårdsmiljön bildar en innergård. Byggnaden är renoverad år 1953. I häradsrättens protokoll från augusti år 1900 finns nämnt att huvudbyggnaden är byggd ca. år 1845 och innehåller bl.a. bagarstuga. Detta betyder att separat bagarstuga och drängstuga är från början av 1900-talet. Häradsrätten beslöt nämligen att dräng och bagarstuga skulle byggas skilt. Huvudbyggnaden liknar typisk österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, är grundad på stenfot, med stomme av stock med långa knutar. Fönstren har I-karm vars bägge halvor är delade i tre rutor.

Den gula kvisten med vita detaljer vid huvudingången är byggd i två våningar, hörnen är avfasade så att kvisten har fem sidor mot gården. I fasaden till vänster om kvisten finns en vit spegeldörr som både saknar trappa framför och kvist. Vid gaveln har byggts en rektangulär liten kvist med valmat tak. Kvistens ingång är från sidan, från gaveln leder en dörr till husets källare. Den gulmålade kvisten har både vertikala och horisontella panelfält, liksom den stora kvisten.

I samband med storskiftet avskildes mark på gränsen mellan de båda ådalbyarnas skogsmarker. Där grundades Emaus Kapellansbol 1777. Huset har varit kaplansboställe innan Vasa Elektriska hyrde huset av församlingen några år. År 1969 såldes huset på auktion. Dateringen av byggnaderna är osäker. Restaurering av ”bagarstugan” hör till ägarens framtidsplaner.

Tomtbacka, Molapnevägen 249

Gårdstunet består av ett litet torp och ett uthus. **Bostadshuset** från år 1908 är i 1,5 våningar, av stock med långa knutar, fodrat med röd locklistpanel. Taket är klätt med plåt. Lister och foder är vita. Fönstren har l-karm, halvorna är delade i två rutor med proportionerna 1/3 och 2/3. Övre våningens fönster på husets långsidor ligger ovanför de nedre fönstren, de är små, tvårutiga. Huset har ingen kvist. Ytterdörren är en ljus dubbel spegeldörr. Huset är permanent bebott.

Nylund: Paxalvägen 2 b

På gården finns huvudbyggnaden som är köpt och flyttad till nuvarande plats 1922. Den 1,5 våningar höga **huvudbyggnaden** har stockstomme och är grundad på stenfot. Farstukvisten, som också står på stenfot, i 1,5 våningar är klädd med stående panel till fönsterhöjd, varefter liggande panel. Lister och foder är vita. Fönstren har T-karm vars övre del har fina dekorationer. Fönsterfodren är dekorerade, övre och nedre fodren är fint formade. Farstukvistens fönster är likadana. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är mindre, rektangelformade och har fint mönster. Fönstren är bytta. Bostadshuset är typiskt för området till massa och form, lite mindre än en typisk österbottnisk bondgård, den har en hög prydlig kvist. Kvisten är typisk för Malax regionen, mutter- formad. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Ytterdörren är en grå dubbel paneldörr med ett smalt fönster ovanpå. **Uthusraden** är traditionell, timrad på 1920-talet med röd locklistpanel, plåttak. Dörrarna är ljus gråa med långa smidda gångjärn. Uthusraden består av bl.a. härbre, redskapslider, vedlider, fähus/hölada, häststall och tvättstuga/bastu. I andra gaveln, närmast huset, finns ett skydd med pulpettak som garage.

Justus, Paxalvägen 39

Gårdsplanen avgränsas av huvudbyggnaden från 1918 och en S-formad uthusrad. Huvudbyggnaden är under renovering, renoveringen görs med hänsyn till husets historia. **Huvudbyggnaden** är i form och massa ett österbottniskt hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot, stomme av stock med slätknutar. Fasaden har ljus liggande panel och plåttak. Fönsterkarmarna är vita, - övriga lister och foder är ljusbruna. Fönstren har T-karm. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är mindre, dekorativa. I kvisten som ligger på gårdssidan har fönstren också T-karm, deras övre del är dekorativa. Fönsterlisterna är smyckade med finsnickrade detaljer typiska för Malaxregionen. Kvisten är i 1,5 våningar, en mutter–formad kvist med sadeltak. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. Ytterdörren är grön, en dubbel spegeldörr. **Uthuset** har byggts om till snickeri och förråd.

”Handels”, Storgård / Storlund, Paxalvägen 46

Gården av gränsas av huvudbyggnaden, ett L-format uthus och en lillstuga. Huvudbyggnaden, som tidigare fungerade som butik, uppfördes av Isak Stoor 1908. Huset har haft en ingång från vägen. Tidigare ägarens farfar Isak Stoor har byggt huset som bostad och butik. Isak Stoor startade butiksrörelsen som övertogs av sonen Arvid. Verksamheten tog slut på 1970-talet. **Huvudbyggnaden** är till form och massa ett österbottniskt hus i 1,5 våningar, grundat på stenfot, stomme av stock med släta knutar. Fasaden är ljus, med turvis stående och liggande panel. Lister och foder är mörkbruna. Mot vägen finns en fronton. Fönstren har †-karm. Fönstret i frontonen har ††-karm. Fönsterfodren är dekorerade med finsnickrade detaljer typiska för Malaxregionen. Vattenlisten ovanför fönstren är rätt utstående, sidolisterna fortsätter lägre än fönstren. Kvisten är i fullhög med balkong i övre delen. Balkongen är gömd bakom träfoder. Till ytterdörren leder trappor från båda sidorna. Ytterdörren är omgiven av fönster. Den mörkbruna delen har möjligtvis varit ljusare förut. **Lillstugan** i 1,5 våningar är klädd med locklistpanel och står på betonggrund, taket är av plåt. Fönstren är sexrutiga, dörren en gul dubbeldörr med fönster i övre delen. **Uthuset** har traditionella färger, röd locklistpanel, vita detaljer. Dörrarna är röda, taket av plåt.

”Udellas”, Udell, Paxalvägen 71

Huset finns på norra sidan av Paxalvägen i Paxal. Det är numera obebott. På gården finns ett bostadshus och ett långt uthus. Huvudbyggnaden byggdes 1933 av Elis Udell när han kom tillbaka från Amerika. Den hade ritats 1930 av hans bror Jan Udell, som blev kvar i Amerika. Ett nytt bostadshus byggdes på gården bredvid 1969-70. Elis Udell var fångförare före kriget och häkte fanns i andra våningen i huvudbyggnaden. **Huvudbyggnaden** står på betonggrund, den har trästomme och plåttak. Fasaden är ljus, locklistpanel bekläd. Fönsterkarmarna är vita och röda, fönsterlister, dörrfoder och knutbräder är ljusbruna. Fönstren är 6- eller 9-rutiga med †-karm eller ††-karm. Fönsterlisterna är dekorerade med utstående övre vattenlister. Huset har en öppen kvist mot gårdssidan med en balkong ovanpå. Dörrarna är röda spegeldörrar.

”Sagg Jåssas”, Sved, Paxalvägen 123

Gårdstunet avgränsas av huvudbyggnaden, ett L-format uthus, lider och ett till uthus som numera fungerar som garage. Ägarens farfarsfar Johannes Sved byggde huset. Huset delades upp i två lägenheter av två av Johannes barn på 1940-talet. Nuvarande ägaren flyttade in i huset 1994 och fortsätter efter generationsväxlingen att bruka jorden som hör till gården. **Huvudbyggnaden** från 1929 är i två våningar, grundad på stenfot, har stomme av stock med släta knutar, klädd med röd locklistpanel. Gaveltrianglarna har vit liggande panel. Huset har två höga frontoner mot vägen. Fönstren är moderna med I-karm och rutindelningen som liknar †-karm. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är mindre med dekorativa mönster. I frontonen är fönstren likadana som de nedre fönstren. I kvisten är fönstrens övre del dekorativa. En del av fönstren har flyttats bredvid varandra. Fönsterfodren är dekorerade med detaljer typiska för Malaxregionen. Fönsterfodren är utbytta med detaljer enligt gammal modell. Fasaden är förnyad i sin helhet. Huset har en relativt stor kvist med sadeltak mot gårdssidan. Huset har haft två ingångar i kvisten, som nu är ombyggd i sin gamla, mutter – form. Kvistens gaveltriangel är rak utan hörn. **Uthusen** är traditionella.

”Päris Hannesas”, Malmberg, Perjusvägen 10

Efter storskiftet flyttades många gårdar bort från den en gång så tätt bebyggda ådalen i Övermalax; senare har flera av de kvarvarande gårdarna rivits. En av de gamla gårdarna står dock kvar med sina uthus. Till gården hör huvudbyggnad, fähus, bod och ett L-format uthus grupperade kring en fyrkantig gårdsplan. **Huvudbyggnaden** är antagligen från 1800-talet. Förändringar och reparationer har gjorts 1907 och 1956. Fram till 1992 var huset bebott, sedan användes det som fritidsbostad, men är nu på nytt permanent bostad för en familj. Den är i två våningar och grundad på stenfot, har stomme av stock med långa knutar, röd locklistpanelfasad och plåttak med två skorstenar. Vid takfoten finns ett fält med liggande panel som delas i rutor med vit stående bräder. Huset ser ut att ha höjts någon gång i tiderna. Mot gårdssidan finns en röd mutter–formad kvist grundad på stenfot och med sadeltak. Kvisten har liggande panel. Kvistens gaveltriangel är vit, rak utan hörn. Lister och detaljer är vita. Kvistens fönster har T-karm vars övre del är fint spröjsat. Ytterdörren är en vit-röd dubbel spegeldörr. **Uthusen** är traditionella. Fähuset är grundat på stenfot, stockbyggt med släta knutar, delvis fodrat med röd locklistpanel. Paneldörrarna har långa smidda gångjärn. Foder och lister är vita. **Fähuslängan** byggdes 1907 och var i bruk till 1997. Stallslängan kan ha byggts 1908-1910, men det är inte säkert, och den var i bruk till 1979.

Boden användes som lager för säd och mjöl till slutet av 1980-talet. Boden är i stock, fodrad med röd ribbpanel med vita dörrfoder. Dörren är en ljus bräddörr med ursprungligt lås. Alla uthusen har plåttak. Gården på Perjusvägen 10 är den enda bevarade av de tre som blev kvar efter utflyttningarna från gränden 1907.

”Baddasch Gustas”, Fleming, Ribäcksvägen 6

På tomten finns huvudbyggnaden och ett uthus. Renovering har varit på gång åtminstone sedan 1983 och huset har nyligen målats i en grannare röd färg. Brädfodringen är förnyad.

Huvudbyggnaden från 1920 är en typisk österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot, stomme av stock med släta knutar. Huset har en fronton mot vägen, vilket är typiskt för kustlinjens österbottniska hus. Fönstren är 6- och 9-rutiga med †-karm eller ††-karm. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är små kvadrater, dekorativa. I frontonen är fönstret liknande som nedre våningens. Fönsterlisterna är dekorerade med snickrade detaljer i övre hörnen. Kvisten är i 1,5 våningar, har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Den är fodrad med liggande panel. **Kvistens** gaveltriangel är rak utan hörn. Fönstren på kvisten är 6-rutiga. Övre fönstren har delats i rutor med fina mönster. Ytterdörren är utbytt.

Björkkvist, Snickarisvägen 62 b

Gården ligger i Snickaris ”Bjärkbacka”, på västra sidan av Snickarisvägen på en backe. Det är en av två större gårdar bredvid varandra. Gårdsplanen avgränsas av huvudbyggnaden och två uthusrader. Lite lägre på backen finns en nyare gård med sina uthus. Ägarens morfar, snickaren Erik Vilhelm Båtman, har byggt huset. Ena delen av huset fungerade som snickeriverkstad och andra delen som bostad. På 1930-talet tillbyggdes förstukvistarna och gården gav utrymme för två familjer. **Huvudbyggnaden** från 1890 är en dekorativ österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot. Huset har en fronton mot baksidan. Mot gårdssidan finns två fullhöga kvistar som leder in till varsin bostad. Fönstren har I-karm, båda halvor har två rutor med proportioner som liknar †-karm. Övre våningens fönster på långsidorna ligger ovanför första våningens fönster, de är små, tvårutiga. I frontonen är fönstret liknande som nedre våningens. Fönsterfodren är släta. Kvistarna är fyrkantiga med sadeltak. Båda är grundade på betong och de är fodrade med röd locklistpanel. Fönstren på kvistarna är dekorativt delade i rutor och fönsterfodren är smyckade med gula och vita snickrade detaljer. Ytterdörrarna är breda pardörrar, gula spegeldörrar med tre och sex speglar. Dörrarna är omgivna av fönster. **Uthusen** är traditionella, grundade på kilsten och betong, de har stockstomme, röd locklistpanel och plåttak. Dörrarna är gula paneldörrar, dörrfodren är vita. Lister och foder är vita. De vackra ytterdörrarna och fönsterdekorationerna på förstukvistarna är gjorda av snickarbröderna Johannes, Otto, Vilhelm och Viktor Tuure. Liknande dekorationer återfinns på andra ställen både i Långåminne och nere i byn.

Thuring, Snickarisvägen 62 a

Gården inramas av huvudbyggnaden, två uthusrader på ena sidan och lillstuga, bod och uthus på andra sidan. Lillstugan som också är från 1800-talet renoverades senast 1980 av Johan Isak Törnkvist.

Huvudbyggnaden är en typisk Österbottnisk bondgård i 1,5 våningar, grundad på stenfot, stomme av stock med utknut, röd locklistpanel och plåttak. Detaljerna är vita. Huset har en fronton mot baksidan, vilket är typiskt för kustlinjens Österbottniska hus. På gårdssidan finns också en fronton ovanför kvisten. Fönstren har I-karm vars båda halvor är delade i tre rutor. Övre våningens fönster är små, tvårutiga. I frontonen är fönstret samma som nedre våningens. Kvisten har fem väggar mot gården med fönster på varje sida. Kvisten har valmtak. Den är fodrad med turvis stående och liggande ljus panel. Fönstren har T-karm med dekorativ övre del. Fönstrens övre del är fint spröjsade. Ytterdörren är 1,5 dörr bred dubbelspegeldörr med tre och sex speglar. **Lillstugan** av stock har en förhållandevis stor fullhög kvist med sadeltak. Ytterväggarna är fodrade med röd plåt, gaveltrianglarna har vit liggande panel. Lister och detaljer är vita.. Kvisten är fodrad med stående och liggande röd panel. Fönstren är sexrutiga med I-karm, mot gårdssidan finns ett modernt fönster. Kvistens fönster är dekorativt spröjsade.

Stora uthusraden, den närmast huvudbyggnaden är byggd i trä med locklistpanelfasad, förutom fähusdelen som är av rappat tegel. Dörrarna är gula bräd- och paneldörrar med vita foder. Detaljerna är vita. Andra uthuset följer samma färger. Det är stockbyggt på stenfot, endast delvis träfodrat. Uthusen har plåttak. Uthusen mittemot har samma färger i fasaden. Ena boden har plåttak, den andra tegeltak.

DEL III FRAMTID

7 KULTURMILJÖVÅRD

Åstränder, gårdstun och vägkante

Ett öppet och enhetligt odlingslandskap som präglas av århundraden lång odling är en värdefull kulturmiljö. Odlingsmarkera i Malax finns i huvudsak i ådalar och längs bäckar. Trädbestånd

Malax ådal kan nästan till hela sin längd urskil-jas i det flacka odlingslandskapet som ett trädbevuxet slingrande randområde. Odlingsmarker som gränsar till åstranden har traditionellt varit öppna och vyerna har ofta varit betydligt vidare än de är numera. Efter att avbetningen av strandzonen upphört och strandskog vuxit upp har vyerna blivit mera slutna, landskapet har krympt och vyerna mot den motsatta stranden har på många håll vuxit igen.

Landskapsvård behövs, röjning och vård av landskapet bör ändå utföras kontrollerat. Vattendragens randzoner är viktiga skyddszoner mellan vattnet och odlingarna. Trädbestånden binder näringsämnen och jordmån. Randzonerna är viktiga även för naturens mångfald. Men å andra sidan har vyerna mot motsatta stranden vuxit igen. Genom att utgående från en uppgjord plan röja buskage och sly kan man ändå öppna upp fina vyer för en vandrare. Skogar längs vägarna, strandskogar och skogar som växer uppe på höjder är speciellt viktiga ur landskapssynpunkt.

Åkrarnas randzoner, öppna diken, skogsöar och enskilda träd är värda att bevaras. Röjningen bör planeras utgående från en mera omfattande helhetsplan som även tar hänsyn till landskaps- och naturvärden. Det är glädjande att här och där i Malax se att röjning skett längs ån. Tillväxten är dock snabb och arbetet borde göras regelbundet.

Man ser ofta landskapet från vägen, och därför är landskapen som öppnar sig längs vägarna viktiga. En snygg bymiljö är ett tilltalande visitkort, välskötta gårdstun och bakgårdar ger positiva signaler och är en viktig del av det gemensamma landskapet. Ödegårdar börjar man med tiden se som en fläck i landskapet. Byggnader som börjar bli i dåligt skick bör repareras.

Ett enhetligt, eget och välplanerat uttryck på buss-väntkurar, staket och skyltar, postlådor etc. ger en positiv bild av området.

JULKISIVUJEN KORJAUS

Fasadrenovering

Då man byter ut hela fasadens brädfodring, blir förändringen ofta iögonenfallande. Det kan vara svårt att hitta likadana bräder eller så nöjer man sig med ohyvlade bräder. Byggnadens karaktär förändras betydligt, och man kanske inte längre ser om byggnaden är ny eller gammal

Det kan numera vara svårt att få tag på kvalitativ, långsamt vuxen trävara. Det lönar sig alltså att bevara så mycket som möjligt av den gamla brädfodringen. Oftast lönar det att endast förnya delar av brädfodringen, vanligen nertill och alltid sträva till att använda likadana bräder som de gamla. Man bör komma ihåg att lister, fönsterfoder, takkantbräder etc. alltid görs av hyvlat material. På marknaden finns plåt-, aluminium- och vinylskivor som imiterar brädfodring i trä. Användningen av oäkta material är inte att rekommendera, de är inte lämpliga att fodra en gammal byggnad med. Fasadens utseende förändras och det minskar byggnadens värde. Det finns heller ingen erfarenhet av hur dessa material fungerar i längden på ett gammalt hus. Man bör också komma ihåg att byte av fasadmaterial alltid kräver lov av byggnadstillsynsmyndigheten.

Fönsterfoder, hängbräder etc. borde alltid göras av hyvlat virke. Ett ohyvlat bräde framträder i fasaden till vänster i bild.

Målning och färgsättning

Då man funderar på fasadmålning lönar det sig att utnyttja all den information som döljer sig i de olika lagren på husväggen. Vilken färg och vilka målarfärger harmonierar med byggnadens stil och ålder? Det är också viktigt att känna till målarfärgens egenskaper, hur den åldras, skyddar och andas.

- Äkta oljefärg kritas och smulas då den blir gammal. Alkydfärger och latex lossnar i stora flagor.
- Då man rengör väggen inför målningen får man inte skada träytan eller listningarnas profiler. Att använda sig av sandblästring eller vinkelslipmaskin är förkastligt.
- Man kan studera de gamla byggnadernas färger under målfärgslagren. Färgen är i enlighet med byggnadens karaktär och tidpunkt då byggnaden brädfodrats. Huvudbyggnaden avviker ofta till sin färgsättning från de övriga byggnaderna, den har ofta en ”förnämare” färg än gårdsbyggnaderna som vanligen är rödmyllade.
- Rödmylla, slamfärg, är fortfarande ett oöverträffat medel att behandla ohyvlade bräder med. Målfärgen andas och den är lätt att måla på nytt. Målfärgen är förmånlig och man kan koka den själv, receptet får man från facklitteraturen. Rödmyllan fäster dock inte på en yta som redan behandlats med annan målfärg.

Vid färgsättningen av byggnaderna borde man sträva till ett enhetligt bylandskap. I ett öppet landskap borde man undvika att använda vit färg som huvudfärg och hålla sig till mellankulörer som anpassar sig till landskapet. Traditionell rödmyllefärg är fortfarande att rekommendera, speciellt på gårdbyggnader.

Medvetenheten om det äldre byggnadsbeståndets värde och de rätta renoveringsmetoderna har ökat, men ännu görs det förändringar som minskar byggnadens värde, onödiga reparationer utförs och det används material som inte är förenliga med byggnadens stil (bl.a. nya fönster och brädfoder, takmaterial, tjock yttre tilläggsisolering). I framtiden borde man allt mer fästa uppmärksamheten vid kvaliteten på renoveringsbyggandet, att styra återställande reparationsåtgärder (bl.a. återställa fönsteröppningar), bevarandet av bostadshusens interiörer, samt på att utveckla de gamla bebyggda områdenas enhetlighet.

Plast- och alkydfärger hindrar fukten i konstruktionen från att avdunsta och åldras genom att lossna i fula flagor. Alkydfärgen bildar en hård hinna, som flagnar då den åldras. Plastfärgen bildar en hinna som lossnar i strimlor.

Traditionella linoljefärger andas och åldras vackert genom nötning. Linoljefärg nöts småningom genom att den kritas. Riktigt gammal linoljefärg påminner om slamfärg.

FÖNSTER

Fönstren har alltid varit känsliga för modeströmningar; deras form och detaljer vittnar om husets historia, om tidpunkter för byggande och förändring. Fönstren är en av fasadens viktigaste delar.

För fönstren gäller samma regel om för byggnader allmänt: Ju äldre fönster, desto sannolikare är kvaliteten hög och desto större är dess byggnadshistoriska värde. Gamla fönster är omsorgsfullt gjorda av utvalt tätvuxet trävirke, som har en hållbarhet som inte alls kan jämföras med dagens trävara. Ytbehandlingarna är gjorda med traditionella färger. Ett välskött gammalt träfönster är långlivat och även om det har vanvårdats kan det vanligtvis repareras. Oftast är renovering ett bättre alternativ än byte. Du kan renovera ett träfönster själv, anvisningar finns det gott om i facklitteraturen, eller så kan du gå på fönsterrenoveringskurs. Det finns även professionella fönsterrenoverare att tillgå. Aluminium och plastfönster är främmande för ett gammalt hus.

Fönster som flyttats inåt och rätats upp så att de står i lod i samband med tilläggsisolering, förändrar husets ursprungliga karaktär likaväl som moderniserade fönsterformer.

Att tilläggsisolera en genomsläpplig konstruktion kräver återhållsamhet, genom att öka tjockleken på isoleringen kan överlopps fukt lätt kondenseras inne i konstruktionen. Byggnadens arkitektoniska värde minskar också då man förändrar husets utseende.

ARKEOLOGI

VÅRD OCH SKÖTSEL AV FASTA FORNLÄMNINGAR

Satu Mikkonen-Hirvonen, arkeolog

Med skötsel av fornlämningar avses landskapsvård av fornlämningar och deras närmaste omgivning. Skötselns främsta mål är att skydda fornlämningar och bevara kulturlandskapets mångformighet men också att utveckla och befrämja hållbar användning av dessa objekt. Skötseln inleds med grundläggande iståndsättning som innefattar gallring av trädbestånd, buskage och undervegetation på fornlämningsområdet för att få fram eventuella konstruktioner. I landskapsvården beaktas fornlämningen som en helhet, där konstruktioner, terrängformationer och områdets växtlighet styr det praktiska vårdarbetet.

Vid skötsel av fornlämningar är det viktigt att den påbörjade skötseln kan fortsätta regelbundet. Underhållande vård innebär i allmänhet årligen återkommande röjning av sly och annan växtlighet. För många större fornlämningsområden rekommenderas den naturligaste eftervården, dvs. användning som betesmark, men nuförtiden kan detta sällan ordnas. En fornlämning och dess närmiljö är en levande och ständigt förändrlig helhet; syftet med skötseln är inte att frysa landskapet på en viss tidsnivå, utan att få fram konstruktioner och spår från olika tidsperioder.

Allmänhetens intresse för det arkeologiska kulturarvet har klart ökat under de senaste åren. Ett syfte med skötseln av fornlämningar är att göra fornlämningobjekten kända och möjliggöra deras mångsidiga och ändamålsenliga användning. Ökande besökarmängder ställer nya krav på och ger nya utmaningar för skötseln: objektet borde ständigt hållas snyggt och representativt, dessutom borde där finnas vägvisare och skyltar. Även i Finland finns det några fornlämningsobjekt där besökarmängderna blivit så stora att slitaget på områdets terräng är mycket kraftigt. Även vandalism förekommer. Genom regelbunden skötsel uppdagas problemen genast och kan också åtgärdas tillräckligt snabbt. Vårdade fornlämningar är mångsidiga besöksmål som kan utnyttjas i undervisning, inom turism och för rekreationsändamål.

Enligt lagen hör skyddet, forskningen och vården av fornlämningar till Museiverkets uppgifter (tilläggsinfo: www.nba.fi). Fornlämningsvården kan även utföras av markägare och olika föreningar. Det är möjligt att finansiera skötseln t.ex. genom lantbrukets miljöstöd. Man kan också söka bidrag från Museiverket för landskapsvård av fornlämningar. Museiverket kan på anhållan överlåta skötseln av en fornlämning till annan part, t.ex. en hembygds- och/eller naturskyddsförening eller kommun. Innan vårdtillstånd ges skall sökanden uppgöra en vårdplan för objektet. För vården skall också erhållas markägarens tillstånd. Eftersom fornlämningar är oersättliga och unika kommer skyddet och bevarandet först i prioritetsordningen när användningen av objektet planeras. Museiverket och landskapsmuseerna ger gärna anvisningar och råd gällande val av vårdobjekt, uppgörande av vårdplan och praktiskt vårdarbete.

Fornlämningsområdet i Kalaschabrännan

Österbottniska fornforskningssällskapet tog 2013 initiativ till att bättre synliggöra fornlämningsområdet i Kalaschabrännan år 2014. En informationstavla för platsen och röjning på området har gjorts i samarbete med Malax museiförening och Malax församling, som äger området. Genom röjning under hösten har områdets tre stora gravrösen frilagts och passager öppnats mellan rösena. Malax församling skötte om röjningen. Under hösten markerades även områdets 6 skålgropsstenar. Området är lättillgängligt via en gångstig ända fram till det mittersta gravröset. Tanken är att samarbetet fortsätter så att skyltning till området och dess sevärdheter görs.

FORNLÄMNINGAR OCH SKOGSBEHANDLING

Kaisa Lehtonen, arkeolog

Största delen av Malax arkeologiska kulturarv är beläget i skogar, vilket är en utmaning även för traktens skogsägare och andra aktörer. Skydd av fornlämningar och skogsbehandling går i allmänhet att passa ihop med tämligen små åtgärder. Lagen om fornminnen har tolkats så att trots att själva fornlämningsobjektet är fredat, är den rådande markanvändningen i dess omgivning, t.ex. skogsbruk, tillåten. Skogsbrukets åtgärder får dock inte skada fornlämningens struktur eller spräcka markytan. I praktiken har skogsägare eller annan aktör som planerar avverkningsåtgärder, exempelvis skogsvårdsförening eller skogsbolag, sålunda skyldighet att före inledande av skogsarbeten utreda huruvida det inom avverknings- eller beskogningsområdet finns från tidigare kända fasta fornlämningar. Kravet om beaktande av fornlämningar ingår också i skogscertifieringskriterier.

Lag om fornminnen (295/63) fredar alla fornlämningar automatiskt utan särskilt fredningsbeslut. En del fornminnen kan observeras utan svårigheter i terrängen, men ofta är de osynliga under mossa och annan vegetation eller t.o.m. intäckta i jorden. Uppgifter om alla för närvarande kända fornlämningar finns i det riksomfattande fornlämningsregistret som Museiverket upprätthåller: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/ rekisteriportaali/portti/default.aspx

I fornlämningsregistret har alla fornlämningar minst en punktformig objektkoordinat. Pro-

Planerar du åtgärder i skogen, kan du undvika större skador genom att följa direktiven nedan:

1. *Kontrollera i Museiverkets fornlämningsregister, att man inte känner till några fasta fornlämningar på avverknings- eller föryngringsområdet eller i dess omedelbara närhet. Observera att fornlämningens omfattning kan vara mycket större än koordinatpunkten i registret. Läs därför också noggrant igenom objektbeskrivningen.*
2. *Märker du eller känner du till att det på området finns fornlämningar eller objekt som kan misstänkas vara sådana, kontakta landskapsarkeologen vid Österbottens museum för korrekta handlingsdirektiv. Om planerade skogsbehandlingsåtgärder på fornlämningsområdet skall alltid överenskommas i god tid med den myndighet som svarar för skydd av fornlämningar.*
3. *Kontrollera att information om fornlämningen också når entreprenören eller skogsmaskinsföraren som utför arbetet.Entreprenören svarar för att planerarens direktiv följs. Det är rekommendabelt att fornlämningen märks ut i terrängen innan avverkningen eller jordbearbetningen inleds.*
4. *Kontrollera att informationen om fornlämningen inte bryts av mellan avverknings- och skogsföryngringsåtgärderna.*

blemet ur skogsbehandlingens synvinkel är ofta här att fornlämningen kan vara märkbart större än en punktkoordinat. Dessutom är det typiskt för skogsmönster i Malax, i likhet med hela Österbotten, att de ofta bildar långsmala remsor, varvid en exakt lokalisering av fornlämningar t.ex. i samband med avverkningar och beskogningar är mycket besvärligt. I Malax är läget gällande fastställelse av gränser för fornlämningar dock tämligen gott; tack vare de fornlämningsinventeringar som gjordes åren 2009-2010 speciellt inom skogsområden har närapå alla fornlämningar i Malax nu en områdesavgränsning.

Vad gäller fornlämningar är egentliga gallringar sällan särdeles problematiska. Avverkningar kan i allmänhet genomföras planenligt, om maskiner inte körs över synliga konstruktioner och markytan ej heller i övrigt spräcks. Inom fornlämningsområden kan skogsföryngringsåtgärder, som i Österbotten ofta förutsätter någon form av bearbetning av skogsgrunden, dock vara problematiska. Största delen av skador på fornlämningar förorsakade av skogsbruksåtgärder sker i samband med jordbearbetning, t.ex. harvning eller stubbrytning. Bearbetningen leder i allmänhet till att objektet förstörs delvis, i vissa fall helt. I synnerhet objekt som ligger under markytan ställer till problem, emedan avgränsning av fredat område och givande av bearbetningsdirektiv utan undersökning ofta inte är möjligt. Tumregeln här är att all jordbearbetning inom fornlämningsområdet är förbjuden.

Planläggning och markanvändning

Kommunerna har en betydande roll då det gäl- ler skötseln och utvecklingen av kulturmiljön. Bevarandetavbyggnaderochmiljötryggasbäst genom general- och detaljplaner som uppgörs i kommunerna. Syftet med generalplanen är att i allmänna drag styra samhällsstrukturen och markanvändningen i kommunen eller en del av den samt att samordna funktionerna. Gene- ralplanen styr detaljplanläggningen och annan mera detaljerad planering. Detaljplanen styr byg- gandet i tätort tillsammans med författningar gällande markanvändningen. Landskapsplanen styr planeringen av markanvändningen i kommunen, den utarbetas av landskapsförbundet och fastställs av miljöministeriet. I egenskap av en plan som fastställts av staten har landskapsplanen en särskild betydelse som samordnare av riksomfattande, regionala och lokala mål.

Kommunerna förutsätts värna om sin kulturmiljö i enlighet med internationella avtal, rekommendationer och lagstiftningen i det egna landet. En utmaning för planläggningen utgörs också av att sakkännedomen i kulturmiljöfrågor är utspridd över flera intressesfärer. I Närpes är det stadsstyrelsen som svarar för beredning av planläggningen och som planerare fungerar i regel stadens personal som svarar för markanvändningen; en del av planerna görs som konsultarbete. Planläggningen styrs bl.a. av Södra Österbottens ELY-central, Österbottens Museum, Österbottens förbund och Museiverket. Varje kommuninvånare har också möjlighet att påverka planen genom att ge sin skriftliga åsikt eller delta i diskussionsmöten.

Innan en plan uppgörs skall byggnadsbestån- dets och miljöns särdrag i området utredas ge- nom inventering. I planer och projekt som rör markanvändningen skall utredas hur förverkligandet påverkar den byggda miljön. I planer kan direktiv ges och bestämmelser utfärdas för bevarande av värdefulla särdrag. Kulturmiljön skall betraktas som en helhet i vilken nybyggen sammansmälter på bästa möjliga sätt. Genom direktiv om byggnadssätt styrs nybyggnation och grundrenovering samt placeringen av och utseendet på byggnader bl.a. gällande material, färgsättning och taklutningsvinkel.

Markanvändning och byggande i kommunerna styrs med planläggning och byggnadsordning. Markanvändnings- och bygglagen (MBL) som trädde i kraft år 2000 tillämpas vid planering och användning av områden samt vid byggande. Markanvändnings- och bygglagen är likaså ut- gångspunkten för upprätthållandet och skyd- dandet av byggnadsarvet och kulturlandskapet. Lagens allmänna syfte är att reglera områdesan- vändningen och byggandet för att på det sät- tet skapa förutsättningar för en bra livsmiljö och främja en ekologiskt, ekonomiskt, socialt och kul- turellt hållbar utveckling. Målet är också att till- försäkra alla en möjlighet att delta i beredningen av ärenden och att säkerställa att planeringen är högklassig och sker i växelverkan, att det finns tillgång till mångsidig sakkunskap och att det ges öppen information om de ärenden som behandlas (MBL 1 §).

De riksomfattande mål för områdesanvändningen som statsrådet godkänt preciserar lagens allmänna syfte, målen för planeringen av områdesanvändningen och kraven på planernas innehåll ur ett riksperspektiv.

Planeringssituation 31.12.2014

Berndt Simons, lantmäritekniker

Strandgeneralplanen som omfattar kommunens alla havsstränder är godkänd 1996 och kommer även att revideras inom en snar framtid. Delgeneralplaner finns uppgjorda för Yttermalax, Övermalax och Petalax ådalar samt Bergö by. Därtill finns två delgeneralplaner för havsnära boende Yttermalax/Petalax Södra delen och Yttermalax Norra delen. För Yttermalax, mellersta delen och Bergö havsnära boende har kommunfullmäktiges godkännande behandlats i hfd och upphävts. Beslut om revidering av Ytter- och Övermalax, Petalax och Nyby samt Bergö byar har gjorts. Revideringen har påbörjats i Ytter- och Övermalax 2013.

De första detaljplanerade områdena har uppgjorts över Yttermalax centrum och industriområde 1969. 1988 uppgjordes ny detaljplan över Pixne bostads- och idrottsområde och senare en utvidgning 2000. En större revidering över centrumområdet genomfördes 1990 - 1992. Åminne hamn- och fritidsområde område planerades 1992 och utvidgdes med Åminne Kolonilottsområde 1992.

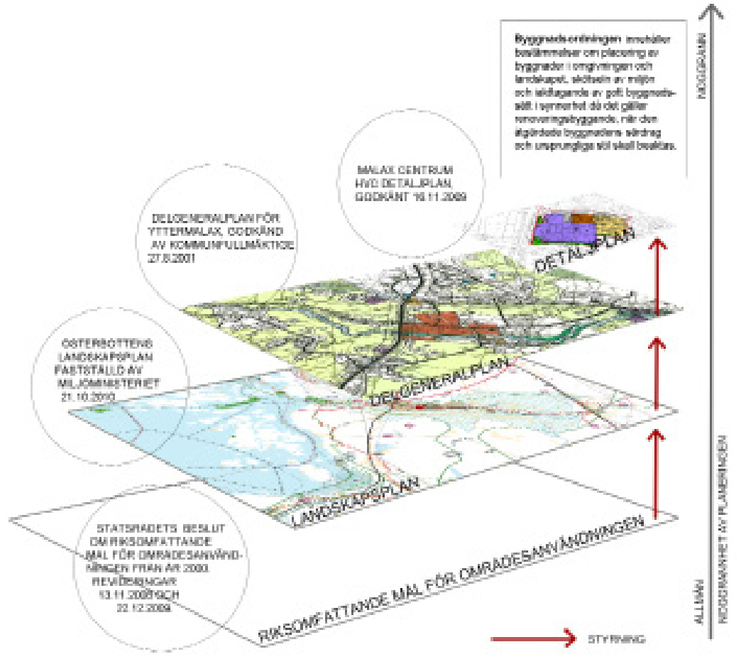
Likaså har de första detaljplanerna i Övermalax centrum områden uppgjorts samtidigt 1969. Områdena mellan Ytter- och Övermalax, har kompletterats med tre större bostadsområden dvs. Emaus, Holmasis och Bjerga bostadsområden. Petalax centrumområden har detaljplanerats 1978 och en större revidering genomförts 1990 - 1992. Områdena har därefter reviderats, kompletterats och utvidgats i omgångar i olika delar av kommunen.

I Petalax centrum fastställdes den första detaljplanen 1978. En helhetsrevidering genomfördes 1990 - 1992. Öster om kyrkan planerades Backens bostadsområde 1988 och utvidgades av en privat markägare söderut 1992, Bofjärdens industriområde planerades 1993.

På Bergö finns inga detaljplaner.

I Yttermalax har kommunen köpt ca 76 ha för planering av ett nytt bostadsområde i Söderfjärdsbacken som är belägen nära kommungränsen till Vasa och Korsholm. Före planläggningen kan inledas krävs att delgeneralplanen för området revideras. Genom att detaljplanera området skapas attraktiva tomter med snabba förbindelser på ca 15 minuter till Vasa centrum. Ytterligare ett nytt bostadsområde, bestående av ca 22 nya tomter, håller på att detaljplaneras i privat regi i anslutning till hamn- och fritidsområdet i Åminne.

Vid detaljplanering av nya områden strävar kommunen till att skapa stora tomter på ca 2000 - 2500 m², vilka är betydligt lättare att sälja än små. I första hand placeras nya bostadsområden i skogsbrynet på högre fastare mark. Vid detaljplanering för byggande har man heller inte styrt

byggande nämnvärt vad gäller byggnadsmaterial, taklutningar eller färg, främst så att man anpassar nya byggnader till befintlig bebyggelse. Byarnas centrumområden är belägna centralt i ådalarna där äldre bebyggelse efterhand har förtätats och utvidgats. Ådalarna består av lägre områden och gammal sjöbotten som efter hand bildats av sedimenterad lera. Vid byggande på dessa områden krävs oftast pålning av grunden. Bebyggelsen har i tiderna startat runt ådalarna på högre mark, i skogsbrynet eller på skogsholmar i det öppna åkerlandskapet, varefter de vuxit och utvecklats till nuvarande centrumområden eller enskilda gårdsgrupper.

Centrumområdena och dess närområden tillåts ytterligare att utvidgas, men som princip strävar man att bibehålla mellanliggande åkerområden som öppna landskap.

I Malax kommun planeras ytterligare fem områden för vindkraftverk på områden som i etapplan 2 föreslås som lämpliga för förnyelsebar energi, Sidlandet, Molpe/ Petalax, Ribäcken, Långmossen och Jutskogen. Sidlandet har dock föreslagits att borttas från etapplanen.

BYGGNADSORDNINGEN OCH BYGGNADSINSPEKTIONENS ROLL

Byggandet på områden utanför generalplan och detaljplan med rättsverkan styrs genom byggnadsordning. Byggnadsordningen innehåller bestämmelser om placering av byggnader i omgivningen och landskapet, skötseln av miljön och iakttagande av gott byggnadssätt i synnerhet då det gäller renoveringsbyggande, när den åtgärdade byggnadens särdrag och ursprungliga stil skall beaktas. Byggandet och renoveringar kan styras med direktiv om byggnadssätt. Dessa direktiv kan utarbetas för kulturhistoriskt värdefulla områden i samband med planläggningen. Härvid kan detaljerade direktiv ges om byggnadernas placering på tomter, byggnadernas form, taklutningsvinklar, material och skötseln av närmiljön.

Byggnadstillsynen beviljar bygg-, åtgärds- och rivningstillstånd. Under beredningen av beslut gör byggnadstillsynen också en bedömning av tillståndsansökningarna utgående från kulturhistoriska värden. I beredningsskedet beaktas att projekt på detalj- och generalplaneområden samt icke planlagda områden följer byggnadsordningen och inte förstör traditions-, skönhets- eller andra värden.

Byggnadstillsynen övervakar miljöns snygghet. Till byggnadstillsynens uppgifter hör övervakning av den byggda miljöns snygghet; vid behov ger byggnadstillsynen uppmaningar om iståndsättning.

Byggnadstillsynen ger råd och handledning.

Byggnadsinspektören ger råd och handledning i byggnadsprojektens planeringsskede, gör en bedömning av tillståndsansökningarna visavi miljö- och landskapsaspekter samt övervakar förverkligandet av byggnadsprojekt.

Kulturmiljöaspekten hos byggnadsinspektionen i Malax

Känsliga ställen i Malax kulturmiljö, där allt byggande kräver speciell anpassning både vad gäller skala och byggnadssätt, är den öppna ådalen och miljön kring hamnarna. Planbestämmelsen ”bör anpassas till kulturmiljön” betyder i praktiken att byggnaden inte ”skär ut” i förhållande till omkringliggande byggnader. Byggnadsinspektionen har möjlighet att påverka bygglovet i beredningsskedet, genom rekommendationer och förslag på husets placering på tomten, takform och –lutning, fasadernas utseende m.m.

Det är utmanande att utgående från inlämnade ritningar bedöma hur en nybyggnad passar in i närmiljön. I de flesta fall har sökande redan bestämt husmodell och då kan det vara svårt att få dem att göra förändringar i husets utseende. Det är svårt att hitta de rätta argumenten till varför huset som sökande valt inte skulle passa in i miljö – det handlar ju ofta om smak.

Tillbyggnad ska ske med respekt för det gamla husets anda, t.ex. så att inte husets proportioner ändras. Med god planering kanske man inte ens behöver bygga till bostadshuset, utan en del av hushållets funktioner kan inrymmas i befintliga uthus och lillstugor – istället för att riva den eller låta dem stå oanvända.

Det skulle på många sätt vara bra om gamla obebodda hus kunde renoveras eftersom många av dem har historiskt värde som går förlorat om byggnaden förstörs. Det kan dock kännas som en stor risk att renovera en äldre byggnad; man inte vet vilka ”överrasknings” man hittar.

Det är viktigt att byggnadsinspektionen i framtiden kan informera potentiella husrenoverare om vad man bör tänka på före man börjar renovera, möjligheter till renoveringsbidrag, var man kan få råd och stöd och hur man hittar kunniga planerare och yrkeskunniga hantverkare. Instanser där man kan få hjälp är t.ex. Museiverket, NMT-centralen, Österbottens museums byggnadsforskare, Stundars byggnadsvårdscentrum och olika www-sidor. Information kunde även göras tillgänglig via byggnadsinspektionens nätsida genom att länkar till relevanta aktörers www-sidor. Viktigt är också att kunna visa upp lyckade lösningar på olika problem som renoverare stöter på.

Nicklas Ingves, byggnadsinspektör

8 KULTURMILJÖSTRATEGI

Kulturmiljöstrategin är den sista och samtidigt viktigaste delen av Malax kulturmiljöprogram. I strategin ställs de mål och fastställs de åtgärder som krävs för att främja kulturmiljön. Strategin beskriver de mål och åtgärder som bör efterföljas för att kulturmiljön i Malax skall kunna bevaras och utvecklas på ett kontrollerat sätt, beaktande miljövärden även under tider av förändring.

Vid planeringen har man eftersträvat möjligast pragmatiska mål och uppgifter, dvs sådana som det är möjligt att rakt av realisera. Förblir mål och åtgärder endast på strateginivå, betyder detta lätt att de kommer att finnas endast på papper. Målen har uttryckts i form av verkliga åtgärder, man har försökt utse de ansvariga entydigt och fastställa de organisationer och arbetsuppgifter som uppgiften hänför sig till. Om ansvarsrollen har förhandlats med var och en under programprocessen. Man har också kommit överens om tydliga och klara kriterier gällande uppföljningen och vem som uppföljer.

Programdelen gör Kulturmiljöprogrammet till ett program och är dess kärna. Konstaterandet av värden och mål är endast en utredning om kulturmiljöns tillstånd, som blir ett program först genom programmering och obesvarade förblir bl.a. frågorna: hur sköter och utnyttjar vi den?

Man bör komma ihåg att vi alla agerar i kulturmiljön enligt våra egna krafter, kunskaper, intressen, skyldigheter och ansvar. I nyckelställning när det gäller bevarandet av kulturmiljövärden är invånarna, ägarna till objekten, personer som är delaktiga i planläggningsprocesser och aktiva inom organisationer. Deras aktivitet inverkar allra mest på hurudan kulturmiljö vi lämnar i arv till kommande generationer i Malax.

PLANLÄGGNING OCH STYRNING AV BYGGANDET

Planläggningen stöder bevarandet av kulturmiljön och med hjälp av den styrs utvecklingen av kulturmiljön i positiv riktning. Viktigaste medel är markanvändning som beaktar den byggda miljöns särdrag; skyddsmärkningar och byggsättsdirektiv. Genom planläggning och styrning av byggandet eftersträvas bl.a. bevarande av den byggda miljöns värden och att de mest värdefulla åkerområdena förblir öppna. Att byggandet anpassas efter miljön kontrolleras genom byggnadslovsförfarandet. Rivning av byggnader förutsätter tillstånd eller minst anmälan till byggnadstillståndsmyndigheten.

I Malax uppgörs bygg- och renoveringssättsdirektiv för styrning av byggandet och renoveringsåtgärder på landsbygden. Direktiven är ett viktigt redskap bl.a. när man behandlar konstruktioners placering i landsbygdsmiljön och traditionsenligt renoveringsbyggande av gamla byggnader. I byggsättsdirektiven beaktas också strandbyggande, bosättningscentra och skärgårdens fiskarstugor. Direktiv behövs i synnerhet för styrning av byggandet i byggda kulturmiljöer av riksintresse så som Åminne fiskehamn med omgivning, Bränno by, samt Bergö hamnar och skärgårdsby.

Då byggplatsen väljs fästes uppmärksamhet vid kulturlandskapets egenskaper. Utgångspunkten är traditionsenlig placering av konstruktione och byggnader i terrängen, traditionell gruppering av byggnade på gårdstunen och sålunda beaktandet av kulturmiljöns värden. På Malax kommuns sidor samlas särskilda informationspaket för renoveringsbyggare, t.ex. länkar till olika kulturmiljösidor. På dessa behandlas bl.a. renoveringsprinciper, material och uppgifter om tillgången på material. På kommunens sidor samlas ett infopaket om till buds stående know-how samt expert- och rådgivningstjänster.

Planläggningsarbetet fortsätter och här utnyttjas det utarbetade KM-programmet. Byggnadsinventeringsuppgifternas tillräcklighet utreds, tilläggsinventeringar görs med den noggrannhet som planer och kulturmiljövärden förutsätter. Vindparkernas inverkan på landskapet och kulturmiljöer utreds noggrant och eventuella skadeverkningar minimeras så långt som möjligt.

Planläggningen stöder bevarandet av kulturmiljön och med hjälp av den styr man kulturmiljöns utveckling i en positiv riktning. Viktigast är en markanvändning som tar hänsyn till landskapets och den byggda miljöns särdrag; skyddsmärkningar och byggnadssättsanvisningar. Genom planläggning och styrande av byggandet stävar man till att bevara den byggda miljöns värden och värdefullaste åkerområdena öppna. Byggnationens anpassning till den befintliga miljön tar man ställning till i bygglovsprocessen. Rivning av byggnader kräver lov eller åtminstone anmälan till bygglovsmyndigheten.

Med hjälp av planläggning skall man i framtiden eftersträva en enhetligare bybild i centrum och i glesbygden bibehålla en enhetlig bebyggelsestruktur där nya byggnader anpassas till befintligt byggnadsbestånd. Framtidens största utmaning är kommande planläggningsarbete i Malax ådal. En ny delgeneralplan är under uppgörande och då delgeneralplanen är godkänd påbörjas revideringen av detaljplanen.

Målbild	*Åtgärder*	*Centrala aktörer*
Planläggningen och byggnadstillsynen stöder bevarandet av kulturmiljön	• Samlar allmänna bygg- och renoveringssättsanvisningar för styrning av byggande och renoveringsarbeten på Åminne-hamnområde, Bränno och Bergö by., de kan även tillämpas på olika håll i Malax för landsbygdens kulturlandskap. • Anvisningar för strandbyggnade och tätorter • Särskilda anvisningar för renovering av fiskarbastur. • På gamla planområden säkras kulturmiljövärdena innan ändringsåtgärder • Vindkraftsparkernas inverkan på landskapet och kulturmiljön utreds och minimeras.	• Malax kommun; planläggningsingenjör och –tekniker, byggnadsinspektör • Syd-Österbottens ELY-central, områdesanvändning och byggande • Museiverket: Västra Finlands kulturmiljötjänster • Österbottens museum

SAMARBETE

Värnandet om kulturmiljön förutsätter samarbete mellan olika förvaltningsområden och aktörer. Genom samarbete samlas sakkännedom och uppfattningar från olika håll med i diskussionen om kulturmiljön och i verksamheten för främjande av kulturmiljön. Samarbete lyfter också tydligare fram verksamhetens problempunkter, brister och utvecklingsbehov, som resurserna bör koncentreras på.

I Malax grundas en kulturmiljögrupp som dryftar stadens kulturmiljöfrågor. På detta sätt förmedlas information och åstadkoms samlade ståndpunkter om kulturmiljörelaterade frågor. Arbetsgruppen består av tjänstemän samt representanter för organisationer och byar. Arbetsgruppen tillsätts av Malax kommuns kulturväsende och tekniska sektor. Arbetsgruppen har ingen beslutanderätt utan fungerar endast som ett observerande, koordinerande, styrande och informerande organ. Om så önskas kan arbetsgruppens informationsverksamhet ordnas via stadens sidor. Arbetsgruppen har en verksamhetsplan och den sammankommer regelbundet. Arbetsgruppen följer upp kulturmiljöprogrammets förverkligande.

Målbild	*Åtgärder*	*Centrala aktörer*
I Malax fungerar en egen kulturmiljögrupp	• En kulturmiljögrupp tillsätts, den har en verksamhetsplan och om sammankallandet har överenskommits • Arbetsgruppen följer upp kulturmiljöprogrammets förverkligande förvaltningsområdesvis och svarar för dess uppdatering	• Malax kommun; planläggningsingenjör och –tekniker, byggnadsinspektör • Byaföreningar • Malax, Petalax och Bergö hembygdsföreningar, byaföreningar, Malax församling

MILJÖFOSTRAN OCH – UPPLYSNING

Enligt grundlagen bär var och en ansvar för miljön. Kulturmiljöfostran ger oss färdigheter att förstå och tolka vår miljö samt färdigheter för invånare och ungdomar att delta och påverka. Svar kan fås t.ex. på frågor som: vilka element byggs kulturlandskapet upp av, vilka är dess utvecklingsskeden, varför har det förändrats, vilka är byggandets lokala särdrag, vilka är områdets värdefulla särdrag och därför värda att bevara, o.s.v. Ökad medvetenhet om kulturmiljön ökar också ansvaret för miljön och ger bättre möjligheter att ta ställning till planering som gäller vår miljö. Barn och ungdomar utgör en möjlighet att trygga det värdefulla kulturlandskapet i Malax. Detta förutsätter att kulturmiljöfostran blir en viktig del av skolornas timresursinnehåll. Genom olika skolningsevenemang och information får medborgarna upplysning om olika sätt att vårda kulturmiljön. Myndigheter och beslutsfattare bör ta kulturmiljön i beaktande vid allt beslutsfattande.

Kulturmiljöfostran hjälper till att tolka byggnader; varför och på vilket sätt de är byggda och vad de kan berätta om det förflutna. Genom landskapsfostran får man kännedom om kulturmiljöns historiska skikt; fornlämningar och traditionella landskap är människans spår i landskapet. Genom att förstå kulturmiljön stöds barn och unga att bli ansvarsfulla vuxna och man höjer förmågan till att ha åsikter om planeringen av omgivningen. tämä pitäisi selventää

Malax färdiga kulturmiljöprogram "" delas ut till intresserade, nätversionen kan laddas ner från kommunens hemsidor. Skolor får tillräckligt många publikationer för användning under lektioner.

Kulturmiljöfostran görs till en viktigare del av skolundervisningen i olika ämnen. Skolorna tillämpar kulturmiljöinnehållet integrerat i olika läroämnen. Eventuella läroämnen som kunskaper om den egna kulturmiljön kan integreras i, är t.ex. teckning, historia, modersmål, samhällslära, matematik och musik. Innehåll kan utgöras av hembygdsmappar som eleverna samlar, och utflykter i terrängen med observationer och kartläsning för att förstå landskapets historia, byggnadssätt och särdrag. Man kan närma sig olika objekt genom teckning, fotografering, filmning, tillverkning av miniatyrer, mätning, skrivande samt intervjuer med gamla lokala invånare. Objekt finns runt alla skolor, och till museiområdena har samlats en representativ samlig av Malax byggnadskultur.

Strävan är att öka invånarnas och ungdomarnas påverkningsmöjligheter när det gäller planläggningsprojekt och utveckling av miljön. Detta kan göras t.ex. genom olika skolningsevenemang, kurser och annan information. Temat borde också ingå som en integrerad del i läroplanen för Malax grundundervisning. Innehåll kunde utgöras bl.a. av markanvändnings- och byggnadslagen (MBL), däri ingående påverkningsmöjligheter jämte rätt "tajmning" då det gäller planläggningsprojekt och olika utvecklingsprojekt i byarna, en populariserad framställning om vad planbeteckningar i kulturmiljön betyder i praktiken, vilka tillämpningsmöjligheter olika planbeteckningar har, osv.

Man informerar aktivt om kulturmiljöärenden i Malax; t.ex. presentation av genomförda vårdprojekt, lyckade reparationsbyggnadsobjekt, osv. som byggnadstillsynen/den grundade kulturmiljöarbetsgruppen samlar in och ger information om i lokalpressen och på stadens hemsidor. byggnadstillsynen/ den framtida kulturmiljögruppen

Man ordnar utställningar med bl.a. fotografier av gammalt byggnadsbestånd och landskap och åskådliggör förändringar som skett i dessa t.ex. genom bildpar från olika delar av Malax. Kulturväsendet/ den framtida kulturmiljögruppen

Medborgarinstitutet ordnar skolningstillfällen och kurser, lämpliga teman kunde vara t.ex. reparationsrådgivningskurs för stengärdsgårdar, läggande av pärttak, reparation av gamla fönster, timmerkonstruktioner och istyckande av timmerbyggnader, traditionella målfärger, osv.

Man planerar och organiserar ledda bypromenader, temavandringar osv. i kulturmiljön. Lämpliga objekt i Malax är kyrkobyarna, Åminne hamn och Bränno by. Kulturväsendet/ den framtida kulturmiljögruppen

Det färdigställda kulturmiljöprogrammet för Malax är i sig självt ett omfattande infopaket. Redan existerande undervisningsmaterial som behandlar den riksomfattande kulturmiljön kan tas i bruk medan man väntar på det egna; länk och information om undervisningsmaterialet delas ut till lärare.

Målbild

Medvetenheten om kulturmiljöer ökar

Kulturmiljöfostran är en viktig del av undervisningen

Åtgärder

- Kulturmiljöfostran är en väsentlig del av undervisningen.
- Kulturmiljöprogrammet hålls framme och information ges
- Kulturmiljöobjekt har utmärkts i terrängen
- Kulturmiljöaspekten vid skolning av förtroendevalda och personal
- Nya metoder och sätt söks för ökat deltagande och ökade påverkningsmöjligheter, bl.a. genom undervisning

Centrala aktörer

- Malax kommun; teknisk avdelning, VASEK/ Vasa regionens utvecking
- Samarbetspartner: byaföreningar, Österbottens förbund, ELY-central, Österbottens museum

DET ARKEOLOGISKA ARVET

Uppgifterna om Malax förhistoriska och historiska fornlämningar kompletteras och uppdateras. Planläggning är ett användbart sätt att skydda fornlämningar; både fornminneslagen och den nuvarande markanvändnings- och byggnadslagen förutsätter tillräckliga och uppdaterade fornlämningsutredningar i samband med planläggning.

Information om arkeologiska lösfynd – upphittaren påminns om att dessa alltid skall tillställas Museiverket för granskning. Inventeringar av fornlämningar från förhistorisk tid befrämjas i Malax.

Man strävar till att göra upp vårdplaner för de arkeologiska objekten i olika sammanhang. Vårdåtgärderna verkställs om projekt, på talko eller genom att ordna olika jippon. På basen av inventeringar och vårdplaner etc. röjer man upp och utvecklar rutter mellan objekten – och för att göra dem tillgängliga. Objekten skyltas. Nätverket av objekt utnyttjas då man styr besökare till områdena. Arkeologiska fasta fornlämningar presenteras och man guidas till dem.

Målbild

Bevarandet av arkeologiska arvet tryggas

Arkeologisk inventering framskrider

Arkeologiska arvet är bekant och dess bevarande tryggas vid planering av markanvändningen

Guidning till arkeologiska objekt

Åtgärder

- Arkeologiska inventeringar befrämjas i Malax
- Vid behov förutsätts en arkeologisk inventering som grund för planläggningsprojekt
- Objekt vårdas enligt vårdplaner, skolans möjlighet att ha fadder-objekt utreds.
- Skyltning av objekt förbättras, guidematerial till besökarnas förfogande
- Nytt höjdkurvmaterial till nytta för amatörarkeologer i terrängen

Centrala aktörer

- Museiverket
- Österbottens museum
- Malax kommun stad; tekniska väsendet•
- Sydösterbottens förbund, Södra Österbottens ELY-central

LANDSKAPET

Målet är att vårda och bygga Malax så, att de landskapliga särdragen och tidsmässiga skiktningarna bevaras även om miljön förändras. Välplanerad markanvändning anpassar nya element till landskapet, t.ex. nya områden och trafikleder som skall byggas, på ett sätt som passar in i landskapet och berikar det. Därför används Malax landskap, dess struktur, särdrag och historia som utgångspunkt då man gör förändringar som påverkar landskapsbilden på ett betydande sätt. I allt byggande beaktas hur det gemensamma landskapet påverkas. På stränder och öar beaktas det känsliga, gemensamma landskapet, där byggandet anpassas efter landskapet så obemärkt som möjligt. Landskapsvårdplaner startas.

Yli-ikäinen ränsistynyt puusto muodostaa yksipuolista jokivarren kasvillisuutta, kenttäkerros on usein lähes olematon eikä sido ravinteita.

Vid planering av markanvändning beaktas kulturlandskapet och dess särdrag; nya element, såsom nya områden och trafikleder som skall byggas, anpassas efter landskapet på ett sätt som passar in i landskapet och berikar det.

Landskaps- och byplaner startas och förverkligas genom landskapsvårdprojekt. Vårdplaner behövs bl.a. längs Malax och Petalax ådalar, i bycentra, likaså i områdena kring fiskehamnarna. I planer och vårdåtgärder beaktas kulturlandskapet och den byggda miljön: vyer, områden längs vägar, odlingsområden, konstruktioner och byggnader och deras rätta renoveringssätt, samt det allmänna intrycket av områdena. Landskapsvård kan också genomföras på talko, t.ex. skötsel av väglandskap, öppnande av havsvyer, rivning av ihopfallna byggnader, kunde vara gemensamma talko-objekt i byar.

Odling av gamla prydnads- och nyttoväxter återupplivas i Malax. Traditionella gårdstun med sina traditionella växter, lokala, länge odlade, miljöberikande arter, bör bevaras. Eventuella platser för provträdgårdar kunde vara t.ex. museiområden, prästgårdsträdgårdar i Malax, Petalax och Bergö. Även privatpersoner, i synnerhet ägare till gamla lantliga gårdstun uppmuntras att värna om gamla arter och gårdstunens särdrag. Informationstillfällen, kurser och utflykter ordnas.

Vindparkernas påverkan på landskapet utreds och eventuella skadeverkningar på landskapet och kulturmiljön minimeras i mån av möjlighet.

Kootaan Åminnen satama-alueen, Brännon ja Bergön kylien rakentamista ja korjaustyötä ohjaamaan yleiset rakennus- ja korjaustapaohjeet. Niitä voi lisäksi soveltaa eri puolilla Maalahtea maaseudun kulttuurimaisemissa. Ohjeet tarvitaan myös rantarakentamiseen ja taajamiin sekä erillisohjeet kalamajojen kunnostukseen.

Målbild

Kulturmiljön ombesörjs

Vid styrning av byggandet beaktas kulturmiljövärden

Åtgärder

- Strävan är att genom planläggning och styrning av byggandet trygga värdefullt byggnadsarv och bevara öppna åkerområden
- Landskapsvård- och byplaner för vård av kulturlandskapet
- Kaupungin puistoista ja viheralueista huolehditaan
- Byggare ges handledning i renovering av gamla byggnader och anpassning av nybyggnation till existerande byggnadsbestånd

Centrala aktörer

- Malax kommun, tekniska väsendet
- Byföreningar
- Södra Österbottens ELY-central, Museiverket, Österbottens museum
- ProAgria Österbotten
- Odlarorganisationer

DEN BYGGDA MILJÖN

I Malax finns rikligt med mångsidigt och värdefullt byggnadsbestånd; det på kommun- och landskapsnivå värdefulla byggnadsarvet känner man till. Kulturmiljöprogrammet har för sin del ökat kännedomen om byggandets lokala särdrag på olika håll i Malax. Kartläggningen bör i fortsättningen expanderas och fördjupas i olika sammanhang. De äldsta byggnaderna värdesätts redan, även det yngre byggnadsbeståndet bör beaktas. Frontmannahus från återuppbyggnadstiden, 1970-talets tätortsbyggande och den nyaste arkitekturen är en del av vårt kulturarv. Om dessa behövs inventeringsuppgifter. Byggnadsplaneringens utmaning är att anpassa vår tids ny- och tilläggsbyggnation efter den befintliga omgivningen på ett vördnadsfullt sätt.

I Malax aktiveras byföreningar och invånare, samt skolelever att samla in uppgifter om byar och deras byggnadsbestånd, t.ex. uppgifter om gamla färdrutter, byggnader, muntlig tradition om livet och invånarna i byarna, samt konkret material som fotografier, arkivmaterial, osv. Materialet kan samlas i bymappar och senare i byböcker.

Kartlagda uppgifter om byggnadsbeståndet preciseras småningom genom inventeringar så att informationen täcker varje byggnad i Malax. Vem som helst kan starta insamlingen av data genom att samla uppgifter om sin egen bostadsbyggnad och närmiljö. Insamlingen och förvaringen av innehållet i bymappar organiseras av tre hembygdsföreningar och kommunen. Uppgifter om gårdstun Malax samlas in; deras konstruktion, trädbestånd och annan växtlighet beaktas; uppgifter om planer och planerare, skötsel, beskrivning av nuläget, osv.

Under projektets gång har det varit möjligt att dokumentera endast några gamla, autentiska interiörer. Viktigt är att fortsätta arbetet snarast möjligt. Gamla tapet-, färg- och panelytor är sällsynta och borde inventeras med det snaraste. Likaså interiörlister, mellandörrar och trappor med räckkonstruktioner. Byföreningar och hembygdsföreningar kunde fundera på utredning och koordinering av arbetet. Medborgarinstitutet kunde ordna inventeringsskolning.

Uppmärksamhet fästes vid miljöns snygghet, byggnadstillsynen och miljövården svarar för terrängsyner och reparations- och rivningsuppmaningar gällande reparation eller avlägsnande av byggnader och konstruktioner som är i dåligt skick.

På Malax kommuns hemsidor ges råd i frågor som gäller värdefulla kulturmiljöer och uppmanas att kontakta kommunens byggnadsinspektör eller Österbottens museum i synnerhet då det gäller renoveringsprojekt av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Man använder planerare och byggare som förstår sig på kulturhistoriska värden; uppgifter om dem samlas av kommunens byggnadstillsyn.

Byggnadsinspektören och kommunens övriga personal ger råd åt ägare till värdefulla fastigheter om hur de skall ansöka om bidrag för vård av byggnadsarvet.

I Malax finns en ansenlig mängd representativt byggnadsarv som står tomt. En stor del är i försämrat skick och renoveringsåtgärderna brådskar. Ofta gäller det yttertakets skick. Fastigheter som står tomma borde kartläggas aktivt, renoveringsdugliga byggnader borde få invånare.

Målbild

Information om kulturmiljön finns att få

Kulturmiljödata samlas, digitering av gamla bilder pågår

Åtgärder

- Inventeringar fortsätter, uppgifter om enskilda byggnader och byggda miljöer preciseras
- Medborgarinstitutets el.dyl. studiecirklar sammankommer och samlar in hembygdsmaterial, som senare samlas ihop till byböcker.

Centrala aktörer

- Malax kommun
- Hembygdsförening i Malax, Petalax och på Bergö, Pörtom hembygdsförening
- MI:s studiecirklar
- Byföreningar
- Invånare

Åsa Viklund:
Lolaxvägen 200, Petalax

Helst skulle vi ha renoverat en gammal bondstuga – men istället satsade vi på att bygga ett splitternytt hus i gammal stil. Vi hittade en tomt där det tidigare stått ett liknande hus som vi ämnade bygga. Huset, som revs på 60-talet, stod ungefär på samma ställe som vårt hus. Grunden fanns kvar när vi köpte tomten. Kvar fanns också äppelträd och en syrenberså. Vi började med utsidan! Vi försökte ge huset något av karaktären som gamla bondstugor har. Huset skulle vara så långsmalt som möjligt, men inte så att det blev alldeles för opraktiskt invändigt. Fem fönster på långsidan mot vägen var utgångsläget. Vi sökte en husleverantör som kunde tillverka elementen åt oss. Viktigt för oss var att utsidan skulle vara rödmyllad. Panelen skulle bestå av breda brädor med ribbor på. En av de viktigaste sakerna med utsidan var att fönstren skulle sitta längst ut i väggbandet. Modeller till fönster och fönsterfoder fick vi från gamla stugor som vi tittade på. Taket som är gjort av galvaniserad plåt är också av gammal modell med fotrännor och gammaldags stuprör. Vi undersökte också möjligheter med att få en gammaldags stenfot. Men stannade för att det fick bli en modern i alla fall. Om man ytterligare hade velat förstärka stockhuskänslan hade man kunnat bygga lådor vid knutarna så att det sett ut som inbrädade stockknutar, men det gjorde vi inte. Vi har heller ingen fint murad skorsten som skulle förstärkt den gammaldags känslan. Vår rök kommer ur ett plåtrör.

Vi byggde upp en ny gärdesgård längs hela tomten mot vägen av stenar som fanns på tomten. Följande steg var uthusen. Då visste vi båda att nu skulle vi flytta hit hus för att få en gedignare känsla. För oss känns det också viktigt att vi kan bevara de gamla byggnaderna som annars skulle förfalla. Vårt första uthus var ett härbre vi hittade genom en nätannons. Vi ville också ha en uthusrad. Uthusraden var egentligen två hus som byggts ihop med brädor. Vi byggde ihop husen med gamla stockar och fick på det sättet två portar. Någon stenfot hörde inte till, så kilstenar till grunden köpte vi skilt.

Till gården hör också min mammas lekstuga som min morfar byggde åt henne när han kom hem från kriget. Vi tycker att det är helt möjligt att få ett nytt hus, med alla dess fördelar, att passa in i en helhet av gamla byggnader. Skulle vi idag börja om tror vi att vårt beslut hade blivit det samma; ny huvudbyggnad och gamla flyttade gårdsbyggnader.

Nina Smulter-Jahn:
Paxalvägen 39, Röjbacken i Övermalax

Ninas verkstad med inramning, glas och spegel finns i uthuset på gården *Nina Smulter-Jahn*

Sommaren 1999 var vi bosatta i Stuttgart, men hemma på semester och såg att huset var till salu. Då vi klev upp på vinden med de otroligt fina stockväggarna och takbjälkarna blev det kärlek vid första ögonkastet. Vi bestämde oss snabbt för att köpa huset. Nedre våningen hyrdes ut som den var, och vinden skulle till en början bli vår semesterbostad.

I oktober 2001 gick flyttlasset till Malax med hela familjen; två vuxna och två barn. Två månader senare föddes vår dotter. På vinden var köket klart och badrummet med golvvärme och bastu blev också snart färdigt. Ett av gavelrummen på vinden var beboeligt, med nytt brädgolv och kamin; rummet blev hela familjens sovrum till en början.

På huset lades nytt plåttak. Uthusen blev ombyggda till verkstäder och efter några år blev det också dags att renovera husets nedre våning. Mellanväggar, skrubbar, nedsänkta innertak, källartrappa, spånskivor och dörrar från 60-talet avlägsnades. Den ursprungliga rumsindelningen återställdes. Rummen blev både större och ljusare. En stor kamin murades in i det nya köket. Vi öppnade upp gaveln i köket för en pardörr ut mot trädgården

Vår äldre son blev en tidig lärling i verkstaden och har varit till stor hjälp. Vår yngre son och hans tre vänner fick sommarjobb med att restaurera huset utvändigt. En sommar skrapade, slipade, kittade och målade de hela huset tillsammans, för att året därpå ta itu med fönstren. Man vet aldrig vad man ger sig i kast med då man tar sig an ett gammalt hus. Att bo i ett hus medan man renoverar och bygger i det är tålamodsprövande. Men så blir slutresultatet av många händers arbete också till sist något alldeles "eget".

Läs mera s. **xx**

Martina Ståhl :
Nieristu, Mamrevägen 6, Petalax

Nieristu är byggt på 1750-talet, det exakta byggåret tros vara 1752. Huset har aldrig flyttats utan byggdes på den plats där det nu står. Gården har varit i samma släkts ägo i alla år.

Vi tog över huset efter Patriks farmor och farfar 2006. Då var huset indelat i två lägenheter och hade varit så i flera generationer. Den yngre generationen hade huserat i den lite större delen i norra änden och även använt de två inredda rummen på övrevåningen. Trappan ledde upp till vinden från farstukvisten, trappan var belägen mellan dörrarna in till bostäderna. Huset var då isolerat endast med naturmaterial mellan stockarna samt tidningspapper och många lager tapeter, som värmekälla fungerade en vedpanna samt elvärme. Ytterpanelen var i dåligt skick och takpannorna söndriga.

Vi funderade länge på en renoveringen och insåg att en sådan skulle kosta både tid och pengar. Och det stora orosmomentet var att vi inte visste vad som skulle finnas under alla de förändringar som gjorts under husets långa levnadstid på 250 år. År 2010 hade vi bestämt oss, huset var för värdefullt för att inte tas omhand. Vi gjorde en ritning som, efter att vi rivit ut allt utom stockstommen, ritades om. Huset hade invändigt byggts om i flera omgångar enligt tidstrender och behov. Vi valde att bevara alla stockväggar och utgick ifrån dem då vi gjorde den slutliga ritningen. De största förändringarna gjordes i södra delen av huset, där vi nu har badrum, grovkök och tekniskt utrymme.

Vi ändrade fönsterplacering och -storlek till den ursprungliga (detta syntes tydligt när nyare byggmaterial var bortrivet). Innertaket i storstugan, som vi nu kallar den, höjdes till ursprunglig höjd 3,15 meter och vi har även sparat de ursprungliga innertaken i alla rum utom i våtutrymmena. Huset värms numera med bergsvärme. Ytterpanelen är gjord enligt den gamla, brädorna ca 20 cm och ribborna 5cm. Grunden är även omgjord, eftersom den ursprungliga torpargrunden gjord av småsten inte längre var i bra skick. Huset har från början haft pärttak, senare takpannor och nu galvaniserat plåttak med fotrännor och gammaldags stuprör.

På gården finns även ett L-format uthus som skyddar innergården från den intilliggande vägen, samt en lillstuga. Vi har avgränsat tomtgränsen ner mot byn med ett stenröse som löper längs med nästan hela gården. Namnet "Nieristu" har gården kallats i folkmun i århundraden, det var därför en självklarhet att även fastighetens officiella namn skulle vara Nieristu.

Under renoveringen såg vi tydligt att det är naturligt att gamla stugor byggs om och förändras med tiden. Därför kan man med gott samvete även modernisera hus med historia, huvudsaken är väl att man renoverar med sunt förnuft och stort hjärta. :)

Den gammal bondstugan, som en gång har varit gästgiveri, fick tillbaka sina sexrutiga fönster och sin träfasad under sommaren 2014.

Jim Varpula:
Gästgiveri, Köpingsvägen 1, Yttermalax

"Jag ville att huset skall vara i gammal stil. Den gamla stilen passar fruktansvärt bra in i bilden på landsbygden. Husets stil är mer den traditionella stilen man använder i Lappfjärd.

På utsidan startade vi med att riva bort plåt fasaden som satt på huset när jag köpte det. Bakom plåtarna satt enbart vindskydds skivor och under dem var rena stockar. Till vår fördel och förvåning var nästan alla stockar i bra skick. De nya fönstren fick vi lätt på sin plats. Vi köpte fönstren enligt vad vi gissade att de ursprungliga fönstren som suttit på huset var för storlek. Det visade sig att vi hade gissat ganska bra. Det blev förstås mycket vägg som måste byggas upp runt de nya fönstren pga att de gamla var mycket större. Vi bytte ut de vindskydds skivor som var i behov av byte. Nu har vi börjat på golvet inne i huset. Till vår stora förtjusning fanns det ursprungliga stockgolvet kvar under nuvarande golv. Vi kommer att lyfta fram det. Men det blir den kommande sommarens projekt.

Detta projekt har gått så lätt och bra för att huset har aldrig genomgått en renovation var de har förstört det genom att använda plats som isolering. Huset har sluppit att andas ända sedan det pyggts."

Vårdbiotoper

Jordbrukslandskapet har under de senaste årtiondena förändrats och blivit ensidigare och naturens mångfald i lantbruksområden har minskat. Livsmiljöer för växter och djurarter som är beroende av traditionellt slåtter och bete har blivit färre. Vårdbiotoper, naturtyper utformade av boskapsskötsel såsom strand- och andra ängar, hagmarker och skogsbetesmarker, finns bevarade i Malax – i likhet med övriga landet – endast som små fläckar. Viktigt är att trygga de natur- och landskapsvärden som ingår i vårdbiotoper som i Malax bevarats till våra dagar, samt att försöka återupprätta redan igenvuxna objekt.

Undervisning i skötseln av vårdbiotoper, samt handledning och rådgivning, ordnas i terrängen. Ett lämpligt objekt kunde vara Petalax strandäng. Möjligheterna att använda betande djur och möjligheterna att hyra sådana utreds. NMT-centralen/Lantbrukskansliet.

Av invånarna insamlas uppgifter om eventuella oinventerade vårdbiotoper som tagits ur bruk eller som fortfarande används och som fortfarande har kvar spår av traditionell användning. Uppföljningen av inventerade vårdbiotopers tillstånd i Malax, samt uppgörandet av vårdrekommendationer befrämjas. Markägare, föreningar o.dyl. uppmuntras till vårdarbete och olika alternativa vårdarrangemang söks (uthyrning av objekt, inhyrning av djur, talko, osv., även olika finansieringskanaler). Byggda kulturmiljöer av riksintresse NMT -centralen/Lantbrukskansliet .

Målbild

Bevarandet av vårdbiotoper tryggas

Vårdbiotoper sköts regelbundet och med sakkännedom

Åtgärder

- Skolning, handledning och rådgivning, uppdatering av inventeringar

Centrala aktörer

- Södra Österbottens ELY-central
- Malax kommun; Västkustens miljöenhet, Lantbrukskansliet i Malax
- Medier
- Byföreningar
- Lantbruksorganisationer

EKONOMISKA RESURSER, TURISM, PROJEKT

Kulturmiljöns ekonomiska värde och betydelse har ökat. Kulturlandskapet och -miljön har tillsammans med skärgården en stor dragningskraft inom turismen. Vården av kulturmiljön för med sig många positiva saker för hela turismnäringen. Att lyfta fram kulturmiljön som en framgångsfaktor i Malax innebär en hel del möjligheter, likaså uppstår olika behov gällande vård och utveckling av kulturmiljön. Tryggande och utveckling av kultur- miljövärden förutsätter större ekonomiska resurser än tidigare. Finansiering för vård av kulturmiljön kan erhållas via regionala, riksomfattande och EU- finansierade program. Finland har två EU-strukturfonder (ERUF och ESF). Leader-finansiering för landsbygdens allmännyttiga projekt och/eller smärre lokala projekt som främjar näringsverksamhet och företagsprojekt beviljas av lokala verksamhetsgrupper. Eventuella finansieringskällor för värnande av kulturmiljön har samlats ihop i bilaga xx. Kulturmiljön utnyttjas i turism- och företagsverksamhet.

Kulturmiljöer jämte objektsbeskrivningar och kartor bör läggas fram på kommunens Internet-sidor, förteckningen skulle fungera som kulturturistens friluftskarta. Informationstavlor borde sättas upp vid kulturmiljöobjekt och i byar t.ex. Åminne fiskehamn, på olika ställen på Bergö och Bränno by. Olika byrundvandringar och bypromenader ökar deltagarnas kännedom om kulturmiljöer i Malax.

Malax är en kustkommun, vars kulturturismutbud borde vara långt produktifierat och styrt. Som exempel kan nämnas fisketurer i skärgårdsmiljön, guidade temautflykter och museibesök med måltid för grupper.

Fornlämningarna i byarna bör fås fram bättre och detta sker genom skyltning och utveckling av rutter, tillsammans med grannkommunerna, emedan det arkeologiska arvet inte känner nuvarande kommungränser.

Rivningsfärdiga växthus försämrar många bymiljöer, likaså byggnader som är i dåligt skick; Malax och Petalax ådalar, samt mindre bäckar är till stor del igenvuxna och gamla vyer borde återställas på basis av planering, vårdbiotoper borde värnas.

Kulturmiljöer fram på kommunens Internet- sidor
Malax kommuns Internet-sidor kompletteras med en lista över på riksnivå och regionalt värdefulla kulturmiljöer jämte objektsbeskrivningar och kartor. Förteckningen som sådan fungerar som kulturturistens friluftskarta. Utvalda objekt kunde också märkas ut i terrängen med skyltar och objektsbeskrivningar, som exempel Åminne fiskehamn, Bränno by, Bergö by, området vid Malax kyrka.

Informationstavlor för kulturmiljöobjekt
Man kunde presentera bl.a. värdefulla kulturmiljöer, händelseplatser, minnesmärken, fornlämningar och många andra kulturmiljöobjekt. Intressanta objekt borde skyltas, så att turister hittar dem. Man startar ett projekt, och inom ramen för projektet sätter man upp informationstavlor för valda objekt i kulturmiljön byaföreningar/kommunen.

Byrundvandringar som verkställs på lokalnivå är värdefullt kulturmiljöarbete som bör befrämjas. Många intressanta kulturmiljöer i Malax är obekanta för lokala invånare och stugägare. Kulturmiljöprogrammet erbjuder många ypperliga objektförslag för kommande byrundvandringar. Guidematerial kunde tas fram för dessa rundvandringar.

Bypromenader med en expert kunde ordnas i Malax byar. Målet är att berätta om landskaps- och naturvärden och på så sätt öka intresset för deras vård. Under promenaden diskuteras också områdets historia och kartläggs åtgärder som byborna kunde utföra med gemensamma krafter. I varje by finns många objekt som kan vårdas för att på så sätt förbättra bylandskapet och göra vägar och landskap ännu trivsammare för invånarna. Dessutom kunde värdefulla byggnader i byarna förevisas under "öppethusdagar", då ägarna öppnar sina hemdörrar för människor som är intresserade av byggnadskultur. Kultur- miljöprogrammet utnyttjas vid planering av byrundvandringar. Byföreningar uppmuntras att ordna bypromenader och resultaten från dessa utnyttjas vid planering av bylandskapets vård. Uppmuntran gäller i synnerhet gamla betesmarker och bybornas landskapsvårdarbete, exempelvis öppnande av vyer.

Byföreningar uppmuntras att göra kulturmiljöarbete genom att ordna "**öppethusdagar".**

Olika **vandringsleder utvecklas**. Sådana kunde vara vandringsleder som visar fornlämningar och görs i samarbete med Närpes och Kurikka (Närvijoki). Vandringsleder kunde också dras i Malax ådal, landskapsstigar med informationstavlor runt båthamnarna. (Båthusområde i Åminne, Petalax hamnar)

Interiör av "fiskastugon" vid Kvarkens båtmuseum i Åminne

Målbild

Kulturmiljön utnyttjas i turism- och företags-verksamhet

Information om finansieringsmöjligheter för vård av kulturmiljön finns att få

Ekonomiska resurser möjliggör arbetet med kulturmiljön

Åtgärder

- Skyltning av objekt
- Utveckling av rekreationsområden och -rutter samt museet
- Marknadsföring
- För kulturmiljöprogrammet samlad information om finansiärer delas ut, utnyttjas och uppdateras

Centrala aktörer

- Malax kommun: tjänstemän och förtroendevalda
- Hembygdsföreningar • Byföreningar
- VASEK, företagarna

Fäbodväsendet i Malax har rika traditioner som dokumenterats i boken Fäbodliv i Malax (1987). Kulmen nåddes i slutet av 1800-talet. Fäbodstugorna är borta, men ännu hittar man skogsgläntor där fäbodstugorna stått. En av de vackraste platserna är fäbodplatsen i Holsterbacken, som uppmärksammades på Europeiska kulturmiljödagen den 14 september under temat ”Den osynliga kulturmiljön”. Nästan osynlig är ”Fassi-Bens” stenkällare på fäbodplatsen, som också vore värd en informationstavla.

Fäbodstugan på Fölisöns friluftsmuseum i Helsingfors kommer från Limossen i Malax och var den första byggnad som inköptes och uppfördes på museiområdet 1911. Sommaren 2014 restaurerade Museiverket stugan pietetsfullt både ut- och invändigt. Endast de skadade delarna i stockar och fönster bytts till nytt virke.

Fäbodstugan på Fölisön kommer från Malax

Malax församling värnar och sköter om sin kulturmiljö

Bergö

• Fasaden på Bergö kyrka tvättades sommaren 2014, den ska målas senare. Man funderar på att skaffa ett sprinklersystem.

. Renoveringen av Prästgårdens lillstuga påbörjades med hjälp av ett litet bidrag från Museiverket. I byggnaden har det funnits en vedeldad bastu, som nu rivits. Önskvärt är att renoveringen fortsätter och byggnaden renoveras med hänsyn till det gamla. På prästgårdstunet kunde uppstå en mötesplats.

Petalax

• Renoveringen av Petalax kyrka blev färdig 2013. Arbetet omfattade målning av fasaderna och förnyande av sakristian. Då arbetet framskred uppdagades en del problem, vilka också åtgärdades. Bakom kyrkan byggde man en servicebyggnad för jordvärmen.

• Nya prästgården/pastorskansliet är till salu och en ny infart till fastigheten är under planering, församlingen överväger att hyra kontorsutrymme av ägaren.

• Församlingens lägergård på Tistronskär har en gammal huvudbyggnad i stock, kanske ditflyttad samt en nyare strandbastu.

Malax

• Kyrkans senaste renovering blev färdig 2010, fjärrvärme är på kommande år 2014, men rören måste först dras under ån. Kyrkan är i bra skick, renoveringen är lyckad och några nya renoveringsplaner finns inte. Gravgården utvidgades i början av 2000-talet, då man kunde lösa in mera mark mot ån. Man väntade länge på utvidgningen och under tiden färdigställdes Nya Gravgården, Marie begravningsplats vid Borängsvägen.

• Nya gravgårdens tröd har ställt till med problem, rötterna har rubbat gravgårdsmuren. Problemträden har fällts, i fortsättningen kommer man inte att plantera träd nära muren, vyn mot kyrkan vill man också bevara. På nya gravgården finns främst gamla gravplatser, nya gravsättningar kommer främst att ske nära kyrkan på det nya området.

• Gamla gravkors avlägsnas inte, gravarnas skötsel övertas av församlingen om de inte sköts och är övervuxna. Kremering kommer att bli vanligare och den nuvarande gravgården beräknas räcka till länge.

Bergö prästgårdens lillstuga och interiörer

• Kyrkhemmet bestod till en början av två separata delar, kyrksalen och vaktmästarbostaden (i bostadsbruk ca 30 år). Den senare blev sedan ekonomikontor och inrymmer numera kontorsutrymmen. Kyrkhemmet är ritat av Arkitektbyrå Heng & Pystynen i Helsingfors, det invigdes 1971. 1982 utvidgades köket och serveringsutrymmet. Pastorskansliet fanns tidigare i prästgården men flyttade ut hösten 2011.

• Övermalax, församlingshem är byggt av byborna på 1930-talet. Den gamla högre delen tillbyggdes 1985 med köks/serverings/dagklubbsutrymmen. Man lyckades inte förena konstruktionerna på 1980-talet och därför gjorde man reparationer sommaren 2014. Man renovera förmånligt, men ändå bevara den gamla stilen, t.ex. de gamla fönstren har man själv putsat, reparerat, kittat och målat. Genom NMT-centralen har man fått 100% lönebidrag.

•Prästgården, ladugården och lillegården

Prästgårdskulturen är en hotad del av folkkulturen, prästgårdarna i Malax och på Bergö är några av de få som ännu bebos av prästfamiljerna. Från Malax prästgård öppnar sig en fin vy mot Malax å. Den senaste renoveringen utfördes i slutet av 2010. Då avlägsnades lager som tillkommit på 1970-talet, de äldre lagren rörde man inte. Prästgårdens gamla dörrar finns kvar, liksom en del av plankgolven. I övriga utrymmen finns linoleumgolv.De tidigare lackerade golven målades. Huset fick maskinell ventilation. De ståtliga eldstäderna murades igen och man satte värmeglas i fönstren.

TOMMA HUS

Problemet är betydande i Malax och Petalax, på Bergö finns problemet knappast alls. Det skulle vara viktigt att snabbt få ödehusen bebodda. Ägarna borde informeras om problematiken och det skulle vara viktigt att påverka attityderna. Ifall ägaren inte själv har möjlighet att iståndsätta ett obebott hus borde någon annan ges möjlighet att göra de för kulturmiljöns bästa. Exempel på dåligt gjorda renoveringar och gamla byggnader med nytt utseende, kan avskräcka ägare till gamla hus. Byggnadssättsanvisningar och striktare styrning av reparationsåtgärder skulle kanske bättre trygga bevarandet av byggnadernas kulturhistoriska värden.

UF-LOKALER

• Uf-lokaler och byahem borde få en långsiktig plan, underhållet tär på resurserna, åtgärder som förbättrar energiekonomin är av nöden. Man behöver även en skötselplan för byggnaderna (hur kunna underhålla, finansiering, stödmöjligheter)

• Ett välgjort renoverings- och tillbyggnadsarbete betyder att interiörerna renoverats på ett sådant sätt att husets funktion förbättras, husets karaktäristiska atmosfär bibehålls och detaljer från tidigare årtionden, t.ex. gamla eldstäder, dörrar och ytlager sparas. Vid renoveringen förbättras även tillgängligheten. Husets funktioner förbättras genom modernisering av köksutrymmen och uppvärmning. Stämningsfulla interiörer bör inte överrenoveras. Toalettutrymmen placeras så att de passar i helheten

• Det är viktigt att väcka talko-folkets vilja att lära sig renovera gamla hus. Fönstren t.ex. kan till stora delar repareras på talko. Finlands Hembygdsförbund har gett ut allmänna instruktionen om hur luftvärmepumpar skall placeras. Målet är att renovera med respekt för tradition och husets historia, med hänsyn till gott renoveringsskick och på ett sådant sätt att resultatet för användarna är funktionellt.

ÅMINNE

Uppgörande av skötselplan för och utveckling av Åminne RKY–område

Malaxåns stränder är vid hamnområdet tillandning, alltså i skifteslagets ägo. Byaföreningen är aktiv, den har bl.a. byggt det flitigt använda grilltaket vid Dimmornas bro. Man håller på att bygga en biotoalett vid bron. På området finns bl.a. fiskehamn, Åminne Stugby, Kvarkens Båtmuseum, Åminne Srandservice, Åminne Folkpark, Åminne simstrand, Bangolf (ägs av Folkhälsan och Malax Kommun), koloniområde och sommarvillor, en bysmed som tillverkar aluminiumbåtar mm, fågeltorn och Malaxlimpans gamla byggnader. Det finns planer på att bygga en servicebyggnad och bastu på området, finansieringen är ännu öppen.

• I utomståendes ögon verkar området splittrat, det finns ett klart behov av miljövård på området., information och skyltning är bristfälliga, vägarna är i dåligt skick. Parkeringen behöver ses över och området behöver en enhetlig visuell identitet vad gäller infotavlor, konstruktioner mm.

• Området behöver en, alla aktörer och intressen samlande, gemensam vision och riktning, området har betydande potential. På allmänt plan har Åminne redan mångsidig service, en del året runt och området är välkänt i Svenska Österbotten, på det finska språkområdet är området dock mera okänt.

• För båthusen bör uppgöras skötselplan och förverkliga reparationsåtgärder. Husen är i privatägo, men de står på skifteslagets mark. Det ligger i gemensamt intresse att bevara husen för kommande generationer. Man behöver en renoveringsplan, ägarna motiveras, arbetet behöver handledas och ställvis behövs även konkret hjälp. Projektmöjligheterna måste utredas, liksom vilken hjälp de lokala organisationerna kan tänkas erbjuda, även möjligheterna att kombinera renoverings- och utvecklingsarbetet med utbildning. Området har utvecklingspotential, t.ex. att iståndsätta fiskrännorna och sätta upp skyltning och infotavla.

• Den gamla skogsstigen finns på privat mark, med ägarens lov och medverkan har man utvecklat den till en naturstig. Den är i flitig användning, även skolbarn och lärare har funnit den. Stigen är imponerande, årtionden av skötsel syns och bjuder vandraren upplevelser. Stengärdsgårdar vittnar om gammal markanvändning, vid stigen finns fåglarnas matplatser. Längs den mångskiftande leden finns speciella naturvärden, om vilka man kunde informera. Området kunde vidareutvecklas i samråd med ägaren till att erbjuda upplevelser, t.ex. olika evenemang på området.

• På Åminne området håller man på och planerar för havsnära boende. Med omsorgsfull planering kan man anpassa det nya området till den angränsande värdefulla Åminne fiskehamn.

• Gångbro från fiskehamnen över Lillån har funnits tidigare och det vore trevligt med en ny.

PETALAX

Tankar som väcktes vid diskussioner:

- Underhåll av Mamrestigen skall utredas, vem har ansvaret och varifrån tas resurserna?
- En egen symbol för Petalax vid de större vägarna för att markera att man kommer till byn, något i stil med den fyrbåk som Korsnäs har då du kommer till orten
- Skott Jåssas I Petalax borde föras fram
- Uf-lokalen borde få en långsiktig plan för framtida underhållning
- Vägvikområdet med simstranden borde få en framtidslösning
- Bockören kunde vidareutvecklas
- Mamreträsket o Majorsträsket
- Ålandskapet bör underhållas
- Utflyttningen borde stävjas, tomma hus överallt

VÄGVIK, VIEVITJEN

Vägviken hade liv och rörelse i synnerhet sommartid på grund av hamnen och sjöfarten. Så var det tidigt, redan under bondeseglationen, och trafiken utökades kraftigt under 1830-talet. När ny väg hade byggts mellan Pörtom och Petalax började Berga glasbruk (1795–1883) utnyttja hamnen för sina transporter. Den livligaste tiden var perioden 1883-1932 när de av Kullmanslänken ägda ångbåtarna Vågen I, II och III trafikerade rutten Vägvik-Åminne-Vasa, ibland även från Bergö. Båtarna tog både passagerare (upp till hundratalet) och varor.

Som mest fanns sex bebodda hus på Vägvik på 1930-talet. Av dem står Abraham Kullmans kvar i oförändrad form samt Karl Engmans.

Petalax kommun inrättade 1969 ett fritidsområde på Vägvik med simanläggning, omklädningsutrymmen och samlingsstuga med kök, rinnande vatten från det nya vattentaget och sommarkiosk. Gamla kädningsrummen och servicerummet rivdes och som ett EU-projekt fick Vägvik en ny mindre byggnad genom byautvecklingsprojekt under 2008–2010. Byggnaden ökade betydligt attraktionskraften i Vägvik som friluftsområde.

• Området vid Vägviken är i behov av en utvecklingsplan, reparation av byggnader och konstruktioner, skyltning och utvecklande av service.

Malaxbygden förr och nu

– Facebook-grupp

Gruppen delar mångsidigt fotomaterial, både yngre och äldre bilder från Malax. Med tiden skulle det vara möjligt att samla in en fotosamling som stöd för hembygdsarbetet. Det förutsätter olika uppbevaringsalternativ för att bilderna skall gå att hitta. Det är alltid viktigt att till bilden bifoga uppgifter om dess ägare, tidpunkten då bilden togs, samt möjligast noggranna uppgifter om innehållet och uppgifter om var originalbilden finns.
Filstorleken på bilderna som publiceras på nätet blir mindre. Samtidigt borde bilderna sparas med hög upplösning.

Kuvatelksti

BOCKÖREN, ”BOCKURIN”

är idag den främsta platsen för båttrafiken ut till Petalax skärgård med 166 båtplatser och 63 båthus på kommunens område. Därtill finns båthus på skifteslagets mark. Allt detta är dock ganska nytt.

En skranglig väg till Bockören anlades först runt 1930 och området kom i skick med livlig utbyggnad först på 1950-talet.Villorna i skärgården blev en ny företeelse.

Bockören var sålunda ett kronans skeppsvarv 1682 – 1701. Här byggdes då fyra skepp, av vilka två var hela 110 fot långa (ca 33 m). Detta uppmärksammades av Petalax hembygdsförening 1979 med ett minnesmärke på platsen. På Bockören byggdes också många andra båtar under de 300 år som skeppsvarvet fanns här. En – St Catharina – finns nu som kyrkskepp i Petalax kyrka. De sista båtarna från Bockörsvarvet var galaesen Auma 1917 och ”vedahaxen” Odin 1925.

•Området vid Bockören är i behov av en utvecklingsplan, reparation av byggnader och konstruktioner, skyltning och utvecklande av service.

BERGÖ

Det viktigaste för invånarna på Bergö är att servicen bibehålls, viktiga är skol- och rådgivningstjänsterna, även äldreboendet borde lösas möjligast fort. Östra delen av Bredhällans gästhamn har planerats som utvecklingsobjekt. Man vill ha service för turister vid vattnet.

Byaföreningen har under de senaste åren skyltat bydelarna med hjälp av bidrag från olika håll. Skyltningen på lokal dialekt fortsätter och härnäst skall backar och gårdar skyltas.

Landskapet i byn håller på att växa igen, och därför ser man det som viktigt att en landskapsvårdsplan uppgörs för Bergö. Planen och dess fullföljande kunde förverkligas som ett projekt.

Skäribaren, som är verksam i UF-lokalen mitt i byn, borde utvidga sin verksamhet.

Vid Bergö vandringsled och naturstig finns grillkåtan Adolf och numera en eco-toalett.

Kuvatelksti

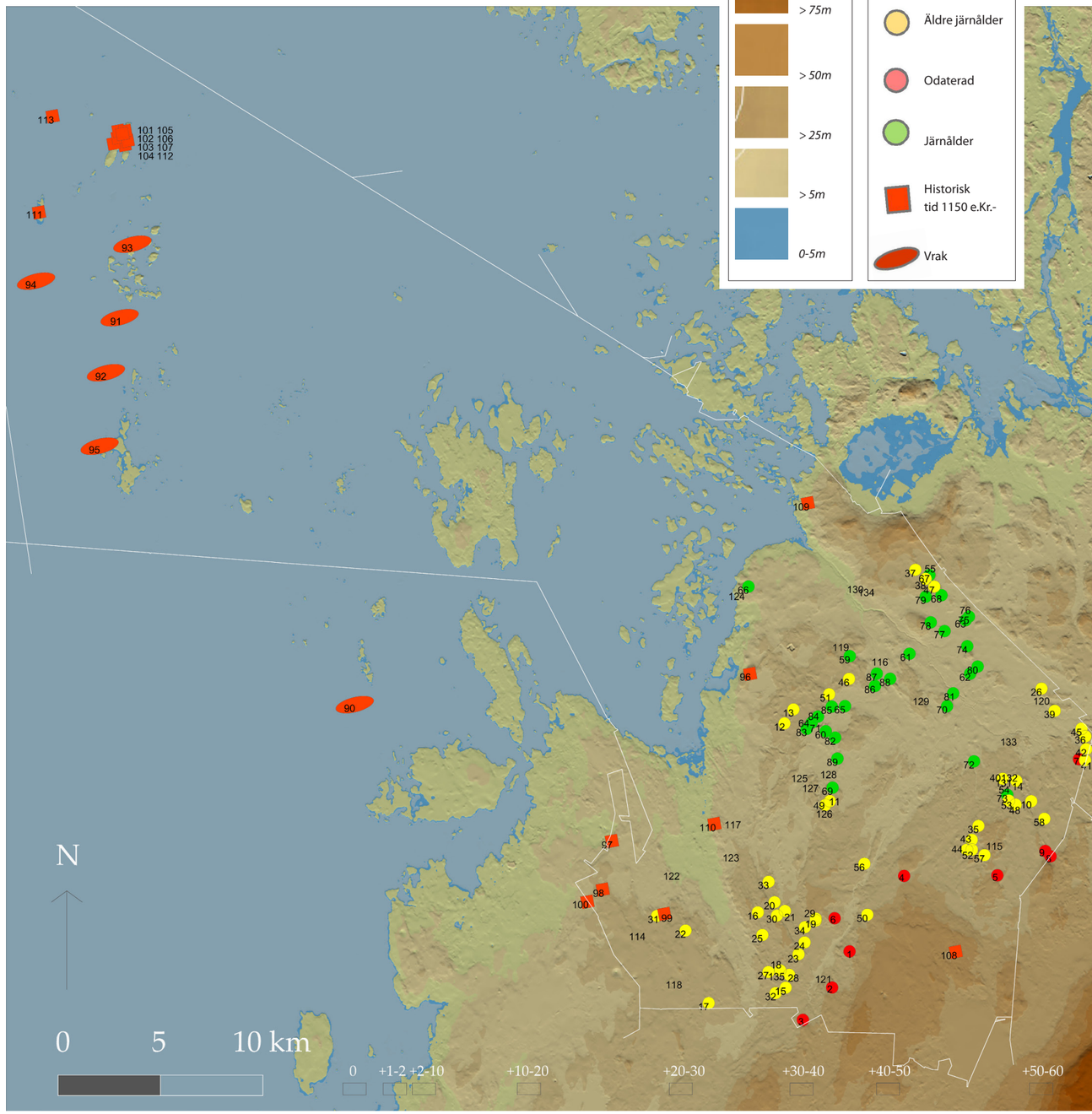

Kuvatelksti

Kuvatelksti

ARKEOLOGI

Nr	Id	Namn	Tid	Typ	Undertyp	I-koordinat	P-koordinat
1	605010009	Pörtom-Brinken	bronsåldern, järnåldern	gravplats	gravrös	223237	6973941
2	605010007	Pörtom-Storhagen	bronsåldern, järnåldern	gravplats	gravrös	222353	6972252
3	605010006	Pörtom-Storstenrösbacken	bronsåldern	gravplats	gravrös	220950	6970660
4	475010070	Gjutskogen	bronsåldern	gravplats	gravrös	225863	6977683
5	475010039	Johannisdal	bronsåldern	gravplats	gravrös	230427	6977705
6	475010044	Vitberget	bronsåldern	gravplats	gravrös	222512	6975640
7	475010021	Kotoluhta	bronsåldern	gravplats	gravrös	234398	6983363
8	475010012	Kolnebacken-Hajukoski	bronsåldern	gravplats	gravrös	233037	6978612
9	475010013	Kolnebacken-Märkäneva	bronsåldern	gravplats	gravrös	232705	6978908
10	475010015	Kolnebacken 2	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	232072	6981243
11	475010042	Storsjön 2	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	222245	6981249
12	475010065	Majors-Slätmossen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	220026	6985040
13	475010066	Maijors-Träskmossbacken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	220465	6985721
14	475010071	Komisjärvi S	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	231344	6982234
15	590010004	Petalax-Raineliden	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	220086	6972146
16	590010009	Petalax-Smalmosskärr	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	218725	6975820
17	590010013	Petalax-Tuckara	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	216325	6971392
18	590010014	Petalax-Tallmossen/Ängsbacken	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	219785	6973035
19	590010019	Petalax-Rimossen E	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	221550	6975424
20	590010006	Petalax-Gorjuthbacken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	219542	6976315
21	590010007	Petalax-Högbackkärret	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	220047	6975888
22	590010015	Petalax-Viitala Bergen	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	215196	6974931
23	590010016	Petalax-Tallmossen B	tidiga metallåldern	boplats	boplatsgrop	220703	6973728
24	1000013383	Hömossgjutan	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	221008	6974354
25	1000013384	Lillmossen	tidiga metallåldern	kivirakenteet	rös	218948	6974715
26	769010001	Sulva Helene	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	232573	6986737
27	590010003	Petalax-Lill-Tallmossen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	219242	6972910
28	605010052	Pörtom-Tallmossen 2	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	220254	6972775
29	590010017	Petalax-Ribäcksbergen/Flatbergen	tidiga metallåldern	arbets- och tillverkningsplats	kokgropar	221554	6975508
30	590010008	Petalax-Högbacken	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	219660	6975665
31	590010010	Petalax-Viitala Brännskogen	tidiga metallåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	213809	6975649
32	590010011	Petalax-Holmströms myran	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	219594	6971883
33	590010005	Petalax-Mamrekärret	tidiga metallåldern	stenkonstruktioner	rös	219251	6977312
34	590010001	Petalax-Rimossbacken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	221023	6975096
35	475010076	Kyroskogen W	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	229493	6980038
36	475010077	Snickaris Berget SE	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	234714	6984404
37	475010078	Lillpölnebacken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	226415	6992533
38	475010062	Slanbacka	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	226914	6992090
39	475010069	Björkbacken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	233214	6985652
40	475010079	Peris Kalkabacka	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	230678	6982339
41	475010072	Långminnskogen E	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	234698	6983242
42	475010073	Perisgårdar S	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	234751	6983780
43	475010074	Tjärubacka	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	229167	6979358
44	475010075	Korslom E	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	228944	6978898
45	475010068	Snickaris Berget	bronsåldern, järnåldern	gravplats	gravrös	234524	6984781
46	475010060	Östermossen/Löikne 2	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	223177	6987208
47	475010059	Kalasarhalsen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	227338	6991714
48	475010055	Kolnemossen 4	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	231311	6981075
49	475010056	Storsjön 4/Nyhagaberget	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	222019	6981059
50	475010057	Ribäcken 2/Gjutskogen SW	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	224071	6975705
51	475010043	Västermossen S/Löikne 1	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	222206	6986459
52	475010050	Kyrobacken/Glötlägden	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	229176	6978880
53	475010016	Kolnebacken-Övranberget	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	230976	6981270
54	475010018	Kolnemossen 3	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	231001	6981971
55	475010029	Pölnemossen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	227357	6992674
56	475010030	Ribäcken	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	223927	6978190
57	475010011	Finnåsmossen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	229789	6978612
58	475010014	Kolnebacken 1	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	232711	6980387
59	1000012463	Vandmossen	järnåldern	gravplats	gravrös	223212	6988319
60	1000013505	Kalkamossen	järnåldern	gravplats	gravrös	222041	6984655
61	1000013506	Havras	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	226127	6988435
62	1000013507	Storbacken	järnåldern	stenkonstruktioner	rös	229088	6987461
63	1000013521	Svartsulan Holmback	järnåldern	gravplats	gravrös	228867	6990071
64	1000017619	Holsterbackmossen	järnåldern	gravplats	gravrös	221353	6985072
65	1000009889	Svenkvist	historisk	gravplats	gravrös	222980	6985880
66	475010063	Hudholmen 1	järnåldern	boplats	kåtatomt	218268	6991713
67	475010058	Pölnemossen	järnåldern	gravplats	gravrös	227102	6992274
68	475010040	Kalasar	järnåldern	gravplats	gravrös	227692	6991289

Nr	Id	Namn	Tid	Typ	Undertyp	I-koordinat	P
69	475010041	Storsjön 1	järnåldern	kult- och berättelseplatser	skålgropssten	222374	6981903
70	475010046	Kråkbacken	järnåldern	gravplats	gravrös	227962	6985873
71	475010047	Lillängsvägen/Långholmarna	järnåldern	gravplats	gravrös	221713	6984973
72	475010045	Molapne	järnåldern	gravplats	gravrös	229276	6983187
73	475010017	Kolnemossen 1-2	järnåldern	gravplats	gravrös	230901	6981548
74	475010023	Junkaris N	järnåldern	gravplats	gravrös	228947	6988803
75	475010024	Svartsulan	järnåldern	gravplats	gravrös	229028	6990249
76	475010025	Langerskogen	järnåldern	gravplats	gravrös	229058	6990563
77	475010026	Färdis brännan	järnåldern	gravplats	gravrös	227841	6989541
78	475010027	Smulterbacken	järnåldern	gravplats	gravrös	227164	6989967
79	475010028	Kalaschabrännan	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	226920	6991219
80	475010031	Lilltelsar	järnåldern	gravplats	gravrös	229458	6987812
81	475010032	Kopparbacken	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	228260	6986508
82	475010002	Nissashaga N/Långmark	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	222501	6984343
83	475010003	Susibacken	järnåldern	gravplats	gravrös	221109	6984771
84	475010004	Holsterbacken S	järnåldern	gravplats	gravrös	221664	6985369
85	475010005	Holsterbacken N	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	222335	6985856
86	475010006	Bertlasmossa	järnåldern	gravplats	gravrös	224445	6986866
87	475010007	Kutskinnsmossen	järnåldern	gravplats	gravrös	224530	6987465
88	475010008	Björkback	järnåldern	gravplats	gravrös	225185	6987213
89	475010001	Nissashaga S	järnåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	222613	6983322
90	1791	Svettgrund	historisk	vrak	ej definierad	199050	6985951
91	1805	Johannes	historisk	vrak	vrak (trä)	187573	7004828
92	1806	Magdalena	historisk	vrak	vrak (trä)	186904	7002142
93	1807	Ulrika	historisk	vrak	vrak (trä)	188196	7008415
94	2548	Christiansborg	historisk	vrak	vrak (metall)	183493	7006613
95	2631	Gondola	historisk	vrak	vrak (trä)	186598	6998560
96	1000015257	Majorsbacken	historisk	skyttegravar	befästningsverk	218365	6987477
97	1000022859	Dermossen	historisk	arbets- och tillverkningsplats	odlingsrös	211617	6979282
98	1000022860	Kronskogen	historisk	arbets- och tillverkningsplats	tjärdal	211202	6976928
99	1000023456	Brännskogen	hstorisk	arbets- och tillverkningsplats	vattenkvarn	214218	6975737
100	1000023474	Råbacka	historisk	arbets- och tillverkningsplats	tjärdal	210447	6976370
101	1000000069	Storskäret Finnskatan	historisk	boplats	husbotten	188058	7014068
102	1000000070	Storskäret Storstensskatan 1	historisk	boplats	utmarkslägen	187827	7013596
103	1000000072	Storskäret Storstensskatan 2	historisk	stenkonstruktioner	ryssugnar	187844	7013555
104	1000000073	Storskäret Lillskäret 2	historisk	kult- och berättelseplatser	junfrudans	187865	7013251
105	1000000074	Storskäret Lillskäret 3	historisk	boplats	utmarkslägen	187923	7013115
106	1000000075	Storskäret 2	historisk	farled	stenkummel	187660	7013809
107	1000000076	Storskäret Lillskäret 4	historisk	boplats	utmarkslägen	187892	7013022
108	605010025	Pörtom-Partane	historisk	arbets- och tillverkningsplats	odlingsrös	228437	6973890
109	475010081	Svartön Kompassberget	historisk	konst, minnesmärken	kompassros	221219	6995778
110	475500002	Petolahden rukoushuone	historisk	kyrkokonstruktioner	kyrkogård	216660	6980126
111	475010034	Storsanden	historisk	kult- och berättelseplatser	jungfrudans	183718	7010025
112	475010035	Storskäret	historisk	fornlämningsgrupper	ej definierad	187407	7013338
113	475010036	Ljusan	historisk	kult- och berättelseplatser	jungfrudans	184353	7014650
114	590010002	Petalax-Långbacken	tidiga metallåldern	fornlämningsgrupper	ej definierad	213223	6974809
115	475010080	Byxträsket	mångperiodisk	fornlämningsgrupper	ej definierad	230653	6979220
116	475010009	Blomberg	mångperiodisk	fornlämningsgrupper	ej definierad	225066	6988205
117	590010018	Petalax-Grankärr	odaterad	stenkonstruktioner	rös	217889	6980263
118	1000013530	Kackurmossen	odaterad	fornlämningsgrupper	ej definierad	215013	6972456
119	1000001073	Kopparby	odaterad	stenkonstruktioner	stensättning	223155	6988922
120	769010007	Sulva Helenelund	odaterad	stenkonstruktioner	rös	232953	6986300
121	605010008	Pörtom-Villesro	odaterad	stenkonstruktioner	rös	222240	6972730
122	590010020	Petalax-Långjuth	odaterad	kult- och berättelseplatser	skålgropssten	214891	6977759
123	590010012	Petalax-Kallkärr/Skarpback	odaterad	stenkonstruktioner	rös	217799	6978653
124	475010064	Hudholmen 2	odaterad	gravplats	gravrös	218077	6991410
125	475010061	Långsjön	odaterad	stenkonstruktioner	stensättning	221144	6982526
126	475010052	Hyndbrännan	odaterad	gravplats	gravrös	222350	6980792
127	475010053	Storsjön 3	odaterad	arbets- och tillverkningsplats	odlings	221679	6982046
128	475010054	Orrmossen	odaterad	stenkonstruktioner	ej definierad	222561	6982711
129	475010049	Nymansbacken	odaterad	stenkonstruktioner	rös	227069	6986286
130	475010038	Brinken	odaterad	stenkonstruktioner	stensättning	223867	6991748
131	475010051	Komisjärvi	mångperiodisk	fornlämningsgrupper	ej definierad	231039	6982302
132	475010019	Komisjärvi/Fahlur	odaterad	arbets- och tillverkningsplats	odlingsrös	231382	6982551
133	475010020	Habram	odaterad	stenkonstruktioner	stensättning	231350	6984306
134	475010037	Klockarbacken	odaterad	stenkonstruktioner	rös	224372	6991687
135	605010010	Pörtom-Tallmossen	tidiga metallåldern	gravplats	gravrös	220020	6972860

INFORMATION, RÅD, FINANSIERING

Det är alltid byggnadens ägare som bär huvudansvaret för kostnader för underhåll och reparation av en gammal byggnad. Det är möjligt att få samhälleligt ekonomiskt bidrag till många reparations- och ombyggnadsarbeten. De viktigaste bidragsgivarna är kommunerna, statens bostadsfond och de regionala NTM-centralerna, undervisningsministeriet och Museiverket.
För kulturhistoriskt värdefulla byggnader finns den några specifika stödformer o statsbudgeten. NMT-centralernas bidrag för vård av byggnadsarvet är ämnade närmast för reparationsåtgärder som stöder bevarandet av byggandes särdrag. Museiverket restaureringsbidrag riktar sig närmast till objekt av riksintresse eller objekt som annars konstaterats vara betydelsefulla; bidraget är tänkt för välplanerade, –specifierade och krävande reparationsåtgärder.
Kommunerna beviljar renoveringsbidrag närmast på sociala grunder, t.ex. för renovering av åldringars eller handikappades bostäder. Det lönar sig att utnyttja hushållsavdraget, t.ex. låta utföra underhålls-reparationer årligen. Man kan dra av lönekostnader eller arbetsersättning som görs för underhåll av fast bostad eller sommarstuga.

Södra Österbottens närings-, trafik- och miljöcentral (NTM-centralen, här nedan ELY-centralen)

Närings-, trafik- och miljöcentralerna inledde sin verksamhet i början av 2010. Ely-centraler finns 15 stycken och till dem är före detta TE-centralernas, regionala miljöcentralernas, vägdistriktens, länsstyrelsernas trafik- och bildningsavdelningens samt Sjöfartsverkets uppgifter samlade. ELY-centralerna har sinsemellan lite olika uppgifter och de är till en viss mån specialiserade i vissa uppgifter. Tjänsterna är ändå regionalt omfattande, p.g.a. att centralerna sköter många uppgifter på andras vägnar. Närings-, trafik- och miljöcentralerna hör till arbets- och näringsministeriets förvaltningsområde. Centralerna styrs av förutom arbets- och näringsministeriets dessutom av miljöministeriet, kommunikationsministeriet, jord- och skogsbruksministeriet, undervisnings- och kulturministeriet och inrikesministeriet. Förutom med kommunerna står ELY i växelverkan med andra aktörer, såsom landskapsförbunden samt olika myndigheter och invånarna.

Områdesandvändning och byggande: Närings-, trafik- och miljöcentralen i Syd-Österbotten styr och stödjer kommunernas planering av områdesavändningen och byggandet i Österbotten. Målet är att utveckla en bra levnadsmiljö och fungerande samhällen i alla kommuner i landskapet. Vid styrningen av kommunerna tar ELY-centralen hänsyn till att man följer de riksomfattande målen för områdesanvändningen och lagstiftningen. Närings-, trafik- och miljöcentralen utvecklar också värdefulla kulturmiljöer och bevarandet av byggnadsarvsobjekt. Hos centralen kan man söka stöd för restaurering av kulturhistoriska objekt.

Naturvård: Närings-, trafik- och miljöcentralen i Syd-Österbotten tryggar naturens mångfald genom att utveckla nätverket av skyddsområden samt genom att skydda värdefulla naturtyper och hotade organismarter i Österbotten.

- Bidrag för vård av byggnadsarvet, ELY-centralen. Ansökningstid till sista oktober Blanketter från Korsholmsesplanaden 44 eller www.ymparisto.fi

Österbottens förbund

Österbottens förbund är ett av de arton landskapsförbunden i Finland, och medlemmar är de 16 kommunerna i landskapet Österbotten. Förbundets primära uppgifter är regional utveckling och landskapsplanläggning, vilka skapar basen för landskapets intressebevakning. Dessutom bevakar förbundet medlemskommunernas intressen i olika frågor och sköter kulturfrågor för den finskspråkiga befolkningen. Österbottens landskapsprogram slår fast de främsta riktlinjerna och de viktigaste projekthelheterna, åtgärderna samt projekten för utvecklingen av landskapet på medellång sikt. Landskapsprogrammet samlar ihop och sammanjämkar olika aktörers program, riktlinjer för verksamheten och finansiering. Det styr de val som österbottningarna gör för att utveckla landskapet. Österbottens förbund bereder årligen landskapsprogrammets genomförandeplan i samverkan med de statliga myndigheterna, kommunerna och övriga rele- vanta aktörer. Genomförandeplanen behandlas i landskapets samarbetsgrupp och godkänns av landskapsstyrelsen. http://www.obotnia.fi/sv/

Österbottens museum

Kulturmiljöenheten och landskapsmuseiverksamheten verkar som expert på sitt områdes kulturmiljöer, med uppgift att ge råd, forskning, skydd, popularisering av forskningskunskap och dirigering av regionala museer.

Uppgifterna sköts av: byggnadsforskare: byggnadsforskning, inventering, skydd, utlåtanden

landskapsmuseiforskare: rådgivning till lokalmuseer, forskning, utlåtanden, kulturmiljöer och utlåtanden om landskapens planering

landskapsarkeolog: Arkeologisk undersökning och fältarbete, bevarande och övervakning av fornlämningar (samarbetskontrakt med Museiverket), rådgivning, utlåtanden, den arkeologiska samlingen

Kulturmiljöenheten kan svara på frågor som rör: reparation av museibyggnader, inventerings- och insamlingsarbete planering och finansiering av utställningar, forskning i områdets historia, forskning i lokalkultur, bidrag för byggnadsrestaurering, museal rådgivning.

Österbottens museum, växel (06) 325 3800, Museigatan 3 - 4, 65100 VASA

Mera information: http://museo.vaasa.fi

Museiverket

Museiverket är expert inom det materiella kulturarvet och kulturmiljön, tillhandahåller tjänster, utvecklar sin bransch och fungerar som myndighet. Museiverket kartlägger, sköter och förevisar den kulturhistoriska nationalegendomen samt dokumenterar, producerar och förmedlar information.

Museiverket ansvarar för skydd av den kulturhistoriskt värdefulla miljön, det arkeologiska kulturarvet och byggnadsarvet samt kulturegendomen tillsammans med andra myndigheter och det övriga museiväsendet. Museiverkets uppgifter omfattar också kartläggning och förevisning av den kulturhistoriska nationalsamlingen, undersökning av det materiella kulturarvet samt stödjande och utveckling av museibranschen på nationell nivå.

Museiverket tillhandahåller mångsidiga tjänster som ständigt utvecklas för alla medborgare.

Museiverket är underställt undervisnings- och kulturministeriet

Restaureringsbidrag och understöd för vård av fornlämningsområden

Museiverket kan beroende på prövning bevilja bidrag för restaurering och konservering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt understöd för vård av fornlämningsområden (Moment 29.80.52 i statsbudgeten).

Restaureringsbidrag beviljas i första hand för objekt som skyddats med stöd av lagen om skyddande av byggnadsarvet (498/2010) eller för objekt vars renovering kräver antikvarisk expertis. En förutsättning för understöd för vård av fornlämningsområden är att de åtgärder som understöds gäller en fast fornlämning som har fredats med stöd av lagen om fornminnen.

På senar år har bidragsanslaget från undervisnings- och kulturministeriets budget uppgått till ca 1,6 miljoner euro. De beviljade bidragsbeloppen varierar efter byggnadens kulturhistoriska värde och restaureringsarbetenas omfattning.

Bidrag beviljas inte retroaktivt för arbeten som har gjorts eller inletts före beslutsdatumet, eftersom Museiverket vill övervaka arbetet och granska reparations- och skötselplanerna samt arbetssättet och materialet i anslutning till dessa. Den sökande förbinder sig redan i ansökningsskedet att iaktta Museiverkets anvisningar

Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet (ARA)

Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet (ARA)

ARA är den sakkunniga samarbetspartnern i bostadsfrågor som utvecklar och förnyar samt främ- jar ett ekonomiskt hållbart, högklassigt boende till rimliga priser. ARA beviljar understöd, bidrag och borgen för boende och byggande samt styr och övervakar användningen av ARA-bostadsbeståndet. ARA deltar också i projekt som ansluter sig till utvecklingen av boendet och sakkunskap på bostadsmarknaden, samt producerar informationstjänster inom branschen. http://www.ara.fi/default.asp?node=672&lan=sv

Finlands Hembygdsförbund

Är centralorganisationen för finskt hembygdsarbete.

Det befrämjar mångsidig finsk kultur och vär- dering av lokala kulturer, utvecklar och stödjar hembygdsarbete samt betjänar sina medlemmar som hembygdsarbetets intresseorganisation. Dessutom värnar förbundet om kulturmiljöer och naturvärden samt påverkar samhälls- och regionplanering.

FH delar mm. ut renoveringsstöd för föreningshus på uppdrag av Utbildnings- och kulturministeriet och ger renoveringsråd i anknytning till stödet, organiserar utbildning i anknytning till hembygds- och lokalverksamhet, utövar publikations- och informationsverksamhet, förverkligar projekt och kampanjer i anknytning till hembygdsarbete, beslutar om och deltar i organisering av Riksomfattande Hembygdsdagarna, nominerar Årets stadsdel, hembygdsstig, hembygdsgärning, hembygdsförening och hembygdsbok, deltar i organisering av Dagarna för Europas byggnadsarv (DEB)

Leader

Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling (EJFLU) har ett program för landsbygdsutveckling. Detta program kallas för LEADER. I Finland svarar Jord-och skogsbruksministeriet för LEADER programmet. I Österbotten använder Studiefrämjandet LEADER för landsbygdsutveckling. Programmets mål är att bevara den livskraftiga och fungerande landsbygden, att förbättra miljön och att utnyttja förnybara naturresurser på ett hållbart sätt. Under kommande programperioden från 2014 framåt ligger utveckling av landsbygden under ett enda program. .

I Finland fanns 55 Leader-aktionsgrupper för programperioden 2007-2013. Aktion Österbotten omfattar hela svenska Österbotten från Karleby till Kristinestad. Leader är en del av Aktion Österbottens program för landsbygdsutveckling. Leader fokuserar på utmaningar som hur vi kan tex. få attraktiva livsmiljöer på vår landsbygd. Projektet som financieras via Leader, skall vara baserat på ett nytänkande och ge ett bestående resultat. Det skall kunna fungera som en modell för andra som vill veta hur man löser ett problem eller utformar en verksamhet. Det skall upp- muntra till samarbete mellan de som bor inom ett område och/eller mellan föreningar och företag. Ett projekt skall ha en början och ett slut. Det bör finnas klara mål för vad man vill uppnå, vilka arbetsmoment som behöver utföras för att man skall nå dessa mål och vad detta beräknas kosta. Projektet är ett instrument för att du skall kunna uppnå önskat resultat inom en begränsad tid.

KÄLLOR, LITTERATUR

Arvokkaat maisema-alueet: maisema – aluetyöryhmän mietintö II Ympäristöministeriö : Ympäristönsuojeluosasto, Työryhmän mietintö 66/1992.

Farstukvistar och verandor. Mårtensson Hans. Svensk byggtjänst. 1995.

Fiskare och fiskemiljöer, Bo lönnqvist & Ivar Nordlund, Svenska litteratursällskapet i Finland. Bårgo 1974.

Fornminnen i Österbotten – från neandertalare till sockenbor. Holmblad Peter. Vasa 2005.

Fönster & dörrar på ålder hus, Liselotte Jarnerup Nilsson, Ica bokförlag 2011.

Fäbodliv i Malax - Glimtar från fäbodväsendeet ca 1880-1950. Vasa 1987.

Gamla fönster - Renovera, restaurera och underhålla. Stenbacka Alf och Eva. Nordsteds. Stockholm 2010.

Glada vi i skolan gick – Tre byskolor i norra Pörtom, Malax-Korsnäs MI:s hembygdsforskare i norra Pörtom. Vasa 2006.

Historia kring Fattiggården i Malax, Karl-johan Sjöström. Malax museiförening. Vasa 2003.

Huset mitt i byn. Ungdomsföreningarna i Svenska Österbotten. Nygård Bertel, Svenska Österbottens Ungdomsförbund r.f. Vasa 1982.

Livet bland Kvarkens söner och döttrar I-II
H. R. A. Sjöberg, (1925), andra faksimile-upplagan Replot skärgårds hembygdsförening r.f. 2011.

Kulturlandskap, Värdefulla kulturlandskap i Vasa län. Heikkuri-Alborzi, Saini. Vasa 1993.

Maisemanhoito : maisema-aluetyöryhmän mietintö I. Ympäristöministeriö : Ympäristönsuojeluosasto, Työryhmän mietintö 66/1992

Malax historia Del I, Lorenz Uthardt. malax kommun. Vasa 2007.

Malax historia Del II, red Bertel Nygård, Gunnel smulter. Malax kommun. Vasa 2014.

Malax skolväsende 100 år, 1881–1981. Malax kommun, 1981.

Malaxbygden, Helmer Smeds, 1935 – ny utgåva i faksimil 2007.

Norra Pörtom i ord och bild. Norra Pörtoms allaktivitetsförening 2003.

Petalax förr i världen, Aktiv närkultur 2007.

Petalax historia I, Petalax hembygdsförening 1982.

Petalax historia II, Petalax hembygdsförening 1983.

Pohjanmaan kautta. Tiemuseon julkaisuja 15. Via Österbotten. Vägmuseets publikationer 15. Salminen, Tapio; Toivo, Raisa Maria; Haavisto, Timo. Jyväskylä 1997.

Pörtom historia, Åkerblom, K.V, Pörtom kommuns förlag 1954.

Storsjön - Från forntid till nutid, Magnus Erikslund, Aktiv närkultur. Vasa 1992.

Svenska Österbottens historia IV. Svenska Österbottens landskapsförbund. Vasa 1983.

Vår Hembygd Korsnäs-Malax-Närpes
Botnia Foto Ab 2005.

Åminne – byn vid vägens ände, Lena Talvitie, Korsholm 2010.

Österbotten. Vägmuseets publikationer 15. Salminen, Tapio; Toivo, Raisa Maria; Haavisto, Timo. Jyväskylä 1997.

Öväbyiji i Malax runt 1950. Malax museiförening r.f. och Malax pensionärer r.f. Vasa 2012.

LÄNKAR:
Museiverket
www.nba.fi www.rakennusperinto.fi
Hålla hus
Västerbottens informationsportal för byggnadsvård, hushållning och samhällsutveckling
Portalen finns på www.hallahus.se
www.raa.se/publicerat/9789172095892.pdf

BYGGNADSVÅRD

Så renoveras torp och gårdar,
Ove Hidemark, Elisabeth Stavenow-Hidemark, Göran Söderström, Axel Unnerbäck.
Ica bokförlag, 1997.

Hantverket i gamla hus,
Byggförlaget i samarbete med Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998.

Vårda och renovera trähus,
Sören Thurell, Natur och kultur / fakta etc. 2005

Att förstå ett gammalt hus – Vårt åboländska byggndsarv, Yrsa Cronhjort, Curatio Byggnadsförening i Åboland r.f., 2007.

Byggnadsvård i praktiken
– del I Flyttnng av gamla hus
– del II Värmen i gamla hus
– del III Utvändig renovering
– del IV Invändig renovering
Göran Gudmundson, Gysinge centrum för byggnadsvård 2006.

Byggnadsapotekets handbok
Byggnadsapotekets produktkatalog och handbok I (2002) & II (2004), Byggnadsapoteket – Rakennusapteekki, Anette Ringbom

Fönster - upprustning och underhåll, Lång-Kivilinna Gunilla Konstkomissionen i Vasa län, 1996

Farstukvistar, Lång-Kivilinna Gunilla
Konstkomissionen i Vasa län, 1997.

Gårdstun, Lång-Kivilinna Gunilla
Konstkomissionen i Vasa län, 2000.

Interiören, Lång-Kivilinna Gunilla
Konstkomissionen i Vasa län, 2005.

Fönster, hstorik och råd vid renovering Rapport, riksantikvarieämbetet och statens historiska museer RAÅ 1988:1

Museoviraston korjauskortit:

http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/ rakennusperinto/restaurointi/korjauskortit>
Ulkolaudoituksen korjaus – KK nro3
Peltikaton korjaus - KK nro 5
Peltikaton maalaus – KK nro 7
Ikkunoiden korjaus - KK nro 8
Ovien korjaus - KK nro 9
Keittomaali - KK nro 12
Öljymaali - KK nro 13
Tulisija - KK nro 14
Hirsitalon rungon korjaus - KK nro 16
Pinkopahvi – KK nro 18
Pärekatto - KK nro 19

Pro Malax-Petalax skärgård rf - Pro Maalahden-Petolahden saaristo ry

Föreningens syfte är att värna om boendemiljön och den vackra naturen och kulturlandskapet i Malax-Petalax skärgård med intilliggande kustremsa